PETER HARMSEN

STALINGRADUL DE PE YANGTZE

Bătălia pentru Shanghai – 1937

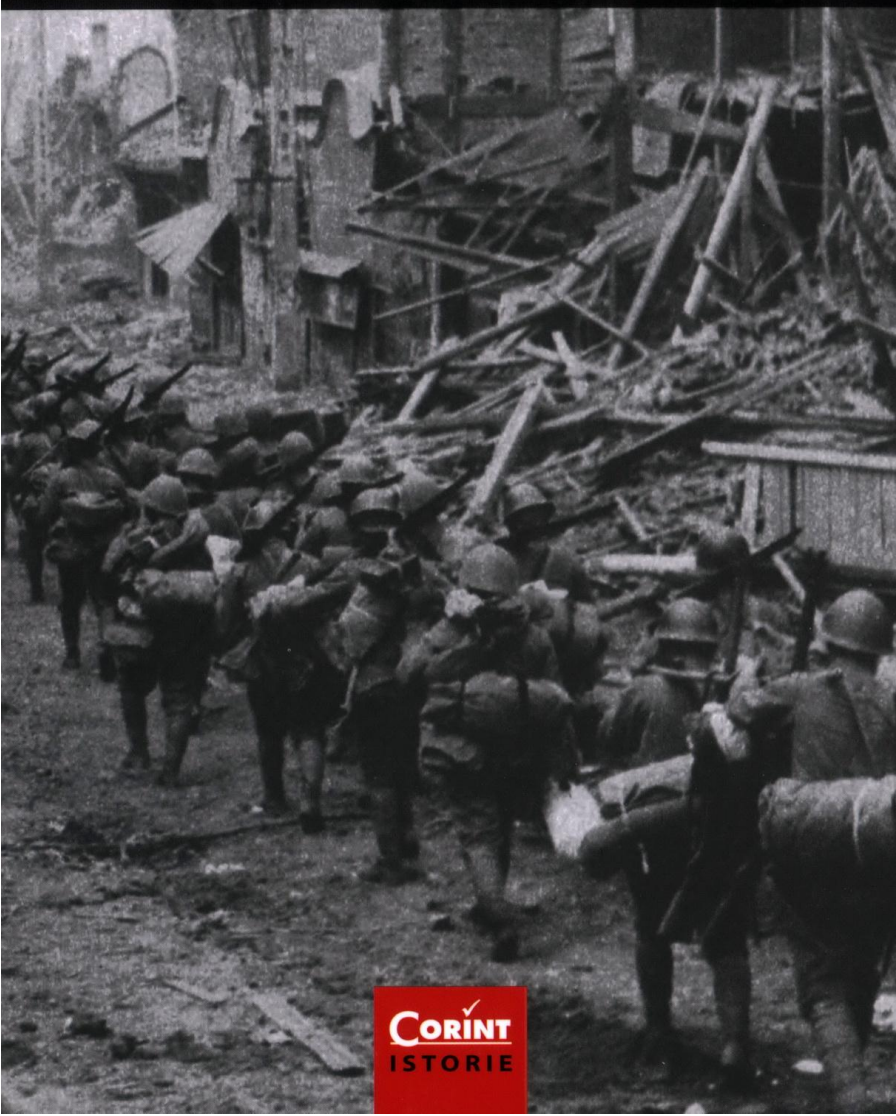

CORINT
ISTORIE

PETER HARMSEN

STALINGRADUL DE PE YANGTZE

Bătălia pentru Shanghai – 1937

Coordonatorul colecției
DORU DUMITRESCU

PETER HARMSEN

STALINGRADUL DE PE YANGTZE

Bătălia pentru Shanghai – 1937

Traducere din limba engleză de Diana Dumitru
Prefață de Petre Otu

CORINT
ISTORIE

PETER HARMSEN a studiat istoria la National Taiwan University, iar de peste două decenii lucrează ca jurnalist și corespondent de presă pentru Asia de Est, ceea ce i-a permis să studieze fiecare țară din regiune, inclusiv Mongolia și Coreea de Nord. Articolele sale au apărut în publicații precum *Financial Times* și *Far Eastern Economic Review*, iar printre organizațiile cu care a colaborat se numără Bloomberg și The Economist Intelligence Unit, una dintre cele mai prestigioase companii specializate în oferirea unor buletine de analiză referitoare la situația economico-politică a fiecărei țări din lume pentru uzul companiilor multinaționale. Peter Harmsen colaborează de mai bine de 11 ani cu Agence France-Presse (AFP), fiind, în prezent, șeful biroului acesteia din Taiwan. Pasiunea sa pentru istoria Asiei de Est l-a îndemnat atât să cerceteze vreme de mai bine de 15 ani pentru a-și putea scrie cartea de debut, *Stalingradul de pe Yangtze*, cât și să realizeze un blog dedicat conflictelor armate dintre China și Japonia purtate în perioada 1931-1945, www.chinaww2.com.

Redactare: Alina Sârbu
Tehnoredactare computerizată: Cristina Gvinda, Mihaela Ciufu
Design copertă: Dan Mihalache
Ilustrație copertă: *Soldații japonezi intră în Nanshi, în sudul Shanghaiului, noiembrie 1937.* ©Asachi Shimbun.

PETER HARMSEN, *Shanghai 1937*
Copyright 2013 © Peter Harmsen
All rights reserved.

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin
GRUPULUI EDITORIAL CORINT.

ISBN 978-606-8623-64-1

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HARMSEN, PETER
Stalingradul de pe Yangtze : bătălia pentru Shanghai din 1937 /
Peter Harmsen ; trad.: Diana Dumitru ; pref.: Petre Otu. - București :
Corint Books, 2015
Bibliogr.
Index
ISBN 978-606-8623-64-1
I. Dumitru, Diana (trad.)
II. Otu, Petre (pref.)
94(510)"1937"

Prefață

Este o idee comună, regăsită în toate manualele și lucrările de istorie, precum și în opinia publică, faptul că al Doilea Război Mondial a izbucnit la 1 septembrie 1939, odată cu atacul Germaniei asupra Poloniei. Conformându-se garanțiilor acordate statului polonez la 31 martie 1939, Franța și Marea Britanie au declarat război celui de-al Treilea Reich, la 3 septembrie 1939. La fel ca prima conflagrație mondială, a doua a izbucnit tot pe pământ european, având și o primă etapă circumscrisă bătrânului continent (1939-1941). După ce Corpul Expediționar Japonez a atacat baza americană de la Pearl Harbor (7 decembrie 1941), războiul a devenit mondial.

Această variantă clasică trece sub tăcere, însă, un conflict de mari proporții din Asia, unde două dintre cele mai mari și mai vechi națiuni ale acestui continent s-au înfruntat pe scară largă încă de la începutul deceniului al patrulea al veacului trecut. Este vorba despre China și Japonia. Pe fondul unor dispute mai vechi și al unei percepții negative reciproce, s-a ajuns la confruntări de amploare, unul dintre cele mai importante teatre de război fiind, în două rânduri, Shanghaiul, cel mai mare oraș chinez din acea perioadă.[1]

Focarul de război din Asia a devenit activ în 1931, când Japonia a ocupat Manciuria. Guvernul chinez a făcut apel la

Societatea Națiunilor, dar nu a declarat război Japoniei din cauza insuficientei sale pregătiri militare. Apelul adresat de forul genevez nu a dat niciun rezultat, astfel că Japonia și-a extins influența în China, creând, în martie 1932, statul Manciuko. În acest context, a apărut și problema Shanghaiului unde, în 1932, a avut loc o primă confruntare, care a permis japonezilor să-și lărgească sfera de influență.

Îngrijorată de evoluția negativă din regiune, Societatea Națiunilor a trimis Comisia Lytton pentru a investiga așa-numitul Incident Mukden, care dusese la invazia japoneză. Comisia condusă de lordul Bulwer-Lytton și-a publicat raportul la 2 octombrie 1932. Dar toate aceste demersuri nu au dat rezultate, Japonia părăsind, la 27 martie 1933, organizația de la Geneva.[2]

În acest context, relevăm și contribuția României la menținerea păcii în regiune. Marele diplomat Nicolae Titulescu a rostit, la 7 martie 1932, în Adunarea Generală extraordinară a Societății Națiunilor, un discurs în care a subliniat necesitatea restabilirii păcii între aceste două mari națiuni, pe baza respectării prevederilor Pactului Societății.[3]

După o perioadă de relativă acalmie, conflictul a izbucnit cu putere în august 1937. Peter Harmsen se oprește în excelenta sa carte, prezentată acum și în traducere în limba română, asupra acestui episod, respectiv asupra celei de-a doua mari bătălii pentru Shanghai, din perioada august–noiembrie 1937. Aceasta a reprezentat, practic, deschiderea teatrului de război din Asia al celui de al Doilea Război Mondial și începutul beligeranței sino-japoneze, care se va încheia după opt ani de confruntări ample, respectiv, după capitularea Japoniei, la 2 septembrie 1945.

Există o anumită similaritate cu modul cum a izbucnit Primul Război Mondial, pretextul acestuia fiind asasinarea la

28 iunie 1914, la Sarajevo, a prințului Franz Ferdinand și a soției sale de către Gavrilo Princip, un student sârb. Respectând proporțiile, și conflictul chino-japonez (respectiv, Bătălia pentru Shanghai) a avut la bază tot un incident de acest tip. Astfel, la 9 august 1937, sublocotenentul de 27 de ani, Oyama Isao, din marina niponă, a fost ucis în perimetrul aeroportului Hongqiao, acest incident fiind scânteia care a aprins conflictul, rupând fragilul armistițiu stabilit în 1932, ostilitățile fiind declanșate în mai puțin de o săptămână.

Ziarist de profesie, profund cunoscător al istoriei și realităților chineze, Peter Harmsen realizează o amplă investigație istorică asupra unei bătălii uitate, dar care, prin forțele angajate, dramatismul încleștărilor, numărul pierderilor și consecințele sale se înscrie în rândul marilor confruntări ale secolului al XX-lea în general și ale celei de-a doua conflagrații mondiale, în special.[4]

Titlul însuși este sugestiv, Bătălia pentru Shanghai fiind comparată cu Stalingradul, confruntarea desfășurată în perioada 23 iulie 1942-3 februarie 1943. Marea bătălie de pe Volga, ce a avut drept obiectiv cucerirea orașului lui Stalin, beneficiază de o bibliografie extinsă, astfel că desfășurarea ei este mult mai bine cunoscută.[5]

Fără a intra în analiza acesteia, vom preciza că originea ei reprezintă o consecință colaterală a deciziilor luate de Adolf Hitler pentru desfășurarea campaniei din vara anului 1942. După cum se cunoaște, contraofensiva armatei sovietice de la sfârșitul anului 1941, prin care a fost salvată Moscova, a pus capăt „războiului fulger" (Blitzkrieg), practicat cu succes, până atunci, de armata germană. Războiul pe Frontul de Est s-a transformat într-o confruntare de uzură, cu un sfârșit incert și cu o durată imprevizibilă.

Cum nu mai avea suficiente forţe pentru a relua, în 1942, ofensiva pe întregul front, Hitler a optat pentru o acţiune de amploare pe flancul sudic al frontului germano-sovietic, combinată cu o ofensivă în nord, limitată doar la cucerirea Leningradului. Prin declanşarea unei ofensive în sudul teritoriului sovietic, Führer-ul spera să învingă decisiv Armata Roşie şi să ajungă la rezervele petrolifere ale Mării Caspice, element extrem de important pentru continuarea cu succes a războiului. După cum arăta cunoscutul istoric Liddel Hart, această opinie s-a dovedit a fi nerealistă, Germania continuând războiul încă trei ani fără petrolul caspic.[6]

Declanşarea unei ofensive de amploare pe flancul sudic al frontului s-a bazat şi pe consideraţii strategice. Odată cucerit Caucazul, forţele germane puteau continua acţiunile în Iran, unde s-ar fi făcut joncţiunea cu trupele lui Erwin Rommel, care dezvoltau ofensiva pe ţărmul nord-african, cu perspectiva de a ajunge în Orientul Mijlociu. Hegemonia britanică din această regiune ar fi fost pusă în discuţie, iar Turcia ar fi renunţat la expectativa sa.

Această viziune politico-strategică a lui Hitler s-a materializat în „Planul Albastru" (Directiva nr. 41), semnat la 5 aprilie 1942.[7] Conform acestui document, obiectivul principal îl constituia nimicirea definitivă a forţelor sovietice şi privarea acestora de cele mai importante resurse necesare economiei de război. Prioritară era acţiunea în sectorul sudic (nimicirea inamicului de pe Don, cucerirea regiunii petrolifere, forţarea Caucazului), în timp ce cucerirea Stalingradului şi a Careliei rămâneau în suspensie până la disponibilizarea de noi forţe. Din analiza documentului se poate trage concluzia că Stalingradul era un obiectiv secundar, care nici nu trebuia cucerit, forţele principale fiind dirijate spre Caucaz.

Înșelat de înaintarea rapidă a trupelor germane în primele săptămâni de luptă, la 23 iulie 1942, Hitler a semnat Directiva operativă nr. 45, prin care a modificat substanțial planul de campanie inițial, hotărând să cucerească simultan atât Caucazul, cât și Stalingradul, obiective separate până la acea dată. Majoritatea specialiștilor au apreciat că această decizie a fost una dintre cele mai mari erori comise de Hitler, în timpul acestei campanii, deoarece a dus la dispersarea forțelor.

Practic, din a doua jumătate a lunii iulie 1942 se poate vorbi de două operațiuni distincte, una spre Caucaz, cealaltă spre Stalingrad. Bătălia de la Stalingrad a cunoscut două faze: până la 18 noiembrie 1942 a avut loc ofensiva germană, lupte extrem de violente ducându-se în interiorul orașului, iar de la 19 noiembrie 1942 până la 2 februarie 1943, rolurile s-au inversat, sovieticii declanșând o puternică contraofensivă care a avut drept rezultat încercuirea și nimicirea Armatei a 6-a germane, comandate de feldmareșalul Friedrich von Paulus. Bătălia de la Stalingrad a durat 199 de zile, iar pierderile în rândurile militarilor Axei au fost de circa 850 000 de oameni. Printre aceștia s-au numărat 400 000 de germani, 200 000 de români, 130 000 de italieni și 120 000 de unguri. Mai mult de 40 000 de civili sovietici au murit în oraș și în suburbii, iar surse sovietice indică cifra maximă de un milion de morți în întreaga bătălie. Spre comparație, în Bătălia pentru Shanghai, care a durat trei luni de zile, pierderile chineze sunt estimate între 187 200 și 300 000 de oameni, iar cele ale japonezilor s-au cifrat, până la 8 noiembrie 1937, la 9 115 morți și 31 257 răniți.

Mai precizez că bătălia de la Stalingrad a reprezentat o cotitură în desfășurarea războiului pe frontul sovieto-german, determinând preluarea inițiativei strategice de către Uniunea Sovietică.

Comparația pe care o face Peter Harmsen între Shanghai și Stalingrad este justificată mai ales din perspectiva faptului că principalul teatru de confruntare a fost, în ambele cazuri, o mare localitate, luptele desfășurându-se în „focar", ele având un caracter extrem de violent. Practic, fiecare stradă, casă, subsol, scară, intersecție au fost aprig disputate, nu de puține ori ele trecând dintr-o tabără într-alta chiar în aceeași zi. Evident că în asemenea condiții nu mai este loc de mare strategie, înfruntările individuale și în grupuri mici prevalând. Germanii au numit războiul lor urban hidos *Rattenkrieg* („război de șobolani"). Ei glumeau cât se poate de amar spunând că deja „cuceriseră bucătăria, dar mai duc lupte pentru cucerirea sufrageriei". Afirmațiile germanilor se potrivesc cu situația din Shanghai în lunile de confruntare dintre chinezi și japonezi.

În plus, trupele chineze, aflate în inferioritate tehnică, au apelat și la tactica „pământului pârjolit", aplicată de armata rusă în timpul campaniei lui Napoleon și de sovietici în bătălia Stalingradului, dar și în alte confruntări desfășurate în anii 1941-1942. În atari condiții, distrugerile în cele două orașe au fost imense, iar pierderile de vieți omenești, foarte însemnate, mai ales pentru partea chineză, așa cum am arătat mai sus.

Există, desigur, și diferențe majore între cele două bătălii, evidențiate clar de autor. Una dintre ele ține de existența concesiunilor internaționale (Concesiunea Franceză și Concesiunea Internațională) create în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ca o materializare a tratatelor inegale, impuse Chinei de către puterile occidentale. Deja, în august 1842, odată cu semnarea Tratatului de la Nanjing (Nanking), Shanghaiul figura printre cele cinci porturi deschise comerțului liber.

De-a lungul timpului, concesiunile internaționale au avut un statut privilegiat, fiind, în mod paradoxal am zice, un loc de

refugiu pentru victimele războaielor, revoluțiilor, și ale diverselor tensiuni interne. În același timp, ele au exercitat o mare atracție pentru elementele dinamice ale societății chineze, aducând o contribuție însemnată la modernizarea Chinei.[8] În confruntarea din lunile august-septembrie 1937, concesiunile internaționale și-au reconfirmat acest statut, circa 100 000 de chinezi, militari și civili, după cum arată, bine documentat, Peter Harmsen, găsindu-și salvarea în acest teritoriu ce beneficia de imunitate. De altfel, ambii beligeranți au avut grijă să nu provoace puterile occidentale, ceea ce putea duce la extinderea conflictului. La rândul lor, având în vedere dimensiunea încleștărilor, puterile occidentale și-au întărit dispozitivul militar în regiune.

Mai este un alt element de semnalat și anume faptul că locuitorii din concesiunile internaționale au fost, prin forța împrejurărilor, spectatorii/observatorii acestei teribile încleștări, mărturiile lor fiind foarte prețioase în reconstituirea bătăliei. Nu de puține ori, așa cum arată documentat autorul, ei au fost și victime. Iată, de pildă, la 14 august 1937, în „Sâmbăta Neagră", patru cetățeni americani au fost uciși. Erau primele victime americane ale celei de-a doua conflagrații mondiale, care pentru Statele Unite ale Americii a început, oficial, abia la 7 decembrie 1941. Fapt semnificativ, Eleanor Roosevelt, soția președintelui american F.D. Roosevelt, se afla în Shanghai în momentul începerii confruntării.

Maniera de analiză a bătăliei este una specifică, autorul apelând la o serie de „tablouri", de secvențe aparent disparate, cu actori diferiți, dintr-o tabără beligerantă sau alta. Dar prezentarea este una încărcată de dramatism, iar motivațiile și acțiunile combatanților, precum și consecințele desfășurărilor politico-militare apar conturate clar. Autorul are măiestria ca

din noianul de fapte individuale şi colective, de macro- şi microdecizii, de atitudini şi trăiri ale soldaţilor simpli şi ale marilor comandanţi, să le extragă pe cele exemplare şi să le evidenţieze multiplele semnificaţii. Prin aceasta, lucrarea reprezintă un adevărat „thriller istoric", care se citeşte cu mare interes.

Fiind vorba de o confruntare militară, Peter Harmsen analizează cu precădere aspectele ce ţin de planificarea strategică a celor două tabere beligerante, structura, dotarea şi instruirea forţelor luptătoare, capacitatea managerială a corpului ofiţeresc, comportamentul pe câmpul de luptă etc. Din multitudinea de constatări şi concluzii se degajă faptul că japonezii au avut o netă superioritate din punct de vedere tehnic, al înzestrării materiale, dar au comis erori sub aspectul planificării, introducând rezervele în luptă succesiv şi în cantităţi insuficiente. Aceste fapte, coroborate cu atitudinea disprețuitoare faţă de militarii chinezi, au dus la sporirea pierderilor armatei japoneze.

De partea cealaltă, liderii chinezi au dat dovadă de inconsecvenţă în procesul de luare a deciziilor şi de materializare a lor, acest lucru fiind compensat, în parte, de bravura excepţională a soldatului chinez, lucru recunoscut chiar şi de adversari.

Ceea ce impresionează în a doua bătălie pentru Shanghai şi în confruntările ce au urmat este violenţa extremă a luptelor care o apropie de Verdunul „Marelui Război", lucru subliniat, de altfel, de către autor prin titlul dat unui capitol al cărţii sale.[9] Bătălia pentru Shanghai a confirmat din plin caracterul industrial şi de masă al războiului, numărul victimelor din rândul civililor fiind foarte ridicat. Acest lucru s-a datorat comportamentului militarilor japonezi, cartea prezentând numeroase cazuri de violenţă extremă ale acestora asupra populaţiei civile atât în timpul, cât şi după încetarea bătăliei.

Peter Harmsen nu se oprește numai asupra detaliilor confruntărilor din Shanghai și din împrejurimi, ci relevă și semnificațiile internaționale ale bătăliei. Una dintre cele mai interesante vizează implicarea germană în conflictul sino-japonez, chinezii beneficiind de un grup important de consilieri germani, în frunte cu Alexander von Falkenhausen. Decizia în acest caz i-a aparținut lui Chiang Kai-shek, liderul naționalist chinez, care aprecia rigurozitatea și eficiența germane, dar, desigur, lucrurile au fost mai profunde, iar cauzele trebuie căutate în modul în care se încheiase Primul Război Mondial. Germania a fost considerată principala responsabilă pentru declanșarea conflagrației, ceea ce s-a reflectat în Tratatul de la Versailles, care conținea prevederi foarte dure ce au avut rolul de a împiedica refacerea forței sale militare. Concomitent, revendicările Chinei nu au avut succes în fața Conferinței de Pace de la Paris, interesele Japoniei, putere beligerantă, prevalând.[10] În asemenea condiții, s-a ajuns la o îmbunătățire a relațiilor germano-chineze, concretizată în tratatul din 20 mai 1921 prin care Germania renunța la toate privilegiile deținute în China în conformitate cu tratatul din martie 1898. Tratatul din mai 1921 reprezintă primul document de acest gen încheiat pe baze egale din istoria modernă a Chinei.

În legătură cu implicarea germană mai este de semnalat și un anumit fapt paradoxal. În timp ce militari germani contribuiau la reformarea armatei chineze, participând la Bătălia pentru Shanghai, Germania și Japonia erau legate prin Pactul Anticomintern, parafat la 25 noiembrie 1936. Documentul prevedea combaterea comună a Internaționalei a III-a, prin schimbul reciproc de informații. Într-un protocol secret, cele două țări își luau angajamentul să nu încheie niciun tratat care

să aducă atingere spiritului pactului. Durata lui era de cinci ani, în 1941, fiind reînnoit.

Pentru ca situația să fie și mai complicată, subliniază Peter Harmsen, în plină bătălie, la 21 august 1937, guvernul lui Chiang Kai-shek a semnat un tratat de neagresiune cu Uniunea Sovietică. Cu dreptate arată autorul: „pactul dintre Nanjing și Moscova pregătea terenul, din punct de vedere politic și diplomatic, pentru trimiterea ajutorului militar sovietic Chinei, împiedicând, în același timp, un acord între Uniunea Sovietică și Japonia câtă vreme ostilitățile erau în derulare". Cum semnarea unui tratat presupune compatibilizarea unor interese, Moscova nutrea speranța că războiul dintre China și Japonia îi va permite să se concentreze asupra Europei, care era amenințată de Germania lui Hitler.

De altfel, Uniunea Sovietică a fost marele câștigător al războiului sino-japonez. În anii 1930, granița sovieto-japoneză a fost foarte tensionată, aici având loc mai multe ciocniri militare foarte serioase, cea mai importantă fiind cea de la Halhân Gol (august 1939), care a prefigurat războiul modern, cu blindatele în prim-plan. Sovieticii au obținut victoria, iar generalul Gheorghi Jukov a devenit celebru. A fost prima înfrângere a Japoniei în epoca modernă. „Fără războiul cu China", scria istoricul Paul Johnson, „Japonia ar fi putut, fără îndoială, să-i angajeze pe ruși într-un conflict de proporții și să-i alunge din Orientul Îndepărtat".[11]

Liderii chinezi apreciau că un război cu Japonia nu poate rămâne unul local, ci, mai devreme sau mai târziu, imperiul se va afla în conflict cu o mare putere, fie Uniunea Sovietică, fie Statele Unite ale Americii. Prin urmare, China trebuia să reziste în fața presiunii japoneze până când se ajungea la un asemenea punct. Evident, Chiang Kai-shek și cei din jurul

lui au apreciat corect situația, căci în decembrie 1941 Japonia și Statele Unite au intrat în stare de beligeranță.

O altă mare calitate a lucrării o reprezintă bogata sa iconografie, constând din hărți, scheme și mai ales fotografii, multe dintre ele inedite. Se știe că o imagine valorează mult mai mult decât cuvântul scris și, din acest punct de vedere, cartea este și un album al conflictului ce a avut drept teatru de desfășurare cel mai mare oraș al Chinei.

În concluzie, lucrarea lui Peter Harmsen, *Stalingradul de pe Yangtze. Bătălia pentru Shanghai – 1937,* readuce în atenție un episod uitat din preambulul celui de-al Doilea Război Mondial. Este un document tulburător, o invitație la neuitare a ceea ce reprezintă războiul, violența și ura în viața comunităților umane.

PETRE OTU

Mulţumiri

Iniţiativele îndrăzneţe nu pot fi realizate de către un singur om. Lucrul acesta este valabil şi pentru *Stalingradul de pe Yangtze...* Informaţiile necesare pentru a dezvălui povestea nespusă a marii bătălii de pe malurile fluviului Yangtze provin din multe surse, unele mai greu accesibile decât altele. M-am bazat pe sprijinul oferit de cunoscuţii mei şi pe amabilitatea întâmplătoare a unor necunoscuţi fără ajutorul cărora această carte n-ar fi ajuns niciodată să fie tipărită.

Vreau să le mulţumesc următoarelor instituţii pentru generozitatea cu care m-au sprijinit: Academia Historica din Taipei, Bibliotecii Centrale Naţionale din Taipei; Abteilung Militärarchiv din Freiburg im Breisgau; şi Centrului Columbia pentru Istorie Orală din Columbia (CCOHA) al Universităţii Columbia. Bunăvoinţa şi generozitatea cu care Arhivele Fotografice ale *Asahi Shimbun* (unul dintre cele cinci ziare japoneze cu circulaţie naţională), Biblioteca Societăţii Geografice Americane şi bibliotecile Universităţii Wisconsin–Milwaukee şi-au împărtăşit bogatele şi unicele comori de fotografii au fost esenţiale în alcătuirea unei relatări în imagini a momentelor istorice descrise în această carte.

Printre persoanele care au avut o contribuţie specială aş dori să-i menţionez pe Kashiwagi Kazuhiko, editor la Arhivele Fotografice ale *Asahi Shimbun*, şi pe Fang Jun, un istoric amator din Beijing care a arătat prin exemplul său personal că amintirea celui de al Doilea Război Sino-Japonez este încă vie în China zilelor noastre. Îi adresez, de asemenea, mulţumiri colegului meu de la biroul din Taipei al Agenţiei franceze de presă AFP, Sam Yeh, pentru ajutorul pe care mi l-a oferit pentru a face cunoscută această carte pe Internet.

Le sunt profund recunoscător pentru sprijinul acordat tuturor celor din echipa de la Casemate Publishers, în special directorului editorial Steven Smith, pentru entuziasmul cu care au susţinut întregul proces de pregătire a acestui volum; designerului Libby Braden care a făcut ca în cele din urmă cartea să aibă un aspect atât de atrăgător; redactoarei Anita Baker care a cizelat manuscrisul acordând cea mai mare atenţie fiecărui aspect, de la acelea care ţin de imaginea de ansamblu, până la cele mai mici, dar atât de importante detalii.

Răbdarea soţiei mele Hui-tsung a fost crucială în realizarea acestei cărţi. Şi, în cele din urmă, doresc să le mulţumesc fetelor mele, Eva şi Lisa, pentru că s-au descurcat singure în toate serile şi weekendurile pe care tati a trebuit să le petreacă în faţa computerului.

Taipei, februarie 2013

Prolog

La începutul lui 1937, conceptul de război urban era încă nou în lume. Cele trei luni de luptă din Shanghai din toamna acelui an aveau să schimbe însă această situaţie. Bătălia dintre China şi Japonia a demonstrat ce se poate întâmpla cu un oraş important atunci când devine terenul de confruntare pentru două armate mari, care scot în teren sute de mii de oameni şi o mulţime de arme distructive. Mai existaseră situaţii de conflict într-un mediu urban – chiar la începutul acelui deceniu, Shanghaiul fusese un exemplu în acest sens —, dar niciodată nu avusese loc un conflict la o asemenea scară. Imaginile cu cartiere de locuinţe puse la pământ şi cu fabrici devastate, care aveau să captiveze şi să îngrozească opinia publică din întreaga lume în timpul Bătăliei de la Stalingrad[1], fuseseră deja puse în scenă cu cinci ani mai devreme, în cel mai mare oraş al Chinei. Într-un fel, Bătălia pentru Shanghai din 1937 a fost asemenea unei repetiţii cu costume pentru cel de al Doilea Război Mondial. Sau poate şi mai corect ar fi să spunem că *a făcut parte* din al Doilea Război Mondial. Fără îndoială, ea poate fi considerată drept prima bătălie importantă dintr-un conflict care a împărţit umanitatea în două tabere majore – una

constând din regimurile fasciste de diverse forme, cealaltă, dintr-un grup eterogen de naţiuni democratice şi totalitariste. Pentru vestici este natural să considere că începutul celui de al Doilea Război Mondial a avut loc cu adevărat odată cu invadarea Poloniei de către Hitler în 1939. Pentru asiatici însă, este logic să creadă că începutul războiului s-a produs cu doi ani mai devreme, în câmpia din nord a Chinei şi pe malurile fluviului Yangtze.

Cu toate că Bătălia pentru Shanghai este privită izolat de amplul context al celui de al Doilea Război Mondial, ea a fost, fără nicio urmă de îndoială, un eveniment care a lăsat o amprentă de neşters asupra celor două civilizaţii străvechi care au fost implicate în acest conflict. A fost cea mai mare ciocnire dintre naţiuni pe care a trăit-o Asia de Est de la Războiul Ruso-Japonez din 1904–1905.[2] Fricţiunile sino-japoneze, care ar fi putut fi gestionate şi menţinute la un nivel local, s-au transformat într-un război în toată regula, care a durat timp de opt ani sângeroşi.

Astăzi, după opt decenii, niciuna dintre părţi, nici cea chineză şi nici cea japoneză, nu au pus, de fapt, capăt acestui conflict, menţinând reciproc suspiciuni una faţă de cealaltă. În mare parte, acest lucru se datorează teribilei brutalităţi manifestate de armata japoneză în China, brutalitate care a culminat cu infamul Masacru din Nanjing (Nanking)[3] – rezultat direct al campaniei din Shanghai din 1937.

Shanghai era cel mai cosmopolit oraş al Asiei şi adăpostea oameni dintr-o serie întreagă de naţiuni, precum şi un mare număr de apatrizi. Cu toate că locuiau în zone care au rămas aproape neatinse de lupte, aceştia se aflau la doar câţiva metri distanţă de locurile unde s-a produs carnajul şi unde bărbaţi

şi femei luptau şi mureau cu miile. Aceşti locuitori străini au devenit, în ciuda voinţei lor, martori ai bătăliei dezlănţuite pretutindeni în jurul lor şi în acest fel au ajutat la scrierea istoriei. Rareori s-a mai întâmplat ca un număr atât de impresionant de civili să asiste atât de aproape la o vărsare de sânge de asemenea proporţii.

Prin analogie, ar fi fost ca şi cum un cartier din Stalingrad ar fi rămas neatins în mod miraculos de lupte, permiţându-le locuitorilor să asiste la toată grozăvia care a devorat restul oraşului. Sau, aşa cum spunea corespondentul american Edgar Snow: „A fost ca şi cum bătălia de la Verdun[4] s-ar fi purtat pe Sena, sub ochii unui Paris neutru, situat pe malul drept; a fost ca şi cum bătălia de la Gettysburg[5] ar fi avut loc în Harlem, în vreme ce restul Manhattanului ar fi rămas un observator neimplicat în conflict."[6]

Comparaţia cu Verdun şi Gettysburg este una reuşită. Aceste lupte au fost evenimente care au schimbat lumea, aşa cum aveau să o facă şi luptele care s-au purtat în delta lui Yangtze în a doua jumătate a anului 1937. Restul lumii a înţeles acest lucru, iar veştile despre aceste bătălii au ocupat primele pagini ale marilor publicaţii de pe tot globul.

Din aceleaşi motive ca şi astăzi, Shanghai stârnea imaginaţia oamenilor. Era un loc al aventurii incitante şi exotice, iar publicul dorea să afle care era soarta acestui loc atât de atractiv aflat la ananghie.

Din acest motiv, este absolut surprinzător că în ultimele decenii s-a scris atât de puţin despre Bătălia pentru Shanghai în alte limbi decât în chineză. Nici măcar o simplă monografie a acestui eveniment crucial nu se numără printre sutele de mii de volume care au abordat subiectul celui de al Doilea Război

Mondial şi al momentelor care l-au precedat. Într-o vreme în care scriitorii academici şi populari trebuie să-şi valorifice imaginaţia ca să descrie aspectele nedescoperite ale războiului din Europa şi din Pacific, Bătălia pentru Shanghai ca şi multe alte lupte din al Doilea Război Sino-Japonez constituie o gaură neagră în istoriografie. Sper ca această carte să aducă o modestă contribuţie în sensul corectării acestui dezechilibru.

*

În cele ce urmează, aproape toate denumirile chinezeşti sunt ortografiate folosind sistemul Pinyin de transliterare a ideogramelor chineze în alfabetul latin introdus în China după 1949 şi care este din ce în ce mai întrebuinţat pretutindeni. Ortografia tradiţională a fost păstrată în numai câteva situaţii, în care întrebuinţarea Pinyin ar fi creat mai degrabă confuzie. În referirea la liderul suprem al Chinei am folosit Chiang Kai-shek[7] în loc de Jiang Jieshi[8]. În plus, în referinţele bibliografice, am păstrat ortografiile autorilor în scrierea numelor lor, chiar dacă nu respectă convenţiile privind întrebuinţarea Pinyin, cum ar fi de exemplu Hsin Ta-mo, în loc de Xin Damo.

Denumirile geografice sunt redate în general în variantele lor moderne, şi nu aşa cum erau descrise în 1937, de exemplu Beijing în loc de Beiping şi Taiwan în loc de Formosa. De dragul clarităţii însă, şi aici, am făcut câteva excepţii. Astfel: Manciukuo nu este ortografiat Manyhouguo, iar Podul Marco Polo nu este denumit Lugou Bridge.

Există obiceiul ca atunci când faci pentru prima oară referire la o persoană de cetăţenie chineză, să-i menţionezi numele complet, iar ulterior să foloseşti doar numele de familie. Cu toate acestea, m-am abătut adeseori de la această convenţie,

astfel încât să se poată face distincție între oameni care au aceleași nume de familie, de exemplu, Zhang Zhizhong[9] și Zhang Fakui[10], care au fost doi dintre cei mai importanți comandanți. Scopul meu este acela de a ajuta cititorii să rețină nume adeseori nefamiliare. Pentru persoanele de origine japoneză, numele de familie sunt plasate înaintea prenumelor.

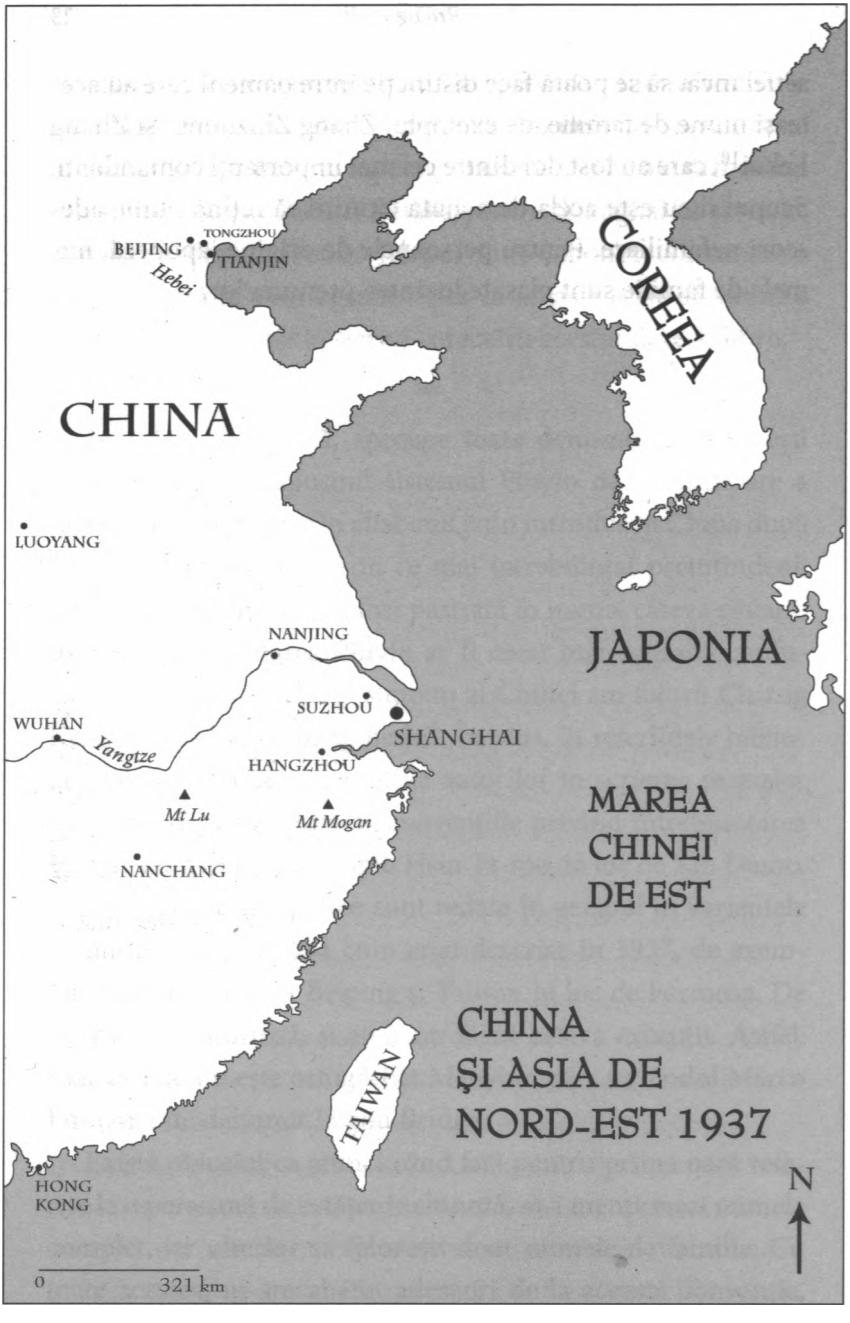
TONGZHOU
BEIJING
TIANJIN
Hebei
COREEA
CHINA
LUOYANG
NANJING
JAPONIA
SUZHOU
WUHAN
Yangtze
SHANGHAI
HANGZHOU
Mt Lu
Mt Mogan
NANCHANG
MAREA
CHINEI
DE EST
CHINA
ŞI ASIA DE
NORD-EST 1937
TAIWAN
HONG
KONG
N
0
321 km

Capitolul 1

Trei cadavre
7 iulie–12 august

Sedanul ciuruit de gloanţe frânase brusc, cu scrâşnet de frâne, la intrarea în aeroport. Alături, cei doi bărbaţi care se aflaseră în maşină zăceau acum întinşi pe pământ. Uniformele lor îmbibate de sânge îi identificau ca fiind membri ai elitei Forţelor Speciale de uscat din marina japoneză. Fragmentele de creier împrăştiate pe bord arătau că unul din ei murise în interiorul maşinii. Fusese apoi tras afară pentru a fi ciopârţit, strivit, transformat aproape într-o pastă. Îi lipsea o jumătate din faţă, iar stomacul, care fusese scos la vedere împreună cu intestinele de o paloare scârboasă, sclipea palid în întunericul nopţii. Celălalt bărbat reuşise să iasă din maşină, dar fusese împuşcat. La mică distanţă zăcea un al treilea corp, îmbrăcat în uniformă chinezească.[1]

Era cu câteva ore înainte să răsară zorii zilei de marţi, 10 august 1937. Aerodromul Hongqiao, aflat la 12 kilometri în vestul oraşului Shanghai, era învăluit în întuneric, iar investigatorii, care formau un grup eterogen, erau obligaţi să lucreze la luminile farurilor şi folosind lanterne. Sosiseră, desigur, detectivi chinezi, dar şi japonezi, britanici, francezi şi americani – reprezentanţi ai puterilor străine care se simţeau ca acasă în cel mai

mare şi mai prosper oraş al Chinei, după ce stabiliseră acolo de aproape un secol. Era prezent şi un grup de reporteri care lucrau în lumea concurenţei pe viaţă şi pe moarte a publicaţiilor de limbă engleză şi chineză din Shanghai. În ciuda orei, trebuiau să se afle acolo. Subiectul putea fi unul tare, foarte tare.

Investigatorii stabiliseră rapid că rămăşiţele corpului mutilat aparţineau unui sublocotenent de 27 de ani, Oyama Isao, în timp ce al doilea cadavru japonez era al şoferului său, marinarul Saito Yozo. Identitatea victimei de origine chineză era necunoscută. Scena părea să fie rezultatul unui simplu schimb de focuri. Cu toate acestea, rămâneau prea multe întrebări fără răspuns: ce făcea japonezul pe un aeroport militar, la kilometri buni distanţă de cazarma sa? Cine deschisese focul şi de ce o făcuse? Detectivii chinezi şi omologii lor japonezi nu cădeau cu niciun chip de acord asupra răspunsurilor la aceste întrebări. În timp ce se foiau de colo-colo la locul incidentului, scormonind pământul în căutare de dovezi, certuri puternice izbucneau iar şi iar. La scurtă vreme după răsăritul soarelui, şi-au încetat acţiunea fără să fi ajuns la vreun consens asupra celor ce se petrecuseră acolo. S-au urcat în maşini şi au pornit înapoi, spre oraş.

Animozitatea pe care detectivii chinezi şi cei japonezi o manifestaseră unii faţă de alţii nu surprinsese pe nimeni. Tensiunile dintre cele două naţiuni se acutizaseră dramatic în ultimele cinci săptămâni atât în Shanghai, cât şi în afara lui. Aceste tensiuni erau rezultatul unor evenimente petrecute la sute de kilometri distanţă spre nord, unde fierbea un război încă nedeclarat. Totul începuse la începutul lui iulie, când o serie de neînţelegeri provocaseră ciocniri între soldaţii chinezi şi japonezi, în apropiere de Beijing, într-o noapte agitată, cu încăierări confuze. În scurt timp, lucrurile ajunseseră să pară

de neoprit, pe măsură ce din ce în ce mai multe regiuni din jurul vechii capitale imperiale erau absorbite într-un conflict încă fără nume. Până atunci, Shanghaiul, aflat în inima economică a Chinei, evitase cu succes orice ostilități, dar toată lumea știa că pacea nu avea să mai dureze mult.

Viitorul Chinei era nesigur. Care erau intențiile guvernului chinez din Nanjing (Nanking), orașul situat pe fluviul Yangtze, de unde fusese condus în ultimul deceniu uriașa țară? Ce planuri pregăteau cei care luau decizii militare și politice la Tokyo? Nebunia din Beijing avea să se extindă într-un război general, care avea să cuprindă întreaga Chină? Răspunsurile la aceste întrebări îi afectau pe miile de japonezi – soldați, diplomați și oameni de afaceri – care locuiau în Shanghai, dar și în alte orașe mari situate de-a lungul fluviului Yangtze. Știau cu toții că, dacă avea să izbucnească războiul acolo, înăuntrul a ceea ce avea să devină teritoriul inamic, aveau să se afle cu toții în mare pericol, înconjurați de milioane de chinezi ostili. În circumstanțele date, nu era nevoie decât de o scânteie care să aprindă fitilul. Iar incidentul de la aerodrom putea fi exact acea scânteie.

Investigatorii erau pe deplin conștienți de ce consecințe ar fi avut incapacitatea lor de a aborda acel subiect delicat cu finețea necesară. Însă chiar dacă ar fi sperat să poată menține pacea, era limpede că Shanghaiul era un oraș care se pregătea de război. Pe drumul de întoarcere dinspre Hongqiao spre birourile lor din centru, farurile mașinilor luminau trunchiurile văruite ale copacilor, printre care se zăreau mormane de saci de nisip și siluetele singuratice ale santinelelor chineze. În mod oficial, aceste santinele făceau parte din Trupele de Menținere a Păcii, o organizație paramilitară care, datorită unui acord internațional negociat în urmă cu câțiva ani, era singura forță chineză acceptată în regiunea Shanghai. Cu toate acestea,

umblau zvonuri că, de fapt, erau membri deghizați ai Diviziei 88, una dintre cel mai bine antrenate unități din întreaga armată chineză.

Odată intrate în oraș, vehiculele au trecut mai întâi de Concesiunea Franceză, apoi de Concesiunea Internațională, ambele regiuni din Shanghai în care străinii trăiau într-o confortabilă izolare, departe de zgomotul și murdăria din cartierele chinezești. Unele cvartale nici nu se deosebeau de cele din Londra, Paris sau Boston. Pe străzile tivite cu șiruri lungi de arțari întâlneai denumiri precum Cinema Ambasador, Viena Ballroom și Café Bonheur. Numai că acest mediu dădea o falsă senzație de siguranță. Nu era Europa sau America, ci, în cea mai mare măsură, Asia. Poleiala aceea dezarmant de pașnică putea să dispară însă oricând, scoțând la iveală o realitate mult mai urâtă și mai violentă, așa cum se întâmplase nu demult.

Incidentul[2] avusese loc în Zhabei, un cartier muncitoresc, situat nu departe la nord de fațadele Art Déco ale Concesiunii Internaționale. Încă din perioada de avânt economic de la începutul secolului, Zhabei atrăsese zeci de mii de oameni care migraseră din zonele rurale, în căutare de muncă, hrană și adăpost. Numai că acest lucru dusese la suprapopulare, în condițiile în care din ce în ce mai mulți oameni fuseseră nevoiți să locuiască într-un spațiu prea mic, iar Zhabei devenise o mahala cu reputație de leprozerie, în mod obișnuit evitată de expatriații din Shanghai care, de cele mai multe ori, își puteau chiar permite să pretindă că acel loc nici măcar nu exista. De cele mai multe ori, dar nu întotdeauna. Numai că, în urmă cu cinci ani, Zhabei fusese scena de desfășurare a unui înspăimântător conflict între soldații chinezi și japonezi, care se uciseseră unii pe alții fugărindu-se dintr-o casă în alta într-un scurt și neoficial război. Timp de cinci săptămâni, la începutul lui 1932,

zgomotul tulburător şi constant al luptelor fusese adus de vânt în Concesiunea Internaţională, în timp ce mulţimi întregi de refugiaţi încercaseră cu disperare, şi de cele mai multe ori în van, să-şi găsească siguranţa în cartierele străine.

În cele din urmă, japonezii repurtaseră o victorie à la Pyrrhus[3], în timp ce China, în ciuda faptului că fusese învinsă, câştigase, în mod neîndoielnic, mult mai mult. Îşi câştigase încrederea în forţele proprii. După aproape un secol de umilinţe îndurate din partea imperialiştilor străini, acum ştia că putea să riposteze şi să dea lovituri puternice până şi celei mai agresive şi mai neîndurătoare dintre toate detestatele puteri coloniale care se instalaseră, pe furiş, pe teritoriul său. Oricât de importantă însă, aceasta nu a fost singura lecţie pe care a învăţat-o China din războiul din 1932. Atunci a devenit cât se poate de clar că orice fel de conflict cu Japonia avea să fie costisitor. Până şi la cinci ani după conflict, în ciuda anilor de eforturi susţinute de reconstrucţie febrilă, Zhabei încă mai era urâţit de cicatricele lăsate de acea izbucnire brutală de violenţă. Iar în acel moment, când ameninţarea conflictului a început să plutească din nou în atmosferă, miza anchetei a crescut în timp ce investigatorii reveneau în birouri, chiar când zorii se revărsau peste Shanghai. O proastă gestionare a crizei ar fi putut atrage după sine cine ştie ce măcel şi ar fi putut costa vieţile a milioane de civili nevinovaţi.

În orele ce au urmat, fiecare dintre părţi şi-a elaborat versiunea proprie a celor petrecute. Conform părţii chineze, vehiculul japonez încercase să forţeze accesul prin poarta aeroportului. Când membrii Trupelor de Menţinere a Păcii postaţi la intrare îi făcuseră semn lui Saito, şoferului, să oprească, acesta virase brusc, în timp ce sublocotenentul Oyama trăsese în paznicii chinezi cu un pistol automat. Abia atunci chinezii deschiseseră

focul, ucigându-l pe Oyama cu o ploaie de gloanţe, Saito reuşise să sară din maşină înainte ca şi el, la rândul său, să fie răpus de gloanţe. Nu era prima oară când japonezii încercaseră să pătrundă în aeroport, îi spusese comandantul paznicilor chinezi unui reporter occidental. În ultimele două luni se întâmplase chiar în mod repetat acest lucru şi cu siguranţă că aceşti oameni „erau, în mod evident, spioni".[4]

Deloc surprinzător, varianta japoneză arunca întreaga vină pe chinezi. Conform acesteia, Oyama mergea cu maşina pe drumul ce trecea prin imediata vecinătate a aeroportului, fără nicio intenţie de a intra. Dintr-odată, vehiculul fusese oprit şi înconjurat de Trupele de Menţinere a Păcii, care, fără niciun avertisment, începuseră să tragă cu puşti şi mitraliere. Oyama n-avusese nici cea mai mică şansă să riposteze. Cei doi japonezi aveau tot dreptul să meargă pe şoseaua care era proprietatea Concesiunii Internaţionale, declaraseră japonezii, înainte de a eticheta incidentul drept o clară violare a acordului de pace din 1932. „Solicităm ca partea chineză să îşi asume întreaga responsabilitate pentru acest act ilegal", concluda declaraţia.[5]

Rămânea însă o întrebare crucială: cine era victima în uniformă chinezească şi cum îşi pierduse ea viaţa, dacă Oyama nu apucase să riposteze? Un doctor japonez care ajunsese printre primii la locul incidentului observase în mod special aspectul exterior al bărbatului şi declarase că victima avea părul lung şi unghii potrivite unei manichiuri de femeie. Acest lucru era destul de ciudat, pentru că niciunul dintre cele două aspecte nu le erau permise militarilor chinezi. Şi mai ciudat era faptul că glonţul letal pătrunsese prin partea din spatele craniului. Fusese împuşcat din spate, ca într-o

execuţie. Concluzia părea inevitabilă: nu era soldat şi nu fusese ucis într-un schimb de focuri.[6]

*

Shanghai – „Parisul Estului" pentru străinii cu înclinaţii romantice sau „Regina Orientului" pentru alţii – era un premiu pentru care merita să te baţi. În 1937, cu cele 3,5 milioane de locuitori ai săi era cel mai mare oraş asiatic, după Tokyo, al cincilea cel mai mare oraş din lume, şi cheia către comorile unui întreg continent. Un ghid de călătorie popular în acea vreme afirma cu mândrie că Shanghaiul adăpostea 48 de naţionalităţi diferite. Majoritatea locuitorilor erau chinezi, în timp ce vreo 70 000 erau străini. Dintre aceştia, japonezii, cetăţeni ai unui tânăr şi flămând imperiu care cunoscuse o expansiune rapidă, formau cel mai mare segment cu cei aproape 20 000 de oameni. Britanicii erau sub 10 000, la fel ca şi ruşii, în mare parte refugiaţi din timpul revoluţiei din 1917. Statele Unite şi Canada erau, de asemenea, reprezentate, la fel ca şi fiecare ţară europeană, de la Grecia şi Cehoslovacia, până la Norvegia şi Polonia.[7]

Toate aceste naţionalităţi, atât de diferite, fuseseră atrase în Shanghai de un singur lucru – comerţul care era forţa motoare din spatele transformării aparent miraculoase a întregului oraş. Această transformare cuprinsese nişte sătucuri sărace situate în jurul unui orăşel cu ziduri de apărare care, în mai puţin de o sută de ani, se extinsese devenind o metropolă modernă, întinsă pe o suprafaţă foarte mare. În 1842, suferindul Imperiu Chinez pierduse Primul Război al Opiului[8] cu Marea Britanie şi, ca o concesie făcută învingătorilor, declarase Shanghaiul oraş deschis comerţului internaţional. În următoarele decenii, urbea prosperase datorită poziţiei sale unice, lângă

estuarul fluviului Yangtze. Pe de o parte, acesta lega Shanghaiul cu unele dintre cele mai importante zone ale Chinei, situate de-a lungul celui mai lung fluviu al țării, iar, pe de altă parte, asigura accesul direct la ocean și la rutele navale mondiale. Shanghaiul obținea o halcă din profituri ori de câte ori produsele chinezești – bumbacul, uleiul de *gurjun* și pieile de animale – treceau prin docurile sale în drumul lor spre piețele lumii. În cealaltă direcție, trecea în special o altă marfă: opiul.[9]

Progresul rapid al orașului Shanghai nu s-a datorat însă doar geografiei. El s-a bazat pe truda sutelor de mii de țărani chinezi săraci. Spre deosebire de locuitorii străini, aceștia nu pătrunseseră în oraș dinspre ocean, aduși de vapoare confortabile, ci veniseră dinspre continent, mergând de cele mai multe ori pe jos și cărându-și în spate bruma de lucrușoare. Veniseră pentru a pune pe picioare fabricile și atelierele care transformaseră Shanghaiul într-un puternic centru industrial. Mulți dintre ei nu avuseseră de ales, căci nimic nu era mai rău decât sărăcia sordidă din satele pe care migranții le lăsau în urmă. Cu toate acestea, judecând după orice criteriu, viața celei mai de jos pături sociale din Shanghai era la fel de tristă și de brutală precum tot ceea ce produsese capitalismul european în cele mai negre realități dickensiene. Zilele consumate cu munca epuizantă și adesea periculoasă erau urmate de nopțile petrecute în clădirile cu apartamente înghesuite și nesigure. Lipsa oricărei speranțe transformase Shanghaiul într-un teren fertil de recrutare pentru mișcarea muncitorească pe atunci în formare în China.

Numai că nu toți nou-veniții ajungeau în industrie. Cei tineri și arătoși erau numai buni spre a fi dirijați spre cea mai mare industrie a sexului care fusese văzută în lume până la acea oră. Era o meserie capabilă să satisfacă orice gust, orice

perversiune şi orice portofel. În vârful piramidei se aflau femeile de o imaculată frumuseţe, cu maniere rafinate, bine instruite în arta iubirii orientale şi capabile, de asemenea, să întreţină o discuţie cultivată, dacă asta era ceea ce îşi doreau clienţii. La baza piramidei se aflau „cuiele"[10], care îşi ofereau serviciile rapide în gangurile şi aleile întunecate.[11] Soldaţii şi marinarii din toate colţurile lumii constituiau o considerabilă parte a clientelei, iar japonezii dovedeau un talent aparte pentru eficientizare: „Îi organizăm pe oameni în echipe de câte treizeci", explica un amiral al marinei imperiale, „îi punem pe fiecare să facă baie şi le dăm câte un schimb de lenjerie, apoi îi dirijăm în marş înspre stabilimente."[12]

Prostituţia era inextricabil legată de lumea crimei organizate care era în extindere, aşa cum erau legate şi jocurile de noroc şi escrocheria. Nimeni nu era surprins de faptul că într-un oraş atât de mare apăruseră organizaţii de tip mafiot, doar că Shanghaiul făcea astfel încât „Chicagoul lui Al Capone să pară un oraş provincial, serios şi aproape pios", după cum remarca scriitorul chinez Han Suyin.[13] Funesta organizaţie de tip mafiot numită Banda Verde domina lumea interlopă a Shanghaiului, ceea ce le permitea membrilor săi să hălăduiască pretutindeni după bunul lor plac. Ei deveniseră intangibili după ce se infiltraseră în profunzime în forţele poliţieneşti. În această calitate, acţionau rapid şi eficient pentru a rezolva toate cazurile care îi avuseseră ca victime pe expatriaţi, determinând astfel autorităţile străine să le tolereze prezenţa, de nevoie.[14]

Pe lângă toate celelalte greutăţi pe care trebuiau să le îndure, masele copleşite de sărăcie din Shanghai erau nevoite să suporte şi violentele furtuni politice care bântuiau China de la un capăt la altul în primul sfert al secolului al XX-lea. În 1911, ultima dinastie[15] se prăbuşise cu o viteză uluitoare, punând capăt

sistemului imperial care avea o vechime de două mii de ani şi pregătind terenul pentru ani lungi de haos. Revoluţionarii care îl doborâseră pe împărat speraseră să instaureze o republică după model european numai că, în schimb, ţara se cufundase într-un conflict sângeros purtat între seniorii războiului.[16] Ei deţineau puterea într-o nouă oligarhie coruptă, animată de lăcomie şi bazată pe violenţă şi râvneau să acapareze Shanghaiul datorită profitabilului său comerţ cu opiu. Prin urmare, oraşul trecuse de la unul la altul de câteva ori.

În mod clar, nu era o situaţie care putea să dureze, nici pentru Shanghai şi nici pentru China. Interminabilele războaie fratricide au dat naştere în anii 1920 unor apeluri disperate pentru unificare, pentru ca, spre sfârşitul decadei, încercarea de a aduce toată China sub un singur guvern să izbândească, în cele din urmă. Această mişcare a găsit un lider eficient în persoana unui ofiţer ambiţios şi necruţător care fusese educat în Japonia, dar care era un patriot înverşunat. Numele său era Chiang Kai-shek. Născut în 1887, el avea şi tinereţea, şi dinamismul de care era nevoie în acele vremuri tulburi şi periculoase. În 1926, pornise din sudul Chinei, din provincia Guangdong, la cârma unei vaste armate naţionaliste. Se îndreptase spre nord, cu scopul de a ocupa, pe rând, toate provinciile prin care trecea. Shanghaiul se afla în drumul său, iar, în primăvara lui 1927, trupele sale ajungeau în oraş.

Indisciplinatele forţe ale seniorului războiului care deţinea Shanghaiul nu reprezentau o ameninţare reală pentru Chiang şi erau conştiente de acest lucru, aşa că s-au risipit care încotro înainte de a avea loc vreo luptă serioasă. Cu comuniştii era însă altă treabă. În ciuda alianţei lor firave cu Chiang, ei şi-au manifestat intenţia de a prelua Shanghaiul, folosindu-şi organizaţiile din oraş pentru a pune la cale greve şi pentru a împânzi străzile

cu patrule înarmate. Chiang a lovit decisiv şi cu înverşunare, cu sprijinul temutei Bande Verzi. Activiştii luaţi prizonieri au fost decapitaţi sau aruncaţi de vii în cuptoarele locomotivelor. Un lider de sindicat a fost bătut până şi-a pierdut cunoştinţa, înainte de a fi aruncat într-o groapă şi îngropat de viu.[17] Represiunea a fost atât de brutală, încât comunismul nu avea să mai pătrundă în mod serios în Shanghai până la finele anilor 1940. Pe de altă parte, lumea interlopă era la fel de puternică precum fusese întotdeauna.

Asasinatele din 1927 se desfăşuraseră în partea chineză a Shanghaiului, la fel cum cinci ani mai târziu avea să se întâmple în timpul scurtului război cu Japonia. În ianuarie 1932, ofiţerii japonezi care erau deja preocupaţi de înfiinţarea unui imperiu neoficial în nord-estul Chinei şi-au concentrat atenţia asupra Shanghaiului. Ei au plătit nişte asasini chinezi să atace un grup de preoţi japonezi, iar apoi, ca „represalii" au trimis spre Zhabei, ca să dea o lecţie chinezilor, membri ai Forţei Speciale Terestre, puşcaşi marini imperiali încartiruiţi în Concesiunea Internaţională. În timp ce motocicletele nipone goneau în sus şi-n jos pe străzi mitraliind faţadele clădirilor, japonezii au fost întâmpinaţi de focurile trase de lunetiştii chinezi care erau fie soldaţi obişnuiţi, fie membri ai Bandei Verzi, şi care acţionau cu toţii coordonat, deşi imperfect.[18]

Japonia a trimis mai multe trupe, dar la fel a făcut şi China. Întăririle aduse de chinezi erau diviziile de elită 87 şi 88, echipate cu armament german modern şi instruite de consilieri germani experimentaţi şi călită în lupte. Germanii aduseseră cu ei în Est tacticile de luptă mortale din Primul Război Mondial şi îşi instruiseră ucenicii chinezi cum să pregătească bastioane aproape inexpugnabile constând din şanţuri adânci, protejate de pereţi groşi din saci de nisip şi păduri dese de sârmă

ghimpată. Acestea au avut efecte mortale. Infanteria japoneză a fost prinsă în focul încrucişat al mitralierelor şi pusă la pământ, fără milă. Tancurile sale nu aveau loc de manevre pe străzile înguste şi deseori se pomeneau prinse în capcană, ca nişte tauri însângeraţi în arenă care-şi aşteaptă, orbiţi, sfârşitul.

După mai bine de o lună de lupte, centrul bătăliei rămăsese Zhabei. Superioritatea tehnologică japoneză, care contase o vreme, la început, a ajuns rapid la un nivel critic, suficient cât să încline balanţa. Bombardamentele dinspre vasele ancorate pe fluviul Huangpu au transformat în ruine fumegânde porţiuni mari din cartier. Biplanele au isprăvit treaba, efectuând unul după altul zboruri operative pe deasupra dărâmăturilor, pentru a semăna pretutindeni bombe şi pentru a pune la pământ orice mişca, indiferent dacă purta sau nu uniformă. Uciderea civililor nevinovaţi a stârnit însă furia întregii lumi care nu devenise încă nesimţitoare la cruda realitate a bombardamentelor menite să terorizeze populaţia civilă.[19]

Lovitura finală dată rezistenţei chineze a venit pe la sfârşitul lui februarie, când o divizie japoneză a efectuat o debarcare surpriză pe malurile fluviului Yangtze, la nord de Shanghai, atacându-i din spate pe apărători. La începutul lui martie, când diplomaţia a preluat frâiele, punând punct conflictului armat, o jumătate de milion de locuitori fuseseră deja transformaţi în refugiaţi fără adăpost. Cel puţin 4 000 de soldaţi chinezi şi sute de japonezi îşi pierduseră viaţa.[20] Avusese loc cel mai sângeros conflict internaţional în care fusese implicată China de la Revolta Boxerilor[21], o rebeliune anti-străini, care în 1900 zguduise imperiul şi aşa aflat în declin. Dar chiar şi aşa, totul s-a dovedit a fi doar o modestă repetiţie generală pentru ororile cu mult mai mari care aveau să vină doar cinci ani mai târziu.

*

La mijlocul lunii iulie a anului 1937, colonelul olandez Henri Johan Diederick de Fremery[22] își petrecea vacanța într-o stațiune din Munții de Diamant[23] din Coreea, colonie japoneză[24]. Își luase o pauză de la exercitarea funcției sale de consilier militar pe lângă guvernul chinez, care îi prefera pe germani, dar se bucura și de serviciile ofițerilor experimentați care proveneau din alte națiuni vestice. Într-o dimineață, el s-a trezit că steagul Japoniei flutura pe hotelul în care stătea. Când a întrebat de ce, a obținut un răspuns prompt: „Din cauza războiului cu China".

Slujba olandezului, care până atunci fusese, mai degrabă, o sinecură destul de agreabilă, a început să devină mult mai solicitantă. În doar câteva săptămâni, fostul ofițer de artilerie, în vârstă de 62 de ani, spiona deja armata japoneză, în beneficiul Armatei Regale din Indiile Olandeze.[25]

În acea vară fatală, atenția lumii nu era ațintită asupra Shanghaiului, ci asupra Beijingului, care se afla exact pe linia frontului în războiul disperat purtat de China împotriva unui imperiu japonez mânat de ambiții vorace înspre continentul asiatic. Încă de la începutul secolului, militarii și demnitarii civili japonezi fuseseră convinși că deținerea controlului asupra nordului Chinei cel bogat în resurse, în special în cărbune și zăcăminte de fier, le-ar putea oferi siguranță pe termen lung în competiția fără sfârșit cu cele mai vechi imperii din Vest. În plus, credeau din ce în ce mai mult că zona putea fi una tampon împotriva amenințării sovietice. Iar ocuparea Manciuriei[26], a provinciilor din nord-estul Chinei, de la granița posesiunilor japoneze din Coreea, părea să fie, în mod logic, primul pas pentru atingerea acestui obiectiv.[27]

Japonezii au atacat în 1931, aruncând în aer o linie de cale ferată pe care chiar ei o deţineau în Manciuria. Apoi au folosit acest lucru drept pretext pentru a invada regiunea şi au înfiinţat un stat marionetă denumit Manciukuo[28]. Apoi şi-au împins din ce mai departe aria de influenţă, dând semne că plănuiau să acapareze încet-încet tot nordul Chinei. În 1935, deţineau deja controlul asupra a 22 de districte din estul provinciei Hebei, ceea ce-i adusese chiar la porţile Beijingului, şi înfiinţaseră aşa-numitul „Guvern Autonom din Estul provinciei Hebei". Între timp, ofiţerii japonezi începuseră să facă declaraţii publice în care sugerau că toate cele cinci provincii din extremitatea nordică a Chinei ar fi trebuit separate de restul ţării şi trecute sub control japonez.[29] Una dintre justificările acestor acţiuni a fost că, de fapt, China încetase să mai existe ca stat funcţional şi, prin urmare, nu mai exista o mare deosebire între ea şi regiunile bogate în resurse din Africa şi Asia pe care puterile coloniale din Occident şi le împărţiseră între ele.

Chiang Kai-shek, liderul celei mai mari părţi din China încă din 1927, adoptase strategia de a ceda în faţa Japoniei până în momentul în care avea să ajungă suficient de puternic pentru a putea opune o rezistenţă serioasă. Era o politică pe care se simţise obligat să o adopte. China era slab dezvoltată şi deloc pregătită pentru un război, iar el personal nici măcar nu deţinea pe deplin controlul asupra propriei ţări, de vreme ce intrase în alianţe nesigure cu dictatori locali din regiunile în care influenţa sa era limitată. Slăbiciunea îi era şi mai mult accentuată de incapacitatea sa de a nimici mişcarea comunistă rebelă care, în pofida ferocităţii cu care fusese reprimată în Shanghai, îşi păstrase în toată zona rurală grupări ale rezistenţei sale „roşii". Chiang dorea să elimine această ameninţare înainte de a se ocupa de Japonia, căci avea convingerea că nu

putea porni la război dacă era obligat să fie mereu în gardă ca să-şi apere spatele.

Cu toate acestea, era supus unor presiuni din ce în ce mai mari din partea puternicilor lideri chinezi din nord, care simţeau mult mai puternic decât el ameninţarea Japoniei şi doreau să pună punct expansiunii teritoriale neîntrerupte a imperiului venit de pe insulă. La sfârşitul anului 1936, cel mai proeminent dintre aceşti lideri a profitat de o vizită a lui Chiang şi l-a răpit, ţinându-l sechestrat într-o casă până când şi-a luat angajamentul de a depune eforturi mai serioase pentru a ţine în frâu Japonia. Mai târziu, Chiang avea să-l aresteze şi să-l închidă pe răpitorul său, dar şi-a respectat promisiunea de a ţine piept provocării japoneze, mai ales că simţea că opinia publică nu mai era dispusă să-i suporte lipsa de reacţie. În consecinţă, în funcţia de conducător al Chinei se afla un Chiang Kai-shek mult mai hotărât în perioada în care situaţia ţării se deteriora treptat, în prima jumătate a anului 1937.

Nici Japonia nu era mai puţin hotărâtă. În vara acelui an, soldaţii japonezi care se aflau în provincia Hebei, de-a lungul graniţei neoficiale stabilite de Tokyo pentru imperiul său chinez efectuau frecvent manevre, mai ales după lăsarea serii. Făceau acest lucru chiar şi în vecinătatea Beijingului controlat de chinezi, unde forţele nipone, ca şi alte armate ale principalelor puteri străine erau admise sub forma unei prezenţe restrânse. Scopul acestor manevre devenite deja rutină era, pe de o parte, de a menţine nivelul pregătirii militare şi, pe de altă parte, de a intimida pe oricine ar fi fost suficient de îndrăzneţ încât să îi înfrunte pe japonezi. La sfârşitul lunii iunie, antrenamentele japoneze aveau loc în special pe timp de noapte, iar autorităţile chineze s-au simţit obligate să decreteze starea de asediu pentru populaţia civilă, pentru a evita orice incidente imposibil de gestionat.[30]

Prin urmare, nimeni nu a observat nimic special când, în seara de 7 iulie, o companie japoneză încartiruită în oraşul Fengtai de lângă Beijing a ieşit să-şi efectueze exerciţiile de noapte lângă Podul Marco Polo, denumit astfel după neguţătorul venetian care, în urmă cu 600 de ani, îl menţionase în memoriile sale.

În timp ce soldaţii japonezi se deplasau cu prudenţă prin beznă, prin aerul cald al nopţii, s-a auzit o serie de împuşcături. Se părea că un grup de soldaţi chinezi campaţi undeva în apropiere începuseră să tragă în ei. Neliniştea a sporit în rândul japonezilor când ofiţerii şi-au numărat oamenii şi au descoperit că lipsea un soldat.

Presupunând că acesta fusese luat prizonier în tabăra chineză, japonezii au pornit în căutarea lui. Cum soldaţii s-au împrăştiat în beznă, încordaţi, cu degetele pe trăgaci, era imposibil să nu se producă incidente. Focuri răzleţe au izbucnit în preajma podului, iar întăririle japoneze care au sosit în orele următoare au început să bombardeze zidurile care înconjurau oraşul Wanping din apropiere. Între timp, soldatul care lipsise la apel se întorsese după ce se pare că făcuse o vizită neautorizată într-un bordel. Numai că era prea târziu. Bătălia începuse deja şi erau morţi şi răniţi de ambele părţi. Fusese, astfel, depăşită o limită periculoasă.

Ofiţerii chinezi şi japonezi au început de îndată negocierile pentru oprirea crizei. În cele din urmă, după patru zile, au reuşit să impună armistiţiul. Cu toate acestea, acordul de încetare a focului a fost subminat de la bun început de aversiunea şi suspiciunile reciproce şi ambele părţi au luat măsuri care nu puteau duce decât la escaladarea conflictului. În aceeaşi zi în care în China se semna armistiţiul, guvernul japonez a decis să întărească trupele din jurul Beijingului cu unităţi din Manciukuo, Coreea şi din insulele de acasă. Intenţia, încurajată de

împărat era, în limbajul deja bine cunoscut, de „a da Chinei o lecție" prin învingerea forțelor chineze din jurul Beijingului și din zona orașului-port Tianjin. O zi mai târziu, Chiang Kai-shek a trimis o telegramă către Armata a 19-a, una dintre principalele unități staționate în nord, în care spunea: „Sunt hotărât acum să declar război Japoniei."[31]

De îndată ce întăririle japoneze au ajuns pe poziții la sfârșitul lui iulie, a fost emis un decret imperial care îi cerea comandantului local să „pedepsească aspru armata chineză din regiunea Beijing-Tianjin".[32] Unitățile japoneze bine echipate au declanșat o serie de atacuri coordonate, cu rezultate extrem de sângeroase în unele locuri. Soldații chinezi care făceau manevre într-o cazarmă din sudul Beijingului au fost aproape spulberați, iar când câțiva supraviețuitori au încercat să scape fugind spre nord, peste câmpuri, spre oraș, au fost măcelăriți de puternicele mitraliere japoneze, dinainte poziționate de-a lungul căilor de fugă. Soldații răniți au fost lăsați să moară lent, agonizând sub un soare torid, în timp ce țăranii, lipsiți de milă, le colectau baionetele și echipamentele care le puteau fi utile în munca lor.[33]

La est de Beijing, pe drumul spre Tianjin, s-a produs un incident care s-a dovedit a fi un avertisment de rău augur referitor la tipul de război care tocmai începuse. Totul s-a întâmplat la Tongzhou, un oraș străvechi, înconjurat de ziduri groase de cărămidă și protejat de porți masive din lemn, care devenise recent sediul așa-numitului „Guvern autonom din Estul provinciei Hebei". Deși localitatea era, în mod oficial, condusă de administratori chinezi și apărată de o forță polițienească auxiliară locală, nu aceștia erau adevărații conducători. Japonia era reprezentată atât de soldați, cât și de membri ai temutei poliții secrete, Kempeitai[34]. În plus,

acolo trăiau aproape 400 de civili japonezi şi coreeni, atât prostituate, care deserveau garnizoana, cât şi oameni de afaceri cu familiile lor. Această prezenţă străină stârnea resentimentele chinezilor. Chiar şi membrii poliţiei auxiliare, care erau pe faţă aliaţii Japoniei, în secret îşi detestau stăpânii.

În timp ce comandanţii japonezi pregăteau ofensiva în jurul oraşelor Beijing şi Tianjin, cea mai mare parte a trupelor staţionate la Tongzhou a fost scoasă din garnizoane, căci plănuiau să le implice în atac. Aceasta a fost oportunitatea pe care o aşteptau doi ofiţeri ai poliţiei auxiliare, loiali Chinei. În zorii zilei de 29 iulie, cei doi şi-au trimis oamenii în stradă. Săbiile lungi au sclipit în lumina palidă a lunii, în timp ce înfricoşătorul îndemn „Ucide! Ucide!" răsuna pe străduţele înguste. Majoritatea bărbaţilor japonezi au fost decapitaţi, iar ceea ce a urmat a fost, mai degrabă, un măcel decât o luptă. Furia acumulată în ani de zile se revărsa acum într-o orgie de sânge. Ofiţeri de poliţie chinezi tăiau braţele femeilor bătrâne şi le violau pe cele tinere, înainte de a le străpunge organele genitale cu baionetele. Altora le tăiau capetele şi le atârnau în coşuri de răchită pe parapete.[35]

Soldaţii japonezi care au dat năvală în Tongzhou după masacru au descoperit un spectacol înfiorător. „Am văzut o mamă şi un copil măcelăriţi. Degetele copilului fuseseră ciopârţite", povestea unul dintre ei, maiorul Katsura Shizhuo, care descrie în continuare scena îngrozitoare dintr-un magazin japonez de lângă poarta de sud a oraşului: „Corpul unui bărbat, probabil proprietarul magazinului, care fusese scos afară şi ucis, fusese aruncat în stradă. Cadavrul fusese spintecat, lăsând la vedere coastele şi intestinele împrăştiate pe pământ."[36]

Un supravieţuitor povestea pentru cotidianul *Asahi Shimbun* despre torturile la care fuseseră supuşi unii dintre civilii

japonezi înainte de a fi asasinați: „Am văzut un bărbat care era târât de o sârmă. În primul moment, am crezut că era legat cu sârma, dar apoi mi-am dat seama că aceasta îi fusese introdusă prin nas".[37]

După recucerirea orașului Tongzhou, au urmat și alte carnagii, doar că situația se schimbase. Soldații japonezi erau acum cei care violau femeile și se răzbunau pe toți bărbații pe care reușeau să-i captureze, fie că erau rebeli, fie că nu. Iar când au isprăvit cu Tongzhou, au început să măture cu mitralierele întreaga zonă rurală din preajma orașului, în căutarea persoanelor care păreau a fi polițiști fugari, lucru oricum greu de stabilit de la distanță. În cele din urmă, au dat foc orașului. A rezultat o coloană groasă de fum negru, care în zilele următoare a putut fi ușor văzută de locuitorii îngroziți ai Beijingului care știau cu toții cum aveau să fie viața și moartea sub stăpânirea japoneză.[38]

Din cei 385 de japonezi și coreeni care locuiau în Tongzhou, 223 și-au pierdut viața. Se pare că nimeni nu s-a obosit să numere victimele chineze, dar sunt puține îndoieli că ar fi ajuns la un număr corect. Oricât de oribile au fost însă violențele din Tongzhou, ele aveau să pălească în fața inimaginabilelor atrocități de care s-au dovedit capabili soldații japonezi, odată pătrunși în marile aglomerații urbane ale Chinei din josul coastei de est. Cu toate acestea, la Tokyo, masacrarea japonezilor a fost descrisă în detaliu de presa șovină extremistă și a declanșat un imens val de furie din partea publicului. Acest lucru a făcut ca escaladarea incidentului din China să fie de neoprit, chiar dacă unele persoane din ierarhia japoneză încă mai sperau într-o stăvilire de ultim moment a lunecării spre haos.[39] „După starea actuală de spirit a armatei", nota în jurnalul său prințul Takamatsu, fratele lui Hirohito[40], „se pare

că vom zdrobi China, astfel încât vor trece zece ani până va reuşi să-şi revină."[41]

*

În vreme ce vestea despre conflictul de la Podul Marco Polo se întindea cu repeziciune în nordul Chinei, cum se întinde un foc în prerie, generalul naţionalist Zhang Fakui participa la un curs de instruire pentru personalul militar superior pe muntele Lushan în provincia sud-estică Jiangxi. Mic de statură, chiar şi pentru standardele acelor vremuri, cu „un chip ascuţit" care făcea imposibil să fie considerat un bărbat atrăgător, Zhang nu ieşea cu nimic în evidenţă. Într-adevăr, când se afla alături de colegii săi ofiţeri, putea fi uşor confundat cu un răcan. Devenise însă legendar pentru curajul său şi fusese poreclit „Zhang Fei" după un faimos general din Antichitate, pe jumătate mitologic, care devenise celebru pentru că rămăsese în picioare pe un pod şi înfruntase de unul singur o întreagă armată inamică.[42]

Zhang Fakui avea aproape 41 de ani şi-şi petrecuse mai bine de jumătate din viaţă în uniformă, luptând mai întâi împotriva dictatorilor locali, apoi împotriva comuniştilor, iar apoi, dată fiind natura imprevizibilă şi atât de repede schimbătoare a alianţelor din China, chiar şi împotriva naţionaliştilor. În urmă cu numai un an se alăturase grupului de rebeli care începuseră o campanie împotriva lui Chiang Kai-shek. Acesta, care deţinea în acel moment puterea supremă a forţelor armate ca preşedinte al Consiliului Militar Naţional, l-a iertat şi l-a însărcinat să stârpească fortăreţele comuniste dintr-o zonă întinsă ce cuprindea câteva provincii aflate la sud de Shanghai. Numai că, în scurtă vreme, a fost limpede că duşmanul era altul. Ameninţarea japoneză devenea din ce în ce mai evidentă, în timp ce pe muntele Lushan se derula instruirea din timpul verii.

Pentru că izbucnise războiul în regiunea Beijing, Zhang a văzut cum ofiţerii din armatele din nord îşi întrerup instrucţia şi pornesc în grabă spre casele lor.[43]

Muntele Lushan era, de asemenea, reşedinţa de vară a lui Chiang Kai-shek şi acolo, pe 16 iulie, el a adunat laolaltă 150 de membri ai elitei politice şi culturale chineze, pentru a discuta strategiile de abordare a problemei japoneze.[44] Omul de stat care devenise un priceput general şi cel care în urmă cu doar un an preferase o abordare prudentă, dădea acum dovadă de o hotărâre de nestrămutat. „De această dată trebuie să luptăm până la capăt", le spusese Chiang participanţilor. Două zile mai târziu, prima parte a instrucţiei de vară s-a încheiat, iar Chiang s-a întâlnit cu fiecare dintre ofiţerii absolvenţi, explicându-le sarcinile şi responsabilităţile pe care trebuiau să şi le asume de îndată ce războiul avea să se întindă de la Beijing spre sud, aşa cum părea din ce în ce mai probabil că avea să se întindă. Lui Zhang Fakui i s-a cerut să se pregătească pentru operaţiuni în regiunea Shanghai.[45]

Între timp, Dai Li[46], spionul şef al lui Chiang, culegea de zor informaţii referitoare la intenţiile japonezilor în privinţa Shanghaiului, ceea ce nu era deloc o treabă uşoară. Dai, unul dintre cele mai sinistre personaje din istoria modernă a Chinei, cheltuise în anii care trecuseră enorm de multă energie şi resurse pentru reprimarea comuniştilor, omiţând să-i spioneze pe japonezi. În consecinţă, în vara lui 1937, avea o reţea destul de slabă de agenţi în interiorul Micului Tokyo, zona Hongkou din Shanghai, dominată de oamenii de afaceri japonezi.[47] Unul dintre oamenii săi era patronul unei case de amanet, iar ceilalţi erau agenţi dubli, angajaţi ca personal local în aparatul japonez de securitate. Aceştia nu puteau furniza decât sfaturi, bârfe şi zvonuri. Şi chiar dacă unele dintre ele sunau extrem

BEIJING
TONGZHOU
TIANJIN
Hebei
COREEA
CHINA
LUOYANG
NANJING
JAPONIA
SUZHOU
SHANGHAI
WUHAN
Yangtze
HANGZHOU
Mt Lu
Mt Mogan
NANCHANG
MAREA
CHINEI
DE EST
CHINA
ŞI ASIA DE
NORD-EST 1937
TAIWAN
HONG
KONG
N
0
321 km

de amenințător, nimic nu semăna măcar cu o informație cu adevărat utilă. Unul dintre agenții dubli raportase despre o conversație pe care o avusese în luna iulie cu un ofițer japonez aflat în stare de ebrietate. „Mai durează vreo câteva zile până ce Shanghaiul va fi al nostru", îi spusese ofițerul agentului dublu, crezând că este de aceeași parte a baricadei cu el. „Apoi ai să vezi că dintr-o dată o să devii foarte ocupat la muncă."[48]

Cu toate că Chiang bâjbâia prin întuneric, lipsit cum era de ochii și urechile unui serviciu de informații eficient, avea măcar la dispoziție o armată care era oricum mai bine pregătită pentru luptă decât cu cinci ani în urmă, în 1932. După experiența dramatică a luptei împotriva Japoniei, Chiang pusese pe roate un program de modernizare care avea drept scop echiparea forțelor armate cu tehnicile și armamentul necesare nu numai pentru suprimarea rebelilor comuniști, ci și pentru a face față unei forțe de luptă moderne, dotate cu tancuri, artilerie și aviație.[49] Făcuse unele progrese, dar nu era suficient. Mai existau încă destule puncte slabe și deja nu prea mai era timp pentru acțiuni menite să remedieze situația.

În ceea ce privește cifrele, deși China părea să fie o putere de temut, realitatea era dezamăgitoare. În ajunul războiului, armata chineză consta în total din 176 de divizii, împărțite în principal în două brigăzi de câte două regimente fiecare.[50] Cu toate acestea, pe timp de pace, numai vreo 20 de divizii aveau 10 000 de soldați și ofițeri, în timp ce toate celelalte însumau 5 000 de oameni. Mai mult decât atât, Chiang exercita controlul personal doar asupra a 31 de divizii[51] și nu se prea putea bizui pe supunerea celorlalte. Pentru a face față cu succes japonezilor, Chiang nu trebuia să se bazeze numai pe abilitățile sale de comandant militar, ci și pe acelea de constructor al unor

coaliţii fragile între generalii nesupuşi, care aveau tot soiul de înverşunate patriotisme locale.

Armamentul era o altă problemă. Acţiunea de modernizare nu era planificată să se încheie mai devreme de sfârşitul lui 1938, şi asta se vedea.[52] La fiecare categorie de arme, de la puşti până la artileria de câmp, chinezii le erau inferiori adversarilor lor japonezi atât cantitativ, cât şi calitativ. Piesele de artilerie realizate pe plan intern aveau o rază de acţiune mai scurtă, iar tehnologia de fabricare a oţelului inferioară făcea ca ţevile tunurilor să se supraîncălzească în timpul tragerii, ceea ce adăuga şi pericolul unei explozii tuturor neajunsurilor. Unele arme datau chiar din vremea imperiului.[53] O mare parte din infanteria chineză nici măcar nu fusese instruită corespunzător cu privire la tacticile de bază, ca să nu mai punem la socoteală operaţiunile coordonate cu blindatele şi artileria. Exista o singură excepţie la această stare de lucruri deplorabilă. Cele 20 de divizii puternice aflate sub controlul lui Chiang erau considerate un corespondent redutabil pentru inamicul japonez, mai ales că fuseseră bine instruite de consilierii germani ai lui Chiang, un grup de profesionişti de înaltă clasă, care trecuseră prin academiile militare prusace înainte de a intra în focul luptelor din Primul Război Mondial, cu mai puţin de o generaţie în urmă.[54]

Şeful corpului de consilieri germani era generalul Alexander von Falkenhausen[55], şi e greu de crezut că s-ar fi putut găsi o persoană mai bine calificată pentru această treabă. Bărbatul de 58 de ani cu umeri înguşti, adus de spate şi cu capul pleşuv nu avea deloc un aer milităros, ci aducea, mai degrabă, cu o pasăre, numai că înfăţişarea sa ascundea un caracter dur, care îl făcuse ca în 1918 să obţină cea mai înaltă distincţie militară a naţiunii sale, Pour le Mérite, pentru ajutorul acordat aliaţilor otomani ai

Germaniei împotriva britanicilor din Palestina. Puțini ofițeri germani cunoșteau Asia mai bine decât el. Experiența sa legată de această regiune geografică începuse la începutul secolului. Ca tânăr locotenent al Regimentului 3 Infanterie din Asia de Est luase parte la o coaliție internațională a puterilor coloniale care înfrânsese Revolta Boxerilor în 1900. Zece ani mai târziu, în calitate de turist curios și atent la cele mai mici detalii, străbătuse alături de soția sa Coreea, Manciuria și nordul Chinei. Din 1912 până în 1914 fusese atașatul militar al Kaiser-ului Germaniei la Tokyo.[56] Iar în lunile care au urmat lui iulie 1937 avea să-și folosească din plin cunoștințele și priceperea.

*

Dacă forțele terestre ale Chinei erau de o calitate inegală, același lucru era adevărat, cu asupra de măsură, și în cazul forțelor sale aeriene. Aviația era mândria armatei chineze și o resursă considerată atât de valoroasă, încât Chiang a evitat să mai trimită vreun avion în nord, după incidentul de la Podul Marco Polo, căci o considera asul din mânecă pe care nu merita să-l irosească. Ostilitățile din 1932 îi dovediseră atât lui, cât și generalilor săi cât de necesară era o forță aeriană modernă. Ajunseseră la concluzia că era mult prea periculos să lase spațiul aerian de deasupra țării pe mâna inamicului.[57] Guvernul chinez inițiase un ambițios program de achiziții și înființase Școala Centrală de Aviație lângă Hangzhou, la vreo 160 de kilometri vest de Shanghai. Construită după model american și având la bază o instruire riguroasă, într-un ritm susținut și alert, școala îi selectase pe cei mai buni dintre piloții aspiranți.

Până la mijlocul lui 1937, China avea mai bine de 600 de aeronave militare, cel puțin pe hârtie.[58] Numai că această cifră

era amăgitoare. Dezvoltarea forței aeriene a fost, în mare parte, supravegheată de către italieni, ceea ce a însemnat o binecuvântare, dar și un blestem. Guvernul fascist al lui Mussolini trimisese un număr mare de piloți în China în calitate de consilieri și, în acest fel, fabricanții săi de avioane militare ajunseseră să controleze cea mai mare parte a pieței de profil. Acest lucru îi permisese Chinei să-și construiască forța aeriană într-un ritm de care n-ar fi fost capabilă pe cont propriu, dar, în același timp, dăduse naștere și unui număr de neașteptate neajunsuri. Influența italiană impusese forței aeriene chineze practica de a adăuga în registre aeronave chiar dacă în realitate, dintr-un motiv sau altul, acestea deveniseră niște epave. Asta însemna că din cele 600 de avioane care alcătuiau forța aeriană la începutul ostilităților, numai 91 era pregătite pentru luptă. Când un comandant superior al forțelor aeriene i-a spus lui Chiang Kai-shek acest neplăcut adevăr, Chiang l-a amenin-țat cu executarea.[59]

Instruirea piloților chinezi de către consilierii italieni a fost, de asemenea, un dezastru, după spusele căpitanului în rezervă al Forțelor Aeriene Americane Claire Lee Chennault[60], care s-a aflat în China în vara anului 1937 pentru a efectua un studiu privind abilitățile chinezilor. Italienii înființaseră o altă școală de aviație lângă localitatea Luoyang din centrul Chinei la care, spunea Chennault, „absolvea orice cadet chinez care supraviețuia cursului de instruire, devenind astfel pilot cu drepturi depline indiferent de abilitățile sale". Și acest lucru a avut consecințe mortale. Americanul a văzut cu ochii lui cum „piloți de vânătoare care se presupunea că ar fi trebuit să fie gata pentru luptă se sinucideau în timpul antrenamentelor de bază. Forțele aeriene chineze," nota Chennault în jurnalul său după o vizită în Luoyang, „nu sunt pregătite pentru război."[61]

Piloţii antrenaţi la Hangzhou făceau însă parte dintr-o cu totul altă ligă. Unul dintre ei era Gong Yeti, un locotenent de 22 de ani din al Patrulea Grup Aerian, care îşi petrecuse toată vara lui 1937 făcând instrucţii intense. În timpul zilei, făcea manevre de zbor cu avionul său Curtiss Hawk III, un biplan modern livrat recent de Statele Unite şi folosit de chinezi în principal ca bombardier. Noaptea citea *Fighting the Flying Circus* de Eddie Rickenbacker, un as american care zburase deasupra Franţei în timpul Primului Război Mondial, în urmă cu mai puţin de douăzeci de ani. Perspectiva de a înfrunta, în sfârşit, inamicul japonez îl umplea pe Gong de un entuziasm copilăresc. În timp ce punea la pământ ţintele false din apropierea aerodromului său, îşi imagina că acestea erau nave de luptă japoneze. „Războiul nu poate fi evitat. A venit vremea răzbunării," scria el în jurnalul său, pe 13 iulie.[62]

Cu toate acestea, o umbră de îndoială plana asupra setei de aventură a lui Gong. Unul dintre cei mai buni prieteni ai săi, alături de care timp de 18 luni frecventase cursurile de instrucţie, fusese ucis de curând într-un accident de zbor. A fost cea mai tristă zi din viaţa lui Gong.[63] Răsfoind memoriile de război ale lui Rickenbacker, a găsit însă câteva sfaturi care l-au ajutat să-şi învingă slăbiciunea căreia îi căzuse pradă după moartea prietenului său. „Una dintre marile orori ale războiului", scria americanul în cartea sa, „s-a dovedit a fi indiferenţa piloţilor la moartea bruscă a celor mai dragi camarazi." Dar, adăuga Rickenbacker, o anumită amorţeală emoţională era, pur şi simplu, necesară. Piloţii de vânătoare trebuiau să-şi păstreze mintea clară şi limpede şi nu-şi puteau permite să se lase copleşiţi de gânduri atunci când îşi pierdeau prietenii. „Trebuie să învăţ de la Rickenbacker", declara Gong în jurnalul său.[64]

*

În ciuda minusurilor considerabile în ce privește pregătirea militară chineză, la un moment dat, în luna iulie, Chiang Kai-shek a decis că sosise momentul să se opună în mod deschis Japoniei. Mai mult decât atât, credea că Shanghaiul era locul unde trebuia să aibă loc prima bătălie. Decizia fusese puternic influențată de Falkenhausen și era bine argumentată din punct de vedere strategic. Prin deschiderea unui nou front de luptă în Shanghai, Japonia avea să fie obligată să-și abată atenția de la acela din nordul Chinei și astfel avea să fie împiedicată să atace importantul oraș Wuhan. De asemenea, avea să fie preîntâmpinată orice perturbare a potențialelor căi de alimentare dinspre Uniunea Sovietică, cea mai probabilă sursă de armament și materiale, dat fiind conflictul dintre Moscova și Japonia.[65] Era un plan inteligent, iar japonezii nu l-au anticipat. Dimpotrivă, ofițerii de informații din Tokyo erau convinși că Chiang avea să își trimită trupele în nordul Chinei.[66]

Într-o după-amiază de la sfârșitul lui iulie, un grup de ofițeri de rang înalt s-a adunat la reședința oficială a lui Chiang din capitala Nanjing. Printre ei se afla și Zhang Fakui, ofițerul care participase la instrucția din vară. De asemenea lua parte la această întâlnire Zhang Zhizhong, comandantul forțelor militare poziționate în regiunea atât de importantă dintre Nanjing și Shanghai. Astfel de întâlniri aveau loc tot timpul și era limpede că nu reprezentau simple evenimente mondene pentru Chiang, un ascet extrem de riguros care nu bea, nu fuma și despre care, în ciuda faptului că era căsătorit, se spunea că nici nu făcea vreodată sex. Pentru a fi eficiente, aceste întâlniri urmau întotdeauna același tipic. Mai întâi, Chiang ridica o problemă, apoi fiecare dintre cei prezenți își spunea punctul de vedere referitor la tema respectivă, iar la sfârșit, Chiang

trăgea concluziile. Apoi se lua cina. Subiectul întâlnirii din acea fierbinte zi de vară nu era deloc o surpriză: Japonia. După ce vorbiseră pe rând cu toţii, Chiang a recapitulat toate opiniile. Deoarece China decisese să reziste, a spus el, ar fi trebuit să preia iniţiativa în Shanghai. Nu mai era cale de întoarcere.

Zhang Fakui ştia deja că serviciile sale aveau să fie solicitate în Shanghai. În aceeaşi după-amiază, Chiang i-a dat mai multe instrucţiuni detaliate, oferindu-i comanda Flancului Drept al armatei care se pregătea să acţioneze în regiunea metropolitană. A primit, de asemenea, şi conducerea forţelor aflate la estul fluviului Huangpu din regiunea Shanghaiului denumită Pudong, o regiune în care se aflau depozite, fabrici şi câmpuri de orez. Zhang Zhizhong, un bărbat tăcut şi cu un aspect mai degrabă maladiv, care condusese Academia Militară Centrală[67], avea să conducă Flancul Stâng al armatei aflate la vest de Huangpu. Ofiţerii au primit cu entuziasm planul, descoperind imediat, intuitiv, logica aducerii japonezilor în Shanghai, mai degrabă decât în preajma Beijingului. Planul nu avea numai avantaje strategice, ci şi tactice. Vastele câmpii din nordul Chinei erau un spaţiu ideal pentru tancuri, ceea ce oferea coloanelor japoneze de blindate un avantaj zdrobitor. Zona Shanghaiului era, în schimb, înţesată de râuri şi pâraie, care favorizau operaţiunile defensive. Şi din punct de vedere logistic prezenta un avantaj pentru chinezi, datorită reţelei bine dezvoltate de şosele şi căi ferate care pornea din Shanghai: „Am vrut să deschidem un al doilea front, să lansăm o ofensivă care să dezmembreze forţele inamicului din China", avea să spună, ani buni mai târziu, Zhang Fakui. „Am fost de acord cu asta. Toţi au fost de acord."[68]

Zhang Zhizhong părea a fi candidatul ideal pentru a conduce trupele în mijlocul Shanghaiului, unde era cel mai

probabil că vor avea loc luptele. Poziția sa de comandant al academiei militare era una râvnită de toată lumea și îi permitea deținătorului să-și creeze legături cu tinerii ofițeri desemnați pentru promovări rapide. Asta însemna că îi cunoștea personal pe generalii celor două divizii, 87 și 88, care aveau să constituie nucleul recent înființatei Armate a 9-a a lui Zhang și care au devenit apoi cele mai valoroase trupe ale sale în stadiile de început ale campaniei pentru Shanghai.[69] În plus, el avea instinctele agresive potrivite funcției. Confruntarea dintre China și Japonia se petrecuse în trei etape, considera Zhang Zhizhong. În prima, avusese loc invazia japoneză din nord-est din 1931, când Japonia atacase, iar China rămăsese pasivă. În a doua etapă, fusese purtată prima bătălie din Shanghai în 1932, când Japonia atacase, iar China ripostase, la rândul său. Zhang Zhizhong susținea că se ajunsese în cea de-a treia etapă, în care Japonia se pregătea să lovească, dar China avea să lovească mai întâi.[70]

Se pare că Zhang Zhizhong nu se aștepta să supraviețuiască acestei confruntări finale cu temuții inamici japonezi. El lua foarte în serios și personal bătălia și-i ordonase fiicei sale să-și întrerupă studiile în Anglia și să revină acasă pentru a-și servi țara aflată în război.[71] Cu toate acestea însă, nu era tocmai comandantul puternic care părea a fi. Avea o slăbiciune importantă. Era grav bolnav. Cu toate că nu dezvăluise nimănui starea sa reală, după ani întregi de slujbe stresante, se afla în pragul unei căderi fizice și mentale definitive. Nu demult, în primăvara anului 1937, își luase un concediu de la academia militară. Când izbucnise războiul, se afla într-un spital din nordicul oraș-port Qingdao și se pregătea să plece în străinătate pentru convalescență. Își întrerupsese însă planurile pentru a contribui la lupta împotriva Japoniei. Când fiica sa a revenit

din Anglia şi l-a văzut în mijlocul luptei, a fost îngrozită de cât de mult slăbise.[72] De la bun început, un mare semn de întrebare a planat asupra capacităţii sale fizice de a comanda.

*

Liliane Willens, o fetiţă născută în Shanghai din părinţi evrei emigranţi din Rusia, îşi petrecea vacanţa din luna iulie 1937 la muntele Mogan – unde se afla o staţiune montană la modă, preferată de oamenii înstăriţi din Shanghai, după ce o populară staţiune de litoral de lângă Beijing devenise nesigură din cauza escaladării conflictului din regiune. Într-o zi, surioara de patru ani a lui Liliane i-a povestit că-l întâlnise pe Chiang Kai-shek, care îşi petrecea uneori timpul în zonă. Liderul chinez care se plimba pe o cărare de munte, înconjurat de numeroase gărzi, îi zâmbise fetiţei şi-i spuse „Bună!" în limba engleză.

Curioasă din fire, Liliane a organizat o expediţie până la vila lui Chiang, dar copiii au fost imediat opriţi de un grup de soldaţi înarmaţi care s-au răstit la ei cerându-le să plece imediat.[73]

După acest scurt contact cu puterea, Liliane a revenit împreună cu părinţii săi în Shanghai, un oraş transformat, în mod subtil, de zvonurile despre război. La suprafaţă, se manifesta un fel de normalitate paşnică, în care până şi japonezii se comportau de parcă nimic nu s-ar fi schimbat şi se angajau în fel de fel de competiţii amicale cu reprezentanţi ai altor puteri străine din oraş. Astfel, echipa de baseball a Universităţii Meiji din Tokyo a suferit o răsunătoare înfrângere în faţa echipei din marina americană, care îşi avea baza în Shanghai.[74] Pe 14 iulie, în ziua în care Franţa celebra căderea Bastiliei, crucişătorul blindat japonez *Izumo* a acostat pe fluviul Huangpu alături de nava amiral franceză pentru a oferi un spectacol de

lumini.[75] Toată lumea se plângea de căldura insuportabilă și își făcea griji în legătură cu anotimpul taifunurilor care trebuia să înceapă. De parcă vremea ar fi fost principala, singura preocupare a tuturor!

Cu toate acestea, sub masca aparențelor, mocnea o tensiune constantă, obositoare, alimentată de informații militare și diplomatice neliniștitoare. Relatările nefondate din presa locală despre mari victorii ale chinezilor pe frontul de nord determinau adesea mulțimile de patrioți să lanseze focuri de artificii.[76] Totuși, starea de spirit se putea schimba peste noapte. Carroll Alcott, un corespondent al Associated Press, învățase să evalueze starea de spirit a populației uitându-se pe geam în fiecare dimineață. Dacă mii de cetățeni se îndreptau spre concesiunile internaționale care se presupuneau a fi în siguranță, „atunci oamenii de la Bursa de Mărfuri din Shanghai și de pe piața aurului aveau să vorbească despre război"[77]. Oamenii din Shanghai învățaseră o lecție valoroasă în timpul ostilităților din urmă cu cinci ani. Înțeleseseră că era vital să fugă din zona de conflict înainte de a izbucni lupta propriu-zisă. Odată ce era tras primul glonț, era deja prea târziu. Și mai știau că Zhabei era o zonă care trebuia evitată cu orice preț.

Existau și câteva motive de panică. În seara de 24 iulie se raportase lipsa unui soldat nipon, ceea ce a dat naștere unei căutări frenetice prin întregul oraș. Soldați japonezi încruntați, cu coifuri de oțel și baionete la puști s-au răspândit pe străzi, verificând ricșele sau vehiculele. Evident că s-au făcut paralele între acest incident și cel de la Podul Marco Polo, când pierderea temporară a unui soldat japonez pusese pe jar tot nordul Chinei. În scurtă vreme, un număr mare de locuitori din Zhabei și-au părăsit locuințele, încărcându-și cele mai de preț bunuri în cărucioare sau cărându-le de-a dreptul în spate.

Panica s-a stins însă rapid şi, patru zile mai târziu, după ce familiile chinezilor reveniseră deja, în marea lor majoritate, la casele lor, a ieşit la iveală că, la fel ca în cazul de la Podul Marco Polo, marinarul a fost prins fără învoire: fusese să facă o vizită unui bordel local.[78]

În pofida ştirilor politice neliniştitoare, Shanghaiul rămânea, înainte de orice, un centru de afaceri, un loc unde se făceau marile averi. Pentru că se apropia războiul, rezidenţii care aveau de protejat investiţii au început să se gândească la modalităţi care mai de care mai ingenioase pentru a-şi continua afacerile şi în timpul furtunilor ce aveau să vină. Un armator şi-a transferat pe hârtie compania unei firme germane, echipându-şi fiecare vas cu câte un steag cu zvastică şi aducând aşa-zişi căpitani germani care nu făceau nimic altceva decât să se arate din când în când pe punte complet echipaţi în uniformă. Antreprenorul chinez îşi imaginase că armata niponă nu avea să scufunde o navă care naviga sub pavilionul Germaniei naziste, o naţiune puternică, una ce dăduse recent semne că dorea să-şi îmbunătăţească relaţiile cu Japonia. Şmecheria sa a funcţionat. În timp ce vapoarele sale navigau pe Yangtze, ofiţerii marinei japoneze le monitorizau plini de suspiciune, urmărindu-le prin binoclu, convinşi că, de bună seamă, ceva nu era în regulă, dar, cu toate acestea, nu i-au oprit niciodată.[79]

Toată lumea, indiferent de naţionalitate şi de ocupaţie, ştia că războiul se apropia. La Concesiunea Franceză, părintele Robert Jacquinot de Besange, un preot iezuit, urmărea evenimentele cuprins de presimţiri rele. Era un om cu mult simţ practic – îşi pierduse braţul drept într-un experiment chimic eşuat la Universitatea Aurora a concesiunii – şi era recunoscut ca fiind un luptător pentru cei defavorizaţi. Fusese în Shanghai în 1932 şi cunoştea din proprie experienţă suferinţele pe care le aducea

populației civile războiul modern purtat în mediul urban. Se temea acum că suferința avea să înceapă din nou, iar premonițiile sale atât de întunecate și-au găsit expresia într-un poem:

> Reînnoiește, Doamne, speranța noastră!
> Viitorul este numai al Tău: umbra
> Se întinde din ce în ce mai groasă,
> Risipește pentru noi un pic bezna.[80]

Marți, 10 august la ora 8.30 a.m., un grup de ofițeri a părăsit Consulatul Japonez situat pe malul fluviului Huangpu. Unii dintre ei puteau fi ușor recunoscuți drept ofițeri chinezi, după șepcile țuguiate, în timp ce alții erau japonezi cu impresionante căști în stil colonial; mare parte din ei erau îmbrăcați în costume europene, ceea ce făcea mai dificil de stabilit naționalitatea. Erau cu toții membri ai unei echipe sino-japoneze de investigații, alcătuite la repezeală și însărcinate cu elucidarea rapidă a situației produse de împușcăturile de pe Aeroportul Hongqiao din urmă cu o noapte. Știau că trebuiau să ajungă repede la un acord sau exista riscul de a scăpa lucrurile de sub control. Fie că purtau sau nu uniformă, de ambele părți erau oameni care ar fi făcut orice să se ajungă la luptă, iar acest incident putea fi exact pretextul de care aveau nevoie.

În timp ce se îndreptau spre aeroport, au trecut pe lângă gărzile înarmate ale Trupelor Chineze de Menținere a Păcii postate lângă baricadele din saci de nisip, care în urmă cu câteva ore nu se aflau acolo. Odată ajunși la Hongqiao, au început să scotocească de-a fir a păr locul incidentului, sub un soare dogorâtor, încercând să stabilească exact ce se întâmplase. Numai că acest lucru era imposibil. Dovezile nu se potriveau cu un scenariu coerent, pe care ambele părți să-l fi putut accepta. Japonezii nu se lăsau deloc convinși că acolo avusese

loc un simplu schimb de focuri. Oyama, ofiţerul care fusese în maşină, îşi lăsase pistolul la cartierul general din Hongkou, iar cu o noapte înainte nu fusese înarmat. Japonezii susţineau că în niciun caz nu fusese el cel care trăsese şi îl ucisese pe bărbatul chinez în uniformă.[81]

La ora 6.00 după-amiaza, investigatorii au revenit în oraş. Corespondenţii străini, avizi de noutăţi, ştiau exact pe cine să caute. Primarul oraşului Shanghai, Yu Hongjun[82], instalat în funcţie în urmă cu nici două săptămâni, devenise deja un favorit al jurnaliştilor occidentali. Scund de statură, inteligent şi bun vorbitor de engleză, primarul era faţa cosmopolită a oraşului îndreptată către lumea din afară.[83] Numai că în acea seară nu avea nimic altceva pentru reporteri decât o rugăminte adresată nu doar japonezilor, ci şi chinezilor: „Ambele părţi trebuie să-şi menţină calmul, astfel încât situaţia să nu se agraveze"[84], spusese el. Yu, în vârstă de 39 de ani, se afla într-o situaţie dificilă. Era responsabil pentru milioane de civili şi era pregătit să facă orice pentru a împiedica un război deschis – mai multe chiar decât ar fi bănuit în acel moment oricare dintre simpatizanţii săi străini.

Primarul Yu se afla, de fapt, în mijlocul unei elaborate înşelăciuni care aproape reuşise. Este puţin probabil ca lumea să afle vreodată ce s-a întâmplat exact la Aerodromul Hongqiao în noaptea de 9 august. Totuşi, aproape opt decenii mai târziu, o analiză a dovezilor existente arată că, probabil, cei doi soldaţi japonezi fuseseră atraşi într-o ambuscadă de membrii Trupelor Chineze de Menţinere a Păcii.[85] Zhang Fakui, comandantul Flancului Drept al armatei chineze, le-a atribuit această faptă membrilor Diviziei 88 conduse de generalul Sun Yuanliang[86]. „Câţiva oameni de-ai lui Sun Yuanliang s-au deghizat în membri ai Trupelor de Menţinere a Păcii", povestea Zhang ani buni

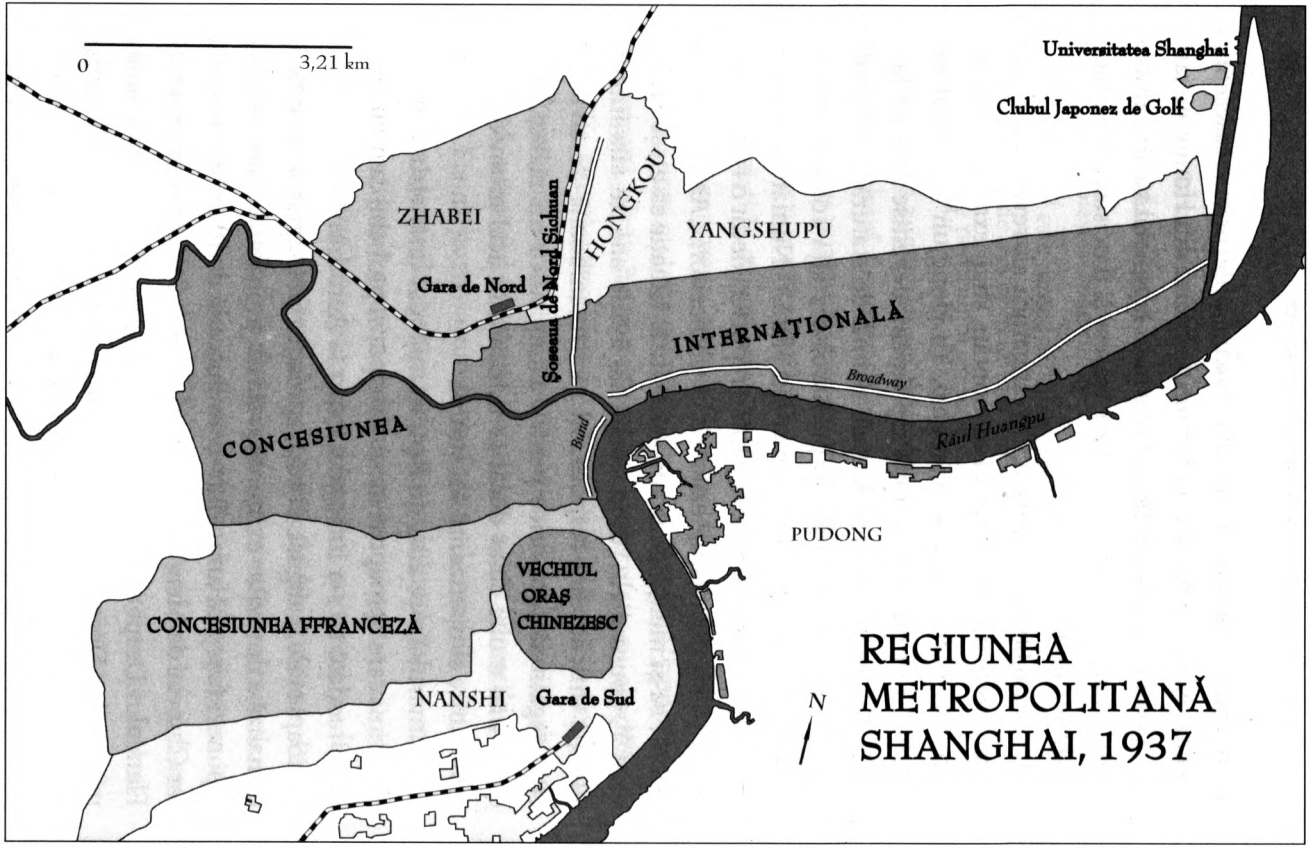
0
3,21 km
Universitatea Shanghai
Clubul Japonez de Golf
ZHABEI
Gara de Nord
Șoseaua de Nord Sichuan
HONGKOU
YANGSHUPU
INTERNAȚIONALĂ
Broadway
Râul Huangpu
Bund
CONCESIUNEA
PUDONG
VECHIUL ORAȘ CHINEZESC
CONCESIUNEA FFRANCEZĂ
NANSHI
Gara de Sud
N
REGIUNEA METROPOLITANĂ SHANGHAI, 1937

mai târziu, când era bătrân. „Pe 9 august 1937, au prins doi militari japonezi pe drumul din apropierea aerodromului militar Hongqiao. I-au acuzat pe cei doi că încercau să forțeze intrarea în aerodrom. A avut loc o ciocnire între cele două părți. Japonezii au fost uciși."[87]

Acest lucru le-a creat însă o problemă delicată ofițerilor superiori, căci era tare greu să explici de ce te pricopsiseși cu doi japonezi morți. Primarul Yu, care fusese, probabil, informat despre această neplăcută situație de către membrii armatei, s-a consultat cu Tong Yuanliang, care era șeful statului-major al Comandamentului Garnizoanei Songhu, o unitate înființată după luptele din 1932. Cei doi au convenit asupra unei măsuri rapide și cinice de a face astfel încât să pară că santinelele chineze trăseseră doar ca să se apere. La ordinele lor, soldații au dus un chinez condamnat la moarte la poarta aeroportului, l-au îmbrăcat în uniformă paramilitară și l-au împușcat mortal.[88] Era șiretlicul unor oameni disperați, și poate că ar fi funcționat până la capăt, dacă n-ar fi fost toate acele întrebări legate de felul în care arăta cadavrul chinezului. Japonezii n-au crezut povestea, iar întregul plan începea să se destrame. Bruma de încredere reciprocă dintre cele două părți implicate s-a evaporat rapid. În loc să prevină un conflict, toate acestea n-au făcut decât să accelereze izbucnirea războiului.

În seara de 10 august, Yu a trimis o telegramă secretă la Nanjing, în care avertiza că japonezii declaraseră amenințător că moartea celor doi soldați uciși la aeroport nu avea să rămână nerăzbunată.[89] A doua zi, consulul general al Japoniei, Okamoto Suemasa, i-a făcut o vizită primarului, cerându-i să fie retrase complet Trupele de Menținere a Păcii din zona Shanghai, precum și să fie demontate toate fortificațiile ridicate de membrii lor.[90] Era aproape imposibil pentru chinezi

să accepte acest lucru, deoarece erau convinşi că japonezii doreau ca Shanghaiul să rămână fără apărare, în timp ce ei urmau să îşi întărească prezenţa în oraş.

Chinezii bănuiau că Japonia pregătea întăriri după lansarea pe 11 august a ceea ce *North China Daily News* a numit „una dintre cele mai impunătoare flote maritime" din istoria Shanghaiului. Douăzeci de nave, inclusiv crucişătoare şi distrugătoare, au urcat în amonte pe fluviul Huangpu şi au acostat la chei în apropriere de Micul Tokyo. Marinari japonezi îmbrăcaţi în uniforme verde-oliv au debarcat, mărşăluind, în timp ce femeile din comunitatea japoneză locală, îmbrăcate în chimonouri, au întâmpinat cu plecăciuni şi zâmbete de încântare steagurile Soarelui Răsare care fuseseră arborate cu mândrie la pupa navelor de luptă.[91]

De fapt, chiar înainte de incidentul de pe Aerodromul Hongqiao, Japonia plănuia să mai aducă trupe în Shanghai. Se considera că acest lucru era necesar pentru a întări fragilul contingent de 2 500 de marinari cantonaţi permanent în oraş. Mai multe detaşamente erau indispensabile pentru a-i putea proteja pe cetăţenii japonezi care fuseseră evacuaţi în grabă din marile oraşe situate de-a lungul fluviului Yangtze.[92] Acestea erau manevre defensive, căci armata japoneză părea să evite cu orice preţ deschiderea unui al doilea front în Shanghai, din exact aceleaşi motive pentru care chinezii doreau, dimpotrivă, o extindere a ostilităţilor în zonă: căci trupele japoneze ar fi fost nevoite să se îndepărteze de nordul atât de important din punct de vedere strategic şi de ameninţătoarea URSS care se întindea de-a lungul graniţei chineze şi ar fi fost acaparate de lupta într-un mediu urban dătător de claustrofobie, unde superioritatea lor tehnologică, în special tancurile şi avioanele, ar fi avut un impact neglijabil.

Deşi ofiţerii marinei japoneze erau convinşi că era din ce în ce mai greu, de la o zi la alta, să împiedice întinderea războiului către Shanghai, ei doreau totuşi să mai acorde o ultimă şansă diplomaţiei. În acelaşi timp, armata niponă era dornică mai mult decât oricând să poarte un război în nordul Chinei, fără a dori să dea dovadă însă de aceeaşi atitudine belicoasă în zona Shanghaiului. Dacă lucrurile aveau să se înrăutăţească, armata ar fi preferat să evacueze, pur şi simplu, întreaga populaţie japoneză din Shanghai, decât să înceapă un conflict. Atunci când, în cele din urmă, ofiţerii au fost de acord să elaboreze planurile necesare pentru trimiterea unei forţe expediţionare în oraş, ei au făcut acest lucru împotriva voinţei lor şi numai pentru a scăpa de acuzaţia că încercau să se eschiveze de la asumarea responsabilităţilor.[93]

„De ce naiba şi-ar pune japonezii măcar problema începerii unui război în Shanghai?" îl întrebase Sascha Spunt, fiul celui mai bogat comerciant de bumbac din Shanghai, pe un general chinez din cercul său. Acesta îi răspunsese, rânjind: „Păi, nu o fac."[94]

„Japonia nu a avut nici cea mai mică dorinţă de a lupta în Shanghai... În mod clar, noi am avut iniţiativa", le declara după război intervievatorilor săi generalul Zhang Fakui, comandantul Flancului Drept al armatei chineze din Shanghai.[95]

Preluarea iniţiativei de a deschide un nou front şi punerea în aplicare a acestui plan nu au fost însă decizii pripite, iar ducerea lor la îndeplinire s-a făcut cu o prudenţă deliberată. Liderii politici, temându-se să nu se grăbească, erau nevoiţi să-i ţină strâns în lesă pe ofiţerii armatei, ca nu cumva dorinţa lor de a vedea sânge japonez să le ia minţile, iar situaţia din teren să scape de sub control. Zhang Zhizhong, comandantul flancului Stâng al armatei chineze din Shanghai, era unul dintre

ofițerii superiori care tânjeau să aibă parte de o confruntare decisivă cu Japonia. Cu toate acestea, la sfârșitul lui iulie, el aștepta cu nerăbdare alături de trupele sale din zona Suzhou la vest de Shanghai, întrebându-se dacă nu cumva se irosise o șansă unică. Pe 30 iulie, telegrafiase la Nanjing, cerând permisiunea de a ataca primul. Dacă Japoniei avea să i se permită să înceapă atacul asupra Shanghaiului, argumentase el, urma să se piardă timp prețios pentru mutarea trupelor din poziția curentă, la mai bine de 80 de kilometri vest de oraș.[96] Nanjingul răspunsese că dorința sa avea să fie acceptată, dar pentru moment era sfătuit să aibă răbdare: „Într-adevăr, trebuie să avem inițiativa înaintea inamicului, dar trebuie să așteptăm până se va ivi o ocazie favorabilă. Așteptați noi ordine."[97]

Ocazia s-a ivit pe 11 august, odată cu demonstrația de forță a japonezilor de pe fluviul Huangpu și odată cu solicitarea făcută în mod public de aceștia ca poliția paramilitară chineză să fie retrasă. Japonia se făcuse remarcată îndeajuns de mult ca agresor atât în mințile localnicilor, cât și în fața opiniei publice mondiale, fapt ce a încurajat China să acționeze. În acea zi, la ora 9.00 p.m., Zhang Zhizhong a primit ordin de la Nanjing să-și mute trupele în vecinătatea Shanghaiului.[98] S-a supus ordinului cu o viteză fulgerătoare, profitând de rețeaua extinsă de transport din regiunea Shanghai.

Soldații Diviziei 87 au urcat în 300 de camioane care fuseseră pregătite dinainte.[99] Între timp, călătorilor civili din trenuri li s-a ordonat fără niciun fel de ceremonie să facă loc Diviziei 88, ai cărei militari s-au urcat în vagoane și au pornit spre Shanghai. În total, peste 20 000 de oameni bine echipați și teribil de motivați porneau la luptă.

În dimineața de joi 12 august, reședințele de lângă Gara de Nord din Shanghai, cunoscută de asemenea drept Gara Zhabei, aflată la doar câteva blocuri distanță de Micul Tokyo, s-au trezit cu o priveliște neobișnuită: prin fața lor mărșăluiau mii de ostași îmbrăcați în culorile kaki ale naționaliștilor chinezi, cu caschete de model german și grenade de mână atârnate transversal pe piept. „De unde veniți?" întrebau cetățenii din Shanghai. „Cum ați ajuns aici atât de repede?"[100]

Un corespondent străin care vizita trupele a relatat că se simțea un inconfundabil „aer de așteptare încordată", în timp ce soldații foarte bine îmbrăcați după standardele chineze își ocupau pozițiile din spatele baricadelor și amplasamentelor construite în urmă cu numai o noapte.[101] Erau militarii din Divizia 88, probabil cea mai bine antrenată și echipată unitate din întreaga armată chineză. Fuseseră în Shanghai în 1932, iar acum se întorseseră, hotărâți să ofere un spectacol mai bun decât ultima dată.

De fapt, ostașii n-ar fi trebuit să se apropie atât de mult de liniile japoneze. Înainte de a pleca din Suzhou, Zhang Zhizhong dăduse ordine detaliate fiecărei unități aflate sub comanda sa, inclusiv instrucțiuni specifice pentru Divizia 88 de a merge cu trenul și de a se desfășura într-o linie continuă din orașul Zhenru până în satul Dachang, ambele aflate la câțiva kilometri vest de Shanghai. Abia mai târziu, divizia urma să își continue drumul spre o linie care se întindea din districtul Zhabei către orașul Jiangwan, apropiindu-se de granițele Shanghaiului.[102] Însă, se spunea că Divizia 88 era aceeași unitate care orchestrase incidentul din Hongqiao, iar soldații săi erau dedicați cu trup și suflet cauzei. Se aflau în Shanghai pentru a lupta. Sun Yuanliang, comandantul diviziei, a confirmat în memoriile sale că avea ordin să coboare din tren

la Zhenru: „Având însă în vedere situația de acolo", scria el, „am luat de unul singur decizia de a continua drumul drept spre Gara Zhabei."[103] Sun Yuanliang își putea permite să dea dovadă de inițiativă. Fusese unul dintre studenții favoriți ai lui Chiang Kai-shek, aceia care erau cunoscuți drept „cei treisprezece gardieni ai moștenitorului"[104].

Zhang Zhizhong era întruchiparea agresivității belicoase, însă avea în subordinea sa ofițeri încă și mai bătăioși decât el însuși. Astfel, în dimineața zilei de 12 august, generalul a fost abordat de Liu Jingchi, șeful departamentului de operațiuni din Garnizoana Songhu, care susținea că bătălia din 1932 se sfârșise prost pentru chinezi deoarece aceștia ezitaseră și nu atacaseră primii. De data aceasta, lucrurile s-ar fi cuvenit să se desfășoare altfel, iar Zhang ar fi trebuit să ordone începerea unui atac decisiv asupra pozițiilor japoneze chiar în acea seară, cerea șeful de operațiuni. Dimpotrivă, Zhang susținea că primise ordine clare și incontestabile de la Chiang Kai-shek de a-i lăsa pe japonezi să atace primii, de dragul imaginii Chinei în lume. „Asta-i ușor de rezolvat", a replicat Liu. „De îndată ce toate unitățile sunt în poziție gata de atac, pur și simplu îmbrăcăm câțiva oameni în haine civile și-i trimitem să tragă câteva focuri. Atacăm și, în același timp, raportăm la centru că inamicul a început ofensiva."

Lui Zhang Zhizhong nu-i plăcea însă deloc ideea: „Nu putem să ne înșelăm chiar în halul ăsta comandantul", a spus el.[105]

Situația lui Zhang Zhizhong nu era una de invidiat. Obligat să țină în frâu ofițeri înfocați și capabili, el era forțat să acționeze și împotriva instinctelor sale agresive. În cele din urmă, a hotărât să ceară mână liberă pentru a putea acționa după cum considera că e potrivit. Într-o telegramă secretă către Nanjing,

el a solicitat permisiunea de a lansa un atac decisiv asupra poziţiilor japoneze din Shanghai chiar în ziua următoare, vineri, pe 13 august. Era o oportunitate unică de a exploata momentul deja creat de mişcarea trupelor, a argumentat el. Dacă avea să se mai aştepte mult, avea să se instaleze amorţeala. El sugera pornirea unui atac coordonat care să implice şi Forţele Aeriene Chineze. Răspunsul lui Chiang Kai-shek care a sosit a fost pe cât de scurt, pe atât de ferm: „Aşteptaţi noi ordine."[106]

Chiar în timp ce trupele lui Chiang se răspândeau prin Shanghai, oficialităţile chineze şi japoneze continuau negocierile. În aparenţă, exista speranţa de a se ajunge la o soluţie de ultim moment, dar, în realitate, totul era numai o dare în spectacol. Ambele părţi îşi doreau doar să poată pretinde că deţineau ascendentul moral, că acţionaseră aşa cum se cuvine şi că nu iniţiaseră lupta care părea să fi devenit inevitabilă. Ştiau că aceea din părţi care avea să-şi declare deschis decizia de a abandona negocierile urma să fie considerată, în mod automat, drept partea agresoare.

În timpul tratativelor purtate la sediul Consiliului Municipal al oraşului Shanghai, consulul general al Japoniei, Okamoto Suemasa, a susţinut că, dacă într-adevăr China ar fi dorit pacea, atunci şi-ar fi retras trupele până într-un loc de unde să poată fi evitată orice ciocnire. Primarul Yu i-a răspuns atrăgându-i atenţia asupra numărului din ce în ce mai mare de soldaţi japonezi din oraş. „În aceste circumstanţe, China trebuie să adopte măsurile necesare pentru autoapărare", a spus el.[107]

Pe străzile din Shanghai se instalase deja haosul. Apariţia unor întregi divizii ale armatei chineze fusese bine primită de locuitorii oraşului, dar, în acelaşi timp, îi convinsese că totul nu fusese o alarmă falsă precum incidentul cu marinarul care

lipsise la apel în urmă cu câteva săptămâni. Mii de familii şi-au părăsit locuinţele, în special cei din Zhabei. Unii sperau să poată pătrunde în Concesiunea Internaţională, în vreme ce alţii au pornit direct spre zona rurală. Era cel mai mare exod din istoria Shanghaiului, mai mare chiar şi decât cel determinat de luptele din 1932.[108]

În mijlocul mişcării spontane a civililor, mica garnizoană japoneză se pregătea cu febrilitate de luptă pe măsură ce situaţia devenea din ce în ce mai ameninţătoare de la o oră la alta. Pentru observatorii din afară, părea că există un fel de degringoladă în activităţile soldaţilor japonezi, ca şi cum ar fi fost luaţi prin surprindere de brusca şi masiva desfăşurare de forţe chineze şti din jurul lor.[109] Comandanţii garnizoanei s-au grăbit să angajeze vreo mie de muncitori locali pentru a curăţa în grabă desişurile şi pentru a umple gropile de nisip[110] de pe terenul Clubului Japonez de Golf, transformând zona verde a acestuia într-un teren de aterizare funcţional.[111]

Între timp, trupele bine antrenate ale chinezilor continuau să intre în oraş, iar pe fluviul Huangpu, la sud de centrul oraşului Shanghai, ele au scufundat două vaporaşe vechi şi o duzină de vechituri, limitând astfel accesul spre puternicele nave japoneze acostate în amonte.[112] Apoi soarele a apus peste ultima zi de pace din Shanghai.

Pe măsură ce întunericul se lăsa pe străzi, amiralul Hasegawa Kiyoshi[113], comandantul Flotei a 3-a acostate lângă oraş, a trimis către Tokyo un mesaj care nu prevestea nimic bun: „Situaţia din zona Shanghai poate exploda în orice moment", avertiza el.

În capitala imperiului, cei mai importanţi miniştri care fuseseră însărcinaţi cu conducerea războiului s-au întâlnit la reşedinţa primului-ministru şi au convenit că venise timpul ca

armata să trimită trupe către Shanghai. Împăratul Hirohito, conducătorul suprem al uneia dintre cele mai puternice forţe militare de pe planetă, simţea deja că nu mai stăpâneşte pe deplin situaţia: „Poate că", i-a spus el unui aghiotant, „nu se mai poate face nimic din acest moment."[114]

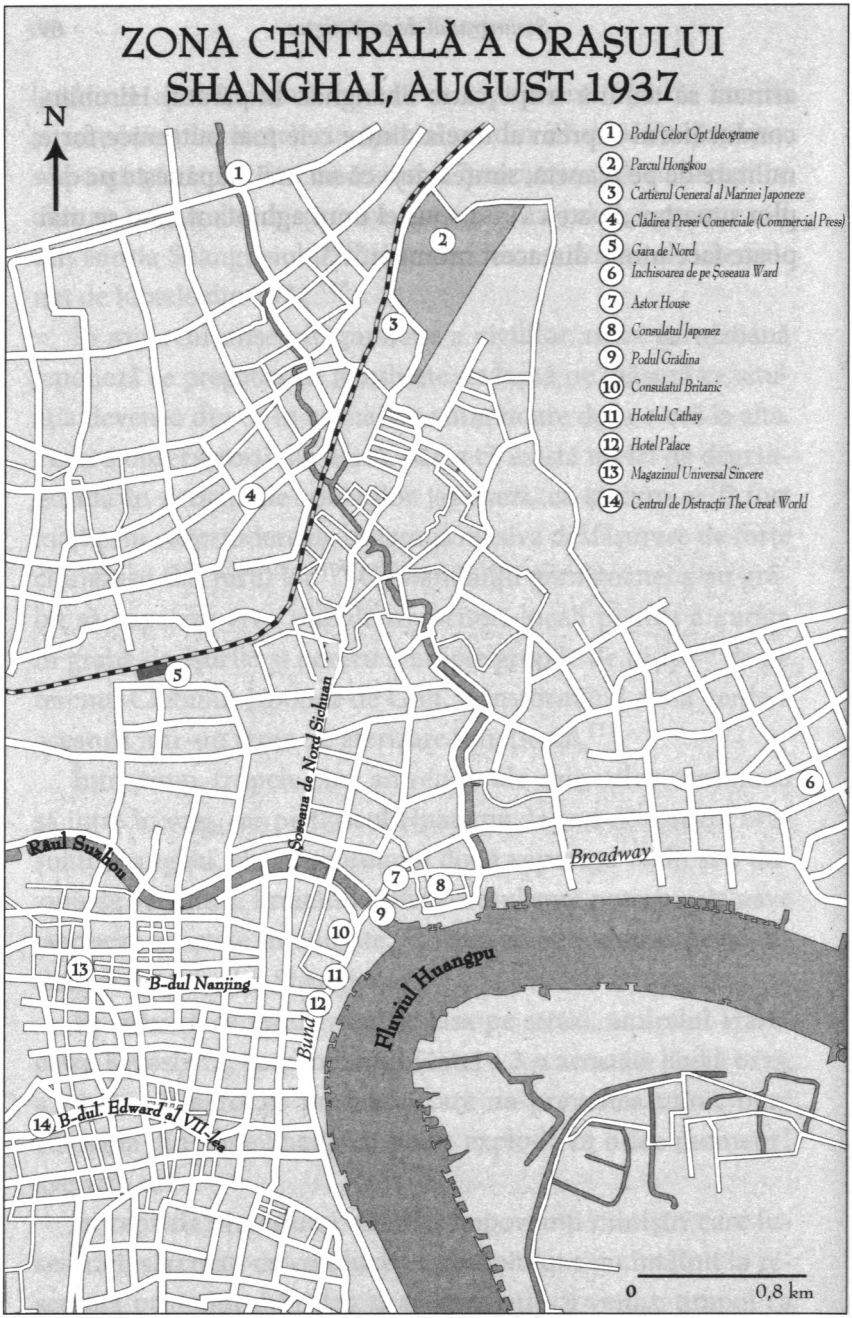
ZONA CENTRALĂ A ORAŞULUI SHANGHAI, AUGUST 1937
N
1 Podul Celor Opt Ideograme
2 Parcul Hongkou
3 Cartierul General al Marinei Japoneze
4 Clădirea Presei Comerciale (Commercial Press)
5 Gara de Nord
6 Închisoarea de pe Şoseaua Ward
7 Astor House
8 Consulatul Japonez
9 Podul Grădina
10 Consulatul Britanic
11 Hotelul Cathay
12 Hotel Palace
13 Magazinul Universal Sincere
14 Centrul de Distracţii The Great World
Raul Suzhou
Şoseaua de Nord Sichuan
Broadway
B-dul Nanjing
Bund
Fluviul Huangpu
B-dul. Edward al VII-lea
0
0,8 km

Capitolul 2

„Sâmbăta Neagră"
13–15 august

Devreme în dimineaţa zilei de 14 august, misionarul creştin de 66 de ani Frank Rawlinson[1] plecase către biroul său din clădirea sediului misiunii baptiste, din spatele Consulatului General Britanic, aşa cum obişnuia să facă în zilele de sâmbătă.[2] Se afla însă la doar 400 de metri de crucişătorul japonez *Izumo*, nava amiral a Flotei a 3-a, crucişător ancorat pe fluviul Huangpu în faţa Consulatului Japonez. Astfel, paşnicul său loc de muncă devenise unul dintre cele mai periculoase puncte din Shanghai. *Izumo* îi ajutase pe soldaţii japonezi de pe uscat cu artileria sa grea – mai ales cu cele patru tunuri de 203 şi, respectiv, de 152 mm –, ceea ce îl transformase într-o ţintă evidentă pentru atacurile chineze.

Cu puţin înainte de ora 11.00 dimineaţă, cinci avioane chinezeşti au apărut pe deasupra acoperişurilor, îndreptându-se spre râu şi spre vapoarele japoneze.[3] Aeronavele au lansat bombe, dar toate şi-au ratat ţinta, mai mult, câteva dintre ele au explodat pe chei, pulverizând clădirile şi trimiţând în aer cascade de şrapnele. Tunurile de pe navele japoneze au răspuns în forţă, punându-i şi mai mult în pericol pe ghinioniştii care locuiau sau munceau în zonă şi asupra cărora s-au năpustit, mortale, fragmente de proiectile. La ora 11.20 a.m., a avut loc

un nou raid aerian chinez. De data aceasta, au participat trei avioane, care aveau ca țintă directă tot crucișătorul *Izumo*.[4]

La ora prânzului, Rawlinson a pornit cu mașina spre casa sa din Concesiunea Franceză. A traversat Podul Grădina care trecea peste râul Suzhou, un fir de apă ce străbate Shanghaiul și care era locul de deversare pentru cea mai mare parte din canalizarea orașului. Ca să scape de mirosul pestilențial care pătrunsese în mașină, a ales o rută de-a lungul cheiului Bund, pe malul apei, trecând cu mare greutate prin mulțimile neobișnuit de mari de oameni, dintre care cei mai mulți erau refugiați din districtele chinezești care căutau adăpost din calea ostilităților de la nord de râu. Rawlinson știa bine că Shanghaiul era un oraș care își putea schimba peste noapte aspectul, sub influența marilor evenimente politice. La urma urmei, fusese casa sa vreme de 35 de ani, de când sosise acolo ca tânăr misionar în epoca în care China era încă un imperiu de a cărui cultură antică el, unul, se îndrăgostise nebunește. Își luase chiar și un nume chinezesc, Yue Lingsheng. Treptat, devenise un membru respectat al comunității străine. Printre numeroasele sale titluri, se număra și acela de editor al revistei *The Chinese Recorder* și cofondator al Școlii Americane din Shanghai. China era destinul său.

Odată cu trecerea timpului, constatase cum iubita lui China căzuse din ce în ce mai mult sub călcâiul de fier al agresivului imperialism japonez. „Nu-mi place războiul. Cred că este ne-creștinesc", scrisese el într-o scrisoare adresată în urmă cu mai puțin de două săptămâni unor cunoștințe din Statele Unite. „Însă nu știu ce altceva ar putea face China pentru a rezista în fața Japoniei, asta dacă nu dorește să devină, practic, o colonie japoneză."[5] Iată însă că, după mulți ani de așteptare supusă, China riposta, în sfârșit, și, în consecință, în acea

sâmbătă, în cel mai prosper oraş al ţării avea să înceapă cel mai modern şi ucigător război.

În condiţii normale, Rawlinson s-ar fi întors la birou după-amiază ca să-şi continue în tihnă munca, dar luptele intense care se duceau de-a lungul fluviului Huangpu l-au determinat să-şi amâne activitatea obişnuită pentru zile mai liniştite. Aşa că a petrecut acasă câteva ore, înainte de a ieşi să-şi cumpere ziarul de seară cu puţin timp înainte de ora 4.00 p.m. A făcut din această ieşire o mică plimbare în familie: a urcat în maşină alături de soţia sa, Florence, şi de fiica lor de 13 ani, Jean. N-a fost un drum prea lung, iar la întoarcere, a luat-o spre vest, pe Bulevardul Edward al VII-lea care despărţea Concesiunea Internaţională de Concesiunea Franceză. Bulevardul era ticsit de oameni.

Huangpu se afla la câteva sute de metri distanţă, dar chiar şi aşa se vedea bine cerul plin de norişorii de fum proveniţi de la tunurile antiaeriene, ceea ce arăta că bătălia pentru *Izumo* continuase toată după-amiaza. Rawlinson, care fusese dintotdeauna un atent observator al vieţii din jurul său, surprindea tot felul de secvenţe care se derulau prin faţa geamurilor maşinii sale, în timp ce se străduia din greu să conducă printr-o masă aproape compactă de automobile, biciclete şi pietoni. Când maşina s-a apropiat de Centrul de Distracţii The Great World, lângă un teatru chinezesc unde li se distribuia orez refugiaţilor, aglomeraţia de pe stradă a devenit şi mai mare. Era extrem de periculos să conduci şi să te uiţi, în acelaşi timp, de jur-împrejur, pentru că era oricând posibil să răneşti pe cineva. Florence Rawlinson şi-a sfătuit soţul să oprească maşina: „O să vezi mai bine totul de afară", i-a spus ea.

În momentul în care Rawlinson a ieşit din maşină, s-a produs o explozie de lumină, urmată de o bubuitură asurzitoare. După

câteva secunde lungi de liniște năucitoare, Florence Rawlinson a aruncat pe furiș o privire neliniștită pe geamul mașinii și a simțit cum îi stă inima în loc când l-a văzut pe soțul său zăcând întins pe spate, pe caldarâm. S-a năpustit afară din mașină și i-a cuprins în brațe capul fără viață. Amețită din cauza șocului, a observat totuși că misionarul avea o gaură mare în partea stângă a pieptului. Sângele țâșnea de acolo într-un jet gros. Între timp ieșise și Jane din mașină și rămăsese împietrită alături, privind scena cu o neîncredere mută.

În jurul lor, oamenii se ridicau și încercau să-și recupereze lucrurile, mișcându-se de colo-colo, în aparență fără nicio țintă, ca niște somnambuli. Bucăți mari de sfărâmături acopereau asfaltul: erau bucăți rupte și deformate de cărămizi și ciment. Mai erau și resturi umane, la care nu te puteai uita. Câteva automobile luaseră foc. În josul străzii, un nor dens de fum gros se ridica deasupra locului în care se înălțase Centrul de Distracții The Great World. Haosul pusese stăpânire pe însăși inima Shanghaiului și, în mijlocul acelei nebunii, Rawlinson și-a pierdut viața. El a fost unul dintre cei patru cetățeni americani care au murit în Shanghai în acea zi, la câteva minute unul după altul. Ei au devenit primele victime americane ale celui de al Doilea Război Mondial.

*

Sute de civili au fost uciși când o serie de bombe rătăcite de avioanele Forțelor Aeriene Chineze au explodat în zone extrem de aglomerate, în ziua care a fost aproape imediat descrisă drept „Sâmbăta Neagră" sau „Sâmbăta Sângeroasă". În momentul producerii tragediilor, Bătălia pentru Shanghai ajunsese deja în a doua zi de ostilități. De vineri, 13 august, locuitorii orașului auzeau focuri intermitente de pușcă și salve de mitraliere, întrerupte din când în când de explozii înăbușite

ale artileriei. Până şi cei mai optimişti nu mai puteau crede că toate acestea erau incidente izolate. Era război. Linia frontului, apărută brusc, delimita Concesiunea Internaţională şi se întindea pe vreo doisprezece kilometri de la Gara de Nord prin Hongkou şi Yangshupu până la fluviul Huangpu, extinzându-se apoi de la cartierul aflat la nord de parcul Hongkou, în zona chinezească a Shanghaiului.

Vineri 13 şi-a confirmat, aşadar, proasta reputaţie şi s-a dovedit a fi o zi cu ghinion. Primul foc în ceea ce avea să devină o bătălie de trei luni de zile a fost tras în miezul dimineţii. Pe la 9 şi un sfert, marinari japonezi, îmbrăcaţi în haine civile şi pozând în huligani – zgomotoşii *ronin* – s-au oprit în faţa baricadelor ridicate de Trupele de Menţinere a Păcii la extremitatea nordică a Yangshupu. Ei au început să provoace gărzile chineze cu cuvinte de batjocură şi huiduieli. Când chinezii au tras un foc de avertisment în aer, japonezii au ripostat, ţintind cu precizie, pentru a ucide. Chinezii au răspuns atunci cu aceeaşi monedă, şi aşa a izbucnit un schimb mortal de focuri. Din acel moment, situaţia nu a mai putut fi ţinută în frâu. Aceasta este însă versiunea pe care membri ai Trupelor de Menţinere a Păcii au oferit-o unui intervievator, la multe decenii după încheierea războiului.[6]

Alţi ofiţeri chinezi, printre care şi Zhang Zhizhong, au sus ţinut că Bătălia pentru Shanghai a început în urma unei ciocniri produse la extremitatea vestică a Micului Tokyo, lângă sediul Presei Comerciale[7], o clădire reconstruită recent, după ce fusese distrusă în timpul bătăliei din 1932. Focuri sporadice s-au auzit timp de vreo douăzeci de minute. Primarul Yu a trimis, prompt, către agenţiile de ştiri Associated Press şi Reuters o declaraţie în care susţinea că japonezii au tras primii. Aceştia, la rândul lor, au declarat că un mitralior chinez

ascuns în clădirea Presei Comerciale îi împuşcase, înainte ca ei să riposteze.[8] Adevărul cu privire la cine a început lupta şi unde, şi când va rămâne, probabil, pentru totdeauna ascuns în spatele declaraţiilor contradictorii ale părţilor.[9]

Indiferent de circumstanţele precise în care a izbucnit lupta pe 13 august, aceasta a devenit de nestăvilit. Odată cu înaintarea soarelui pe cer, luptele furioase, la scară mică, au continuat în toată partea de nord a Shanghaiului. Comandanţii chinezi trimiteau patrule care să tatoneze ţintele, cu speranţa de a găsi puncte slabe în apărarea japonezilor şi de a-i împinge înapoi oriunde ar fi fost posibil acest lucru.[10] Între timp, japonezii se grăbeau să ocupe poziţiile-cheie din afara principalei lor linii de apărare, astfel încât să se afle în cele mai avantajoase locuri atunci când chinezii aveau să lanseze o ofensivă mai amplă. Grupuri mici de soldaţi din ambele tabere se strecurau de-a lungul aleilor înguste pentru a reduce pericolul de a fi detectaţi,[11] dar, ori de câte ori dădeau unii de alţii, rezultatele erau devastatoare, mortale.

În sectorul vestic al liniei de front, unde proaspăt sosita Divizie 88 Infanterie a armatei chineze îşi pregătea poziţiile, locul unde se manifesta cea mai intensă activitate era Cartierul General al Marinei Japoneze de lângă parcul Hongkou – o adevărată fortăreaţă, de fapt, cu o structură masivă, de patru etaje, protejată de bombardamentele aeriene şi de artilerie printr-un acoperiş dublu din beton armat. Clădirea avea o imensă curte interioară care se întindea pe două cvartale, ceea ce îi permitea să adăpostească mii de soldaţi în acelaşi timp. Bătătoare la ochi, construcţia constituia atât o ameninţare militară, cât şi un simbol al prezenţei Japoniei în Shanghai. Pentru chinezi era clar ce aveau de făcut: trebuiau să o pună la pământ.

Principalul drum de legătură între Cartierul General al Marinei Japoneze şi sectorul japonez din Concesiunea Internaţională aflat mai la sud îl reprezenta Şoseaua de Nord Sichuan care a devenit, încă din prima zi a bătăliei, scena unei agitaţii de nedescris. Maşini blindate japoneze şi patrule de motociclişti cu mitraliere montate pe ataş goneau în sus şi-n jos pe şoseaua altminteri pustie, în vreme ce mortierele din tranşeele poziţionate de-a lungul trotuarului aruncau de zor grenade înspre vest, spre Zhabei. În timp ce coloane de fum se ridicau spre cer dinspre clădirile din cartierul chinezesc, ofiţerii japonezi, înghesuiţi într-un turn îngust şi ascuţit situat în vârful Cartierului General al Marinei, urmăreau rezultatele bombardamentului prin binocluri. Rapoartele arătau că trăgătorii chinezi se poziţionaseră la etajele superioare ale clădirilor de pe şosea, ceea ce i-a determinat pe japonezi să trimită echipe conduse de ofiţeri cu săbiile scoase din teacă să facă percheziţii din uşă în uşă. Suspecţii erau smulşi afară cu forţa şi târâţi nimeni nu ştia unde. În toată zona nu se mai vedea nici urmă de civil. Toţi cei rămaşi îşi ţineau uşile închise, ferestrele baricadate şi draperiile trase.[12]

În după-amiaza zilei de 13 august, Podul Celor Opt Ideograme[13], aflat la vest de Cartierul General al Marinei Japoneze, a devenit scena uneia dintre cele mai importante bătălii. Podul avea doar 18 metri lungime şi trecea peste un pârâiaş. În ciuda dimensiunilor sale modeste, ambele tabere considerau că el avea o importanţă tactică semnificativă. Comandanţii chinezi îl socoteau a fi principala cale de pătrundere în zona Hongkou şi credeau că, dacă podul avea să ajungă în mâinile japonezilor, atunci avea să le stea ca „un os înfipt în gât".[14]

Pe la amiază, maiorul Yi Jin, comandantul unui batalion din Divizia 88, şi-a condus vreo două sute de oameni

aflați până atunci în zona din apropierea Gării de Nord, către Podul Celor Opt Ideograme. Când soldații au ajuns la obiectiv, în jurul orei 3.00 p.m., au dat peste o mică unitate japoneză care tocmai sosea de dincolo de pod și-și organiza pozițiile defensive. Chinezii au deschis focul cu intenția de a ocupa podul. La rândul lor, japonezii au lansat un scurt bombardament de artilerie, ceea ce a produs câteva victime în rândul chinezilor. Focul a continuat până la ora 9.00 p.m., când o tăcere grea s-a lăsat peste întreaga regiune.[15]

Mai departe spre est, în sectorul diviziei de infanterie, întreaga zi se desfășuraseră manevre frenetice, întrerupte de îndelungate izbucniri de violențe. Iscoadele chineze se infiltraseră în zonele ocupate de inamic și se îndreptau spre Clubul de Golf Japonez de lângă fluviul Huangpu, unde au deschis focul asupra muncitorilor care se grăbeau să pregătească aerodromul temporar. La primele salve ale chinezilor, nori de praf s-au ridicat în aer, iar muncitorii s-au grăbit să fugă spre adăposturi. Soldații japonezi din clădirea clubului au ripostat imediat, punând punct inițiativei trăgătorilor chinezi.[16]

După vreo oră, două nave japoneze au acostat pe malul fluviului Huangpu – distrugătorul *Kuri* și canoniera *Seta*, chemate să-i ajute pe marinarii japonezi care se confruntau cu divizia de infanterie de pe uscat. Proiectilele de 101 și de 152 mm au șuierat prin aer, înainte de a exploda în districtele chinezești din nord. Universitatea Shanghai a fost, la rândul său, bombardată de trupele japoneze de pe uscat care credeau că fusese ocupată de soldații chinezi. În cele din urmă, ultimii membri ai personalului, doi americani, au fost nevoiți să părăsească și ei campusul.[17] Artileria navală venise în ajutorul infanteriștilor supuși la grele încercări pe țărm, o scenă care avea să se repete la nesfârșit în zilele și în săptămânile următoare.

*

Momentul luptei venise prea repede pentru armata chineză care nu avusese timp să se transforme într-o forţă de luptă de primă clasă, cu 60 de divizii moderne, ca în visul lui Chiang Kai-shek care s-ar fi îndeplinit, probabil, dacă pacea ar mai fi durat. Dar chiar şi aşa, Alexander von Falkenhausen era încrezător că soldaţii chinezi puternic motivaţi, bine antrenaţi şi dotaţi cu echipamente costisitoare aveau să se comporte bine în bătălia cu japonezii. Ofiţerul german considera că întrebarea-cheie era dacă într-adevăr chinezii erau pregătiţi să renunţe la practicile lor învechite şi să urmeze instrucţiunile germane. Şi cel mai important era să caute aşa-numita *Entscheidungsschlacht* – „bătălia decisivă", specifică doctrinei prusace, prin care să îşi poată anihila adversarul dintr-o singură lovitură.

„Dacă armata chineză urmează sfaturile consilierilor germani, va fi capabilă să-i alunge pe japonezi dincolo de Marele Zid", îi spunea ofiţerul, sigur pe sine, unui diplomat britanic. Făcând, probabil, o comparaţie implicită cu felul în care seria de războaie victorioase purtate între 1860 şi 1880 dusese la unirea naţiunii germane, transformând-o în cea mai mare putere din Europa continentală,[18] Falkenhausen credea că viitoarea conflagraţie era o binevenită oportunitate de a reconcilia poporul chinez după ani şi ani de lupte interne. „Războiul la scară naţională, spunea el, este o experienţă necesară pentru China, care va duce la unificarea acesteia."[19]

De optimismul generalului german se molipsise şi Chiang Kai-shek, care asimilase stilul german de război şi care a stăruit, în prima etapă a Bătăliei pentru Shanghai, să i se reziste cu hotărâre Japoniei. În noaptea dintre 13 şi 14 august, Chiang Kai-shek i-a trimis, în cele din urmă, ordin lui Zhang Zhizhong, comandantul Flancului Stâng, să lanseze un atac decisiv împotriva

poziţiilor japoneze, atac la care comandanţii din teren râvneau de atâta vreme. Zhang urma să-şi arunce toate trupele aflate în subordinea sa în luptă, într-un efort îndrăzneţ de a-i doborî pe japonezi odată pentru totdeauna, aşa cum recomandaseră germanii. Planul avea un singur punct slab: atacul avea să se concentreze asupra Cartierului General al Marinei şi asupra restului zonei Hongkou, şi avea să evite, astfel, lupta cu japonezii aflaţi în interiorul graniţelor oficiale ale Concesiunii Internaţionale. Acest lucru era un soi de concesie făcută opiniei publice internaţionale, fiind absolut corect şi raţional din punct de vedere politic. Numai că, din punct de vedere militar, era aproape o sinucidere şi punea serios în pericol întreaga operaţiune. Zona Hongkou era poziţia cel mai bine apărată de pe întregul front. Cartierul General al Marinei se afla în centrul unei reţele dense formate din amplasamentele mitralierelor grele protejate de sârmă ghimpată, plăci de beton şi pereţi formaţi din saci de nisip.

După pregătirile care au durat aproape o zi întreagă, pe 14 august, forţele lui Zhang au lansat atacul, după-amiază târziu. În cele câteva ore care au mai rămas până la lăsarea întunericului, s-au purtat lupte sălbatice. Aproape imediat a fost limpede că Divizia 88 Infanterie întâlnise o rezistenţă cu mult mai mare decât se aşteptase. Pe lângă focul direct venit dinspre fortificaţia japoneză, atacatorii erau bombardaţi şi de puternica artilerie a Flotei a 3-a, care inspira teamă chiar dacă folosea numai o parte din cele 700 de piese pe care le deţinea în total.[20] Ca şi în timpul Primului Război Mondial, artileria era regina câmpului de bătălie. Comparativ cu armata japoneză însă, infanteriştii chinezi nu fuseseră corect instruiţi în ceea ce priveşte modul în care trebuia întrebuinţat armamentul greu împotriva poziţiilor inamice fortificate.[21] Iar piesele lor de artilerie mult mai

greoaie, care ar fi putut înclina balanța în favoarea lor, erau postate prea departe în spatele liniei de front și de aceea își ratau foarte ușor țintele, fiind, în plus, manipulate de soldați fără experiență care se bazau pe coordonatele lipsite de precizie raportate de observatori care nu erau plasați suficient de aproape de ținte.[22] În plus, unele dintre amplasamentele japoneze aveau pereți de apărare atât de groși, încât era clar că până și cele mai puternice arme chinezești, obuzierele de 150 mm, nu puteau face altceva decât să îi fisureze.[23]

Această tactică a dus la pierderi extraordinar de mari pentru chinezi, chiar și în rândul ofițerilor superiori. În jurul orei 5 p.m., general-maiorul Huang Meixing, comandantul de 41 de ani al Brigăzii 264 din Divizia 88 Infanterie, conducea atacul în vecinătatea Cartierului General al Marinei Japoneze. Comandantul său de divizie, Sun Yuanliang, încercase să-l contacteze prin telefonul de campanie, dar fără succes. Când în sfârșit a reușit să-l prindă pe Huang, a făcut o glumă nefericită: „Am dat atât de greu de dumneavoastră, încât începusem să cred că ați murit", a spus el. Câteva minute mai târziu, de parcă soarta ar fi vrut să-l pedepsească pe Sun Yuanliang pentru umorul său negru, postul de comandă al lui Huang Meixing a fost lovit de o grenadă de artilerie, iar general-maiorul a fost ucis pe loc.[24] Pe măsură ce vestea morții sale s-a răspândit printre soldați, aceștia au fost șocați s-o audă, după cum își amintește Wu Ganliao, un mitralior din Divizia 88: „Comandantul de brigadă Huang era un om corect, care manifesta o afecțiune sinceră pentru soldații săi. Vestea despre dispariția lui a fost una tare tristă pentru noi toți."[25]

Huang nu a fost însă un caz excepțional. Ofițerii chinezi au murit în număr mare încă din prima zi. Astfel, un regiment a pierdut nu mai puțin de șapte comandanți de

companie în timpul unui atac fulgerător.[26] Au existat, desigur, diverse explicații ale numărului mare de morți în rândurile militarilor de rang superior. Una a fost etosul unor ofițeri care luptau în prima linie, căci doreau să le insufle curaj oamenilor pe care îi comandau. Numai că, și dacă ar fi ales să-și conducă trupele din spatele frontului, tot s-ar fi aflat într-o poziție extrem de riscantă căci, în bătăliile urbane care se purtau, pozițiile combatanților inamici se aflau la doar câțiva metri unele de altele, iar labirintul creat de clădirile înalte și de aleile înguste dădea naștere unor situații în continuă mișcare și transformare, astfel încât dușmanul putea, la fel de bine, să se afle în fața, dar și în spatele cuiva. În plus, soldații din ambele tabere trăgeau, în mod deliberat, în ofițerii inamici, poate mai mult decât în alte bătălii, pentru că superiorii lor, organizați în ierarhii rigide, puneau pe primul plan capacitatea de „a decapita" unitățile inamicului, de a le ucide comandanții.

Dar, mai presus de toate, uriașa rată a mortalității în rândul ofițerilor și soldaților era rezultatul atacurilor frontale ale forțelor chineze împotriva unui inamic bine echipat și bine pus la adăpost. În consecință, oamenii care mureau cu sutele erau soldații de elită ai Chinei, creația anilor lungi de eforturi menite să ducă la formarea unei armate moderne. Cei care reprezentau singura speranță a națiunii de a putea rezista Japoniei într-un război de durată. Dar, încă din prima zi de luptă, erau cu toții puși la pământ cu o viteză alarmantă, înspăimântătoare. După câteva ore de operațiuni defensive cu rezultate slabe, Chiang Kai-shek a decis să reducă pierderile. „Nu mai atacați în seara asta," i-a ordonat el lui Zhang Zhizhong într-o telegramă. „Așteptați noi ordine."[27]

*

În săptămânile care au precedat izbucnirea războiului în Shanghai, Chiang Kai-shek s-a întâlnit cu o serie de lideri din provincii care erau cu toţii dornici să participe la luptă. După ani şi ani de război civil, un nou simţământ al unităţii îi aducea laolaltă pentru prima oară. „Trebuie să ne conduci împotriva japonezilor, iar noi îţi punem la dispoziţie trupele noastre şi întreaga noastră loialitate pe toată durata războiului", a fost mesajul transmis de aceştia.[28] În semn de afirmare a onestităţii sale faţă de aceşti comandanţi, Chiang Kai-shek a decis să-l numească pe unul dintre cei mai înverşunaţi rivali ai săi – un om pe care cu ani în urmă s-ar fi bucurat să-l vadă mort – în poziţia de comandant general al regiunii Shanghai.

Numele acestuia era Feng Yuxiang[29], dar străinilor le era cunoscut drept „Generalul Creştin", căci se făcuse remarcat ca senior al războiului în tumultoasa zonă din nordul Chinei, iar, după convertirea sa la creştinism, devenise celebru pentru zelul său misionar. Se spunea că ar fi oficiat botezuri în masă ale soldaţilor săi pe care i-ar fi stropit cu furtunuri de incendiu şi că le-ar fi ordonat să mărşăluiască pe acordurile colindului american *Hark the Herald Angels Sing*.[30] Toate aceste fapte erau acceptabile din punctul de vedere al lui Chiang Kai-shek, care, la rândul său, se convertise la creştinism, dar ceea ce îl îngrijora pe generalisim la comandantul în vârstă de 54 de ani era toleranţa prea mare pe care acesta o manifesta faţă de comunişti. Mai mult decât atât, nu putea să uite că Feng Yuxiang participase la o rebeliune deschisă împotriva sa la începutul deceniului. Dar chiar şi aşa, era pregătit să treacă totuşi cu vederea toate diferendele, cel puţin pentru o vreme.

Înalt şi corpolent, mereu vesel, Feng Yuxiang nu a ezitat nicio clipă când a venit vorba să accepte comanda: „Câtă

vreme serveşte scopului de a-i înfrânge pe japonezi", i-a spus Feng lui Chiang, „sunt de acord cu orice".

Numirea lui Feng a fost anunţată pe când se trăgeau primele focuri în Shanghai.[31] Noul comandant era cu vreo zece ani mai în vârstă decât subordonaţii săi direcţi, ceea ce reprezenta un avantaj în viziunea lui Chiang, care avea nevoie în postul de comandant de un om stăpân pe sine şi prudent, care să poată contrabalansa temperamentele înfocate ale ofiţerilor din eşalonul imediat inferior al lanţului de comandă despre care Chiang se pare că ar fi declarat: „Comandanţii din prima linie sunt prea tineri. Au mult curaj, dar sunt lipsiţi de experienţă."[32]

La mijlocul lui august, Feng şi-a mutat postul de comandă într-un templu de la periferia lui Suzhou. Aproape imediat după aceea, a mers să-l întâlnească pe Zhang Zhizhong, care îşi instalase postul de comandă chiar lângă zidul oraşului Suzhou. În acea perioadă, Zhang tocmai începuse să îşi dea seama cât de înverşunată era, în realitate, rezistenţa japoneză din Shanghai, iar oamenii săi începuseră să observe semnele tulburătoare ale slăbiciunii cauzate de boala de care suferea Zhang, sesizând ce însemnau boala şi epuizarea cu care se lupta fizic pentru a rămâne în picioare şi pentru a conduce în continuare lupta.[33] Copleşit, probabil, de sarcina pe care o avea, comandantul nu luase unele măsuri de bază, cum ar fi asigurarea unei protecţii corespunzătoare faţă de atacurile aeriene.

Feng, pe de altă parte, avea un respect aparte, tipic infanteristului, faţă de aviaţie şi observase cum convoiul său de autovehicule atrăsese atenţia avioanelor inamice. „Ar fi mai bine să vă mutaţi", i-a spus el şefului de stat-major al lui Zhang Zhizhong. „Altminteri, o să fiţi bombardaţi." La scurtă vreme după vizita sa, Feng a plecat spre Shanghai într-o maşină. N-a apucat să facă nici măcar trei kilometri, când un roi de avioane japoneze

i-a apărut deasupra capului, zburând în direcția Suzhou. Câteva secunde mai târziu, a văzut nori ridicându-se deasupra postului de comandă al lui Zhang Zhizhong. Comandantul a supraviețuit bombardamentului, dar a primit o lecție usturătoare. „Japonezii au știut de la bun început unde se afla cartierul general al lui Zhang", se pare că ar fi spus Feng.[34]

*

Pentru Sascha Spunt, urmașul unei bogate familii de comercianți de bumbac (sau, mai bine spus, al unei dinastii), ziua de vineri 13 august a fost una palpitantă, fără să fi avut însă nimic de-a face cu războiul. A fost ziua nunții sale. După ceremonia civilă de la Consulatul Francez, familia a oferit un prânz neprotocolar în luxoasa sa reședință de lângă Bund. Când un prieten a ridicat însă paharul pentru a ține un toast, a fost întrerupt de bubuitul înfundat al unui tun aflat la distanță, apoi de zgomotul mai clar al artileriei navale de pe râu, ceea ce l-a făcut să exclame: „Nimeni nu poate spune că această căsătorie nu începe cu... surle și trâmbițe".[35]

Și expatriații aflați la picnic în zona Yangshupu în momentul începerii luptei au întâmpinat evenimentele cu sânge rece. Ei erau spectatori și priveau lupta cu detașarea amuzată a unor privitori obligați să asiste la o ceartă între beți, într-un bar. Când proiectilele trase de artileria navală au început însă să le zboare pe deasupra capetelor, au decis, totuși, că era timpul să se retragă spre sud, spre Concesiunea Internațională. Cu toate acestea, starea lor de spirit rămăsese una excelentă. Era genul de aventură care îi adusese în Asia pe amatorii se senzații tari. Unul dintre ei vorbea chiar despre „cele mai palpitante trei ore pe care le-am trăit de la război încoace"[36].

La nord de râul Suzhou, un grup de specialiști în științe politice de la câteva universități americane urmăreau lupta din ce în

ce mai aprinsă de pe acoperişul hotelului în care locuiau, Astor House. Se aflau în Asia într-un turneu de studii şi evitaseră Beijingul din cauza luptelor de acolo. Acum se pomeniseră în mijlocul acţiunii şi observau cum focurile din Zhabei colorau cerul într-o nuanţă de roşu nefirească, dar ciudat de frumoasă. Peste două zile, duminică, urmau să plece cu vaporul spre Japonia, dar începuseră deja să se întrebe dacă nu cumva evoluţia rapidă a evenimentelor nu avea să le schimbe planurile.

William Verhage, un profesor în vârstă de 37 de ani de la Colegiul de Stat pentru Profesori din Minnesota avea să declare: „Eram destul de îngrijoraţi, dar nu foarte tare".[37]

Pentru străinii din Shanghai, fie ei vizitatori, fie rezidenţi, războiul părea, mai degrabă, o diversiune violentă, decât ceva cu adevărat serios, sau cel puţin aşa credeau în acele momente. Pentru chinezi, însă, viaţa începea să se destrame. Pe măsură ce luptele se intensificau în jurul cartierului japonez, mii de refugiaţi alergau pe străzi îndreptându-se către râul Suzhou şi Podul Grădina, singura legătură care mai rămăsese deschisă cu Concesiunea Internaţională. Era o debandadă nebună şi feroce, în care cei slabi aveau puţine şanse de a ajunge cu bine la destinaţie.

„Îmi alunecau picioarele... în bălţi de sânge, printre bucăţi de carne", îşi amintea Rhodes Farmer, jurnalist la *North China Daily News*, care s-a trezit într-o mare de oameni care se luptau să părăsească Hongkou. „De câteva ori sunt convins că am călcat pe corpuri de copii sau bătrâni aspiraţi de torent, striviţi de mii de picioare."

Lângă râu, oamenii transpiraţi şi gâfâind de efort scăpaseră cu totul de sub control şi se înghesuia ca într-o pâlnie spre podul care n-avea mai mult de şase metri lăţime. Două santinele japoneze au fost aproape strivite de mulţime şi au reacţionat aşa cum fuseseră instruite să o facă, într-un mod de o

brutalitate nemijlocită, instinctivă aproape. Unul dintre soldaţi a străpuns chiar cu baioneta un bătrân şi i-a aruncat cadavrul în râul murdar de dedesubt. Numai că acest lucru nu l-a oprit pe niciunul dintre ceilalţi, iar refugiaţii au continuat să se împingă înspre pod şi spre ceea ce credeau că era protecţia oferită de Concesiunea Internaţională.[38] N-aveau de unde să ştie acest lucru, dar mergeau într-o direcţie complet greşită, căci se îndreptau spre cel mai îngrozitor masacru al civililor inocenţi din întreaga campanie din Shanghai.

*

Sâmbătă 14 august, un taifun s-a abătut asupra Shanghaiului. Era o vreme cumplită pentru a zbura cu avionul, dar, cu toate acestea, Forţele Aeriene Chineze şi-au trimis în misiune tinerii piloţi, patruzeci la număr, deşi niciunul dintre ei nu avea experienţă în luptă. Lipsa de coordonare dintre ofiţerii armatei chineze şi cei ai forţelor aeriene a făcut ca atacurile să aibă o valoare tactică absolut neînsemnată pentru trupele de la sol. Câteva avioane au bombardat Cartierul General al Marinei din parcul Hongkou, fără a produce pierderi soldaţilor japonezi adăpostiţi acolo,[39] câtă vreme cele mai multe s-au concentrat asupra vaselor japoneze de pe fluviul Huangpu şi în special asupra vasului amiral *Izumo*.

Pe tot parcursul zilei au avut loc în total şase zboruri operative deasupra Shanghaiului, concentrate dimineaţa şi după-amiaza târziu, cu o lungă perioadă de linişte între ele.[40] La fiecare raid, se repeta acelaşi scenariu. Aeronavele chinezeşti apăreau la linia de orizont cenuşie şi se îndreptau spre nord, de-a lungul fluviului Huangpu spre flota japoneză, ancorată la confluenţa dintre Huangpu şi Suzhou într-un punct uşor de recunoscut din aer. În replică, navele japoneze porneau canonada şi umpleau aerul cu un roi dens de proiectile care explodau, împiedicând avioanele

să se apropie suficient încât să-şi lanseze bombele cu precizie. „A fost prima oară când au gustat din «Archie»", a spus un spectator străin, care fusese aviator în Primul Război Mondial, folosind termenul din jargonul piloţilor pentru artileria antiaeriană. „Când proiectilele au început să explodeze în jurul lor, au băgat viteză şi şi-au slobozit «ouşoarele» cât mai repede cu putinţă."[41]

Rezultatele bombardamentului au fost cele previzibile: cele mai multe bombe au căzut în Huangpu, provocând gheizere subţiri şi albe ce se înălţau către cer şi care păreau că îngheţau pentru o clipă înainte de a se prăbuşi înapoi în râu, unde stârneau valuri galbene ca nişte maree care mergeau înspre Bund. O singură bombă rătăcită a aterizat pe uscat, lovind un rezervor de benzină al Standard Oil care a explodat într-o mare de flăcări. Piloţii au înregistrat o lovitură şi împotriva unui vas japonez. Un proiectil a explodat ceva mai jos pe râu, lângă vasul *Okinawa Maru*, o navă care asigura repararea cablurilor şi al cărei echipaj tocmai regla un cablu subacvatic de telegraf, trimiţând şrapnele şuierătoare pe toată puntea şi ucigând un marinar. Însă *Izumo* rezista cu stoicism în faţa Consulatului Japonez, făcându-i pe unii să bombăne că bătrâna navă probabil era vrăjită.

În pofida lipsei de succes, spectatorii de pe uscat au urmărit cu mare interes întregul spectacol. Unii erau refugiaţi de pe câmpurile de luptă din nordul oraşului, în timp ce alţii pur şi simplu profitau de ziua liberă ca să trăiască un pic de dramă în direct. La nord de râul Suzhou, acoperişul Clădirii Misiunii, unde reverendul Rawlinson îşi petrecuse dimineaţa la serviciu, se umpluse cu mai bine de o sută de privitori, până când C.L. Boynton, un oficial de la Consiliul Naţional al Bisericii, le-a ordonat să coboare. „Am adus un lacăt zdravăn şi am blocat accesul pe acoperiş", avea să scrie el.[42] În sudul râului însă

nimeni n-a avertizat mulțimea în legătură cu pericolul, iar intersecția dintre Bund și bulevardul Nanjing, care oferea o priveliște grozavă direct spre *Izumo*, a atras mii de oameni.

Puțin după ora 4.00 p.m., a avut loc un nou raid chinezesc. Zece avioane, ca și cele dinaintea lor, au început să-și lanseze bombele imediat ce tunurile antiaeriene au început să tragă. Cele șase avioane din față au dispărut în nori, în timp ce ultimele patru au rămas în formație. Unul dintre acestea și-a schimbat brusc direcția și, câteva momente mai târziu, patru bombe au țâșnit din el. Două au căzut în Huangpu, dar celelalte două au fost prinse de vântul puternic al taifunului și duse către malul apei. Miile de spectatori priveau neputincioși bombele care deja porniseră spre pământ și se îndreptau necruțător spre porțiunea îngustă dinspre capătul de est al bulevardului Nanjing.[43]

*

William Verhage, un tânăr profesor din Minnesota, urmărea cum cădeau cele două bombe dintr-un balcon aflat la etajul cinci al hotelului Palace, de lângă intersecția bulevardului Nanjing cu Bund. Membrii grupului din care făcea parte se mutaseră aici de la Astor House în urmă cu o zi, după ce se dăduse ordinul de evacuare a tuturor străinilor din zonele aflate la nord de râul Suzhou. Se retrăsese în camera sa de hotel și se întinse pe podea, chiar înainte ca o explozie puternică să zguduie întreaga clădire. Câteva secunde mai târziu, s-a auzit o altă explozie asurzitoare, chiar mai aproape de hotel decât prima.[44]

Verhage s-a năpustit spre scări și, bâjbâind prin nori de praf, a încercat să coboare. Holul principal era deja scena unui adevărat carnagiu. Prima bombă lovise hotelul Cathay de vizavi și aruncase în aer ușa principală a hotelului Palace, laolaltă cu vitrinele mari, provocând o ploaie de cioburi de sticlă.

Mai bine de zece persoane zăceau în bălți de sânge, răniți sau pe moarte. A doua bombă căzuse prin acoperișul hotelului Palace și explodase la ultimul etaj.

„Bărbați, femei și copii chinezi coborau de pe acoperiș", avea să își amintească Verhage mai târziu. „Aveau fețele albe de var, iar sângele le șiroia abundent."

Profesorul a început imediat să-l caute pe ghidul care însoțea grupul, Robert Karl Reischauer, un strălucit specialist în științe politice de la Universitatea Princeton, în vârstă de 30 de ani. Ajuns în fața hotelului, a observat că bulevardul Nanjing era scena unui haos sângeros, de nedescris. Pământul era acoperit cu sticlă spartă și bucăți de zidărie. Resturi umane erau răspândite pretutindeni – grămezi aproape de nedescris de carne acoperite de haine zdrențuite. Un automobil Lincoln Zephyr nou-nouț era mistuit de flăcări înalte. Nu se zărea însă nici urmă de Reischauer. Verhage s-a întors și s-a îndreptat spre recepție unde l-a găsit pe ghid, cu un braț pe pupitru și celălalt peste umărul unui chinez rănit. Robert Karl avea piciorul zdrobit. „Scoate-mă de aici", i-a spus Reischauer, calm.

Cele două bombe lansate de avionul chinez loviseră la ora 4.27 p.m.. Atacurile au oprit brațele unui ceas de la intrarea în hotelul Cathay, înghețând în timp momentul celor două explozii. Undele de șoc și molozul au făcut prăpăd în masa de oameni înghesuiți în stradă. Lui Percy Finch, un ziarist străin de oraș, i se părea că un cosaș gigant trecuse cu secera prin mulțime, lăsând în urmă dâre imense. „Colo era un om decapitat, dincolo, piciorul unui bebeluș, încălțat cu un papucel din mătase roșie brodată cu dragoni fioroși", scria el. „Un corp, cel al unui băiat, era strivit pe un perete, de care rămăsese lipit."[45]

Un miros scârbos greu de suportat, de carne arsă invadase tot aerul. O parte din fațada lui Palace fusese spulberată. La

etajul patru, un bărbat se agăţase disperat cu o mână de resturile zidului, aşteptând venirea unor ajutoare. Era însă prea târziu pentru el şi, în cele din urmă, lipsit de puteri, şi-a dat drumul şi a căzut prin acoperişul de sticlă de deasupra intrării hotelului, înainte de a se zdrobi de pavaj. Alţii încercau să se salveze târându-se, pipăind anevoie în jur, cătărându-se peste corpurile mutilate şi alunecând în sângele care acoperea trotuarul. Când îşi atingeau rănile, gemeau. Alţii urlau de durere.

Sascha Spunt, care se căsătorise în urmă cu o zi şi se îndrepta spre petrecerea de celebrare a nunţii sale, a sărit din maşină ca să-i ajute pe răniţi şi pe muribunzi. Era însoţit de fratele său mai mic, Georges, care urmărea manevrele unui camion. „Muncitorii salvatori au început să azvârle înăuntru resturi amestecate de cadavre – o jumătate de tors, braţe, picioare, capete", scria Georges mai târziu. A încercat să rămână calm, amintindu-şi că mai văzuse bucăţi de carne, în vagoanele măcelarilor. Apoi a observat cum un muncitor ridica un morman sângerând. Era un bebeluş eviscerat. Georges a izbucnit într-un hohot de plâns isteric.[46]

*

În timp ce bombele explodau pe bulevardul Nanjing, ofiţerul de poliţie Jules le Rouzic era de serviciu în secţia de poliţie Mallet de pe bulevardul Edward al VII-lea, numărul 151 din Concesiunea Franceză. Din cabina sa de gardă aflată la intrare văzuse tot ce se petrecuse pe cer în acea după-amiază. La puţin timp după exploziile de pe Şoseaua Nanjing, a zărit două avioane apropiindu-se de fluviul Huangpu şi a observat că unul din ele părea să piardă altitudine. Câteva momente mai târziu, două bombe grele s-au desprins din aeronavă şi au dispărut din raza sa vizuală în spatele clădirilor din apropiere. Apoi un nor gros de fum s-a ridicat din zona intersecţiei bulevardelor

Edward al VII-lea cu De Montigny. Câteva secunde mai târziu, s-a auzit o explozie asurzitoare. În spatele său, din biroul gardianului de serviciu, le Rouzic a auzit o voce strigând: „A fost bombardat The Great World!"[47]

Centrul de Distracţii The Great World era o clădire de şase etaje dominată de un turn care semăna cu un tort de nuntă. Pe timp de pace, oferise o mare varietate de distracţii de la ghicitul destinului, la jocuri de noroc şi de la sex la servicii de... scoatere a cerumenului din urechi. Meniurile micilor standuri de mâncare includeau de toate, de la peşte afumat, până la *nakami*, un soté din intestine de porc. O mare parte din populaţia oraşului se învârtea prin Centrul de Distracţii, iar artiştii stradali şi hoţii de buzunare îşi făceau de lucru în jurul acestuia. După izbucnirea ostilităţilor, clădirea fusese repede transformată în adăpost improvizat şi centru de distribuire a orezului. Mulţimea era mai mare ca oricând. Numai că oamenii nu mai veniseră la The Great World în căutare de distracţie, ci pentru a reuşi să supravieţuiască.

În după-amiaza zilei de 14 august, mulţimea adunată în jurul Centrului de Distracţii era, predominant, formată din chinezi. Unii erau refugiaţi de dincolo de Podul Grădina, care îşi găsiseră locuinţe temporare la periferia Concesiunii Franceze şi a celei Internaţionale. Alţii erau simplii gură-cască sau spectatori curioşi care, ca şi în cazul celor din Bund, erau atenţi la spectacolul de pe cer. La vederea avioanelor chinezeşti care purtau însemnul stelei albe pe fundal negru, mulţimea de la sol a izbucnit în chiote de bucurie şi a început să facă semnul victoriei.

La 4.45 după-amiaza, când două avioane chinezeşti au părut să facă un raid pe deasupra poziţiilor japoneze, mulţimea a fost în extaz. În stradă au izbucnit urale şi aplauze. Câţiva indivizi

cu priviri agere au observat două punctişoare negre care cădeau din unul din avioane – aceleaşi bombe pe care le zărise şi domnul le Rouzic.[48] Ele s-au prăbuşit cu o viteză ucigătoare, lovind din plin mulţimea din stradă, înainte ca cineva să aibă timp să reacţioneze în vreun fel sau să încerce să scape. Una din bombe a creat un crater uriaş lângă turnul de control al traficului din mijlocul străzii. Cealaltă a explodat la câteva zeci de centimetri deasupra solului, aruncând o ploaie de schije pe o suprafaţă imensă.[49] Exploziile au fost atât de puternice, încât au ucis un funcţionar din clădirea Y.M.C.A., aflată la vreo 213 metri mai jos, pe bulevardul de Montigny.[50]

Printre victime s-au numărat şi câţiva străini. Pe Edward al VII-lea, reverendul Rawlinson murea în braţele soţiei sale, sub privirile îngrozite ale fiicei sale adolescente. La câţiva metri distanţă, alţi doi americani, Hubert Honigsberg şi soţia sa, fuseseră ucişi în maşina lor. Era acelaşi tip de masacru ca pe bulevardul Nanjing, doar că de o mai mare amploare. Dar cele mai masive pierderi s-au înregistrat la intrarea în Centrul de Distracţii The Great World, unde cadavrele erau îngrămădite în stive de un metru şi jumătate înălţime.[51] Victimele – bărbaţi, femei şi copii – fuseseră aruncate în sus şi lipite de zidurile clădirilor. Mulţi dintre decedaţi erau complet goi, căci presiunea imensă a gazului din bombe le sfâşiase hainele.[52]

*

„A pierdut cineva asta?" a întrebat un membru al comunităţii de emigranţi ruşi, ridicându-se din spatele barului acoperit de praf al hotelului Cathay, unde căuta prin moloz.

Ţinea în mână un deget gros retezat.[53] Afară, pe artera Nanjing, personalul medical era obligat să trieze răniţii şi să se ocupe în principal de cei care aveau şanse să supravieţuiască. Cu feţele crispate, ignorau mormăielile şi rugăminţile lipsite

de vlagă ale celor care erau sortiți să moară. Aveau nevoie de tot ajutorul pe care îl puteau oferi voluntarii, în încercarea de a descarcera corpuri și de a-i salva pe cei care mai dădeau încă semne de viață. Pentru o scurtă perioadă de timp, naționalitatea a părut să nu mai conteze. O tânără japoneză care purta pantofi cu tocuri înalte pășea cu grijă printre răniți, împreună cu o asistentă chineză într-o rochie albă ca zăpada, care în scurt timp a devenit roșie-stacojie.

Răniții erau cărați la primul nivel al hotelului Palace. Bomba distrusese liftul, iar molozul blocase accesul spre scări, ceea ce îngreuna pătrunderea în partea de sus a clădirii. Managerul hotelului a cerut cuiva să cheme o ambulanță care să ajute șase oameni care trăgeau să moară în camerele de sus. Degeaba, însă. Două dezastre petrecute în același timp au solicitat până la limită resursele orașului, iar cele mai multe ambulanțe erau dirijate către The Great World. Forțele militare străine reacționau de asemenea lent. Au trecut mai bine de 35 de minute până ce au sosit mașinile blindate britanice și până ce, treptat, a fost restabilită ordinea pe străzi.[54]

Lipsiți de perspectiva vreunui ajutor din afară, prietenii lui Reischauer, specialistul în științe politice rănit, au hotărât să-și rezolve singuri problema. Unul dintre ei a rechiziționat o motocicletă și i-a cerut unui marinar american care se afla prin zonă să-l ducă pe savantul care sângera la General Hospital, ceea ce a presupus trecerea de santinelele japoneze, de la nord de râul Suzhou. În tot timpul ăsta, Reischauer a fost complet conștient și a auzit chiar când un doctor a spus că avea să fie nevoit să-i amputeze piciorul. „E-n regulă", l-a asigurat Reischauer. „Nu e nicio problemă... Nu mă deranjează să-mi pierd piciorul."

Personalul medical din spital i-a curățat rănile și l-a urcat într-un pat. La scurt timp după aceea însă tânărul avea să moară.

„S-a prăpădit uşor", avea să scrie mai târziu Verhage, „cred că nu s-a gândit nicio clipă că viaţa lui ar putea fi în pericol."[55]

În acest timp, pe bulevardul Nanjing, Rhodes Farmer, jurnalistul de la *North China Daily News*, îl găsise pe unul dintre colegii săi zăcând pe stradă, cu ochii goi aţintiţi spre cer şi a încercat să-l ajute ducându-l la un camion, aşa că l-a înşfăcat de umeri, dar atunci intestinele i s-au revărsat bărbatului din abdomen. În ciuda ororilor care-l înconjurau din toate părţile, instinctele profesionale ale lui Farmer au ieşit la iveală şi el a început să culeagă detaliile necesare pentru un articol în care să relateze cele întâmplate. După ce a hotărât că văzuse suficient de multe, a pornit spre ziar să-şi scrie materialul. În redacţia publicaţiei, jurnaliştii aflaţi în faţa maşinilor de scris povesteau despre acelaşi eveniment. Finalizau câte o frază, se repezeau la chiuvetă să vomite, apoi se întorceau din nou să-şi termine treaba.[56]

Se lăsa deja întunericul, iar pompierii întindeau furtunurile de-a lungul trotuarelor din faţa hotelurilor bombardate. „Autopsierea" intelectuală a ceea ce se întâmplase începuse deja. Jurnaliştii şi oficialităţile doreau deopotrivă să înţeleagă resorturile tragediei. Cu toate acestea, încă din capul locului multe lucruri au părut neclare. Pentru început, numărul exact al victimelor era un subiect de controversă. Rapoartele iniţiale se refereau la 5 000 de morţi şi răniţi.[57] După câteva luni, cifra a scăzut treptat, iar cea mai credibilă valoare, citată într-un raport oficial al poliţiei din Concesiunea Franceză, a fost de 150 de morţi în hoteluri şi 675 de morţi la Centrul de Distracţii The Great World.

Dar chiar şi acceptând un număr mic de victime, tragedia rămânea una absolut înfiorătoare. R. Jobez, comandantul-adjunct al poliţiei franceze care şi-a pus semnătura pe raport,

vorbea despre cele întâmplate ca despre „o catastrofă fără precedent în istoria Concesiunii Franceze."[58] Ştirile despre dezastru au făcut înconjurul lumii. *New York Times* a descris un măcel „terifiant". *Le Figaro* a vorbit despre „o zi tragică pentru Shanghai". Evenimentul a avut o rezonanţă specială, cu atât mai mult cu cât urma după ce germanii terorizaseră şi bombardaseră localitatea Guernica în timpul Războiului Civil Spaniol cu câteva luni în urmă, în aprilie. Acum, moartea venise din nou din cer, în proporţii mai mari decât oricând. Începuse epoca atacurilor aeriene asupra populaţiei civile. Nimeni nu avea să mai poată fi cu adevărat în siguranţă, indiferent cât de mult s-ar fi îndepărtat de front.

*

Claire Chennault era în aer încă de la primele ore ale zilei de 14 august. Dormise doar câteva ore la baza sa din Nanjing înainte de a urca singur într-un avion de luptă neînarmat din care avea să observe, cu imparţialitate, raidurile aeriene chineze. Şi avea un motiv foarte bun să fie curios. Atacul pe timp de zi era invenţia sa. Era doar o coincidenţă. Noaptea trecută fusese la Academia Militară Nanjing în compania lui Chiang Kai-shek şi a Primei Doamne a Chinei, cunoscută în străinătate pur şi simplu drept „*Madame* Chiang Kai-shek". „*Madame*", aşa cum o numea, simplu, Chennault, îl captivase încă de la prima lor întâlnire pe luptătorul american cu şarmul ei tineresc şi cu engleza perfectă pe care o vorbea. „Ea va fi întotdeauna o prinţesă pentru mine", scria pilotul în jurnalul său.[59] În acea noapte, pentru că războiul stătea să izbucnească, avea ochii scăldaţi în lacrimi: „Ne omoară oamenii", a spus ea, suspinând. „Ce veţi face acum?" a întrebat-o Chennault. „Vom lupta, a răspuns femeia, dându-şi capul pe spate cu mândrie."[60]

Chennault sugerase bombardarea navelor de pe râul Huangpu, din cauza ajutorului pe care artileria lor îl acorda infanteriei japoneze. Pentru că nu era niciun ofițer chinez cu expertiză în pregătirea unei astfel de operațiuni, Prima Doamnă i-a cerut lui Chennault să se ocupe personal de acest atac. Deși Chennault era complet nepregătit pentru acest nou rol, simțea deja o anumită afinitate față de China și devenise nerăbdător să câștige experiență într-un război aerian adevărat, așa că acceptase. Rămăsese treaz până la ora 4.00 dimineața, cu vechiul său prieten Billy McDonald, pentru a studia hărțile și a planifica misiunile zilei. „Fără s-o știm, pregăteam scena pentru faimoasa «Sâmbătă Neagră» din Shanghai"[61], avea să scrie Chennault cu o remarcabilă francheță în memoriile sale.

După ce a decolat în dimineața următoare, Chennault a trecut dincolo de plafonul jos de nori pentru a scăpa de ploaia care cădea peste valea lui Yangtze, îndreptându-se spre Shanghai. Pe măsură ce se apropia de oraș, a bănuit pentru prima oară că atacurile nu decurgeau așa cum plănuise. A reperat șase avioane chinezești și undeva jos, sub ele, o navă de război cuprinsă de flăcări. Aeronava tocmai bombarda vasul cu scopul de a-l scufunda, fără succes însă. Chennault a observat mai atent nava și a descoperit, spre marea sa dezamăgire, că aceasta avea un ditamai steagul britanic pictat la prova. Era crucișătorul britanic *Cumberland*.[62]

După ce a revenit la bază, Chennault a primit informațiile privind tragedia care avusese loc în acea zi. Mult mai târziu, în memoriile sale, a putut spune lumii versiunea sa despre cum și de ce eșuase atacul în halul acela: echipajele chinezești fuseseră instruite să bombardeze la o viteză fixă de la o altitudine de 2 200 de metri. Din cauza vremii din ziua respectivă, piloții hotărâseră să coboare sub plafonul de nori și să lanseze bombele

de la vreo 460 de metri. În plus, nu numai că nu își reglaseră cătările lansatoarelor de bombe la noua viteză și altitudine, dar mai și ignoraseră ordinele stricte de a păstra distanța față de Concesiunea Internațională. În consecință, în cele din urmă, din cauza erorilor umane muriseră sute de nevinovați.[63]

În zilele ce au urmat tragediei au apărut și alte explicații referitoare la motivul pentru care piloții chinezi ajunseseră să își ucidă atât de mulți compatrioți. Conform relatărilor din presa chineză, pilotul avionului care zburase pe deasupra Concesiunii Franceze încercase să lanseze bombele deasupra unui hipodrom, dar acestea căzuseră la o distanță de circa 300 de metri de acesta.[64] Un căpitan al forțelor aeriene rănit și spitalizat, care a fost intervievat de publicația *Shanghai Evening Post and Mercury* a pretins că el fusese pilotul avionului și a oferit o altă versiune. El a relatat că se afla pe drumul de întoarcere către bază în aeronava sa de două locuri, în urma unui raid împotriva cartierului general al forțelor navale când fusese atacat de un avion de vânătoare japonez care reușise să-l rănească pe el și să-l ucidă pe observatorul de lângă el. Nu se știe cum, gloanțele avionului japonez loviseră cadrele de fixare a bombelor provocând tragedia, a afirmat el.[65]

Eleanor B. Roosevelt, soția președintelui Roosevelt, se afla în Shanghai în momentul bombardamentului și a fost îngrozită de pierderea atâtor vieți nevinovate din cauza bombardamentelor. Ea i-a trimis o scrisoare premierului japonez Konoye[66] în care îi cerea să caute modalități de reducere a pericolului reprezentat de raidurile aeriene chinezești care, spunea ea, erau determinate de prezența armatei japoneze în regiunea Shanghai. Japonezii nu i-au răspuns. Însă, o zi mai târziu, nava *Izumo* a fost mutată din locul unde se afla ancorată lângă Consulatul Japonez, către mijlocul

fluviului Huangpu. Era suficient de aproape ca artileria sa să poată contribui în continuare la luptele de pe uscat, dar suficient de departe încât să reducă semnificativ pericolul pentru civilii din oraș.[67]

Ceea ce nimeni n-a știut la vremea aceea a fost că dubla tragedie ar fi putut fi foarte bine prevenită – de către japonezi. Ei spărseseră codurile Forțelor Aeriene Chineze, ceea ce le oferea un important avantaj strategic asupra inamicilor. Pe 13 august, Flota a 3-a interceptase o telegramă chineză care dezvăluia planul de a ataca navele nipone ancorate în Huangpu. Ca rezultat al acestei operațiuni secrete de spionaj, japonezii au pregătit un raid aerian preventiv care avea să fie efectuat de aviația navală în dimineața zilei de 14 august.[68] A intervenit însă vremea rea. O unitate aeriană a marinei a sosit prea târziu la punctul stabilit, în timp ce o alta a avertizat că valurile prea mari făceau decolarea și aterizarea avioanelor aproape imposibile. Cu mare greutate, comandanții japonezi au anulat operațiunea din ziua respectivă, fapt care a avut consecințe grave pentru oamenii din Shanghai.[69]

*

În ziua de după „Sâmbăta Neagră", pe 15 august, vremea rămăsese la fel de proastă, dar războiul aerian a continuat, cu un efort japonez și mai intens. Sergentul Hosokawa Hajime se afla într-unul din bombardierele medii 20 Mitsubishi G3M care au decolat de la Baza Aeriană Omura din sudul insulei japoneze Kyushu. Țintele lor erau bazele aeriene de lângă Nanjing. Era o operațiune riscantă. În drumul spre capitala chineză, bombardierele au fost atacate de avioanele de luptă chinezești Curtiss Hawk, iar, în timpul zborului de întoarcere, după ce și-au lansat bombele asupra țintelor, au fost din nou atacate. De data aceasta, avioanele erau mai ușor de manevrat.

Sergentul Hosokawa a văzut cum un avion din formație a fost lovit într-unul din rezervoarele de la aripă și în scurt timp a fost înghițit de flăcări. Echipajul alcătuit din șapte membri s-a înghesuit în cabina din față, iar pilotul a deschis trapa de deasupra ca să poată respira în căldura provocată de incendiul ce cuprindea treptat întreaga aeronavă. Pe măsură ce flăcările se apropiau, oamenii s-au strecurat în deschizătura îngustă, fără a putea sări însă, deoarece nu aveau parașute – o chestiune de onoare. Tot ce puteau face era să aștepte inevitabilul. Deodată, avionul s-a transformat într-o minge de foc și a plonjat către pământ. La scurtă vreme după aceea, un alt avion din formație a fost lovit și, din nou, echipajul s-a înghesuit în cabina din față, a deschis trapa de deasupra, dar fără nicio speranță de scăpare. Hosokawa îl privea pe pilotul din al doilea avion care-și îmbrățișa membrii echipajului, înainte de a ieși din formație și de a se prăbuși spre pământ, cu viteza unei comete. În momentul în care formația de avioane a aterizat pe Cheju, insula coreeană controlată de japonezi, pierduse patru aeronave.[70]

Avioanele G3M făceau parte din recent înființatul Întâi Grup Aerian Combinat,[71] care se afla sub comanda Flotei a 3-a a lui Hasegawa Kiyoshi. Când au izbucnit ostilitățile din Shanghai, vice-amiralul de 54 de ani n-a avut nicio ezitare să-și trimită avioanele mult dincolo de Shanghai, chiar dacă acest lucru însemna extinderea războiului peste limitele celor câtorva incidente localizate. În aceeași zi în care formația sergentului Hosokawa a fost contracarată de luptătorii chinezi, un total de alte paisprezece aeronave G3M au decolat de pe aeroportul situat la nord de Taiwan care era colonie japoneză, ca și Coreea. După ce și-au atins țintele din orașul chinez Nanchang, toate avioanele s-au întors la bază.[72] Hasegawa a ordonat aceste raiduri deoarece șefii săi politici din Tokyo nu-i dăduseră alte

instrucțiuni și, în general, nu manifestaseră cine știe ce interes în a fi implicați în evenimentele de pe front.

Situația era de-a dreptul ireală. Chiar și după ce mii de oameni fuseseră uciși în luptă, bătălia din China rămânea un război nedeclarat, în măsura în care guvernul japonez își manifesta doar preocuparea și implica forțe pe bucățele. Cabinetul japonez continua să se refere la evenimentele din Shanghai și la cele din nord, de lângă Beijing, ca la „incidentul din China"[73]. Cu toate acestea, eufemismele nu erau suficiente pentru a ascunde faptul că Shanghaiul devenea o problemă. În primele ore ale zilei de 15 august, în cadrul unei ședințe a guvernului japonez, s-a hotărât trimiterea de întăriri militare pentru marinarii aflați sub o puternică presiune în Shanghai, și în acest sens au fost desemnate diviziile 3 și 11.

Cele două divizii aveau să formeze Forța Expediționară din Shanghai, o unitate resuscitată după ostilitățile din 1932. Mulți dintre soldații care aveau să fie trimiși în război erau rezerviști de vreo 20-30 de ani, care ieșiseră de mult din serviciul militar și nici nu erau foarte disciplinați.[74] În obișnuitul lor dispreț față de chinezi, liderii japonezi și-au imaginat că aceasta era o forță mai mult decât suficientă pentru a soluționa neplăcerile de dincolo de mare. Subestimarea inamicului era o greșeală pe care aveau să o repete iar și iar în lunile și săptămânile care aveau să vină.

La conducerea acestor forțe armate, liderii japonezi l-au adus de la pensie pe generalul Matsui Iwane[75], în vârstă de 59 de ani, un veteran al Războiului Ruso-Japonez din 1904-1905. Matsui – un omuleț care nu cântărea mai mult 45 de kilograme și avea o mustață mare, asemenea celor care fuseseră la modă în secolul al XIX-lea, dar și o pareză care îi afecta partea dreaptă a feței și brațul drept – nu a fost deloc o alegere

întâmplătoare. Cunoştea bine China şi fusese un apropiat al lui Sun Iat-sen[76], revoluţionarul care fusese forţa conducătoare în înfiinţarea Republicii China în 1912, după căderea imperiului. Din punct de vedere intelectual, Matsui era cu mult peste colegii săi militari, şi era binecunoscut printre oficialii japonezi faptul că, după ieşirea din armată, se răsfăţase cu un „hobby politic", promovând ideea unităţii asiatice şi modalităţile de realizarea a acesteia.[77]

Matsui amesteca un strident naţionalism japonez cu o viziune pan-asiatică, personificând astfel o mare parte din contradicţia ce caracteriza Japonia imperială şi vederile acesteia despre rolul pe care îl avea în Asia. În 1935, el înfiinţase Dai Ajia Kyokai, sau Societatea „Asia Mare"[78], o organizaţie care pleda pentru a pune capăt diviziunii popoarelor de pe continent şi pentru a le consolida astfel încât să facă mult mai bine faţă imperialismului vestic. Pe la mijlocul anilor 1930 făcuse un turneu în China şi se întâlnise în mai multe rânduri cu Chiang Kai-shek. Chiar dacă în timpul acestor întâlniri s-ar fi stabilit vreo relaţie între cei doi, aceasta avea să dispară în scurtă vreme. În vara anului 1937, Chiang Kai-shek nu mai era deloc chinezul preferat al lui Matsui. Anticomunist convins, generalul japonez fusese profund uimit de decizia lui Chiang de a face pace cu rivalii săi „roşii" pentru a le coordona şi concentra eforturile în încercarea de a învinge ameninţarea japoneză.[79]

Matsui şi-a concentrat atitudinea ostilă faţă de Chiang într-o abordare extrem de pro-activă la comanda trupelor din teren, manifestându-şi instinctele agresive din momentul în care a primit însărcinarea, înainte să fi pus măcar piciorul în Shanghai. El credea că oraşul trebuia cucerit, dar că aceasta nu era deloc ţinta finală. Obiectivul final trebuia să fie capitala Chinei, Nanjing. După ce a fost numit comandantul forţei

expediţionare, el i-a explicat ministrului de război Hajime Sugiyama că nu exista nicio altă opţiune decât înfrângerea lui Chiang Kai-shek prin cucerirea sediului guvernului său: „Asta este ceea ce trebuie să fac"[80], ar fi spus el.

La scurt timp după aceea, Matsui i-ar fi spus şefului său de stat-major, generalul Iinuma Mamoru, că Japonia trebuia să declare război Chinei.[81]

Guvernul central de la Tokyo n-avea nicio idee clară cu privire la obiectivele sale finale în Shanghai, lăsându-le comandanţilor locali libertatea de a-şi stabili singuri agenda. În mod implicit, aceştia erau puşi în situaţia de a exercita o putere disproporţionată. Problema era că le plăcea prea mult puterea şi nu se dădeau în lături să o folosească pe deplin. Vice-amiralul Hasegawa demonstrase acest lucru lansând atacuri aeriene asupra unui număr mare de ţinte de-a lungul coastei estice a Chinei imediat după începerea ostilităţilor. Matsui era plămădit din acelaşi aluat. Iar în circumstanţele date, acest lucru îi făcea să fie oameni extrem de periculoşi.

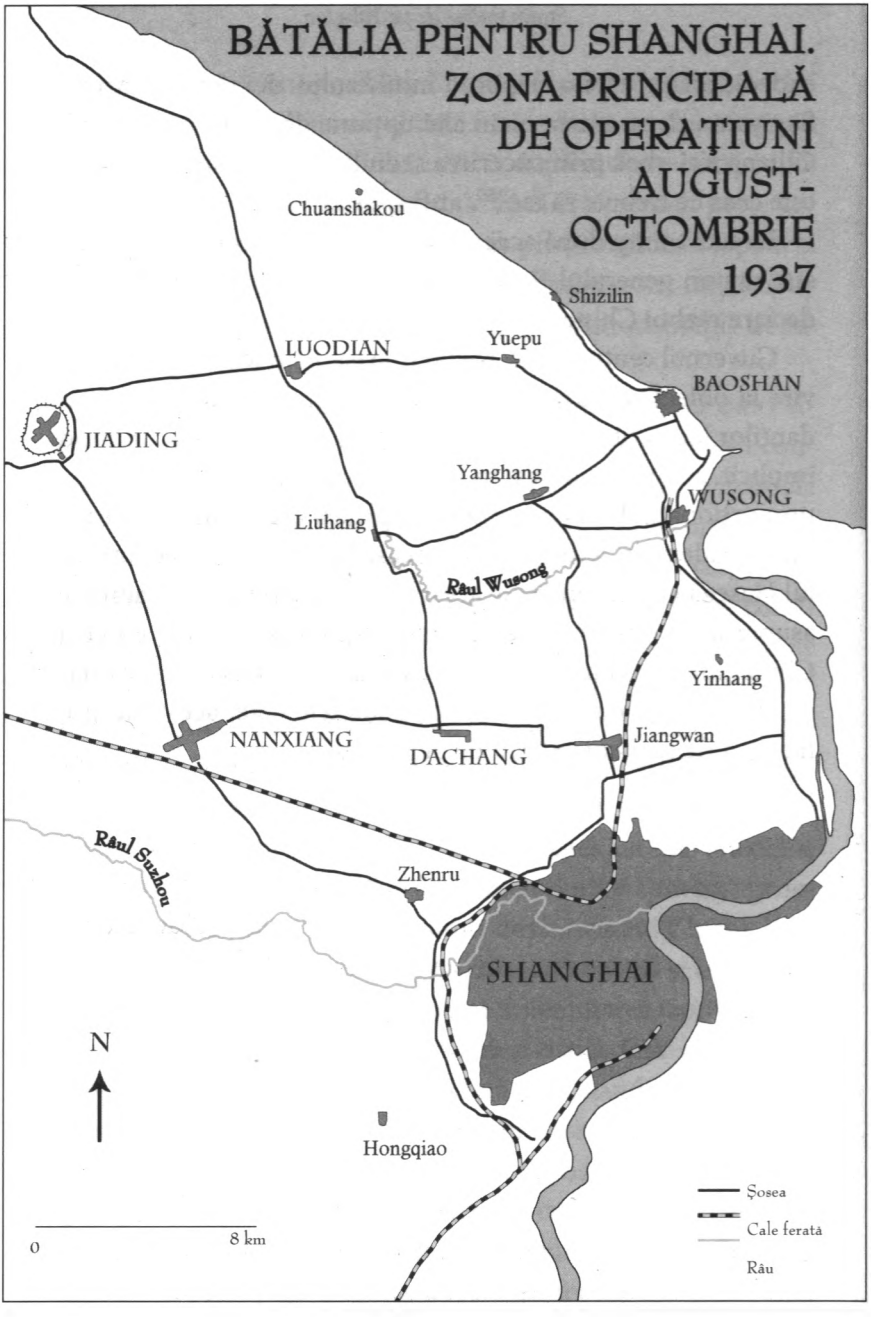
BĂTĂLIA PENTRU SHANGHAI.
ZONA PRINCIPALĂ
DE OPERAŢIUNI
AUGUST-
OCTOMBRIE
1937
Chuanshakou
Shizilin
LUODIAN
Yuepu
BAOSHAN
JIADING
Yanghang
WUSONG
Liuhang
Râul Wusong
Yinhang
NANXIANG
DACHANG
Jiangwan
Râul Suzhou
Zhenru
SHANGHAI
N
Hongqiao
0
8 km
Şosea
Cale ferată
Râu

Capitolul 3

Carne de tun împotriva armelor de oţel
16–22 august

Micul Tokyo era o zonă aflată sub asediu. Înconjurat din trei părţi de trupele chineze ostile, singura sa legătură cu lumea exterioară era zona cheiului situat de-a lungul fluviului Huangpu. Încă din prima zi de luptă, acea zonă a oraşului s-a pomenit sub o ploaie de proiectile aruncate de mortierele chinezeşti, ceea ce a produs un adevărat exod printre rezidenţii japonezi, dintre care unii locuiau de ani de zile în Shanghai. O imagine din ce în ce mai obişnuită era cea a femeilor îmbrăcate în chimonouri care duceau baloţi mari înspre debarcader, de unde luau feriboturi care aveau să le ducă acasă, în Japonia. Când l-a vizitat pe corespondentul său japonez, Hayashi Fusao, Hongkou a spus că se afla într-un „oraş întunecat. Un oraş epuizat."[1]

Cei care rămăseseră în Micul Tokyo, majoritatea bărbaţi obligaţi să stea pe loc ca să-şi conducă afacerile, încercau să-şi continue viaţa cât mai normal cu putinţă, fără abateri prea mari de la programul zilnic. Numai că nu era un lucru tocmai uşor cu atâtea lucruri în jurul lor care le aminteau constant de război: de la şirurile de sârmă ghimpată şi mormanele de saci de nisip, până la soldaţii care mărşăluiau dintr-un loc în altul şi la zgomotul luptelor care aveau loc la câteva blocuri

distanță. „Fiecare clădire avea găuri de gloanțe și o pâclă de praf de pușcă plana peste întregul oraș", scria Hayashi Fusao. „Era un oraș în război. Cu soarele său de august și în liniștea stranie, cu asfaltul său care fierbea și, mai presus de toate, cu roiurile sale de muște albastre care bâzâiau printre picioarele oamenilor."[2]

Ferestrele sparte ale vitrinelor păstrau urmele jafurilor, iar clădirile carbonizate erau rezultatul tacticii de bază a japonezilor împotriva lunetiștilor – incendierea. Lunetiștii țințeau în special mașinile care goneau pe străzile din cartierele japoneze. Echipajele medicale recuperaseră șoferii, în cea mai mare parte morți, dar vehiculele rămâneseră, strivite de fațadele clădirilor unde ocupanții lor își pierduseră viețile. Aleile înguste erau înțesate de cadavrele chinezilor împușcați pentru simplul fapt că păreau suspecți. Pe fluviul Huangpu pluteau corpurile celor bănuiți că ar fi fost spioni – cu capetele zdrobite și cu degetele de la picioare strivite cu patul armelor.[3]

Nimeni nu știa câți dintre chinezi fuseseră executați de soldații armatei japoneze și câți erau victime ale bandelor de *ronin*, asasinii civili care însoțeau pretutindeni armata și care jucaseră un rol-cheie în primele etape ale luptei. „Sunt câinii diavoleşti ai Japoniei atât pe timp de război, cât și în timp de pace," scria corespondentul Rhodes Farmer, care se intersectase cu ei în timpul unei excursii în Hongkou și observase cum își țineau revolverele și cuțitele strânse cu curele la încheieturi. „Erau, fără nicio excepție, oameni scunzi, duri, cu părul lung, subțiri ca niște șerpi, îmbrăcați ca huliganii din întreaga lume."[4]

Jurnaliștii care se mișcau prin zonă ajunseseră, inevitabil, și la Cartierul General al Marinei aflat la capătul Șoselei de Nord Sichuan. Curtea acestuia era ticsită de camioane, mașini blindate și motociclete. Soldații dădeau impresia că sunt „extrem

de bine pregătiți, vioi, puternici și scrupulos de curați." Înăuntru era un calm aproape ireal. Pereții încăperilor erau acoperiți cu lambriuri din lemn închis la culoare, în timp ce decorațiunile aveau un caracter cu totul ne-militar. Vizitatorii au descoperit chiar, cu uimire, aranjamente florale, peștișori aurii și două păsări-ale-dragostei australiene de culoarea ierbii, într-o colivie pictată.[5]

Cu toate că soldații din marină acționau ca infanteriști, ei erau încă destul de legați de trecutul lor naval. Mulți dintre ei erau fii de pescari și își purtau cu o evidentă mândrie uniformele cu ancore imprimate în relief pe butoni, de un kaki aparte, care îi deosebea de verdele uniformei militare.

„Peștele s-a luptat cu păsările de uscat, iar rezultatul a fost unul dintre cele mai interesante", le spusese șeful de stat-major jurnaliștilor vizitatori în timp ce aceștia serveau sake, rachiul de orez japonez. „Chiar dacă pe uscat suntem ca peștii scoși din apă, nu ne-am pierdut spiritul de navigatori pe nave de război și ne luptăm cu toată forța. Lupta pe uscat s-a dovedit a fi mult mai interesantă decât cea de pe mare. Este complexă."[6]

*

Era din ce în ce mai evident că vice-amiralul Hasegawa Kiyoshi, comandantul Flotei a 3-a japoneze, se înhămase la o treabă care îl depășea atunci când extinsese cu agresivitate operațiunile din regiunea Shanghai. 16 august a fost o zi crucială. Atacurile repetate ale chinezilor îi puneau pe japonezi sub o presiune fără margini, întinzând până dincolo de limite resursele acestora. Contraamiralul Okawachi Denshichi, care conducea flota din Shanghai, a fost nevoit să arunce în mare grabă în luptă rezerve prețioase, inclusiv tancurile care nu puteau fi înlocuite, pentru a preveni o pătrundere a chinezilor.[7]

Era o situație de criză, și pentru prima dată marinarii erau nevoiți să se gândească la ceea ce era de neconceput. Dacă nu primeau ajutor din afară, și încă repede, puteau pur și simplu să piardă bătălia.[8]

De trei ori, în timpul zilei de 16 august, Hasegawa însuși le-a trimis telegrame superiorilor săi, una mai disperată decât alta. După cea de-a doua telegramă trimisă pe la 19.00 în care avertiza că trupele sale nu mai puteau rezista decât vreo șase zile, Comandamentul Naval a dat ordin cazărmilor de la Baza Navală Sasebo din sudul Japoniei să trimită către Shanghai două unități de câte 500 de oameni fiecare. După cea de-a treia telegramă a lui Hasegawa sosită mai târziu în acea noapte, Forțele Maritime au decis să suplimenteze întăririle. Două unități marine constând în total din 1 400 de soldați, care așteptau în Manciuria să se desfășoare în Qingdao, au primit ordin să se îmbarce imediat cu destinația Shanghai.[9]

Dar nici chinezii nu simțeau că situația le era favorabilă. Luptele continuau să fie mult mai sângeroase decât prevăzuse cineva vreodată. Trimiterea infanteriei în masă împotriva pozițiilor fortificate era probabil singura tactică fezabilă pentru o armată numeroasă care se confrunta cu un adversar care avea un avantaj tehnologic evident. Numai că totul se transforma într-o competiție în care carnea de tun era aruncată împotriva armelor de oțel. Rezultatul nu putea fi decât o îngrozitoare pierdere de vieți omenești. Chiang Kai-shek își pierdea răbdarea. După câteva zile de luptă, trupele sale tot nu reușiseră să-i alunge pe japonezi din pozițiile lor de pe străzile din Shanghai. Forțele navale japoneze care își aveau punctele fortificate în zonele Hongkou și Yangshupu se dovedeau a fi o problemă mult mai grea decât se așteptaseră el sau oricare dintre generalii săi. La o întâlnire cu comandanții săi de divizii, a ordonat

lansarea unui atac masiv în zorii zilei de 17 august. Trupele aveau să folosească mai mult armele de foc şi aveau să fie mai bine pregătite decât în cazul atacurilor din urmă cu trei zile. Operaţiunea cu nume de cod „Pumnul de Fier" era cea mai ambiţioasă ofensivă chineză din prima săptămână a campaniei din Shanghai.[10]

Deşi iniţiativa i-a aparţinut lui Chiang, executarea operaţiunii a căzut în principal în sarcina germanilor: Hans Vetter, consilierul Diviziei 88, a jucat un rol-cheie în planificarea ofensivei. El s-a gândit să apeleze la tacticile specifice *Stosstruppen* întrebuinţate cu multă eficienţă în tranşee spre sfârşitul Primului Război Mondial, în urmă cu două decenii. După un intens bombardament, un mic grup de elită alcătuit din soldaţi bine echipaţi urma să străpungă liniile nipone şi să-şi croiască drum în teritoriul inamic înainte ca japonezii să aibă timp să-şi revină din primul şoc. Procedeul avea să fie aplicat atât de Divizia 88, care avea să pătrundă dinspre vest, ţintind zona de sud a parcului Hongkou, cât şi de Divizia 87 care avea să desfăşoare o operaţiune paralelă dinspre est.[11] Planurile pentru atac au venit la momentul potrivit. Zhang Zhizhong ştia că trebuia să profite de ocazie câtă vreme se bucura încă de un avantaj important, dar probabil temporar, faţă de japonezi. În plus, această oportunitate trebuia folosită înainte de sosirea întăririlor. Însă sorţii nu îi erau favorabili.

Lupta în mediul urban cu armamentul modern de o eficienţă ucigaşă fără precedent era o afacere costisitoare, mai ales când inamicul primea ajutor de sus, din cer. Avioanele nipone erau o ameninţare constantă, căci efectuau raiduri continuu deasupra poziţiilor chineze. Forţele Aeriene Chineze existau, desigur, dar era limpede pentru toată lumea că nu aveau să poată opune rezistenţă pentru mult timp

mult mai experimentaților piloți japonezi și avioanelor lor mult mai bune și mai ușor de manevrat.

Prezența tot mai susținută a japonezilor în spațiul aerian, menținută atât de avioanele care veneau de pe portavioane, cât și de acelea care decolau de pe aerodromul aflat pe insula Chongming din delta fluviului Yangtze, complica însă în mare măsură orice mișcare importantă de la sol. „Transportul și desfășurarea unităților chineze au întâlnit obstacole semnificative din cauza activității intense a aviației navale japoneze", aveau să își amintească mai târziu consilierii germani.[12] Dar chiar și așa, armata chineză a continuat să-și maseze trupele în regiunea Shanghai. Divizia 98 Infanterie a sosit pe 15 august și a pus o brigadă, adică jumătate din efectivul său, la dispoziția Diviziei 87 Infanterie, pentru a-i acoperi ariergarda în timpul Operațiunii „Pumnul de fier".

Deoarece începuse deja numărătoarea inversă până la lovitura finală planificată, moralul în tabăra chineză a rămas la cote ridicate. În ciuda absenței vreunui semn de progres semnificativ în zilele care au urmat izbucnirii luptei și în ciuda numărului mare de victime, un sentiment de ușurare se simțea în rândul soldaților. După războaiele civile care duraseră, efectiv, un sfert de secol, toți chinezii ajunseseră, în cele din urmă, să lupte de aceeași parte a baricadei. Mulți ofițeri s-au grăbit să-și scrie testamentele, așteptându-se să moară pentru țară. Puțini însă doreau să fie uciși. Cu toate acestea, erau hotărâți ca, dacă trebuiau să-și dea viețile, să o facă măcar pentru o cauză nobilă. „Eram foarte fericit și emoționat", mărturisea Zhang Fakui, comandantul Flancului Drept al armatei chineze din zona Pudong, aflată la est de Huangpu, care fusese denumită Grupul de Armate 8. „Era primul și singurul război național la care luam parte."[13]

„Pumnul de fier" a lovit aşa cum fusese planificat, pe 17 august, la ora 5.00 dimineaţa. Punând la bătaie toate resursele disponibile, Diviziile 87 şi 88 Infanterie au lansat simultan atacuri împotriva japonezilor dezorientaţi şi luaţi prin surprindere. În contextul abordării tacticilor specifice *Stosstruppen* de penetrare rapidă, Zhang Zhizhong a introdus un nou principiu tactic, influenţat de pierderile din primele zile de luptă. Forţele aflate sub comanda sa trebuiau să creeze breşe în apărarea japoneză şi să le exploateze, în loc să lanseze atacuri masive, costisitoare şi cel mai probabil inutile asupra poziţiilor puternic fortificate. Odată descoperit un punct de rezistenţă al inamicului, forţele principale aveau să-l evite şi să lase suficiente trupe care să-l ţină ocupat şi nemişcat.[14]

Chen Yiding, un comandant de regiment din Divizia 87, a fost o figură centrală în acest atac. Soldaţii săi, fiecare echipat cu provizii pentru două zile, s-au mişcat foarte bine în primele ore ale operaţiunii „Pumnul de fier", profitând de faptul că toţi cunoşteau bine locurile şi se strecurau peste tot cu dexteritatea alunecoasă a pisicilor maidaneze. Intrau într-o clădire de pe o stradă, dărâmau zidurile dinăuntru şi ieşeau pe strada următoare sau aruncau jos grinzile de pe un acoperiş pe altul, strecurându-se cât mai silenţios posibil de la un bloc la următorul, fără a fi observaţi de cei de la sol. Totodată, ei s-au dovedit a fi ţinte aproape imposibil de observat pentru japonezi, care îi aşteptau să vină dintr-o direcţie, numai pentru a se trezi atacaţi din altă parte.[15]

Cu toate acestea, schimbarea tacticii faţă de cea din zilele trecute, nu era suficientă. Atacatorii au întâlnit o apărare bine pregătită care nu putea fi oprită, iar pierderile au început să se adune încă de la începutul atacului. Un întreg batalion al Diviziei 88 a fost nimicit în timp ce încerca să ocupe o clădire.[16]

În ciuda sacrificiilor făcute, chinezii nu au reuşit să creeze nicio breşă importantă în liniile de apărare ale japonezilor. În parte, acesta a fost rezultatul puternicului suport oferit trupelor nipone de la sol de artileria navală japoneză de pe fluviul Huangpu, iar, pe de altă parte, a fost o consecinţă a proastei coordonări dintre infanteria şi artileria chineză.[17]

De asemenea, tot în detrimentul cauzei chineze a fost şi grija soldaţilor de a evita declanşarea unei bătălii în interiorul Concesiunii Internaţionale sau în cartierele locuite preponderant de japonezi, cel puţin în primele zile de conflict în Shanghai, pentru a nu atrage mânia lumii din afară şi pentru a nu stârni opinia internaţională împotriva lor. Consilierii germani au fost frustraţi de această abordare. „Era evident că trupelor de atac li se spusese să aibă în vedere numai inamicii din teritoriul chinez, nu şi pe cei din zonele internaţionale," scriau germanii cu o undă evidentă de regret în raportul lor de după încetarea operaţiunilor.[18]

Frustrarea lor era împărtăşită şi de câţiva ofiţeri chinezi de pe linia frontului: „Suntem handicapaţi de demarcarea zonelor străine", îi declara adjutantul unui comandant de divizie unui reporter occidental. „I-am fi putut nimici pe duşmani, dacă n-ar fi fost ordinele de la Comandamentul Central şi de la comandantul nostru să evităm producerea de daune străinilor şi să le asigurăm protecţia corespunzătoare."[19]

Existenţa marilor comunităţi străine îi favoriza pe japonezi. Mulţi dintre ofiţerii lui Chiang Kai-shek considerau că, dacă chinezii s-ar fi putut mişca prin Concesiunea Franceză şi prin cea Internaţională şi i-ar fi putut ataca pe japonezi din spate, ar fi putut câştiga cu uşurinţă, Zhang Fakui spunea că: „Fără protecţia concesiunilor străine, [japonezii] ar fi fost măturaţi din Shanghai"[20].

În același timp, comandanții chinezi aveau doar informații destul de neclare despre condițiile din linia frontului și uneori erau induși în eroare de solicitările exagerate ale ofițerilor din teren. Spre exemplu, pe 17 august, la ora 9.00 a.m., comandantul Diviziei 87 Infanterie i-a raportat lui Zhang Zhizhong că o poziție-cheie, Clubul Naval Japonez, se afla în stăpânirea sa. Însă, când Zhang și-a trimis propriii oameni în acel punct să investigheze, s-a dovedit că o clădire de patru etaje de alături era încă ocupată de japonezi hotărâți să-și apere obiectivul până la ultimul om. Declarația comandantului de divizie a fost subminată și mai târziu în acea după-amiază, când trupele japoneze au contraatacat de două ori de pe un teren de manevră al marinei din apropiere.[21] Era de înțeles prin urmare că nu toți ofițerii aveau încredere în rapoartele pe care le primeau de la propriile lor unități. Un regiment al Diviziei 87 avea ordine clare să lase semne ori de câte ori avansa. De fiecare dată când puneau stăpânire pe un obiectiv-cheie de-a lungul traseului prestabilit, trebuiau să ia plăcuța de pe stradă și să o trimită înapoi ca dovadă a faptului că într-adevăr dețineau controlul asupra poziției.[22]

La sfârșitul zilei, japonezii câștigaseră. Apărarea lor s-a dovedit a fi mai puternică decât fusese în cei patru ani lungi pe Frontul de Vest, în timpul Primului Război Mondial. Provocarea căreia trebuiau să îi facă față era una extrem de dificilă, dar, cel puțin, era clară și fără complicații: trebuiau să păstreze Hongkou și Yangshupu și să aștepte sosirea întăririlor.[23] Și se dovedeau a fi chiar experți în asta. În multe situații, soldații chinezi se pomeneau că luptă pentru aceleași obiective pe care le vizaseră în urmă cu câteva zile, când începuse Bătălia pentru Shanghai. Pan Shihua, un soldat din Divizia 88 Infanterie, lua parte la o bătălie du-te-vino extrem de dură în jurul

Podului Celor Opt Ideograme, unde pregătirea insuficientă provocase pierderi neașteptat de mari: „Pentru că n-am făcut o recunoaștere suficient de bună de la început, ne-am trezit înconjurați de japonezi din toate părțile", avea să povestească el.[24]

Forțele chineze începuseră să se împotmolească. Ocazia avută de Zhang Zhizhong dispărea repede.

*

Operațiunea „Pumnul de fier" a fost principala contribuție germană în primele etape ale campaniei din Shanghai, dar nu și singura. Consilierii germani erau prezenți atât la cartierele generale, cât și pe linia frontului. Rolul lor esențial nu era un secret și chiar și ziarele furnizau cu regularitate știri despre ei. Erau, de asemenea, personaje omniprezente în reportajele din ziare și publicații. Purtând uniformele armatei lui Chiang Kai-shek, consilierii germani ofereau nu numai suport tactic, ci și un neprețuit sprijin moral, arătându-le că nu erau singuri în lupta împotriva puternicului și necruțătorului Imperiu Japonez.[25] „Războiul German" era denumirea dată de unii japonezi Bătăliei pentru Shanghai, și asta dintr-un motiv bine întemeiat.[26]

Când a izbucnit războiul cu Japonia în vara anului 1937, corpul de consilieri germani consta din aproape șaptezeci de ofițeri, de la sublocotenenți care abia absolviseră școala de ofițeri, până la generali. Ei reprezentau asul din mânecă al chinezilor, și încă unul pe care erau liberi să-l folosească după plac. Dar chiar și dacă cei mai mulți germani se aflau în China cu contracte pe termen scurt și ar fi putut să plece de îndată ce începeau luptele propriu-zise, ei se simțeau obligați să rămână, câtă vreme era în joc supraviețuirea țării care le era gazdă. „Am fost cu toții de acord că, în calitate de persoane private

angajate în China, nu se punea problema să ne părăsim prietenii chinezi în voia sorții", avea să scrie mai târziu consilierul șef Alexander von Falkenhausen. „Prin urmare, i-am îndrumat pe consilierii germani acolo unde era nevoie de ei și adeseori chiar pe linia frontului."[27]

Toate aceste au reprezentat încununarea unei relații care evoluase de-a lungul mai multor ani. Germania începuse să joace un rol în modernizarea militară a Chinei la sfârșitul anilor 1920, iar primele contacte fuseseră înlesnite de admirația lui Chiang Kai-shek pentru eficiența germană. Decizia guvernului german de a abandona toate privilegiile extrateritoriale în 1921,[28] urmată, șapte ani mai târziu, de recunoașterea guvernului lui Chiang, creaseră, de asemenea, o atmosferă plină de bunăvoință. În plus, ca rezultat al înfrângerii sale în Primul Război Mondial, Germania era un pariu relativ sigur pentru China. În anii 1920 și la începutul anilor 1930, cel puțin, era singura mare putere incapabilă să-și reia politicile imperialiste ale anilor dinainte de 1914.[29] Germania și China se aflau, de fapt, în situații similare cugetase cândva Chiang: „Erau oprimate de puterile străine, spunea el, și fuseseră nevoite să se elibereze din lanțuri".[30]

Un alt factor care stătea la baza legăturilor militare sino-germane era faptul că ofițerii care s-ar fi întors în Republica de la Weimar nu ar fi putut să se angajeze convenabil, în condițiile în care armata țării lor, Reichswehr, fusese drastic redusă de cerințele Tratatului de la Versailles, semnat după încheierea Primului Război Mondial. Viața trăită într-un con de umbră de acasă contrasta puternic cu prestigiul de care se bucurau în China. Pe la mijlocul anilor 1930, germanii dobândiseră printre chinezi un statut pe care nu-l mai avusese nicio țară din Vest. Când Chiang s-a întâlnit cu generalii săi, consilierul șef

german al momentului, Johannes von Seeckt[31], stătea la biroul său, sugerând astfel că, deşi nu era oficial, locul în ierarhie al ofiţerului străin era, totuşi, la vârf. Când Seeckt a trebuit să plece cu trenul către o staţiune maritimă chineză din nord din motive de sănătate, a călătorit cu vagonul personal al lui Chiang şi a fost întâmpinat în fiecare staţie de o formaţie de onoare.[32]

Seeckt vizitase prima oară China în 1933 şi imediat stabilise legături bilaterale ca expresie a bunăvoinţei germane faţă de chinezi. Ca naţiune gazdă şi angajator, China trebuia respectată, acesta a fost ordinul pe care li l-a transmis ofiţerilor germani staţionaţi în ţară şi, fiind un german tradiţionalist, se aştepta ca oamenii să se supună acestei cerinţe. Când a sosit din nou în China, după un an, pentru cea de-a doua staţionare a sa, era însoţit de Falkenhausen. La rândul său cunoscător al Asiei, Falkenhausen s-a înţeles cu Chiang Kai-shek de la bun început. A ajutat şi faptul că amândoi ştiau japoneza, limba celor care în curând aveau să le fie inamici, şi puteau conversa liber, fără să fie nevoie de intervenţia unui interpret.[33] Un alt avantaj era şi faptul că soţia lui Falkenhausen era în termeni excelenţi cu *Madame* Chiang.[34] Momentul de glorie al lui Falkenhausen a venit însă când Seeckt, din cauza sănătăţii sale precare, s-a întors în Germania, la începutul anului 1935. De atunci, el a devenit liderul ofiţerilor germani din China.[35]

Se pare că Falkenhausen a avut un sentiment de mare uşurare odată cu venirea la post în străinătate. Misiunea sa anula orice obligaţie imediată de a se întoarce în Germania ca să lucreze cu naziştii. „În anii 1930 am rămas în China cu conştiinţa împăcată," cugeta mai târziu unul dintre subordonaţii lui Falkenhausen. „China era într-un pericol mai mare decât Germania."[36] Falkenhausen avea un motiv foarte personal de a

adopta acest raţionament. Fratele său mai tânăr, Hans Joachim von Falkenhausen, veteran de război şi membru al grupării paramilitare Sturmabteilung (SA) de pe lângă Partidul Nazist, fusese executat într-o ciocnire sângeroasă dintre facţiunile rivale din cadrul partidului, în vara anului 1934. Abia împlinise 36 de ani când a murit.[37]

Relaţia nefericită a lui Falkenhausen cu noii conducători de la Berlin l-a poziţionat de o parte a unei prăpăstii create între generaţiile politice, care îi separa pe cei mai mulţi dintre consilierii germani din China. Printre ofiţerii conservatori de vârsta şi cu pregătirea sa, sentimentele faţă de Hitler – care în timpul Primului Război Mondial fusese doar un biet caporal – variau de la scepticism la adoraţie; între aceste extreme se situa însă o acceptare tacită a faptului că propriile interese ale militarilor de carieră se suprapuneau cu acelea ale noilor conducători ai Germaniei care doreau reînarmarea rapidă a ţării şi crearea unei noi armate de proporţii. Tinerii ofiţeri germani din China erau ambivalenţi în proporţii mult mai reduse, majoritatea fiind nişte nazişti fervenţi.[38] Ideologia rasistă pe care tinerii germani o aduseseră cu ei de acasă ar fi putut contribui la crearea de tensiuni latente cu chinezii. Pentru că, de fapt, cei mai mulţi dintre ei nu se aşteptau să stea mai mult de câţiva ani, niciunul nu părea dispus să-şi schimbe stilul de viaţă pentru a se adapta noilor împrejurări. Mai degrabă adoptaseră stilul tradiţional al europenilor din Asia şi trăiau într-o enclavă din Nanjing, o adevărată frântură de Germania situată chiar în inima Chinei. Şi dacă acordau vreun strop de atenţie moravurilor locale, o făceau doar pentru a ridica, nedumeriţi, din umeri. Educaţi în conformitate cu idealurile prusace austere, ei considerau, de pildă, că obiceiul chinezesc de a organiza

banchete somptuoase reprezenta o pierdere costisitoare de timp şi resurse.[39]

La rândul lor, chinezii îi priveau pe consilierii străini cu o nedumerire tolerantă. Obiceiul german de a purta monocluri era un motiv de mirare şi se întrebau de ce există atât de mulţi miopi la un singur ochi.[40] Unii dintre chinezi nu erau doar miraţi de comportamentul străinilor ciudaţi, ci aveau chiar o atitudine aproape ostilă acestora. Zhang Fakui, de exemplu, părea să fi avut o relaţie extrem de tensionată cu consilierii germani, în care nu avea pic de încredere, cu care nu împărtăşea niciun secret şi de la care nu accepta niciun sfat. „Întotdeauna am avut o părere proastă despre germani"[41], avea să îi declare el unui reporter, zeci de ani mai târziu.

Perspectiva lui Falkenhausen se schimbase profund. În momentul sosirii sale fusese oarecum indiferent faţă de China, dar, treptat, începuse să se ataşeze de ţară, iar, în cele din urmă, ajunsese pe punctul de a accepta chiar o ofertă de cetăţenie chineză din partea lui Chiang.[42] Odată cu trecerea timpului, începuse chiar să dea tot felul de semne de loialitate faţă de vechii şi noii săi stăpâni, ignorând rugăminţile Germaniei de a-i favoriza pe producătorii nemţi de armament atunci când făcea achiziţii de arme din străinătate. În schimb, cumpăra armele pe care le credea cele mai potrivite pentru a servi China, indiferent de locul unde erau fabricate.[43] În final ajunsese să dezvolte chiar mari resentimente faţă de inamicul japonez: „Este pur şi simplu bătaie de joc să vezi cum această bestială maşină de război pozează în avangarda anticomunismului"[44], scria el într-un raport adresat lui Oskar Trautmann, ambasadorul german din Nanjing.

Odată cu izbucnirea războiului, Falkenhausen s-a pronunţat în favoarea unei strategii agresive şi atotcuprinzătoare

împotriva inamicului. El a recomandat să fie atacată și distrusă garnizoana japoneză din Shanghai, fără a se ține cont de faptul că era amplasată în interiorul Concesiunii Internaționale. Ba chiar a susținut că ar fi fost bine să se apeleze la atacuri aeriene împotriva regiunii de vest a Coreei și la sabotaje puse la cale pe insulele japoneze.[45] Numai că acești pași duceau mult mai departe decât erau pregătite să meargă gazdele sale chineze. Poate că acestea se temeau că își vor asuma o sarcină pe care nu o vor putea duce la îndeplinire. Pe de altă parte, Falkenhausen nu părea să fi avut vreodată îndoieli serioase cu privire la inteligența militară chineză. Mai degrabă dorința arzătoare a armatei acesteia de a face sacrificii stârnise pasiunea sa tipic germană pentru absolut. „Moralul armatei chineze este ridicat. Se vor lupta cu încrâncenare", spunea el. „Va fi o luptă pe viață și pe moarte."[46]

*

În dimineața zilei de 18 august, Baba Toraji, un tânăr de 21 de ani, angajat al exclusivistului Magasain Franco-Japonais, un magazin universal cu produse de lux, devenea din ce în ce mai nervos cu fiecare clipă care trecea. Un coleg al său mai tânăr, japonezul Sakanichi Takaichi, plecase mai devreme să cumpere pâine pentru colegi și încă nu se întorsese. În cele din urmă, Baba a decis să plece în căutarea lui. Nu a trecut mult până ce l-a găsit pe Sakanichi, prins într-o mulțime de chinezi care îl identificaseră ca fiind japonez. Ambii bărbați au fost bătuți cu brutalitate și abandonați în stradă. Baba a fost declarat mort la sosirea unui echipaj medical de pe ambulanță. Colegul său mai tânăr a ajuns în spital cu răni grave.[47]

Mai devreme în aceeași lună, un grup de opt japonezi își făcuse apariția în mod total neinspirat în Bund, încercând să-și

croiască drum printr-o mulțime densă. Începuseră imediat schimburile de injurii. Cineva ridicase un pantof aruncat și îl azvârlise înspre ei. Japonezii o rupseseră la fugă și șapte reușiseră să scape. O cărămidă uriașă zburase prin aer și-l lovise în spate pe cel de-al optulea care căzuse pe pământ, în vreme ce gloata se năpustise asupra lui: „Niște bărbați săreau cu picioarele pe corpul nenorocitului", relatase *North China Daily News*. „Alții, cu bețe și cărămizi apărute nu se știe de unde, îl stâlciră în bătaie de la cap până la picioare." În cele din urmă, nefericitul fusese salvat și dus la spital în stare critică.[48]

În luna august a lui 1937 era periculos să fii japonez în Shanghai. Într-un contrast total cu situația niponilor din oraș, locuitorii din vestul Shanghaiului veneau în contact cu ororile din jurul lor numai în mod indirect. Ei urmăreau fumul negru și dens care se ridica deasupra Hongkou, și vedeau rămășițele care pluteau în derivă de-a lungul râului Suzhou: vaci, bivoli și un lung șir de cadavre în uniformă.[49] Rămășițele războiului serveau ca avertisment că bătălia se înteța și că în curând avea să înghită și enclavele străine. Era timpul ca femeile și copiii să plece, așadar, un număr total de 1 300 de evacuați britanici și americani au părăsit Shanghaiul pe 17 august. Britanicii au plecat spre Hong Kong la bordul navei *Rajputana*, în timp ce americanii s-au îmbarcat pe *President Jefferson* cu destinația Manila.[50] Pe 19 august, alți 1 400 de cetățeni britanici – majoritatea femei și copii – au plecat cu câteva distrugătoare pentru a se îmbarca pe *Empress of Asia* la Wusong.[51] Această operațiune făcea parte dintr-o schemă de evacuare a unui total de 3 000 de cetățeni britanici, precum și a 85% dintre femeile și copiii din oraș.[52]

Rămânerea în imediata vecinătate a unei mari bătălii făcea ca viața străinilor să devină mai periculoasă. Chiar dacă nu

erau direct vizaţi, ei erau invidiaţi de populaţia chineză. Magazinele din Shanghai au înregistrat creşteri ale vânzărilor de steaguri naţionale ale marilor ţări nebeligerante, deoarece locuitorii chinezi le atârnau la uşile de la intrare cu speranţa că prezenţa steagului Marii Britanii sau a celui al Statelor Unite avea să ţină la distanţă tirul inamic, tot aşa cum imaginile zeităţilor protectoare apărau casele tradiţionale chinezeşti de spiritele rele.[53] Cu toate acestea, puţini aveau cu adevărat credinţa că oricare dintre acţiunile lor ar fi fost de vreun folos, cu excepţia fugii, desigur. Mulţimi disperate, formate din nenumăraţi oameni smulşi din casele lor distruse din nordul oraşului se adunau în Concesiunea Internaţională, căutând hrană. Jafurile erau la ordinea zilei. Gloatele atacau camioanele cu orez sau se călcau în picioare ca să-şi procure alimente. Autorităţile erau fără milă în acest caz. Cel puţin o dată, poliţia franceză a deschis focul asupra unei mulţimi care atacase un negustor ambulant de mâncare. Legiuitorii din Concesiunea Internaţională au dat pe mâna poliţiei chineze zeci de oameni prinşi la furat, ştiind perfect de bine că aceşti aveau să fie împuşcaţi în câteva ore.[54]

Violenţa în nenumăratele sale forme, adesea de-a dreptul ucigătoare, era administrată, în doze mari, chinezilor. O atmosferă de intensă suspiciune cuprinsese oraşul, şi absolut oricine putea deveni un potenţial trădător. În prima zi de luptă, au fost executaţi şase cetăţeni chinezi. Toţi au fost condamnaţi la moarte pentru spionaj în favoarea japonezilor sau pentru că săvârşiseră acte de sabotaj în Zhabei ori în alte zone aflate sub controlul administraţiei municipale din Shanghai.[55] Altă dată, două femei şi şapte bărbaţi au fost decapitaţi pentru că lucraseră pentru japonezi. Capetele lor au fost puse în nişte pari

şi au fost expuse în piaţa publică, astfel încât mii de bărbaţi, femei şi copii să se poată bucura de privelişte.[56]

Pentru că dăduseră crezare zvonurilor publicate de presa locală conform cărora japonezii îşi mituiseră colaboraţioniştii ca să otrăvească rezervele de apă, grupuri înarmate cu ciomege şi alte arme primitive au pus stăpânire pe străzi, oprindu-i pe toţi cei care li se păreau suspecţi. Oricine era prins cu o substanţă sub formă de pudră, chiar şi cu medicamente, era bătut crunt. Cincisprezece chinezi nevinovaţi au fost ucişi, iar patruzeci au fost răniţi în acest fel, conform poliţiei.[57] Era suficient să nu arăţi cum trebuie, ca să rişti să-ţi pierzi viaţa.

În dimineaţa zilei de 17 august, un bărbat de cetăţenie portugheză a fost bătut până la moarte de o gloată formată dintr-o sută de oameni pentru simplul fapt că acestora li se păruse că nefericitul ar fi semănat cu un japonez. Un ofiţer de poliţie Sikh care sărise în ajutorul omului fusese, la rândul său, stâlcit în bătaie de mulţimea dezlănţuită.[58]

A existat însă un grup de oameni din Shanghai care a avut ghinionul şi imposibilitatea de a pleca altundeva, în ciuda faptului că se afla direct în mijlocul uneia dintre cele mai cumplite bătălii: prizonierii închisorii de pe Şoseaua Ward, cea mai mare puşcărie din Shanghai, localizată în Yangshupu. Mii de oameni încarceraţi acolo, împreună cu gardienii lor, au rămas blocaţi odată cu începerea luptei. În dimineaţa de 17 august, un proiectil a lovit închisoarea, ucigând zece oameni şi provocând mari daune atât celulelor, cât şi clădirii destinate personalului închisorii.[59] În zilele următoare, închisoarea a fost ţinta loviturilor directe ori de câte ori artileria chineză din Pudong sau din Gara de Nord îşi rata ţintele.

Pe 20 august, autorităţile au început să evacueze prizonierii, începând cu criminalii nebuni, care ar fi reprezentat cel mai

mare pericol dacă o grenadă căzută accidental le-ar fi făcut posibilă evadarea.[60] Pe 22 august se plănuise să aibă loc o evacuare de proporţii, dar autobuzele care trebuiau să-i aducă pe cei o sută cincizeci de delincvenţi juvenili în zona chineză după ce ar fi trecut prin Concesiunea Internaţională au fost oprite de santinelele japoneze la Podul Grădina. Delincvenţii erau tineri şi ar fi putut fi recrutaţi în interesul armatei chineze, aşa că au fost retrimişi în închisoarea lor.[61] Din acel moment, acţiunea de evacuare aproape s-a oprit, iar câteva săptămâni mai târziu, clădirea de pe Şoseaua Ward era încă plină cu deţinuţi, expuşi tirurilor mortale trase din ambele tabere.[62]

*

Unităţile marinei japoneze dislocate din Manciuria pe 16 august – zi de criză pentru compatrioţii lor din Shanghai – au ajuns în oraş în timpul dimineţii de 18 august şi au fost imediat aruncate în luptă.[63] Câteva ore mai târziu, guvernul japonez a anunţat în mod oficial că lua sfârşit odată pentru totdeauna politica sa de non-expansiune în China care, oricum, de mai bine de câteva săptămâni nu mai fusese decât o promisiune deşartă, goală de conţinut: „Imperiul a ajuns la limita răbdării şi a fost forţat să ia măsuri ferme", se spunea în această declaraţie. „De acum înainte vor fi pedepsite fărădelegile armatei chineze, şi vom determina astfel guvernul [chinez] să reflecteze la faptele sale."[64]

În aceeaşi zi, James Dodds, însărcinatul britanic cu afaceri la Tokyo, îi sugera o propunere de pace lui Horinouchi Kensuke, ministrul adjunct de Externe japonez. Propunerea (elaborată cu două zile în urmă de ambasadorii britanic, american şi francez la Nanjing) cerea transformarea Shanghaiului într-o zonă neutră, şi, totodată, ca ambii beligeranţi, chinez şi japonez,

să-şi retragă forţele din oraş. Japonia n-a fost deloc încântată de idee, iar pe 19 august, Horinouchi i-a prezentat diplomatului britanic refuzul oficial al guvernului său, specificând, totodată, că, de fapt, China ar fi trebuit să se retragă în graniţele impuse de armistiţiul care pusese punct ostilităţilor din 1932.[65] Japonia era din ce în ce mai încrezătoare în forţele sale.

Între timp, în partea chineză exista sentimentul din ce în ce mai acut că deja se pierduseră câteva ocazii importante. Pe 18 august, Chiang Kai-shek l-a trimis pe ministrul adjunct de război Chen Cheng[66], unul dintre militarii săi de încredere, pe frontul din Shanghai, pentru a stabili împreună cu Zhang Zhizhong cum aveau să se desfăşoare luptele în continuare.[67] Cei doi generali au ajuns la concluzia că, în loc să-şi concentreze atacurile asupra zonei Hongkou, care era puternic fortificată, ar trebui să privească spre cartierul Yangshupu, în încercarea de a traversa fluviul Huangpu şi de a împărţi în două forţele japoneze.[68] Aceasta fusese decizia pe care atât consilierii germani, cât şi comandanţii din linia întâi o tot aşteptaseră. Chinezii încetau, astfel, să se mai poarte cu mănuşi, iar reticenţa lor autodistructivă de a ataca trupele japoneze în graniţele cartierului dispărea.[69]

Pentru că forţele care se aflaseră în Shanghai de la începutul ostilităţilor începeau să dea semne de oboseală, generalii au decis să acorde principala responsabilitate pentru atac Diviziei 36 Infanterie, care abia sosise şi fusese dirijată către zona de est a Hongkou. Era o alegere bună, pentru că soldaţii acesteia făceau parte din aceeaşi elită instruită de germani ca şi cei din diviziile 87 şi 88.

Două dintre cele patru regimente ale diviziei au primit ordin să atace direct sudul în direcţia Huangpu, de-a lungul străzilor care coborau perpendicular pe râu.[70] Dar ca să ajungă în zona

de chei, soldaţii trebuiau să traverseze cinci dintre cel mai bine apărate intersecţii. Se aştepta un număr mare de victime.[71]

Cele două regimente au lansat atacul aproape imediat, în primele ore ale dimineţii de 19 august. Bombele incendiare au declanşat o serie de incendii care au contribuit la îmbunătăţirea vizibilităţii în timpul luptelor pe timp de noapte.[72] Cu toate acestea, intersecţiile s-au dovedit a fi o problemă. Soldaţii chinezi, dintre care cei mai mulţi participau pentru prima oară la o bătălie adevărată, au devenit o pradă uşoară şi lipsită de apărare pentru infanteria japoneză postată pe acoperişuri sau la ferestrele etajelor superioare ale clădirilor de pe marginea drumului. În absenţa oricărei acoperiri, ei erau adeseori nevoiţi să se chircească în spatele celor deja ucişi.[73] Dar chiar şi în aceste condiţii, pentru o scurtă perioadă de timp, chinezii au crezut că, în sfârşit, au reuşit să rupă partea din spate a liniilor japoneze. „Am crezut că îi puteam împinge pe inamici în râu şi că-i putem alunga din Shanghai", spunea Zhang Fakui, care urmărise bătălia de pe cealaltă parte a fluviului Huangpu.[74]

Dar, odată ajunşi pe Broadway, ultima stradă care mergea paralel cu Huangpu, chinezii au dat peste cel mai formidabil obstacol pe care l-ar fi putut întâlni. Apărătorii japonezi ocupaseră poziţiile din vârful zidurilor înalte care protejau cheiul de pe malul fluviului. Pentru a-i disloca din acea poziţie ar fi fost necesară o operaţiune asemănătoare cu asedierea unui castel medieval. Intrarea pe chei era marcată de o poartă mare din oţel care nu avea să cedeze sub presiunea niciuneia dintre armele pe care le-ar fi putut aduce chinezii; nici măcar tunurile de asediu de 150 mm nu le puteau distruge. Ofiţerii şi soldaţii au încercat să escaladeze poarta, dar au fost seceraţi de focurile de anfiladă ale mitralierelor japoneze.[75] Tot pe malul râului se aflau şi fabricile deţinute de japonezi, iar multe dintre acestea

fuseseră transformate, la rândul lor, în veritabile fortăreţe, aşa cum era cazul filaturii de bumbac Gong Da situate în extremitatea estică a Concesiunii Internaţionale. Şi, din nou, atacatorii chinezi nu deţineau armament suficient de puternic încât să penetreze în acel punct defensiva japoneză.[76]

În timp ce chinezii erau deficitari în arme de calibru mare, japonezii aveau o mulţime la bordul Flotei a 3-a ancorate în Huangpu. Cu ajutorul lor Divizia 36 Infanterie a fost supusă unui bombardament nemilos, care a aruncat într-un haos total câteva dintre unităţile sale. În următoarea noapte, dintre 19 şi 20 august, Divizia 88 Infanterie a arătat pentru prima oară că abilitatea sa de a face faţă unui război fusese atât de grav compromisă, încât, cel puţin temporar, nu era în stare să ducă la îndeplinire o acţiune ofensivă semnificativă. Când a primit ordinul de atac, divizia s-a mişcat cu întârziere şi cu o oarecare reticenţă, iar soldaţii săi n-au ajuns, practic, nicăieri.[77] În vreme ce chinezii deveneau din ce în ce mai slabi, japonezii erau tot mai puternici. Marinarii aduşi de la Sasebo au sosit în Shanghai în aceeaşi noapte, sporind substanţial numărul soldaţilor din garnizoană care a ajuns la 6 300 de oameni bine înarmaţi.[78]

În ciuda tendinţei lor de menaja echipamentele scumpe, chinezii au decis în acel moment să arunce în luptă cele mai bune tancuri din noua lor forţă militară. Ca şi în cazul diviziilor instruite de germani şi în cel al forţelor aeriene, acestea reprezentau un bun de mare preţ şi de o imensă importanţă a cărui acumulare durase ani buni. După incidentul din 1932, când Japonia îşi folosise eficient armamentul, guvernul naţionalist decisese să achiziţioneze tancuri, dintr-o serie de ţări europene, inclusiv din Germania, Marea Britanie şi Italia. Ca rezultat al acestor eforturi, la începerea ostilităţilor din 1937,

China era pregătită să scoată în teren la Shanghai tancurile cu o singură turelă model Vickers în greutate de 6 tone fabricate în Marea Britanie.

Diviziei 87 Infanterie i s-a permis să folosească două companii de blindate, dar a pierdut tot armamentul. Unele tancuri abia sosiseră de la Nanjing, iar echipajele care le deserveau nu apucaseră încă să se instruiască pentru a desfășura atacuri coordonate sau să stabilească măcar relații cu trupele locale. În consecință, companiile de tancuri au rămas singure, fără niciun pic de ajutor din partea infanteriștilor.[79] De asemenea, chinezii neglijau adeseori să închidă străzile adiacente când intrau cu tancurile, permițându-le blindatelor japoneze să-i învăluie din flanc și să-i scoată din luptă. Nici japonezii nu aveau, desigur, experiență în coordonarea companiilor de blindate și a infanteriei, astfel încât își vedeau adesea tancurile anihilate de armele antitanc chinezești.[80]

Pe 20 august, Zhang Zhizhong se afla în inspecție pe frontul Yangshupu când s-a întâlnit cu unul dintre foștii săi studenți de la Academia Militară Centrală, care făcea parte dintr-o companie de tancuri care urma să atace cheiurile. Unele dintre tancurile de sub comanda sa fuseseră reparate și trimise în grabă mare înapoi: „Vehiculele nu-s bune de nimic", se plângea tânărul ofițer. „Focul inamicului este cumplit, iar infanteria noastră o să aibă probleme când va încerca să-i facă față."

Zhang era, însă, de neînduplecat și i-a spus tânărului ofițer că atacul trebuia să aibă loc cu orice preț. Câteva minute mai târziu, compania de tancuri și-a început atacul. Tânărul ofițer și întreaga sa unitate au fost uciși într-o ploaie de proiectile, multe dintre ele trase de pe navele ancorate pe fluviul Huangpu. „Și astăzi când îmi amintesc, mă cuprinde tristețea", avea să scrie Zhang mulți ani mai târziu, în memoriile sale.[81]

În această bătălie, lupta purtată cu ajutorul tancurilor moderne avea să fie combinată cu scene care au părut a fi reminiscențe din secole demult apuse. În dimineața zilei de 18 august, Wu Yujun, unul dintre ofițerii din Trupele de Menținere a Păcii, se afla la postul său pe una dintre străzile din Yangshupu când un detașament japonez de cavalerie a atacat. Asaltul a fost de-a dreptul fulgerător și a lăsat în urma sa numeroși morți și răniți în rândul chinezilor. Japonezii l-au repetat de două ori. A treia oară, Wu Yujun a pregătit o ambuscadă elaborată, poziționând mitraliere pe ambele părți ale străzii. În timp ce călăreții se apropiau în galop pe stradă, ei și caii lor au fost tăiați în bucăți. Exceptând patru prizonieri, toți japonezii și-au pierdut viața. Secolul al XX-lea întâlnise pe câmpul de luptă secolul al XIX-lea și câștigase.[82] Însă incidentul s-a dovedit a fi unul atipic. În august 1937, pe străzile din Shanghai, soldații chinezi au fost, de fapt, aceia care s-au confruntat cu un inamic superior din punct de vedere tehnologic, și nu invers.

Multe dintre unitățile chinezești care soseau în Shanghai nu mai participaseră niciodată până atunci într-o confruntare reală, iar în primele zile cruciale de luptă, lipsa lor de experiență s-a dovedit a fi costisitoare. Fang Jing, un comandant de brigadă din Divizia 98, una dintre unitățile care sosiseră devreme în Shanghai, a observat cum soldații construiau fortificații inadecvate care nu făceau față artileriei japoneze: „Adeseori, pozițiile pe care le construiau erau prea slabe și nu puteau face față obuzierelor de 150 mm ale inamicului", avea să mărturisească. „Rezultatul era că oamenii și echipamentele erau îngropați chiar în interiorul pozițiilor pe care și le construiau singuri."[83]

*

Nimeni nu a fost surprins că soldaţii japonezi se luptau cu hotărâre în Shanghai. Încă de la triumful lor din 1904-1905 asupra Imperiului Rus, legenda „micului şi bravului soldat japonez"[84] se întipărise bine în mintea publicului din întreaga lume. Această imagine era atât de răspândită, încât, dacă soldaţii japonezi n-ar fi luptat până la moarte, acest lucru ar fi produs o veritabilă surpriză. Cu toate acestea, în momentele lor de sinceritate absolută, japonezii înşişi simţeau nevoia să nuanţeze prejudecăţile străinilor despre comportamentul compatrioţilor lor în luptă: „E drept, soldaţii noştri preferă să moară decât să se predea", se pare că ar fi spus la un moment dat un diplomat japonez, „dar cei mai mulţi speră, totuşi, în secret că se vor întoarce cu onoare în ţara lor, fie răniţi, fie teferi."[85]

Spre marea lor mirare, jurnaliştii străini au observat că nimic din celebrul cod de onoare japonez nu-i împiedica pe niponi să scape cu fuga dintr-o situaţie disperată. Unul dintre ei avea să-şi amintească peste ani cum văzuse mai mulţi soldaţi japonezi care se retrăgeau în fugă din faţa chinezilor înfierbântaţi după un atac eşuat din timpul luptelor din Shanghai. Au existat chiar şi cazuri, rare, în care soldaţii japonezi au ridicat steagul alb, pentru a se preda.

Acelaşi corespondent de presă a fost martor la o scenă în care un grup de cincizeci de motociclişti japonezi care se împotmoliseră într-o plantaţie de orez de lângă oraş au fost înconjuraţi de chinezi. Motocicliştii s-au predat imediat, fără să schiţeze niciun gest care să arate că ar fi intenţionat să opună rezistenţă.[86]

Acestea erau, însă, cazuri izolate. Cei mai mulţi soldaţi japonezi s-au ridicat la înălţimea uriaşelor aşteptări cu care îi împovăraseră atât conaţionalii lor, cât şi străinii din întreaga lume. Din punct de vedere fizic erau scunzi, după standardele

vestice, dar erau puternici şi capabili să reziste la încercări foarte mari.[87] Acest lucru era, deopotrivă, rezultatul instrucţiei riguroase la care fuseseră supuşi, dar şi al disciplinei draconice, susţinute de ameninţarea cu şi de întrebuinţarea pe scară largă a pedepselor corporale. Instrucţia era atât de eficientă, încât un japonez trecut în rezervă nu înceta nicicând să fie un adevărat soldat. În primele luni de război, corespondentul american John Goette a făcut cunoştinţă cu un nipon de peste 35 de ani care fusese dentist în civilie şi care tocmai fusese rechemat în armată: „Sute de mii de oameni asemenea lui au făcut repede trecerea de la viaţa de civil la aceea de ostaş care mânuieşte o puşcă pe pământ străin", avea să scrie Goette. „La douăzeci de ani de când fusese instruit ca recrut, acest dentist redevenise un soldat."[88]

Un alt element important în instrucţia soldaţilor japonezi era îndoctrinarea care se manifesta sub forma repetării virtuţilor – sacrificiu de sine, obedienţă şi loialitate faţă de împărat – pe care soldaţii le învăţau încă din copilărie. Rezultatul era supunerea mecanică pe câmpul de luptă. „Chiar dacă ofiţerii par să nutrească un fel de ardoare care ar putea fi denumită fanatism", avea să se scrie mai târziu, în timpul războiului, într-un manual de instrucţie militară american, „soldatul este caracterizat, mai degrabă, de o supunere oarbă şi lipsită de orice reacţie de rezistenţă în faţa autorităţii."[89] Dezavantajul era că soldaţii şi ofiţerii inferiori nu erau încurajaţi să gândească independent sau să ia iniţiative pe cont propriu. Ei aşteptau, supuşi, să li se dea ordine detaliate pe care le respectau ca nişte sclavi. Aşadar, atunci când situaţia de pe teren se schimba în moduri care nu fuseseră prevăzute de comandanţii lor – ceea ce în luptă era, mai degrabă, o regulă decât o excepţie – ei rămâneau adeseori perplecşi şi incapabili de reacţie.[90]

Se poate argumenta că armata japoneză avea puține alte opțiuni decât să-și instruiască soldații în acest fel, deoarece în cea mai mare parte recruții proveneau din zonele agricole, unde accesul la educație era limitat. Se spunea că la fiecare o sută de oameni dintr-o unitate japoneză, optzeci erau băieți de la țară, zece erau funcționari, cinci muncitori și cinci studenți.[91] Cu toate acestea, lectura era preocuparea favorită a soldaților japonezi. Trenurile militare erau pline cu cărți și reviste, cele mai multe de literatură de consum. Când trenurile opreau în stații, chiar și mecanicul locomotivei putea fi văzut citind în spatele manivelei sale.[92] Unii dintre ei erau, totodată, și scriitori prolifici. Un număr mare de japonezi din regiunea Shanghai își aduseseră jurnalele și-și scriau impresiile cu mare pricepere și elocință. Unii ofițeri compuneau poeme într-un recunoscut și dificil stil clasic.

Mulți dintre soldații niponi își lăsaseră bărbile să crească pe perioada ședерii în China, dar, cu toate acestea, ei combinau acest fioros aer marțial exterior cu o capacitate interioară aproape feminină de a aprecia frumusețea naturală într-un mod care nu era deloc lesne de înțeles pentru străini. Astfel, trenurile erau înțesate de militari japonezi care năvăleau grămadă la geamuri ca să admire un apus de soare uimitor de frumos. Nu era deloc neobișnuit să-l vezi pe unul dintre ei ținându-și arma și baioneta într-o mână și o margaretă albă în cealaltă. „Misionarii creștini au descoperit", avea să scrie corespondentul american Haldore Hanson, „că, atunci când soldații japonezi mânjiți de sânge năvăleau în clădiri în timpul campaniilor de «curățare» a locului, cel mai ușor mod de a-i împăca era să-i oferi fiecăruia câte o floare."[93]

Mulți soldați niponi aveau la ei aparate de fotografiat și, ca și în cazul germanilor de pe Frontul de Est, ei au surprins

instantanee care aveau să alcătuiască o exhaustivă mărturie a crimelor lor de război. Jurnalistul John Powell avea să își amintească repulsia cu care privise o fotografie cu doi soldați japonezi care stăteau în picioare lângă corpul unei chinezoaice pe care tocmai o violaseră. Obținuse imaginea dintr-un laborator fotografic coreean din Shanghai unde filmul fusese dus pentru developare. „Se pare că soldații doriseră să trimită fotografia prietenilor lor din Japonia", scria el. „Ostașii niponi nu păreau să aibă sentimentul că acțiunile lor inumane depășiseră cumva regulile unui război modern sau principiile morale obișnuite, de zi de zi."[94]

*

Pe 20 august, cinci aeronave chinezești se întorceau după un atac ratat asupra *Izumo*, nava ancorată în continuare în mijlocul fluviului Huangpu, când, deasupra zonei de vest din Zhabei, au întâlnit două hidroavioane japoneze. Unul dintre avioanele chinezești a ieșit din formație, a plonjat abrupt și a tras o rafală scurtă de mitralieră asupra avioanelor japoneze din care unul n-a avut nicio șansă de scăpare, izbucnind în flăcări și prăbușindu-se la pământ. Celălalt avion japonez a dispărut în nori. Ciocnirea n-a durat mai mult de câteva secunde.[95] A fost prima dintr-o serie de lovituri pe care Forțele Aeriene Chineze le-au dat într-o scurtă perioadă de timp în luna august, înainte de a fi complet îngenuncheate de adversarul lor.

În mod special, aviatorii chinezi au reușit să pună în pericol bombardierele japoneze de dimensiuni medii Mitsubishi G3M, care erau puternic inflamabile și fuseseră destinate să lovească ținte din Shanghai și din alte orașe din centrul Chinei. Primul Grup Aerian Combinat al Japoniei a pierdut o jumătate din avioanele de atac medii în primele trei zile de luptă în

Shanghai, unele dispărute, altele confirmate ca fiind doborâte, iar altele grav avariate. Echipajele lor erau în mod special vulnerabile, pentru că nu aveau paraşute în misiuni.[96] Începând din a doua parte a lunii august, bombardierele nipone aveau să fie escortate de avioanele biplane A4N Nakajima tip 95.[97] Această acţiunea reprezenta recunoaşterea umilitoare a faptului că recent înfiinţata aviaţie chineză era o forţă de care trebuia ţinut seama.

„Având în vedere situaţia presantă din regiunea Shanghai", a declarat comandantul Primului Grup Aerian Combinat, „raidurile noastre aeriene îmi aminteau de celebrul şi costisitorul atac asupra Dealului de 203 metri."[98]

Performanţa chinezilor era destul de importantă, astfel încât a atras atenţia observatorilor militari străini. Serviciul britanic de spionaj menţiona într-un raport care prezenta evenimentele militare de la mijlocul lunii august pretenţia chinezilor că ar fi doborât 32 de avioane japoneze. „Această afirmaţie pare a fi întemeiată", adăuga autorul raportului.[99]

Chiar şi aşa, piloţii chinezi nu fuseseră verificaţi şi erau doar parţial antrenaţi când a izbucnit războiul. Inferioritatea lor, în special faţă de luptătorii japonezi, a început să se facă simţită şi, treptat, ei au dispărut de pe cerul de deasupra Shanghaiului. Compatrioţii lor de la sol şi-au exprimat de nenumărate ori frustrarea în raport cu lipsa acoperirii aeriene: „Uneori zăream două sau trei avioane de-ale noastre, dar, în momentul în care începea antiaeriana inamicului, dispăreau", spunea Fang Jing, un comandant de regiment din Divizia 98 Infanterie. „Oricum, nu ne erau de niciun ajutor. După 20 august, n-am mai revăzut avioanele noastre."[100]

Poate era o exagerare,[101] dar nimeni nu putea să conteste că superioritatea aeriană japoneză se dovedea a fi un handicap

major pentru chinezii ai căror comandanți au înțeles în scurt timp că trebuiau să efectueze mutările majore de trupe doar la adăpostul întunericului. Dominația japoneză în spațiul aerian afecta tot ce făceau soldații chinezi, influențând până și momentul când aceștia puteau primi mâncarea: „Nu mâncam nimic până noaptea", avea să povestească Fang Zhendong, un soldat din Divizia 36 Infanterie. „Abia atunci puteam primi câte ceva. Pe timpul zilei era imposibil să transporți provizii spre linia frontului."[102]

Fără protecția aeriană, trupele de la sol erau periculos de expuse, căci aveau puține arme antiaeriene, iar dintre acestea majoritatea erau mitraliere Solothurn de 20 mm produse în Elveția care nu erau însă de prea mare ajutor, căci erau folosite, în principal, împotriva infanteriei inamice.[103] De asemenea, ofițerii chinezi erau refractari în a folosi armele antiaeriene, ca nu cumva să-și divulge pozițiile.[104] La sfârșitul lui august când, în timp ce vizita nava amiral, amiralul Hasegawa a fost întrebat de un jurnalist de la Reuters dacă deținea controlul asupra spațiului aerian, răspunsul său a venit, prompt: „Da. Așa cred."[105]

*

În dimineața zilei de 21 august, Divizia 36 ataca deja zona cheiurilor de mai bine de 48 de ore aproape fără nicio întrerupere, iar victoria părea mai îndepărtată decât oricând. Câteva tancuri reușiseră să pătrundă înspre chei, doar pentru a descoperi, îngrozite, cât de extraordinar de puternică era defensiva japoneză și cât de numeroase erau trupele inamicilor. Pentru a străpunge liniile japoneze și a ajunge la fluviul Huangpu era nevoie de o impresionată forță tactică pe care chinezii însă nu o mai dețineau.[106]

Comandanții au fost nevoiți să recunoască faptul că divizia se mișcase prea repede și neglijase să își securizeze flancurile, în vreme de rezervele care ar fi putut înainta și prelua această responsabilitate rămăseseră mult în spate. Retragerea era necesară. În timpul zilei de 21 august divizia a trecut prin agonia abandonării teritoriului cucerit cu prețul sângelui vărsat în zilele precedente. Retragerea Diviziei 36 Infanterie a marcat recunoașterea finală din partea chinezilor că împingerea spre râu a japonezilor nu era deloc o manevră simplă.

Unul dintre motivele acestui eșec era incapacitatea de a efectua operațiuni conjugate care să implice diferite arme. Consilierii germani se plângeau că trupele chinezești din zona Pudong asiguraseră doar parțial suportul artileriei pentru soldații care luptau în Yangshupu. În contrast, tunurile de pe navele japoneze erau mereu active, făcând tot posibilul să ușureze sarcina grea a infanteriștilor. Această situație a dus la pierderi mari, nu doar pentru unitățile chineze de pe front, ci și pentru unitățile de rezervă și de suport, aflate în spatele frontului, la mare distanță, și a dus la înregistrarea unui număr mare de pierderi pentru Divizia 36 Infanterie: peste 2 000 de victime, până la sfârșitul zilei de 22 august.[107]

Între timp, artileria navală japoneză încerca să împiedice deplasarea trupelor chinezești spre Shanghai bombardând calea ferată de la Suzhou. Cu toate acestea, în pofida distrugerii câtorva poduri și a deteriorării unor gări, întârzierile au fost minore. În sfârșit, acestea erau vești bune pentru comandanții chinezi, care au înțeles că resursele disponibile erau insuficiente pentru a duce cu succes la capăt Bătălia pentru Shanghai. Erau necesare întăriri suplimentare înainte de lansarea unor noi atacuri.[108] Presupunerea lor era că încă mai aveau timp. Adevărul era însă că nu mai aveau.

În vreme ce ofițerii chinezi adunați în jurul hărților erau ocupați să facă planuri, Asano Yoshiuchi aștepta la bordul crucișătorului ușor *Jintsu*, aflat la câțiva kilometri distanță, în estuarul lui Yangtze. Era în după-amiaza zilei de 22 august, iar ofițerul în vârstă de 23 de ani al Armatei Imperiale Japoneze știa că în foarte scurt timp avea să ia parte la una dintre cele mai mari operațiuni amfibii care avuseseră loc vreodată. Divizia 3, din care făcea parte, urma să acosteze la nouă kilometri și jumătate nord de Shanghai, iar Divizia 11 avea să debarce la 19 kilometri în amonte, pe Yangtze. La început, niciuna din cele două divizii nu urma să aibă un efectiv complet. Partea avansată a Diviziei 3 număra 3 500 de oameni, iar Divizia 11, din care lipsea Detașamentul „Amaya"[109] de mărimea unui regiment, cantonat în nord-estul Chinei, însuma 4 000 de oameni.[110] Dacă operațiunea reușea, avea să se obțină o suplimentare a efectivelor garnizoanei din Shanghai cu mii de soldați pregătiți de luptă, ceea ce avea să încline balanța în favoarea Japoniei.[111]

Pentru Asano, de când Divizia 3 primise ordin să plece spre Shanghai, zilele se scurseseră ca și cum ar fi fost în mijlocul unei pâcle, iar el fusese, totodată, zăpăcit și în continuă mișcare. Când ieșiseră din cazarma situată în orașul Nagoya din sudul Japoniei, în urmă cu mai bine de o săptămână, el și camarazii săi fuseseră întâmpinați de mulțimi de civili care îi aclamau și agitau stegulețe. Au urmat apoi zile lungi de așteptare în portul Nagoya, până în zorii zilei de 20 august, când divizia s-a îmbarcat pe câteva nave mari. În scurtă vreme, deveniseră parte din grupul de acțiune al forței de intervenție care se îndrepta spre China. Erau conduși de *Nachi* și *Ashigara*, crucișătoare de mare capacitate, care, în urmă cu un deceniu, când fuseseră construite, fuseseră cele mai puternice din clasa

lor, şi care continuau să fie impresionante. Asano simţea cum i se umflă pieptul de mândrie văzând carenele imense de oţel ale crucişătoarelor care brăzdau valurile violente ale oceanului.

Târziu, în noaptea de 21 august, forţa de intervenţie niponă a ajuns pe Yangtze şi în insulele Saddle de la gura estuarului fluviului. Soldaţii au fost nevoiţi să se îmbarce pe nave mai mici care puteau naviga în apele puţin adânci ale lui Huangpu. Asano şi unitatea sa au fost transferaţi pe *Jintsu*, folosind pasarele întinse între nave. Mai făcuseră acest tip de mutare şi în alte rânduri, şi era un lucru destul de simplu în apele liniştite dintr-un port, dar în marea agitată din regiunea Chinei trebuia să se aibă grijă ca navele să nu se ciocnească una de alta. Zeci de marinari erau în picioare pe punte, împingând cu beţe lungi din bambus cele două carene, pentru a le ţine la distanţă una de alta. Odată ajunşi la bordul lui *Jintsu*, Asano şi camarazii săi au descoperit că acesta era sărac la capitolul confort, iar ei au făcut cu greu faţă arşiţei din ce în ce mai mari a verii chinezeşti. Cu toţii erau nevoiţi să caute câte un colţişor pe navă unde exista fie şi cea mai măruntă pală de curent pentru a profita să doarmă cât mai mult cu putinţă.

Asano şi mii de alţi soldaţi aşteptau în imediata apropiere a coastei chineze, fără să fi fost însă detectaţi. Comandanţii chinezi neglijaseră complet misiunile de recunoaştere aeriene deasupra fluviului Yangtze, şi niciunuia dintre ei nu-i trecea măcar prin cap că o astfel de forţă de intervenţie nu aştepta decât un semnal pentru a ataca. Eşecul serviciilor de spionaj a fost cu atât mai uimitor, cu cât asupra existenţei unei astfel de forţe de intervenţie se făcuseră speculaţii din belşug. Cea mai vehiculată variantă era că, dacă Japonia avea să trimită ajutoare luptătorilor asediaţi din Shanghai, acestea urmau să acosteze undeva, în afara oraşului, probabil pe malul drept al

lui Yangtze. „Din aceste puncte pot fi trimise ameninţări către chinezi [către ierarhia militară chineză] de-a lungul căilor ferate Shanghai-Nanjing şi Shanghai-Hangzhou," argumenta un analist britanic anonim într-un raport săptămânal al serviciilor secrete despre situaţia din Orientul Îndepărtat.[112]

O acostare pe Yangtze, la nord de Shanghai, ar fi pregătit, totodată, scena pentru o înaintare puternică spre sud, ducând, astfel, la încercuirea trupelor chineze în interiorul oraşului. Aceasta era o tactică japoneză clasică, căci liderii militari niponi erau discipoli înflăcăraţi ai strategului german Alfred von Schlieffen[113], care considera că încercuirea era operaţiunea militară ideală. Schlieffen se baza pe studiul asupra bătăliei de la Cannae[114] din 216 î.Hr., când generalul cartaginez Hannibal a anihilat cea mai mare parte din armata romană folosind o admirabilă mişcare de cleşte. În ciuda inferiorităţii numerice, această strategie a dus la obţinerea victoriei şi nimic nu putea fi de mai mare interes pentru Japonia, o naţiune insulară cu o populaţie limitată. În consecinţă, manevrele de înconjurare descrise de Schlieffen deveniseră doctrina fundamentală în Japonia şi fuseseră introduse în toate manualele şi instrucţiunile armatei.[115]

Chiar şi pentru cei care nu studiaseră doctrina japoneză, un atac la nord de Shanghai nu era nici pe departe o presupunere exagerată. Era, oricum, exact ce făcuseră japonezii în 1932 pentru a câştiga, în cele din urmă, prima Bătălie pentru Shanghai. Şi, într-adevăr, fortăreaţa Baoshan încă purta semnele acelui mic război. Până şi jurnaliştii se aşteptau la o repetare a acelei acţiuni. În după-amiaza zilei de 22 august, un corespondent de presă care vizita Cartierul General al Marinei Japoneze din Hongkou, l-a întrebat pe căpitanul care îl însoţea, dacă există vreo umbră de adevăr în zvonurile care circulau

conform cărora Japonia se pregătea să debarce trupe pe malul fluviului Yangtze, cu scopul de a executa o operaţiune de încercuire similară celei din urmă cu cinci ani. Căpitanul i-a răspuns că acest lucru era puţin probabil: „Preferăm să aplicăm noi planuri"[116], a spus.

Însă exact opusul acestei declaraţii a fost adevărat, aşa cum avea să se vadă în următoarele câteva ore.

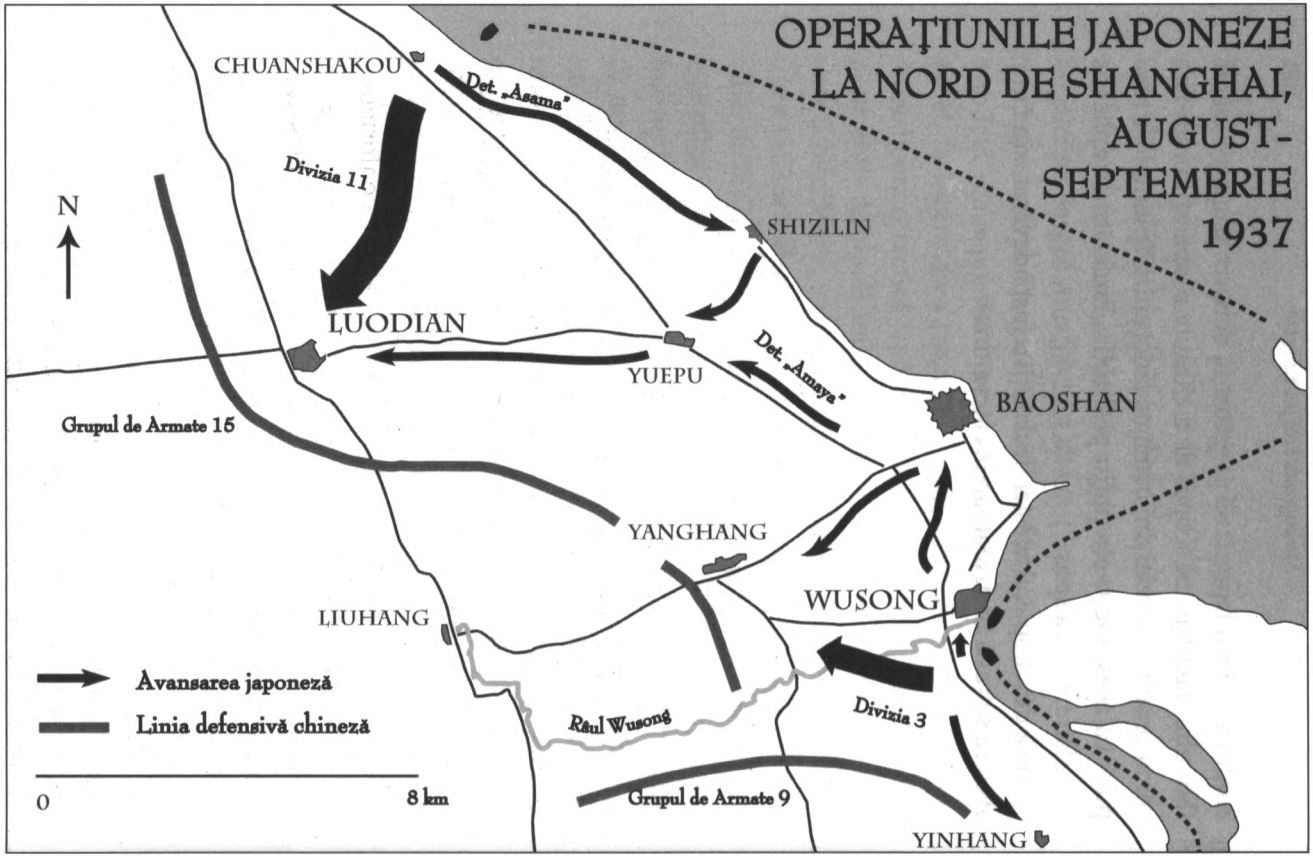
OPERAŢIUNILE JAPONEZE LA NORD DE SHANGHAI, AUGUST-SEPTEMBRIE 1937
CHUANSHAKOU
Det. „Asama"
Divizia 11
N
SHIZILIN
LUODIAN
YUEPU
Det. „Amaya"
BAOSHAN
Grupul de Armate 15
YANGHANG
WUSONG
LIUHANG
Avansarea japoneză
Linia defensivă chineză
Râul Wusong
Divizia 3
0
8 km
Grupul de Armate 9
YINHANG

Capitolul 4

Banzai! Banzai! Banzai![1]
23 august–10 septembrie

Pe măsură ce se apropia de crucişătorul uşor *Yura*, Matsui Iwane vedea cum carena cenuşie a navei reflecta flăcările portocalii de pe malul fluviului făcute de proiectilele care sfâşiau cortina de catifea pe care noaptea o aruncase peste Huangpu. Bubuiturile produse de artileria navală care ataca poziţiile chineze estompau orice alt zgomot, iar şalupa generalului japonez părea să înainteze fără să scoată niciun sunet. Era ora 2.00 dimineaţa, pe 23 august, iar peste numai o oră, primii soldaţi trebuiau să iasă din barjele de acostare şi să-şi croiască drum prin apă, spre ţărm. Numai timpul putea să spună dacă oamenii, mulţi dintre ei de vârstă mijlocie, smulşi în urmă cu câteva săptămâni din ritmul vieţilor lor atât de confortabile, mai aveau încă chef de luptă aşa cum avuseseră în tinereţe.[2]

Ambarcaţiunea a încetinit şi şi-a oprit motoarele alături de *Yura*. Când Matsui a urcat pe puntea crucişătorului, contraamiralul Nagumo Chuichi[3], comandantul Diviziei 8 Crucişătoare, era deja gata să îl întâmpine. Nagumo fusese desemnat să conducă iminenta debarcare, dar, deşi era ocupat până peste cap, n-a surprins pe nimeni că a dorit să-şi rezerve timp pentru a-l întâmpina personal pe Matsui la bordul navei sale. Unul era militar de carieră, iar celălalt, marinar, şi ar fi trebuit să fie

dezbinați de rivalitățile tradiționale dintre cele două servicii, dar, cu toate acestea, erau cunoștințe vechi. Amândoi activaseră în Societatea „Asia Mare". Matsui se considera norocos pentru că putea colabora cu un om ca Nagumo într-o conjunctură atât de critică.

Matsui a urcat scara către turnul de comandă. De acolo ar fi văzut mult mai bine cum avea să se desfășoare întreaga acțiune. Un vuiet puternic s-a rostogolit de dincolo de râu, dinspre localitatea Wusong, unde exploziile se succedau cu rapiditate. Acolo urma să debarce Divizia 3. De peste câmpuri străbătea zgomotul mai estompat al bombardamentelor din Chuanshakou, un oraș de pe malul fluviului Yangtze care fusese ales ca loc de debarcare pentru Divizia 11. Artileria navală începuse să tragă într-acolo imediat după miezul nopții. Cu o zi în urmă, multe dintre navele japoneze se îndepărtaseră cât mai mult cu putință înspre sud de golful Huangzhou pentru a provoca trupele chineze și a le determina să-și împrăștie atenția de-a lungul întregii coaste. Cu toate acestea, pentru că mai rămăsese atât de puțin timp până la debarcare, nu mai avea niciun rost ca trupele japoneze să pretindă că această operațiune avea să se petreacă altundeva.

Trecuseră mai puțin de 48 de ore de la luarea deciziei de a lansa două desanturi amfibii lângă Shanghai, în loc de unul singur. Inițial, Matsui fusese tentat de planul de a debarca ambele divizii la Chuanshakou. De acolo, printr-o deplasare rapidă, ar fi putut să-și croiască drum prin zona rurală slab apărată din vestul îndepărtat al orașului Shanghai, prinzând zeci de mii de soldați chinezi atât în oraș, cât și în jurul acestuia. Însă Flota a 3-a avea un plan diferit și foarte curajos, care presupunea debarcarea Diviziei 11 Infanterie la Chuanshakou, și amplasarea Diviziei 3 Infanterie într-un punct mai „fierbinte", la Wusong, mult mai aproape de

concentrările masive de trupe chineze din Shanghai. Intenția era de a pune presiune atât pe partea din față, cât și pe cea din spatele forțelor chineze. Planul ar fi putut funcționa, dar s-ar fi putut dovedi extrem de costisitor dacă operațiunea din Wusong se lovea de o rezistență hotărâtă din partea inamicului. Ofițerii care concepuseră planul fuseseră conștienți de riscurile existente și, ca să îndulcească pilula amară pe care urmau să o înghită omologii lor din armată, se oferiseră să le pună la dispoziție mai bine de 500 de pușcași marini de elită.

În ziua de 21 august avuseseră loc multe discuții pro și contra acestor planuri și, atât armata, cât și marina păruseră incapabile să ajungă la un acord. În cele din urmă, Matsui luase decizia în locul lor. Era genul de bărbat care, deși își petrecuse aproape întreaga viață în uniformă, avea și instincte politice extraordinare. Știa cât de important era să își mențină bunele relații cu comandanții navali și, în plus, planul mult mai agresiv al acestora ar fi putut aduce o mult mai rapidă eliberare a cetățenilor japonezi captivi în Shanghai. De aceea, în final, marina a primit câștig de cauză.

Matsui se întâlnise cu cei doi comandanți de divizie în dimineața zilei de 22 august. Îi plăcea pe amândoi. Fujita Susumu, comandantul Diviziei 3 îl impresiona prin atitudinea sa stoică. Pe de altă parte, Yamamuro Monetake de la Divizia 11 era determinarea personificată și părea că avea să se lupte strașnic. Totuși, Matsui nu dorea ca ei să se pripească, să fie nechibzuiți. Planul celor din marină, le explicase el, nu avea să fie ușor de pus în practică. Prudența urma să fie de o importanță maximă: „Aveți grijă la soldații chinezi deghizați în civili și, de asemenea, să fiți atenți la starea de spirit a populației din Shanghai", îi pusese în gardă pe cei doi. „Soldații și ofițerii trebuie să rămână în permanență în alertă cu privire la situația din jurul lor. Trebuie

să aveţi grijă la apa şi produsele agricole pe care le cumpăraţi. Asiguraţi-vă că nu sunt otrăvite de chinezi."[4]

Ziua dinaintea debarcării fusese grea şi încărcată. Cele două divizii sosiseră în insulele Saddle, micul arhipelag din apropierea estuarului Yangtze, debarcaseră, apoi trupele fuseseră transferate pe nave mai mici. Între timp, navele Flotei a 3-a patrulau în sus şi-n jos pe Yangtze şi Huangpu, având o perspectivă de nimic îngrădită asupra zonelor de acostare. Ploile de vară provocaseră creşteri ale debitelor şi în multe locuri nivelul apei îl depăşise pe cel al uscatului, protejat de diguri. În faţa japonezilor se întindeau câmpuri verzi de orez străbătute în toate direcţiile de mici canale şi pârâiaşe. Se zăreau, de asemenea, grupuri de ferme, unele înconjurate de pereţi solizi. Era terenul ideal pentru apărare.

În timpul zilei, Matsui a trecut de la o navă la alta. Energia sa inepuizabilă masca faptul că, indiferent ce ar mai fi făcut în acele momente, succesul sau eşecul nu mai depindeau deloc de el. Cu toate acestea, cei din jur ştiau că nu era străin de unităţile pe care le comanda. Pe vremea când fusese doar un tânăr sublocotenent, în urmă cu aproape patruzeci de ani, făcuse parte din Regimentul 6 care în acel moment era parte din Divizia 3. În urma cu mai puţin de un deceniu, fusese comandantul Diviziei 11 timp de 28 de luni. Pentru Matsui era ca şi cum toate piesele unui puzzle s-ar fi aşezat la locurile lor în acea noapte caldă de august.

Puţin după miezul nopţii de 23 august, puşcaşii marini care urmau să alcătuiască grosul trupelor primului val de atac la Wusong au sosit într-un convoi de vapoare cu aburi din Shanghai. Ei ofereau o privelişte binevenită, cu atât mai mult cu cât scuteau Divizia 3 de a face primul pas pe uscat şi s-au îmbarcat în grabă pe ambarcaţiunile de acostare, nişte vase mici special

concepute pentru acest tip de operaţiuni. Pe măsură ce barajul artileriei navale creştea, bărcile au început să traverseze apa fără valuri.

Cu câteva minute înainte de acostare, navele de pe râu şi-au aprins reflectoarele pentru a-i orbi pe apărători, inundând malul fluviului într-un albastru fantomatic. Luminile descriau un semicerc în jurul zonei de debarcare şi arătau artileriei navale încotro să-şi îndrepte proiectilele. Ori de câte ori se auzea trăgând vreo mitralieră chineză, ea atrăgea imediat atenţia trăgătorilor japonezi şi era redusă la tăcere. Mortierele din şanţurile de pe mal erau orientate spre invadatorii care se apropiau, dar toate gloanţele loveau apa cu pleoscăituri şi fără a face nicio pagubă.[5]

La ora 3.00 dimineaţă, prima ambarcaţiune a atins uscatul, şi-a aruncat ancora, rampa a fost coborât şi a pleoscăit, iar puşcaşii marini au început să-şi croiască drum prin apă spre uscat. Ei au urcat digul care pe alocuri avea şi 4,5 metri înălţime şi au observat terenul din faţa lor. Dintr-odată, o rafală de mitralieră a răpăit prin noapte, punându-i la pământ pe câţiva. Venise dinspre un cuib al chinezilor aflat la doar 50 de metri distanţă. Puşcaşii au atacat cu baionetele fixate la arme. În timp ce alergau prin câmp deschis, au auzit o explozie. Cineva călcase pe o mină. Au urmat şi alte explozii. Nu mai era însă nicio cale de întoarcere, aşa că au năvălit asupra poziţiei chinezilor şi s-au angajat în lupte corp la corp care nu au durat însă prea mult. După numai câteva secunde au ocupat poziţia.[6]

Mai departe, în faţă, se aflau mai mulţi apărători chinezi, dar japonezii i-au descoperit la timp şi i-au anihilat repede. După cum speraseră, şi aşa cum sugeraseră iscoadele lor, soldaţii care fuseseră puşi să apere acea fâşie de mal erau nişte prăpădiţi din trupele paramilitare. Calea le era deschisă pentru

obiectivul lor imediat, o şosea militară care mergea paralel cu fluviul Huangpu. În timp ce puşcaşii marini cucereau poziţiile, Divizia 3 debarca pe mal. Până la ora 8.00 dimineaţa, comandantul diviziei păşea pe uscat, odată cu ultima sa unitate. Piloţii bombardau şi distrugeau drumurile de pe uscat pentru a întârzia sosirea întăririlor inamicului. Debarcarea fusese un succes total. Veştile pe care Matsui le primea de la Divizia 11 erau, la rândul lor, bune.

Fusese planificat ca debarcarea să înceapă la ora 2.00 a.m., dar mutarea în bărcile în care au fost aduşi oamenii pe uscat a durat mai mult decât fusese prevăzut, iar primul soldat din divizie a pus piciorul pe dana situată la nord de Chuanshakou abia la ora 3.50. Chiar şi aşa însă, soldaţii au pornit înspre periferia oraşului, întâmpinând o rezistenţă foarte slabă din partea inamicului. Chuanshakou era apărat de o singură companie chineză. Până la ora 7.00 a.m., cea mai mare parte din primul val fusese debarcată.[7]

Matsui era mulţumit. Totul mergea conform planului. De fapt, mergea chiar mai bine decât sperase. Victimele din cele două divizii nu erau mai multe de vreo patruzeci. Matsui avea încredere în curajul soldaţilor săi. În sinea sa însă mulţumea Cerului care se dovedise a fi neobişnuit de cooperant: se nimerise să fie o dimineaţă senină, ceea ce îi permitea să profite cu uşurinţă de superioritatea aviaţiei sale. De îndată ce a devenit clar pentru toată lumea că operaţiunea fusese un succes, Matsui şi-a adunat laolaltă tot personalul din statul său major. Aveau ce sărbători, aşa că şi-au ridicat cu toţii paharele cu sake şi au toastat într-un singur glas, pentru împărat: *„Banzai! Banzai! Banzai!"*

*

Zhang Zhizhong a primit un telefon la ora 5.30 a.m. Se afla într-un orăşel de lângă Nanxiang, unde îşi mutase nu demult

cartierul general. La celălalt capăt se afla Liu Heding, comandantul Diviziei 56 Infanterie, care apăra malul fluviului Yangtze la nord de Shanghai. Liu l-a informat pe Zhang că o forță inamică, nu se știa cât de mare, debarcase în vecinătatea Chuanshakou. Nu mai erau disponibile alte informații în acel moment, deoarece bombardamentul întrerupsese toate liniile telefonice din zona de debarcare. Dar pentru Zhang era mai mult decât suficient. Era limpede că se deschidea un nou front. Munca sa de comandant devenea dintr-odată cu mult mai complicată.

Pentru că liniile de comunicație erau, în cea mai mare parte, distruse, Zhang a ajuns la concluzia că nu mai putea face mare lucru în Nanxiang, așa că s-a hotărât să se ducă la postul de comandă al Diviziei 87 Infanterie din Jiangwan, un oraș situat la nord de Shanghai. Astfel, ar fi fost mai aproape de zona de debarcare și ar fi putut să-și facă mai bine o idee despre ceea ce se întâmpla acolo. A pornit la drum în mașina sa de serviciu, dar n-a ajuns prea departe. Era o dimineață strălucitoare, iar avioanele japoneze umpleau cerul. Vehiculul său le atrăgea constant atenția, iar șoferul său fusese nevoit să se ascundă de mai multe ori. Zhang și-a dat seama că nu avea să ajungă nicăieri în felul acela, așa că a hotărât să abandoneze mașina și să-și continue drumul pe jos. În scurtă vreme a întâlnit un biciclist. Soldatul a coborât să-l salute, iar apoi l-a întrebat cu o expresie maliţioasă: „Ce-nseamnă asta? Mai nou, comandantul trebuie să meargă pe jos?" Zhang Zhizhong nici măcar nu s-a obosit să-i răspundă, ci a smuls bicicleta din mâinile militarului uluit, a sărit în șa și a pornit spre linia frontului.[8]

Când a ajuns, era aproape ora 9.00 dimineața. Abia atunci a primit informația că japonezii debarcaseră nu numai la Chuanshakou, ci și la Wusong. Situația era chiar mai gravă decât crezuse. Wusong era mai aproape și, pentru a face față

în special acelui pericol, a trimis imediat o jumătate din Divizia 87 Infanterie şi un regiment din Brigada de Instrucţie, o unitate de elită care abia ajunsese de la Nanjing. În ceea ce privea zona din jurul Chuanshakou, era evident că Divizia 56 Infanterie nu putea să asigure de una singură siguranţa ariergărzii forţelor chineze care luptau în Shanghai. De aceea, Zhang Zhizhong a trimis Divizia 98 Infanterie să apere cea mai mare parte a malului fluviului Yangtze, care era ameninţat.[9] Între timp, a transmis ordine de deplasare către Divizia 11, o unitate care sosise în zonă cu ministrul adjunct de război, Chen Cheng. Divizia trebuia să se deplaseze către Luodian, un oraş aflat la câţiva kilometri de zona de debarcare de la Chuanshakou. Comandantul diviziei a încercat să obiecteze: „În momentul în care o să ridicăm capul, o să fim bombardaţi. Cum o să ajungem până acolo?" Însă, Zhang Zhizhong a insistat: „La urma urmei", a spus, „eu însumi am reuşit să ajung de la Nanxiang la Jiangwan."[10]

Japonezii au ajuns însă acolo mai repede decât se preconizase. În timp ce principala forţă de uscat încă se lupta pentru a obţine controlul oraşului Chuanshakou, o mică unitate de câteva sute de oameni se îndrepta deja spre Luodian. Marşul sub soarele arzător de august s-a dovedit epuizant pentru rezervişti şi, de îndată ce au ajuns în oraş, fără să întâlnească aproape niciun fel de rezistenţă, şi-au instalat tabăra, fără să se preocupe prea mult de pregătirea apărării. Asta i-a făcut să devină o ţintă facilă. Unităţile avansate ale Diviziei 11 Infanterie chineză au sosit la sud de Luodian la ora 4.00 p.m. şi, chiar dacă fuseseră cam „zgâlţâite" de raidurile aeriene prin care trecuseră pe drum, au decis să atace imediat. A fost o luptă scurtă. Într-o oră, japonezii erau învinşi.[11] O hartă găsită asupra unui ofiţer japonez mort indica Luodianul ca fiind înconjurat. Asta

le-a arătat chinezilor, dacă mai aveau vreun dubiu, că oraşul reprezenta un obiectiv major pentru niponi.[12]

Japonezii aveau motive întemeiate să încerce să ocupe Luodian, după cum chinezii aveau motive excelente pentru a încerca să-l păstreze. Consilierul german Falkenhausen continua să insiste că, dată fiind situaţia strategică de ansamblu din zona Shanghai la finele lunii august, oraşul era cheia deţinerii controlului asupra regiunii. Stăpânirea lui Luodian însemna, de fapt, deţinerea controlului asupra unei părţi din şoseaua care ducea în sud spre oraşul Dachang şi unde, mai departe pe acelaşi drum, se afla Shanghaiul însuşi. Tot din Luodian pornea şi şoseaua către Jiading, o localitate importantă situată la opt kilometri spre vest, care, la rândul ei, era poarta de intrare în Nanxiang, aproape de linia de cale ferată de o importanţă strategică vitală care lega Nanjing de Shanghai. „Luodian este, în acest moment, un punct strategic crucial," scria Falkenhausen într-un raport confidenţial.[13]

Parcă pentru a confirma importanţa localităţii Luodian, japonezii au reacţionat la înfrângerea suferită în urma ciocnirii cu Divizia 11 prin organizarea rapidă a unui contraatac masiv. După ce au securizat flancul drept împotriva unui eventual atac chinez dinspre nord, şi-au trimis o parte din forţa principală spre oraş.

Au plănuit un atac cu trei componente, cu câteva sute de soldaţi în fiecare coloană. Infanteriştii erau însoţiţi de tancuri şi tunuri de munte. Chinezii au înţeles repede că, într-o confruntare directă, n-ar avea nicio şansă în faţa adversarilor lor mult mai bine echipaţi.

În schimb, apărătorii chinezi şi-au fixat poziţiile de-a lungul şoselelor care duceau spre oraş, lansând ambuscade la scară mică, pentru a-i hărţui pe japonezi pe măsură ce avansau.

Au reuşit să-i încetinească, dar nu şi să-i oprească, iar japonezii au reuşit să intre în Luodian pentru a doua oară în aceeaşi zi. Chinezii au reacţionat rapid, concentrându-şi toate trupele disponibile în interiorul oraşului, pentru a-i opri. Au început lupte de stradă care au continuat şi după apusul soarelui. Era genul de luptă strânsă în care chinezii erau cel puţin egali japonezilor, dacă nu chiar superiori acestora. La un moment dat, coloanele nipone au trebuit să se retragă, lăsând în urmă zeci de morţi şi trei tancuri în flăcări. Mult după căderea întunericului, se mai auzeau încă împuşcături în zona de câmpie din jurul oraşului Luodian în timp ce trupele chineze îi urmărea pe inamicii care se retrăgeau.[14]

*

Pe 23 august era ziua lui Hu Guobing, dar sărbătorirea ei era chiar ultimul lucru la care s-ar fi gândit acesta. Era încă dimineaţa devreme când regimentul din care făcea parte a primit ordin să-şi strângă lucrurile şi să se pregătească de plecare. Inamicul japonez debarcase la Wusong, la mai puţin de opt kilometri nord de bivuacul regimentului de lângă oraşul Jiangwan din apropiere de Shanghai, şi trebuia alungat. Războiul se derula rapid pentru Hu. În urmă cu mai puţin de o săptămână se aflase încă în Nanjing, apărând capitala, fără a se expune însă în realitate vreunui pericol, decât, poate, în cazul vreunui raid aerian japonez. Şi apoi, dintr-odată, în urmă cu patru zile, regimentul său primise ordin să urce într-un tren cu destinaţia Shanghai.[15]

Primele ore ale călătoriei de 320 de kilometri de la Nanjing la Shanghai trecuseră destul de repede. Trupele erau la adăpostul întunericului şi nu trebuiau să se teamă de atacurile aeriene. Dar, când a început să crape de ziuă, au început să apară problemele. De fiecare dată când era reperat un avion japonez

la orizont, trenul se oprea. Abia la ora 4.00 p.m. au ajuns la 48 de kilometri vest de Shanghai. De aici încolo, dată fiind virtuozitatea aeriană a japonezilor, nu mai era recomandat să meargă cu trenul, iar regimentul a primit ordin să pornească în marş pe timp de noapte, până la Jiangwan. Când au ajuns la destinaţie, în dimineaţa zilei de 21 august, şi-au săpat tranşeele şi s-au pus pe aşteptat.[16]

Hu Guobing era un membru din elita armatei chineze. La 23 de ani era sublocotenent în Brigada de Instrucţie, unitate înfiinţată în urmă cu doi ani la recomandarea lui Hans von Seeckt, şeful consilierilor germani, care a avut o influenţă definitorie în ce priveşte formarea noii armate chineze la începutul deceniului. Seeckt dorea ca brigada să funcţioneze ca unităţile Lehr[17] sau „de instrucţie" ale Reichswehr-ului german. Scopul era de a forma un nucleu de ofiţeri cu experienţă care urmau să acţioneze ca instructori ai altor unităţi noi, permiţându-le, totodată, ofiţerilor de la alte arme să circule şi să vină în contact cu cele mai recente evoluţii privind tactica şi tehnologia.[18] Brigada de Instrucţie constituia nucleul armatei modernizate a Chinei care, la un moment dat, ajunsese să numere nu mai puţin de şaizeci de divizii. Dar intervenise războiul, iar acum brigada era aruncată într-o luptă în care trebuia să îndeplinească acelaşi rol ca şi pe timp de pace: să fie un exemplu pentru ceilalţi militari.

Mândrindu-se cu faptul că făcea totul ca la carte, regimentul lui Hu Guobing a pornit într-un marş perfect prin câmpurile de orez în plin proces de coacere. Un pluton condus de un tânăr locotenent forma avangarda şi înainta în şiruri ordonate, în ritm iute, de parcă ar fi fost la paradă. Nu era nimic discret în această formaţie de manual, iar aviaţia japoneză care roia pe cer a reperat-o aproape imediat. Un proiectil a străbătut cerul,

şuierând şi a explodat în partea din faţă a plutonului, împroşcând tone de pământ îmbibat în aer. Din tânărul locotenent n-a mai rămas nicio bucată recognoscibilă. Un comandant de grupă a fost rupt în două şi a murit pe loc. Doi soldaţi şi-au pierdut picioarele. Inspirat, comandantul regimentului le-a ordonat plutoanelor să se disperseze şi să-şi facă drum către obiectiv, fiecare pe cont propriu.

Pentru că ajunseseră în bătaia armelor din linia japoneză de lângă Wusong, plutoanele s-au dispersat, pe grupe. În scurtă vreme, au început să se audă pocniturile şi pârâiturile armelor mici cu care se trăgea de-a lungul întregului front susţinut de regiment. Comandantul de companie Qin Shiquan, absolvent al Academiei Militare Centrale, conducea două companii spre poziţiile inamice, având grijă ca niciunul dintre soldaţii săi să nu fie văzut. Când s-a apropiat suficient de mult, i-a ordonat gornistului să sune, şi-a ridicat pistolul Mauser, s-a întors cu faţa spre oamenii săi şi a ordonat: „La atac! La atac!"

Zgomotul brusc a expus în mod fatal poziţia în care se afla. Observatori japonezi nevăzuţi, care se ascundeau prin preajmă, au transmis coordonatele către navele de război din larg. În câteva minute, proiectilele au început să cadă ca o ploaie asupra unităţii, cu o precizie de-a dreptul misterioasă.[19]

Furtuna de oţel stârnită de japonezi asupra trupelor chineze a făcut ca de toată disciplina acestora să se aleagă praful. După puţin timp, fiecare unitate a rămas pe cont propriu. Hu Guobing şi-a petrecut cea mai mare parte a zilei încercând să scape de avioanele japoneze care roiau deasupra câmpului de luptă în căutarea ţintelor. „Era ca şi cum inamicul putea vedea totul. Era important să nu se acţioneze pripit. Practic, nu exista nicio altă opţiune decât să te ascunzi într-o gaură sau în spatele vreunei brazde"[20], avea să îşi amintească el.

Împuşcăturile au continuat toată după-amiaza şi nu s-au oprit până după lăsarea întunericului. Abia atunci soldaţii au putut respira oarecum în voie, au luat câteva înghiţituri din raţiile de hrană şi şi-au umezit gâtlejurile uscate cu o gură de apă din bidonaşe. În acelaşi timp, au profitat de libertatea de mişcare pe care le-o oferea întunericul şi s-au grăbit să-şi îmbunătăţească poziţiile. Ştiau că, odată cu ivirea zorilor, avea să fie prea târziu, iar un şanţ superficial sau un camuflaj prost ar fi putut însemna condamnarea la moarte.[21]

Hu îşi împărţea tranşeea cu un student. Se cunoscuseră de doar câteva ore, dar legaseră o strânsă prietenie, ca între tineri. Când întunericul a făcut loc zilei de 24 august, atmosfera a redevenit tensionată. Dintr-odată, proiectilele japoneze au început să le atace poziţia. Lipit de fundul şanţului în care se afla, Hu era obsedat de un singur gând – să rămână în viaţă. Apoi şi-a dat seama că studentul de lângă el nu mai fusese niciodată în vreo luptă şi că acela trebuia să fie primul său baraj de artilerie, aşa că s-a întors spre el cu dorinţa de a-i spune câteva cuvinte de îmbărbătare. L-a văzut însă pe tânăr zăcând întins pe pământul umed, cu ochii închişi, ca şi cum ar fi dormit. Sângele curgea dintr-o rană care îi despicase fruntea, acoperindu-i tot chipul. Era mort.[22]

Pentru locotenentul Liu Yongcheng din Brigada de Instrucţie, primele două zile de luptă cu japonezii nu fuseseră deloc aşa cum se aşteptase, ci reprezentaseră un joc mortal de-a v-aţi-ascunselea cu un inamic invizibil, care nu se arăta niciodată, dar care îşi făcea simţită prezenţa brusc, printr-o ploaie de gloanţe sau o serie de proiectile care veneau parcă de nicăieri. La sfârşitul zilei de 23 august, îşi conducea oamenii printr-un mic grup de colibe ţărăneşti bombardate, de lângă Wusong, când a dat peste un grup de soldaţi chinezi răniţi. Liu

nu i-a recunoscut, dar era evident că erau singurii rămaşi în viaţă din unitatea lor. Nu puteau fi evacuaţi, deoarece drumul înapoi către principala linie de front chinezească trecea peste vaste spaţii aflate în câmp deschis, unde nu exista niciun element de relief care să poată oferi protecţie împotriva focului mortal al artileriei navale. Liu nu a zăbovit prea mult lângă soldaţii răniţi, ci şi-a continuat drumul, fără să spună o vorbă. Avea o treabă de făcut.[23]

Mai târziu în aceeaşi zi, Liu stătea chircit în spatele unei movile care separa două câmpuri de orez. Trimisese doi cercetaşi în recunoaştere şi încă nu se întorseseră, aşa că a hotărât să pornească de unul singur în recunoaştere şi a încercat să se rostogolească din vârful movilei, dar în momentul în care silueta sa a putut fi zărită, a şi primit două gloanţe în piciorul drept. A alunecat pe spate, sângerând abundent din cauza rănilor. Unul dintre comandanţii săi de grupă, un veteran din războiul din 1932, l-a ajutat să-şi panseze rănile şi a folosit ocazia ca să analizeze situaţia tactică, subliniind pentru ceilalţi faptul că propriul său pluton şi cele două din apropiere suferiseră pierderi grave: „Nu trebuie să continuăm să atacăm", a argumentat comandantul de grupă. „Inamicul ştie exact unde ne aflăm. Dar nici nu trebuie să ne retragem, căci retragerea e încă şi mai periculoasă. Hai să rămânem pur şi simplu pe loc şi să ne păstrăm poziţia din spatele movilei."

Liu a ascultat în tăcere. Ştia că liderul grupei era un om cu experienţă şi îi respecta părerile, aşa că au rămas în spatele movilei pentru tot restul zilei.[24]

În dimineaţa următoare, iscoadele japoneze au depistat poziţia lui Liu în spatele movilei şi au început să arunce cu grenade. Liu a fost din nou rănit, de data asta în spate. Unul dintre soldaţi a înşfăcat trusa de prim ajutor cu intenţia de a-i bandaja

rana. Însă, când l-au întors pe Liu pe burtă, un glonț a lovit umărul ofițerului. Sângerând din numeroasele răni, Liu era la fel de neajutorat ca soldații pe care îi văzuseră în urmă cu o zi lângă colibele țărănești. Dar, când comandantul companiei a aflat de starea proastă în care se afla Liu, a trimis o echipă de brancardieri ca să-l evacueze la spitalul de divizie din teren. Au urmat apoi luni lungi de recuperare, dar el a fost unul dintre norocoși. Dintre cei 44 de ofițeri și soldați din pluton care porniseră la luptă în urmă cu doar o zi, doar 16 rămăseseră apți pentru luptă.[25]

*

Fusese decizia lui Chiang Kai-shek în calitatea sa de președinte al Consiliului Militar Național de a-i numi pe Zhang Zhizhong și pe Feng Yuxiang, „Generalul Creștin", să răspundă de apărarea orașului Shanghai. Cu o săptămână înainte de bătălie, consolidase chiar autoritatea lui Feng Yuxiang transformând regiunea Shanghai în cea de-a Treia Zonă de Război și numindu-l comandantul acesteia. Acum începea să regrete. Într-o conversație telefonică cu Feng Yuxiang, la scurt timp după debarcarea japoneză, Chiang Kai-shek reiterase nevoia de a-i ține sub supraveghere pe cei mai tineri comandanți de pe linia frontului: „Nu ezita să le dai sfaturi", îl sfătuise pe general. Feng răspunsese că nu avea să ezite, dar a continuat povestind o anecdotă despre generalul japonez Nogi Maresuke care, în timpul Războiului Ruso-Japonez din 1904-1905, lăsase toate deciziile importante în seama șefului său de stat-major. „Comandanții din linia frontului au curaj și spirit beligerant. Treaba lor este să primească ordinele și să lupte. Treaba mea e să stau în spatele lor, ca și Nogi, să scriu câteva poeme și să aștept să mor." Chiang Kai-shek a insistat însă: „Indiferent de situație, nu fi timid! Dă-le câteva

sfaturi." „Desigur", a replicat Feng, „dacă nu merge bine ceva, am să rezolv problema. Nu voi ezita. N-ai nicio grijă."

Numai că acest lucru nu era suficient pentru a-l liniști pe Chiang.[26]

Zhang Zhizhong, comandantul erudit al Flancului Stâng, era o sursă chiar și mai mare de preocupare pentru Chiang. Toate discuțiile lor despre lupta împotriva japonezilor păreau să fi fost doar vorbe goale. Zhang nu manifestase suficientă voință să impulsioneze atacurile împotriva micilor forțe japoneze din oraș în momentele în care astfel de atacuri ar fi putut decide soarta bătăliei. Acum, când sosiseră deja întăriri pentru japonezi în două locuri, era prea târziu să mai încerce o înfrângere rapidă a inamicului. Cu rezultate puține în teren, Zhang a sărit și mai tare calul acordând disproporționat de mult din timpul său pentru a da declarații grandilocvente trimișilor diverselor ziare. Chiang Kai-shek se săturase de toate acestea. Era cuprins de o frustrare pe care o împărtășeau și consilierii săi germani, care au căzut de acord că Zhang nu avea „duritatea" necesară pentru a face față japonezilor.

Deplasarea ministrului adjunct de război Chen Cheng pe front, chiar înainte de debarcările japoneze, era un prim indiciu că Chiang Kai-shek se pregătea să-l înlocuiască pe Zhang Zhizhong, care se dovedise a fi un lider mult mai slab decât se așteptase. Pe de altă parte, Chen Cheng era în asentimentul lui Chiang, căci recomanda insistent ca japonezii să fie provocați la o bătălie totală în Shanghai, pentru ca astfel să fie abătută atenția acordată de Japonia regiunii din nord.[27] O altă confirmare a faptului că Chen Cheng era favorit a venit după debarcările japoneze, când a fost numit la cârma Grupului de Armate 15, format în grabă din șapte divizii răspândite pe o zonă întinsă aflată la vest de Chuanshakou.[28] Dată fiind poziția sa în

armata chineză din Shanghai, Grupul de Armate 15 cădea, fără îndoială, în zona de responsabilitate a lui Zhang Zhizhong. Însă, printr-o umilitoare întorsătură de situație, Zhang nu a fost informat despre numirea lui Chen Cheng și a aflat despre aceasta indirect, de la alți comandanți de front.

Temându-se că era marginalizat, Zhang Zhizhong s-a grăbit spre cartierul general al celei de-a Treia Zone de Război din Suzhou pentru a discuta cu comandanții de acolo și a se lămuri cu privire la situația politică. La Suzhou a reușit să discute la telefon cu Chiang Kai-shek, care se afla la Nanjing, și a înțeles imediat cât de șubredă îi era poziția, căci Chiang a început prin a-l critica pentru faptul că se afla atât de departe, în spatele liniei frontului: „Ce cauți la Suzhou? Ce faci la Suzhou?" tot repeta Chiang, fără a manifesta, de fapt, nicio înclinație pentru dialog. „Domnule președinte", i-a răspuns Zhang, „m-am întors la Suzhou pentru a discuta câteva probleme strategice importante. Altminteri, sunt întotdeauna pe linia frontului." Simțindu-se acuzat pe nedrept, Zhang a adăugat: „Dar ce se întâmplă cu dumneavoastră?" Chiang Kai-shek a fost deranjat de abordarea lipsită de respect: „Ce se întâmplă cu mine?" a urlat el. „Tu mă întrebi ce se întâmplă cu mine?" Vocea sa se transformase într-un urlet răgușit, iar Chiang Kai-shek a trântit telefonul.[29] În acel moment, Zhang Zhizhong nu a mai avut niciun dubiu că zilele sale în calitate de comandant-șef de operațiuni erau numărate.

O umbră de deznădejde începea să-i cuprindă pe comandanții chinezi. Debarcările japonezilor își atinseseră obiectivul imediat de a elibera presiunea pusă pe micile forțe marine grupate în Shanghai. Chinezii fuseseră obligați să-și înceteze atacurile asupra Hongkou și Yangshupu. În schimb, acum trebuiau să aibă mare grijă unde să distribuie resursele între numeroasele

fronturi. Dacă forţele debarcate de japonezi ar fi continuat să sporească, aşa cum se părea că o să se întâmple, s-ar fi confruntat, pur şi simplu, cu posibilitatea foarte reală de fi prinşi într-o mişcare ca de cleşte tipic japoneză. În esenţă, în doar câteva zile, forţele chineze trecuseră de la ofensivă la defensivă.

În acest context, pe 24 august a sosit la Suzhou proaspăt numitul şef al Grupului de Armate 15, Chen Cheng. Prezenţa sa avea menirea de a ajuta la întărirea rezistenţei, dar el trebuia, totodată, să se familiarizeze cu condiţiile din teren, de vreme ce se nădăjduia că peste puţin timp ar fi trebuit să joace un rol şi mai important pe front.[30] Comportamentul sigur pe sine al lui Chen Cheng şi disponibilitatea sa de a trece peste comandantul local, semnalau faptul că avea deja autoritatea reală. El a fost de acord cu planurile făcute de Zhang Zhizhong în ziua precedentă pentru a contracara debarcările, dar le-a considerat insuficiente, dată fiind ameninţarea recent sositelor trupe japoneze, aşa că a ordonat să fie mutaţi încă şi mai mulţi soldaţi din Shanghai înspre zonele de debarcare.[31]

Zhang Zhizhong a acceptat totul, supus. De fapt, le-a dat chiar impresia celorlalţi ofiţeri adunaţi în Suzhou, inclusiv germanilor, că intenţiona să cedeze întregul front din Shanghai.[32] Cu doar câteva zile înainte, îi impresionase pe reporterii străini cu comportamentul său controlat şi calm în mijlocul unui atac aerian,[33] iar acum era de-a dreptul timid. După zece zile în care aproape că nu dormise, părea să fi ajuns la limita puterilor sale. Având un comandant care aborda un asemenea tip de conducere atunci când era pus în faţa eşecurilor de pe front, era de la sine înţeles că atitudinea defetistă începea să predomine în rândul generalilor din Suzhou. Pentru a contracara această stare de spirit, Falkenhausen a propus un plan care ar fi putut redeştepta instinctele ofensive ale chinezilor. În

timpul unei lungi întâlniri din noaptea dintre 24 şi 25 august, generalul german a sugerat să fie regrupate toate forţele care fuseseră trimise către zona Luodian pentru a se putea lansa un atac din toate părţile împotriva forţei de uscat japoneze. Demonstrându-şi predilecţia specific germană pentru o lovitură decisivă, avea de gând să îi arunce pe invadatori direct în Yangtze. Toţi ofiţerii convocaţi au fost de acord.[34]

Cu toate acestea, la ivirea zorilor, optimismul care îi animase la întâlnirea din timpul nopţii a început să se evapore treptat. Trecuseră deja 48 de ore de la debarcări, iar armata japoneză îşi întărise poziţia de la Chuanshakou, ajungând rapid la o masă critică, care ar fi făcut imposibilă dislocarea. Tancurile şi artileria erau aliniate pe malul fluviului, iar geniştii construiau un dig care să înlesnească descărcarea oamenilor şi a materialelor. Ocupaseră deja un cap de pod care măsura 16 kilometri în lungime, cu o adâncime de 8 kilometri, şi începuseră construcţia unui drum care să înainteze pe uscat, pregătindu-se, în mod evident, pentru o ofensivă majoră.[35]

Într-un raport secret către Chiang Kai-shek, Falkenhausen descria situaţia dificilă care se crea pe măsură ce japonezii îşi consolidau poziţia avantajoasă: „Trebuie remarcat că armata şi marina inamicului acţionează într-o strânsă coordonare. Chiar dacă artileria de uscat este încă destul de slabă, activitatea ei este compensată de puternica artilerie navală şi de aviaţia de pe portavioane", scria generalul german. El a adăugat că aerodromurile de pe insula Chongming contribuiau la susţinerea „superiorităţii aeriene totale" a Japoniei în zonă în acel moment, şi adăuga, concluzionând: „În consecinţă, principalele noastre operaţiuni trebuie efectuate după lăsarea întunericului."[36] Cuvintele ofiţerului german erau, deopotrivă, un sfat, dar şi o afirmare a stării de fapt. De la sfârşitul lunii august,

cele mai multe operațiuni chineze s-au desfășurat după apusul soarelui. Doar atunci infanteria chineză și japoneză erau, cumva, pe picior de egalitate, fără ca niponii să mai poată beneficia de zdrobitorul avantaj pe care li-l oferea sprijinul aviației. Noaptea ajunsese să fie un factor de echilibru în inegala luptă pentru Shanghai.

În timpul zilei, neobosiții japonezi păreau să fie pretutindeni. Trimiseseră bărci de cauciuc pe râurile mici în recunoaștere. Baloanele de observație pluteau la orizont, ținând chinezii sub strictă observație și își ridicau imediat avioanele în aer când detectau vreo mișcare.[37] Combinau cunoștințele tehnologice cu un curaj de-a dreptul sinucigaș. Când erau în pericolul de a fi luați prizonieri, japonezii preferau, de cele mai multe ori, să moară. După o bătălie acerbă în zona de lângă Luodian, unul dintre morții descoperiți de chinezi era un sergent major care își făcuse hara-kiri, iar un alt japonez grav rănit a fost găsit când încerca să-și taie gâtul cu lama baionetei.[38]

Luodian era în continuare ținta imediată pentru aproape toate forțele japoneze din zonă care se confruntau cu aceleași unități chineze care îi învinseseră pe 23 august. Chinezii dețineau întăriri puternice înăuntrul și în jurul orașului, dar erau prea puțini ca să poată lua în considerare o operațiune ofensivă împotriva japonezilor la Chuanshakou. În schimb, trebuiau să facă tot posibilul să-și îmbunătățească apărarea. Cu toate acestea, în timp ce așteptau ca japonezii să reia atacul, erau supuși unui bombardament masiv și susținut.[39]

Printre ofițerii chinezi exista un sentiment de criză și senzația foarte reală că lucrurile, de fapt, se încurcau și se agravau. Din perspectiva lor, japonezii aveau succes. Din perspectiva invadatorilor japonezi, însă, lucrurile păreau foarte diferite.[40]

*

Gu Qingzhen, un puşti chinez de 12 ani, nu avusese unde să se ducă la sosirea japonezilor. Mulţi locuitori din sătucul Hanjiazhai, de lângă Luodian, fugiseră din faţa forţei invadatoare, dar părinţii săi au fost dintre aceia care rămăseseră să aibă grijă de casă. Însă, când în sat a intrat o patrulă alcătuită din opt infanterişti vorbind o limbă stranie, fără viaţă, şi-au dat seama că făcuseră o greşeală. Mica familie Gu, împreună cu un grup de 13 oameni se ascundeau într-o clădire, dar au fost detectaţi. Japonezii au intrat cu baionetele fixate la arme şi au început un adevărat măcel.

Gu se strecurase împreună cu părinţii săi într-un spaţiu îngust din spatele unei sobe, dar în zadar. Un soldat i-a descoperit şi a înjunghiat-o în inimă pe mama băiatului. O altă împunsătură îi ucise tatăl. Gu a scăpat fără să fie descoperit, dar baioneta care îi ucisese părinţii i-a zgâriat capul şi i-a străpuns umărul drept. Şi-a pierdut cunoştinţa. Când şi-a revenit, i-a auzit pe soldaţii japonezi vorbind tare afară. Capul, gâtul şi umerii săi erau năclăiţi de sângele său şi de cel al părinţilor săi. Gu a rămas ascuns sub trupurile părinţilor până a doua zi de dimineaţă, când s-a asigurat că japonezii plecaseră. A mers apoi peste câmp, printre cadavrele civililor ucişi, până când a întâlnit singura persoană rămasă în viaţă din satul său, o bătrână care-i era rudă şi care l-a luat să aibă grijă de el.[41]

Ceea ce fusese obligat Gu să trăiască era un exemplu de crimă combinată cu rechiziţionare. Soldaţii Diviziei 11 rămăseseră fără provizii şi începuseră să facă exact ceea ce toate armatele din lume au făcut din cele mai vechi timpuri – să caute hrană în jurul lor. În vreme ce debarcarea iniţială se petrecuse exact aşa cum fusese planificat, încă din a doua zi a devenit limpede că aducerea proviziilor la ţărm se petrecea într-un

ritm mult mai lent decât se aşteptaseră cu toţii. Soldaţii şi echipamentele lor nu au fost la fel de repede debarcaţi pe cât de repede au fost făcute planurile. Până în după-amiaza zilei de 24 august, abia vreo 80 la sută din a doua tranşă ajunseseră să fie debarcaţi de pe vapoarele care îi aduseseră. Era, oricum, o forţă invadatoare cu mult mai mare decât crezuseră ofiţerii chinezi că avea să se adune pe malul fluviului Yangtze.

Mişcarea încetinită a navelor se datora în parte caracteristicilor naturale ale ţinutului unde se făcea debarcarea. Yangtze e foarte puţin adânc la malul său sudic şi cea mai mare parte a debarcării a putut avea loc doar în timpul unui scurt interval oportun creat înaintea zorilor, când nivelul apei atinge cea mai înaltă cotă. Marina le-a împrumutat câţiva marinari care să ajute la dificila sarcină de debarcare a trupelor. Numai că nu au fost de ajuns. Lipsa proviziilor a determinat o încetinire a ofensivei asupra Luodian. „E atât de păcat", scria Matsui în jurnalul său. „Principalul motiv este că au fost pregătite resurse insuficiente de oameni şi materiale pentru debarcare şi aprovizionare."[42]

Numărul victimelor japoneze creştea treptat pe măsură ce întăririle trimise chinezilor către regiunea Luodian începeau să facă diferenţa. La două zile după debarcări, numărul morţilor şi răniţilor din Divizia 11 a depăşit 400 şi tot continua să crească. Printre cei care şi-au pierdut viaţa se afla şi unul dintre ofiţerii personalului superior al diviziei. A fost ucis când cobora din barcă, la Chuanshakou, de către un avion chinez care se strecurase printre avioanele de luptă japoneze. Numărul morţilor creştea atât de rapid, încât nu mai puteau fi incineraţi cu toţii, conform tradiţiei japoneze, iar soldaţii şi subofiţerii au trebuit, în schimb, să fie înmormântaţi la repezeală.[43] Însă, pentru o armată care pretinde că îşi onorează soldaţii căzuţi la

datorie mai mult chiar decât pe aceia rămaşi în viaţă, era un motiv de demoralizare.

În sectorul său, Divizia 3 se confrunta cu alte probleme. Fusese atacată cu ferocitate încă din prima zi după debarcare, iar în cea de-a doua zi soldaţii săi au trebuit să facă faţă altor două atacuri inamice majore, în timp ce erau, totodată, zgândăriţi de bombardamentele ocazionale ale artileriei chineze din regiunea Pudong. Însă cel mai mare pericol venea dinspre flancul drept al diviziei. La nord de zona de debarcare se afla fortăreaţa Wusong, care străjuia intrarea în Shanghai încă din timpul războaielor împotriva imperialiştilor britanici şi francezi, de la mijlocul secolului al XIX-lea. La adăpostul pereţilor din beton, infanteria şi artileria chineză îi ţinteau permanent pe japonezi în timpul debarcării lor în bărci şi pe măsură ce înaintau pe uscat. Ţinteau, de asemenea, şi micile nave care navigau pe fluviul Huangpu cu provizii pentru divizie.[44]

În zilele care au urmat debarcării, în timp ce Divizia 3 îşi întindea capul de pod, fortăreaţa Wusong a rămas un pericol, încetinind considerabil gruparea forţelor japoneze pe mal. Sentimentul japonezilor că sunt înconjuraţi venea şi din faptul că în sud satul Yinhang era şi el controlat de chinezi. Această poziţie, combinată cu creşterea constantă a luptătorilor chinezi în faţa zonei de debarcare, îngreuna situaţia din punct de vedere tactic. Numărul victimelor în rândul japonezilor, care iniţial fuseseră cu mult mai mici decât se temuseră cei care elaboraseră planul, începea să crească. Astfel că pe 25 august, Divizia 3, sau „Divizia Norocoasă", aşa cum fusese adeseori numită, a înregistrat un număr total de peste 300 de victime. Două zile mai târziu, numărul crescuse la 500, iar majoritatea fuseseră ucişi în acţiune.[45]

Primul lucru pe care cei mai mulţi soldaţi japonezi îl sesizau la debarcarea de la Wusong era mirosul ciudat care umplea aerul. În curând aveau să descopere că provenea de la rugurile uriaşe de lângă râu unde armata îşi ardea morţii.[46] Însă, ca şi în sectorul Diviziei 11, era dificil să pregătească suficient de repede corpurile celor decedaţi. De îndată ce a ajuns la Wusong, la doar câteva zile de la debarcarea iniţială, sergentul Shozo Miyoshi a observat grămezile de soldaţi neincineraţi, care fuseseră ucişi în luptă: „Toate trupurile erau în putrefacţie, din cauza descompunerii organelor interne", scria el în memoriile sale, „iar părţile moi ale cadavrelor explodaseră din cauza presiunii. Până şi globii oculari erau ieşiţi din cap cu şase, şapte centimetri."[47]

La patru zile după debarcare, ambele divizii păreau să se fi împotmolit. În cele din urmă, însă, marina japoneză a înclinat balanţa în favoarea lor. În zilele care au precedat şi au urmat debarcărilor, japonezii şi-au masat tot mai multe nave pe fluviile Yangtze şi Huangpu. În acest fel, au dobândit un număr suplimentar de piese de artilerie şi, cel mai important, un suport considerabil pentru forţa aeriană aflată la dispoziţia lor. Pe 26 august, avioanele japoneze efectuau câte 16 raiduri fiecare pe deasupra poziţiilor chineze. Pe 27 august, numărul raidurilor ajunsese la 29, iar pe 28 august, niponii efectuau nu mai puţin de 68 de raiduri.[48]

Acesta a fost impulsul de care aveau nevoie japonezii ca să reînceapă atacul. Pe 28 august, Divizia 3 a reuşit, în cele din urmă, să ocupe satul Yinhang şi să se elibereze, oarecum, din adevărata „cămaşă de forţă" în care intrase din punct de vedere tactic. În aceeaşi zi, după bombardamentul naval intens, Divizia 11 a atacat Luodian. În fruntea acestui atac se afla Wachi Takaji, un comandant de regiment de 44 de ani care îşi conducea oamenii cu sabia scoasă, ucigând cu mâna lui toţi inamicii care îi ieşeau

în cale. Apărătorii chinezi au fost alungați din oraș și împinși spre drumurile care duceau spre vest. Până la amiază, Luodian era în mâinile japonezilor. Însă bătălia pentru acea localitate nu luase încă sfârșit. Chinezii aveau să revină, căci Luodian reprezenta, la urma urmei, un premiu pe care Falkenhausen spunea că trebuie să-l păstreze cu orice preț.[49]

*

Guo Rugui era șeful de stat-major al Diviziei 14 Infanterie a armatei chineze, parte din nou înființatul Grup de Armate 15, și unul dintre ofițerii cu rang înalt din unitate. Avea însă o problemă: era nou-venit și nu cunoștea pe nimeni. Acest lucru era un handicap în armata chineză, unde relațiile personale erau foarte importante, iar lipsa unor aliați apropiați putea fi fatală.[50] De aceea, când a încercat să propună un plan de recucerire a Luodianului, a fost silit să poarte o luptă epuizantă. Superiorii săi au hotărât, în cele din urmă, să-i adopte planul, respectând astfel ierarhia. În cele din urmă, acest lucru avea să decidă soarta atacului.[51]

Până la debarcările japoneze, Divizia 14 Infanterie fusese implicată în apărarea malurilor fluviului Yangtze mai departe, în amonte. Aceasta rămânea principala responsabilitate a diviziei, astfel că, atunci când a sosit ordinul de a porni în marș spre Luodian, au fost luate doar două regimente, 79 și 83, câtă vreme celelalte două au rămas de gardă pe poziție. Guo Rugui a sosit cu trupele în Jiading, la vest de Luodian, pe 29 august. Aflând că Luodian tocmai căzuse în mâna japonezilor, Guo i-a sugerat comandantului său de divizie să nu mai piardă timp și să atace chiar în acea noapte, împiedicându-i astfel pe japonezi să se instaleze în noile poziții și luându-i pe nepregătite. Regimentul 83 avea să lanseze atacul frontal, în timp ce Regimentul 79 avea să înconjoare Luodian și să atace inamicul din spate.

Şeful diviziei a acceptat, dar Guo Rugui trebuia să-i convingă pe ofiţerii care trebuiau să desfăşoare atacul. Comandantul Regimentului 79 şi-a cerut scuze, solicitând specificarea unor linii clare de demarcaţie între regimentul său şi Regimentul 83. Comandantul-adjunct a ridicat din umeri, argumentând că liniile de demarcaţie erau complet inutile, deoarece oricum cele două regimente nu aveau să atace unul lângă celălalt. Era evident că totul nu era decât o încercare de a amâna operaţiunea sau poate chiar de a o anula. În zadar, însă, pentru că în acea noapte, Regimentul 79 a pornit la drum, condus de comandantul său, foarte îmbufnat.

Pentru a intra prin vestul oraşului Luodian, Regimentul 83 trebuia să traverseze un pod pe deasupra unui pârâiaş. Japonezii poziţionaseră lumini şi mitraliere grele la capătul îndepărtat al podului şi, în ciuda câtorva tentative, chinezilor le-a fost imposibil să traverseze, în special din cauză că nu fuseseră susţinuţi de artilerie. Între timp, comandantul Regimentului 79 a respectat orbeşte instrucţiunile. Când s-au apropiat de oraş dinspre est, soldaţii au întâlnit o apă, aşa că au construit o plută din bucăţi de lemn rechiziţionate de la clădirile unei ferme din apropiere, dar numai unul dintre cele trei batalioane ale regimentului a primit ordin să traverseze, iar celelalte două au rămas pe partea sigură a apei. Soldaţii batalionului trimis în oraş puteau auzi focuri intense dinspre locul unde avea loc atacul frontal. Ofiţerii au decis să nu mai înainteze şi să se adăpostească într-o plantaţie de bambus de la periferia oraşului.

Divizia 14 Infanterie înfiinţase un post de comandă avansat într-un templu daoist situat nu departe de Luodian. Când a sosit Chen Cheng, comandantul Grupului de Armate 15, nu a fost deloc încântat: „Acest post de comandă este mult prea avansat în front", a spus el. „Avioanele japoneze nu se joacă.

În zori, vă vor descoperi şi vă vor face bucăţi. Trebuie să vă retrageţi imediat."

Comandantul diviziei n-a avut încotro şi a anulat atacul. El le-a telefonat celor din Regimentul 83, care desfăşurau atacul frontal, ordonând retragerea, dar cu Regimentul 79 n-a reuşit să ia legătura. Ignorând rugăminţile oamenilor săi de a nu abandona unitatea, el a urcat în maşină împreună cu adjunctul său şi a pornit în trombă spre Jiading. După ce comandanţii au sosit la Jiading, ei au sunat din nou pe linia frontului ca să afle ce se întâmpla cu regimentele. Era de rău. Regimentul 83 pierduse 200 de oameni. Regimentul 79 a raportat retragerea a două batalioane, dar al treilea, cel care traversase râul, încă lipsea.

Abia pe la jumătatea zilei au aflat ceva veşti despre batalionul dispărut. Soldaţii acestuia îşi petrecuseră noaptea în pâlcul de bambuşi, dar, când se luminase de ziua, fuseseră reperaţi de japonezii care începuseră un bombardament de artilerie înfiorător, urmat de raiduri aeriene. În cele din urmă, echipele de mitraliori au înconjurat plantaţia de bambus şi au început să tragă prin desişuri. Soldaţii chinezi care mai puteau încă să meargă au alergat spre râu, dar acolo, spre marea lor disperare, au descoperit că pluta li se destrămase şi că scândurile şi plăcile desfăcute pluteau la vale, pe râu. Cu duşmanii suflându-le în ceafă, au început o goană nebună spre celălalt mal. Câţiva au fost doborâţi de gloanţele inamice. Alţii s-au înecat pentru că nu ştiau să înoate sau din cauza echipamentului prea greu. Mai puţin de jumătate de batalion a supravieţuit.

*

„Nimic nou pe Frontul de Vest" – în primele zile după ce japonezii au debarcat la Wusong şi Chuanshakou, Liu Jingchi, unul dintre adjuncţii lui Zhang Zhizhong, şi-a amintit titlul celebrului roman. După vărsarea de sânge de la începutul

bătăliei, o liniște stranie, aproape ireală se așternuse peste Shanghai. Deschiderea noilor fronturi în nordul orașului îi pusese pe chinezi în defensivă peste tot și, pentru că erau nevoiți să aloce mai multe trupe în zonele în care puteau să apară noi amenințări, nu mai erau capabili să-și susțină ofensivele din interiorul zonei urbane.[52]

Pe măsură ce treceau zilele, lupta se restrângea, dar situația se schimbase. Numai Divizia 88, jumătate din Divizia 36 Infanterie și o brigadă independentă rămăseseră pe vechiul front din Shanghai, în timp ce restul trupelor chineze erau trimise să facă față amenințării din afara orașului.[53] Aceste unități erau supuse unei mari presiuni pentru că deveniseră ținta repetatelor atacuri japoneze. Cu toate acestea, tacticile le rămăseseră surprinzător de asemănătoare cu cele dinainte. China trebuia să compenseze inferioritatea sa tehnică bazându-se pe superioritatea numerică și pe dorința de sacrificiu a soldaților săi.

Xiong Xinmin, ofițer de stat-major în Divizia 36, a fost martorul unei sângeroase lupte care a izbucnit când o coloană de tancuri japoneze s-a apropiat de pozițiile trupelor sale de lângă ruinele Universității Fudan. „Asta o să ne facă necazuri", a fost tot ce a mai apucat să gândească înainte ca un soldat înalt de lângă el să înșface un mănunchi de grenade de mână și să țâșnească drept în fața tancurilor. Câteva secunde mai târziu s-a auzit o explozie uriașă și un nor dens de fum s-a răspândit în jurul primului tanc. Chinezul se aruncase de bunăvoie în aer din dorința de a opri atacul. Funcționase. Celelalte tancuri s-au întors și s-au retras către liniile lor.[54]

Abia în acele momente, după ce bătălia din centrul Shanghaiului trecuse deja de primul său vârf frenetic, Zhang Fakui a putut să schimbe situația pozițiilor Grupului de Armate 8 de la est de fluviul Huangpu. Faptul că oamenii săi nu participaseră

la nicio luptă până în acel moment fusese criticat vehement de consilierii germani, dar, privind retrospectiv lucrurile, era greu de imaginat cum s-ar fi putut alătura luptei mai devreme. În timpul primelor zile de la izbucnirea ostilităților, Zhang inspectase zona dinspre cartierul Pudong a râului, căutând poziții bune pentru amplasarea pieselor de artilerie. Apoi urmaseră plictisitoarele operațiuni de transportare a acestora. Tunurile de munte erau foarte grele, dar puteau fi demontate și transportate de patru oameni. Au fost necesari cai pentru a trage tunurile de câmp. Nici nu se pusese problema să transporte tunurile grele, pentru că în Pudong nu existau drumuri bune. Când, în sfârșit, chinezii și-au putut întrebuința artileria, războiul din Shanghai se purta deja de o săptămână.[55]

Chiar și după poziționarea artileriei, Zhang Fakui a fost nevoit să o folosească doar în mod cumpătat, pentru a evita detectarea tunurilor și inevitabilele atacuri aeriene. Tunurile ascunse în plantațiile de bambus puteau trage în țintele din Hongkou de dincolo de râu, preț de numai zece minute, înainte de a fi nevoite să se mute repede în alte poziții. În teren, acest lucru însemna că nu puteau trage decât o dată pe zi, la asfințit, pentru că era mai ușor să se transporte tunurile la adăpostul întunericului.[56] Secretul poziției era singura apărare adevărată a artileriei și de aceea trebuia păstrat cu orice preț. Numai că lucrul acesta a fost valabil până într-o zi, la ceva vreme după ce trupele lui Zhang își ocupaseră pozițiile, când unul dintre comandanții de batalion a invitat un jurnalist în locul unde se afla amplasat. Acesta i-a făcut chiar și o fotografie, într-o postură eroică, în fața unui tun. În ziua următoare poza a apărut în ziarul local. Zhang a fost alertat și a ordonat de îndată schimbarea poziției bateriei. Manevra s-a realizat la timp. Și japonezii văzuseră ziarul, iar avioanele lor au bombardat zona

imediat. Zhang a ordonat, de asemenea, arestarea imprudentului comandant de batalion.[57]

Printre ţintele lui Zhang Fakui se aflau Cartierul General al Marinei şi Consulatul Japonez de pe celălalt mal al lui Huangpu. Soldaţii aflaţi sub comanda sa efectuau, totodată, atacuri simulate asupra japonezilor: se îmbarcau în bărci sau *sampan*-e[58] şi porneau spre malul opus strigând „Atacaţi! Atacaţi!", în timp ce artileria bombarda malul râului Hongkou, ca să se întoarcă apoi în ultimul moment. Atacurile reale nu erau însă niciodată luate în serios, pentru că apărarea japoneză era cu adevărat extraordinară.[59]

Ţinta principală era însă *Izumo*, iar Zhang Fakui o urmărea cu zelul cu care căpitanul Ahab îşi vâna balena albă. N-a avut însă succes, deoarece nava îşi schimba mereu poziţia de ancorare. Acest lucru a fost observat de un oficial britanic de rang superior de la Vama Shanghai, care a contactat armata chineză oferindu-se să introducă pe furiş un observator al artileriei chineze pe clădirea Vămii de dincolo de fluviu, în apropierea crucişătorului japonez. În zilele următoare, observatorul, îmbrăcat în haine civile, a raportat schimbarea poziţiilor navei de-a lungul firelor telefonice întinse la repezeală.[60] Numai că nici această operaţiune n-a reuşit să pună punct evadărilor norocoase ale bătrânului crucişător. Una peste alta, *Izumo* n-a fost lovit nici măcar o singură dată. Marea balenă albă a continuat să plutească, nestingherită.[61]

*

Pentru unii străini, războiul care se desfăşura de jur-împrejurul lor încă mai reprezenta doar o sursă de amuzament detaşat. „Musafirii elegantului hotel Park", scria corespondentul american Edgar Snow, „priveau afară prin impozanta faţadă de sticlă a restaurantului de la ultimul etaj, în timp ce-şi savurau,

mulţumiţi, cafelele din ceşcuţele lor şi urmăreau măiestria cu care bateriile japoneze ţinteau fără greş."[62] Însă convingerea dominantă – că războiul n-avea nimic de-a face cu rezidenţii vestici din Shanghai şi că, în realitate, nu avea să-i afecteze niciodată – începea să se clatine câtă vreme bombele continuau să cadă pretutindeni, ucigându-i şi mutilându-i, indiferent de naţionalitate, pe toţi cei care aveau ghinionul să se afle suficient de aproape de explozii. „Eram îngrozită de focul artileriei din Zhabei", scria Liliane Willens, fiica de nouă ani a unor evrei emigranţi din Rusia, „cu toate acestea însă, am luat liftul până pe acoperişul blocului nostru şi am văzut la distanţă fumul cenuşiu şi gros ce se înălţa spre cer."[63]

Şocul „Sâmbetei Negre" încă nu se risipise la nivelul comunităţii, când tragedia a lovit din nou Shanghaiul. Luni 23 august, la amiază, în timp ce zvonurile privind debarcările japoneze de pe fluviu făceau înconjurul oraşului, o bombă a lovit o parte a Magazinului Universal Sincere, o clădire exclusivistă cu mai multe etaje de pe bulevardul din cea mai aglomerată zonă comercială a oraşului. Explozia a devastat primele trei etaje şi a împroşcat cu schije şi moloz întreaga stradă cu o asemenea forţă, încât Magazinul Universal Wing On din clădirea de vizavi a fost grav avariat.[64]

Era o scenă a unui carnagiu şi devenise, deja, înspăimântător de familiară. Peste tot în Sincere zăceau clienţi morţi – ghemuiţi pe culoare, întinşi pe scări şi îngropaţi sub mormane de mărfuri. Unii muriseră în momentul în care se pregăteau să plătească. Un lift era plin cu oameni răpuşi. La al doilea etaj, se spărsese o ţeavă, iar apa inunda podeaua, amestecându-se cu bălţile de sânge din ce în ce mai mari şi cu parfumul dintr-o vitrină care se făcuse ţăndări. Mirosul de o intensitate scârboasă era insuportabil.

Un ofiţer de poliţie Sikh care dirija traficul dintr-un post înălţat deasupra străzii fusese ucis pe loc şi atârna într-o parte a cabinei sale, cu turbanul încă strâns înfăşurat în jurul capului. Un trăgător de ricşă fusese, de asemenea, lovit şi împins aproape în întregime în scaunul pasagerului, iar expresia feţei sale cu gura deschisă îl făcea să arate de parcă tocmai ar fi tras un pui de somn. Un băiat chinez rătăcea, debusolat, cu sângele ţâşnindu-i dintr-o rană de la cap, din locul unde trebuie să-i fi stat cândva urechea. Unda de şoc aruncase trecătorii pe cealaltă parte a străzii, pe trotuarul din faţa Magazinului Wing On. Acolo, trupurile zăceau amestecate cu jucării strivite. O peliculă de praf alb, fantomatic, acoperea întreaga scenă.

Astfel de dezastre depăşeau cu mult tot ceea ce cunoscuseră pe timp de pace pompierii şi sanitarii de pe ambulanţe, dar, de la evenimentele din „Sâmbăta Neagră", cu toţii îşi stabiliseră, cu o iuţeală uimitoare, noi modalităţi de intervenţie, ajutaţi fiind şi de grupuri de cetăţeni. Zvastica Roşie[65], echivalentul local al Crucii Roşii, şi-a făcut apariţia la locul dezastrului, iar, ca să-i ajute pe răniţi, membrii săi s-au amestecat printre băieţii de serviciu chinezi care purtau pălării cu boruri largi. În doar patru ore strada era curăţată şi spălată cu furtunul, iar magazinele devastate erau acoperite cu placaj, pentru a fi ferite de jefuitori.[66]

Moartea continua să plouă însă din cer. La trei zile după bombardarea magazinului, ambasadorul britanic din China, Sir Hughe Knatchbull-Hugessen, în timp ce călătorea de la Nanjing spre Shanghai într-o maşină purtând steagul Marii Britanii la radiator, a fost atacat de un avion care zbura la joasă altitudine cu vreo 80 de kilometri înainte de destinaţie. În timpul primului atac, ambasadorul a fost rănit în stomac. Ocupanţii maşinii au coborât şi s-au ascuns într-un şanţ, când avionul a făcut o nouă tură aruncând două bombe, care n-au produs

nicio altă pagubă decât că i-au împroşcat cu pământ şi murdărie. Imediat după plecarea avionului, ceilalţi pasageri l-au transportat pe ambasador la spitalul din Shanghai. A doua zi, doctorii au declarat că starea sa de sănătate era satisfăcătoare.[67]

Ofiţerii japonezi nu au exclus că ar fi putut fi vorba despre unul dintre avioanele lor, dar, în acelaşi timp, considerau că oricine călătoreşte printr-o zonă de război trebuie să ştie că se expune unui pericol considerabil. Această atitudine dispreţuitoare s-a manifestat din nou două zile mai târziu: pe 28 august la ora 2.00 p.m., cinci avioane japoneze au atacat zona din jurul Gării de Sud, în timp ce sute de civili se aflau pe peron, aşteptând trenul de la ora 1.30 p.m., care trebuia să-i ducă spre siguranţă din zona rurală. Dar trenul a întârziat, iar soarta le-a fost pecetluită.[68]

Acest atac a fost urmat după o zi de un raid similar asupra Gării de Nord. Un grup mic de hidroavioane japoneze a lansat în total 12 bombe. Unele dintre acestea au provocat incendii care au continuat să ardă până târziu.[69] În ambele cazuri, japonezii şi-au justificat atacurile pretinzând că armata chineză folosea gările pentru a se alimenta continuu cu trupe. La mai puţin de două săptămâni de la începerea bătăliei, bombardarea civililor devenise o chestiune obişnuită. Cele mai multe dintre bombardamente erau accidentale, dar, în cazurile în care erau deliberate, militarii le justificau spunând că, de fapt, civilii reprezentau victime colaterale, iar suferinţa lor nu era decât unul dintre efectele secundare nefericite, dar necesare ale războiului.

*

29 august a fost o zi triumfală pentru diplomaţia chineză. Guvernul lui Chiang Kai-shek a anunţat semnarea unui tratat de neagresiune cu Uniunea Sovietică care, de fapt, fusese

semnat cu opt zile mai devreme la Nanjing. Tratatele de neagresiune aveau să capete mai târziu o reputație proastă din cauza inutilității lor, căci fuseseră semnate de dictatori cruzi de tipul lui Hitler. Cu toate acestea, în anii 1930 reprezentau acorduri cuprinzătoare care marcau cooperarea strategică între două națiuni. Din punct de vedere politic și diplomatic, pactul dintre Nanjing și Moscova pregătea terenul pentru oferirea de ajutor militar sovietic Chinei, împiedicând, în același timp, negocierea unui acord între Uniunea Sovietică și Japonia câtă vreme ostilitățile erau în derulare.[70]

China spera că încheierea pactului era numai un început și că ea ar fi putut atrage după sine „înfrângerea temerii, precum și alte posibilități benefice," conform declarațiilor ambasadorului chinez la Moscova, Jiang Tingfu, un diplomat echilibrat, cunoscut de regulă pentru vederile sale pesimiste cu privire la posibilitatea de a primi ajutor sovietic.[71] La început, Chiang Kai-shek a fost suspicios cu privire la intențiile sovieticilor, și a scris în jurnalul său pe 1 august, când diplomații celor două părți pregăteau tratatul, că se temea că, de fapt, Kremlinul avea să folosească tratatul pentru a pune presiune pe Japonia să încheie un acord similar cu Moscova.[72] Totuși, odată semnat tratatul, scepticismul său a lăsat loc optimismului. La trei zile după anunțarea pactului, Chiang prezicea într-un discurs înflăcărat ținut în fața Consiliului Național Suprem de Apărare că era posibil ca Uniunea Sovietică să intre în război împotriva Japoniei.[73]

China nutrea speranța că Uniunea Sovietică avea să o ajute în caz de război cu Japonia încă de la sfârșitul lui 1936,[74] iar în lunile care precedaseră începerea efectivă a ostilităților din vara anului 1937, ambasadorul sovietic în China, Dmitri Bogomolov[75], făcuse tot posibilul să mențină aceste speranțe. „În cazul

în care [China] își va asuma rezistența armată în fața Japoniei," se spunea că ar fi declarat Bogomolov, „poate să aibă încredere că va primi suport armat din partea Uniunii Sovietice."[76] Dictatorul sovietic Iosif Stalin avea un motiv precis pentru care dorea să împingă China într-un război cu Japonia: acesta i-ar fi permis Rusiei să se concentreze asupra provocărilor strategice dintr-o Europă dominată de Hitler. Un război cu China ar fi putut epuiza chiar inamicul japonez, astfel că, pe termen lung, Rusia nu ar mai fi trebuit să se teamă de vreo amenințare dinspre Asia. Exasperați, diplomații britanici au încercat de mai multe ori să-l alerteze pe Chiang Kai-shek în legătură cu Rusia sovietică, avertizându-l că rușii „n-au în gând decât propriile interese"[77] numai că n-au reușit să zdruncine convingerea liderului chinez în bunăvoința sovieticilor de a-i ajuta. La nivel prof und cognitiv, exista un motiv pentru care Chiang Kai-shek și alții din jurul său doreau cu disperare să creadă că nu doar ajutorul sovietic, ci și participarea directă a Uniunii Sovietice în ostilități erau iminente: așa sperau ei că avea să se desfășoare un război cu Japonia. Planul de Război A schițat în 1937 de mai-marii armatei chineze se baza pe premiza că un conflict al țării lor cu Japonia avea să stârnească, negreșit, un război mai mare între Japonia și Uniunea Sovietică sau Statele Unite ale Americii. Prin urmare, obiectivul principal pentru China era să facă față Japoniei până când urma să beneficieze de pe urma implicării unui aliat mult mai puternic, indiferent dacă acesta ar fi fost Rusia sau America.[78] Acest plan se baza pe raționamentul că nici Moscova, nici Washingtonul nu doreau să asiste la o creștere a puterii japoneze pe continentul asiatic.

Unii dintre comandanții lui Chiang considerau că decizia liderului chinez de a transforma Shanghaiul într-un câmp de

luptă era rezultatul dorinței sale de a grăbi o intervenție externă. Era adevărat că orașul oferea unele avantaje tactice pe care câmpia chineză din nord nu le avea, argument decisiv care fusese folosit de Chiang când încercase să-i convingă pe generalii săi să accepte deschiderea unui nou front aici. Numai că aceste avantaje păreau să reprezinte o slabă recompensă având în vedere pericolul pe care îl presupunea ademenirea inamicului să ocupe cea mai prosperă regiune a Chinei. Mai presus de orice, Shanghai era un oraș internațional și un element-cheie pentru cele mai puternice economii ale lumii, care nu ar fi permis ca el să devină teritoriu japonez, sau cel puțin așa se credea.[79] Conform spuselor lui Li Zongren, unul dintre generalii de top din China, Chiang extinsese războiul în Shanghai datorită importanței pe care o avea orașul, importanță care ar fi putut duce la „o mediere a conflictului din partea puterilor europene și a Statelor Unite sau chiar la intervenția armată a acestora".[80]

*

În pofida succesului în preluarea localităților Luodian și Yinhang, unitățile japoneze se confruntau cu o luptă dificilă. Deținerea regiunii Shanghai rămânea extrem de problematică, și se baza pe controlul a două „buzunare" izolate la nord de Shanghai, precum și pe o garnizoană mereu asaltată din interiorul orașului. Dată fiind inferioritatea lor numerică, erau supuși unei mari presiuni din partea chinezilor. Debarcările de la Wusong și Chuanshakou sporiseră, inițial, forța umană din zona Shanghai cu mai puțin de 8 000 de soldați și chiar dacă soseau treptat întăriri, ritmul era lent. Matsui Iwane simțea că o creștere radicală a efectivelor era necesară pentru a se ajunge la un rezultat decisiv.

La sfârşitul lui august, el a trimis la Tokyo o telegramă în care argumenta că pentru a încheia misiunea avea nevoie în total de cinci divizii. Solicita, cel puţin, trimiterea unei noi divizii din ţară şi a Detaşamentului „Amaya" din Divizia 11, care avea dimensiunea unui regiment şi era postat în nord-estul Chinei, pentru a se reuni cu restul diviziei la Chuanshakou. Comandantul marinei şi demnitarii imperiali au răspuns favorabil, fiind de acord să redirecţioneze detaşamentul spre Shanghai împreună cu câteva unităţi de elită ale marinei.[81]

În timp ce aştepta întăririle, Matsui trebuia să rezolve problemele cu resursele pe care le avea. La o săptămână după debarcare, fortul Wusong rămânea o problemă gravă pentru Divizia 3 „Norocoasa" şi pentru forţele navale, însărcinate cu aprovizionarea acesteia. Artileria chineză făcea ca ancorarea lângă zona de debarcare să fie o operaţiune riscantă şi câţiva ofiţeri ai marinei care se aflaseră în locul nepotrivit la momentul nepotrivit fuseseră făcuţi bucăţi. Uneori, bombardamentul era atât de puternic, încât navele erau nevoite să-şi întrerupă activitatea şi să se retragă într-o dană din mijlocul fluviului Huangpu, după ce descărcaseră doar o parte din provizii. Divizia 3 s-a dovedit a fi neînchipuit de lentă în găsirea unui plan pentru preluarea fortului, şi se părea că nu avea suficientă forţă umană pentru a îndeplini singură operaţiunea.[82]

În schimb, oamenii lui Matsui au elaborat un plan alternativ, în care şi Divizia 11 avea un rol. În timp ce Divizia 3 avea să lanseze atacul frontal împotriva Wusong, Divizia 11 urma să deplaseze Detaşamentul „Asama"[83], o unitate de dimensiunea unui regiment, înspre sud-est de-a lungul fluviului Yangtze şi să atace Wusong din cealaltă parte. În drum, trebuia să ocupe fortăreaţa de la Shizilin, un oraş de pe Yangtze. Ofiţerii din subordinea lui Matsui sugeraseră ca întreaga operaţiune de

preluare a Wusong să fie lăsată în sarcina Diviziei 11, care în general părea să fie o forță mai eficientă de luptă, dar generalul respinsese ideea. Chiar dacă din punct de vedere militar sugestia era logică, îndeplinirea ei ar fi dus la știrbirea reputației pe care o avea venerabila Divizie 3. Divizia 11 urma să aibă rol de suport prin detașarea unui singur regiment.[84]

Atacul a început la ora 10.00 dimineața, pe 31 august. După bombardamente intense navale și aeriene în care au fost implicate 30 de avioane, un regiment al Diviziei 3 s-a îmbarcat în bărci și a navigat în jos pe Huangpu, acostând apoi pe malul nordic la Wusong.[85] Toată după-amiaza, până la lăsarea întunericului, soldații s-au luptat cu unitățile chineze răspândite în fața Wusong, pregătindu-se de intrarea finală în oraș. În același timp, Detașamentul „Asama" al Diviziei 11 a pornit propria ofensivă, mărșăluind de-a lungul malului lui Yangtze spre Shizilin.[86]

Japonezii au strâns lațul în dimineața zilei următoare, pe 1 septembrie. Divizia 3 a ocupat un sătuc din vestul Wusong și a pregătit asaltul asupra orașului. Forțele chineze defensive au opus o puternică rezistență și abia după-amiază târziu japonezii au reușit să avanseze, cu ajutorul artileriei navale.[87] Atacul a fost unul costisitor. Printre japonezii uciși s-au numărat maiorul Shimosaka Masao, care avea reputația de fi fost unul dintre cei mai buni experți în luptele amfibii din țara sa.[88] Detașamentul „Asama" a avut ceva mai mult succes în acea zi, reușind să ocupe fortul Shizilin în cursul după-amiezii.[89]

Japonezii au lansat atacul final împotriva Wusong în zorii zilei de 2 septembrie. Fortul a căzut cu o surprinzătoare ușurință. Navele de transport care se aflau ancorate pe fluviul Huangpu, care așteptau ca tunurile din Wusong să fie reduse la tăcere, puteau ancora acum chiar dincolo de fort. La ora 10.00

dimineaţa, Matsui a văzut steagul Soarelui Răsare ridicat deasupra Wusong. „Am simţit o mulţumire fără margini", scria el în jurnalul său.[90] Jumătate din regimentul chinezesc din Wusong fusese omorât.[91] Era o pierdere importantă, nu numai în privinţa numărului de oameni, ci şi din punct de vedere strategic, şi în curând a început căutarea unui ţap ispăşitor. Acesta a fost găsit, în cele din urmă: Divizia 61 Infanterie din Grupul de Armate 9, care avusese ordin să apere Wusong, dar care, după cum s-a spus, nu fusese suficient de bine pregătită pentru atac. Pentru această greşeală, Chiang Kai-shek l-a destituit imediat pe comandantul diviziei.[92]

Odată cu căderea Wusong, oraşul Baoshan devenea ultimul obstacol major în calea japonezilor care controlau întregul mal al fluviului de la Chuanshakou până la periferia Shanghaiului. Fortul oraşului reprezenta, de asemenea, o ameninţare majoră pentru activitatea navală japoneză, din cauza localizării sale lângă confluenţa fluviilor Yantze şi Huangpu. Chiang Kai-shek înţelegea foarte bine valoarea localităţii Baoshan, şi i-a ordonat unităţii care asigura defensiva – un batalion al Diviziei 98 Infanterie comandat de locotenent-colonelul Yao Ziqing în vârstă de 28 de ani – să păstreze oraşul cu orice preţ. Baoshan prezenta un avantaj important: ca multe alte oraşe chinezeşti cu o anumită vechime, era înconjurat de un zid gros de apărare, care în vremea imperiului ajuta la apărarea împotriva invaziilor, iar acum continua să-şi exercite la fel de bine acest rol.

La rândul lor şi japonezii ştiau că Baoshan era pregătit pentru defensivă şi că era suficientă o unitate mică pentru a apăra oraşul o perioadă mare de timp. Pentru a evita ceea ce putea să devină o baie de sânge de proporţii, Divizia 3, care avea responsabilitatea de a ocupa oraşul, a încercat mai întâi să-i determine

pe chinezi în mod paşnic să părăsească localitatea, aruncând din avioane fluturaşi prin care îi îndemnau să se predea de bunăvoie. Matsui considera că operaţiunea era complet inutilă, ceea ce n-a făcut decât să contribuie la frustrarea pe care o avea observând timiditatea cu care era condusă Divizia 3. Stoicismul pe care iniţial îl admirase la comandantul diviziei se dovedea a fi mai degrabă un fel de letargie.[93]

Pe 4 septembrie nu a sesizat nicio schimbare în ritmul cu care Divizia 3 se apropia de Baoshan. Când reprezentanţii diviziei au sugerat pe la jumătatea după-amiezii că un atac direct planificat asupra oraşului ar fi trebuit amânat până a doua zi, Matsui şi-a pierdut răbdarea şi a insistat ca atacul să aibă loc imediat. Pusese temporar la dispoziţia diviziei o unitate de artilerie, care tocmai debarcase, astfel încât tunurile acesteia să străpungă zidul gros de apărare al oraşului. În ciuda acestui sprijin, soldaţii japonezi trimişi în valuri succesive să escaladeze zidul au suferit pierderi semnificative şi până la căderea nopţii n-au reuşit să penetreze defensiva.[94]

Pe 5 septembrie la amiază, bombardierele japoneze au început să efectueze raiduri aeriene asupra localităţii Baoshan în timp ce artileria navală trimitea o avalanşă de proiectile asupra acoperişurilor cenuşii. Atacul terestru a început o oră mai târziu, când tancurile japoneze au pornit spre porţile oraşului. De data aceasta au reuşit să pătrundă. Comandantul chinez Yao Ziqing a expediat două mesaje către Divizia 98 Infanterie. Într-unul cerea întăriri – lucru imposibil de realizat, deoarece avioanele japoneze bombardau şi distrugeau orice unitate chineză care încerca să se apropie –, iar celălalt era angajamentul de a lupta până la moarte. Tânărul locotenent-colonel, ai cărui ochelari rotunzi îi dădeau un aer de intelectual efeminat, a dovedit că şi-a îndeplinit în întregime

sarcina, care era, în principal, de a ucide cât mai mulți japonezi cu putință înainte de anihilarea inevitabilă a întregului său batalion, inclusiv a sa.

Japonezii i-au împins pe chinezi într-un perimetru îngust. Până la apusul soarelui, aceștia nu mai aveau decât o sută de soldați. Noaptea a trecut fără incidente, pentru că japonezii nu doreau să lupte fără suport aerian, dar știau cu toții că zorii aveau să se arate în cele din urmă. Soarele abia se ridicase deasupra orizontului, când atacul a reînceput. În momentul în care orașul era cât pe ce să cadă, Yao Ziqing i-a ordonat unui soldat să evadeze din încercuire, pentru a transmite superiorilor săi un raport despre situație. Neobservat de japonezi, soldatul a reușit să sară dincolo de zid și a alergat spre cel mai apropiat sat. A fost singurul soldat care a supraviețuit bătăliei. Ducea cu el un mesaj din partea batalionului: „Suntem hotărâți să rămânem la posturile noastre și să continuăm să luptăm până ce ultimul dintre noi va fi ucis."[95]

Căderea orașului Baoshan permitea, în sfârșit, Diviziei 3 să meargă înspre vest și să facă legătura cu Divizia 11.[96] Acest succes a venit în același timp cu alte vești bune pentru japonezi. Pe 6 septembrie, Detașamentul „Tida", care făcea parte din Divizia 3 Infanterie, a aterizat la aeroportul Gongda, la Clubul Japonez de Golf, securizând astfel întrebuințarea acestuia.[97] Al doilea Grup Aerian Combinat a început să înainteze către terenul de aterizare. Aeroportul era o completare importantă a celui din Chongming, marea insulă din estuarul Yangtze, care era folosit de la începutul lui septembrie,[98] deoarece în timp avea să consolideze superioritatea aeriană japoneză în regiunea Shanghai și să îmbunătățească condițiile pentru un suport tactic susținut pentru unitățile terestre.[99] De asemenea, și poate chiar și mai important, era faptul că Tokyo hotărâse

o creştere majoră a forţei umane în regiunea Shanghai. Pe 7 septembrie, s-a ordonat deplasarea către oraş a Diviziilor de Infanterie 9, 13 şi 101, precum şi a Detaşamentului „Shigeto", care consta din unităţi care îşi aveau baza în colonia japoneză din Taiwan.[100] În aceeaşi zi, zece batalioane japoneze de infanterie au primit ordin să se mute în nord-estul Chinei în regiunea Shanghai.[101]

Situaţia arăta sumbru pentru chinezi. Nu numai că unităţile lor de pe linia frontului pierdeau bătălia, dar mai sufereau şi pierderi neînchipuit de grele în timpul procesului. Astfel, Divizia 98 Infanterie a lui Yao Ziqing pierduse 4 960 de oameni de la începutul lunii septembrie. Printre victime se aflau un comandant de regiment care fusese ucis şi un altul care fusese rănit. Diferitele unităţi ale diviziei primiseră şi de patru ori întăriri de la începutul Bătăliei pentru Shanghai. În momentul sosirii, cei care făceau parte din întăriri primeau o armă şi erau imediat trimişi drept în linia întâi: „Unii erau răniţi imediat ce soseau", avea să povestească Fang Jing, unul dintre cei doi comandanţi de brigadă. „Când ajungeau în spital, habar n-aveau din ce unitate făceau parte."[102]

Seria de înfrângeri şi eşecuri a avut un impact vizibil asupra moralului armatei chineze, în mod special asupra celor de la vârf. În timp ce soldaţii simpli manifestau, în general, dorinţa de a continua lupta, ofiţerii superiori continuau să manifeste o slabă determinare.

„Toţi soldaţii mei au fost sacrificaţi. N-a mai rămas nimeni", anunţa Xia Chuzhong, comandantul Diviziei 79, care-l sunase pe Luo Zhuoying, şeful Armatei a 18-a, parte din Grupul de Armate 15. Iar Luo Zhuoying i-a replicat: „Ce, tu nu ai corp? Rămâi unde eşti şi luptă."[103]

*

Albert Newiger era frustrat. Locotenent-colonelul de 48 de ani din estul Prusiei încercase săptămâni la rând să le insufle vederile sale tactice moderne oamenilor pe care trebuia să-i consilieze, dar în zadar. Se afla în amonte de fluviul Yangtze față de Shanghai, într-o localitate numită Jiangyin, unde se pregăteau baraje fluviale. Însă comandantul chinez pe care trebuia să-l sfătuiască era un tip de modă veche – incontestabil plin de curaj, dar de o încăpățânare agasantă. În timpul unui raid aerian japonez care a durat câteva ore, ofițerul chinez reușise să-și păstreze calmul, stârnind admirația plină de invidie a lui Newiger. Însă toate acestea au încetat să mai conteze în momentul în care s-a lovit de refuzul comandantului de a accepta orice schimbare, mai ales o schimbare sugerată de un străin.[104]

După opinia lui Newiger, comandantul chinez era un exemplu pentru cel puțin unul dintre lucrurile care funcționau greșit la clasa ofițerilor chinezi. Un sistem de avansare care avea la bază gradele de rudenie și legăturile personale produsese unele rezultate de-a dreptul grotești. Într-un oraș de pe fluviul Yangtze, Newiger făcuse cunoștință cu un comandant chinez care studiase la Universitatea de Tehnologie din Hanovra și era inginer de profesie, dar care părea să nu înțeleagă nimic din problemele militare. „N-am idee cum de a ajuns general," nota Newiger în memoriile sale după întoarcerea în Germania. „Când întâlnești astfel de cazuri, este imposibil să pui bazele unei cooperări fructuoase."[105]

Newiger sosise în China în 1935, împreună cu Falkenhausen. Țara devenise casa temporară a familiei sale. Fiul său chiar se născuse aici. În primii ani, fusese profesor de strategie la Academia Militară Centrală din Nanjing.[106] Mulți dintre

studenții săi erau bărbați în toată firea, cu cariere militare avansate care primiseră ordin să se întoarcă pe băncile școlii pentru a învăța de la conferențiarii germani. Unii erau chiar mai înalți în grad sau mai în vârstă decât el, cu toate acestea, reverența chineză tradițională în fața profesorilor presupunea că el reușise să-și formeze relații personale care aveau să-l ajute să-și facă treaba în timpul Bătăliei pentru Shanghai.[107]

De fapt, beneficiase de această rețea de relații chiar și înainte de izbucnirea războiului. Fusese repartizat în regiunea Nanjing, cu însărcinarea de a-i consilia pe ofițerii chinezi de acolo în pregătirea pozițiilor defensive. S-a dovedit că șeful biroului de operațiuni de la centrul de comandă din Nanjing era un fost student al său, lucru util în stabilirea unei relații eficiente. Drept rezultat, ofițerii germani și chinezi au putut face o treabă bună împreună, în ciuda limitelor de timp și de resurse pe care le aveau la dispoziție.[108]

Fortăreața de pe Yangtze de la Jiangying era însă o altă poveste. Acolo, Newiger s-a confruntat cu intense suspiciuni, ba chiar cu o ostilitate prost disimulată. Unii chinezi își bazau animozitatea pe principii. „Tot timpul am [...] simțit că Germania era o națiune bazată pe principii militare, ceea ce o făcea să semene foarte mult cu Japonia", avea să-și amintească peste ani unul dintre acei chinezi.[109]

Alții, cum era și comandantul din Jiangyin, pur și simplu nu păreau dispuși să fie tulburați în convingerea lor că știau prea bine cum să-și facă treaba. Adeseori ofițerii chinezi încercau să-și mascheze rezistența la cooperarea cu străinii sub un văl subțire de „politețe și idiomuri asiatice", scria Newiger în memoriile sale. „Alții nici măcar nu se oboseau să se prefacă."[110]

Camaradul lui Newiger, consilierul Robert Borchardt, un sublocotenent de 25 de ani, era, la rândul său, împovărat de

frustrări, dar din motive complet diferite. Frecventase academii militare de prestigiu din München şi Dresda[111] şi avea o origine impecabilă. Doi dintre strămoşii săi luptaseră în războaiele germane de eliberare împotriva lui Napoleon între 1813-1815. Alte două rude de-ale sale luptaseră în războiul din 1870–1871 împotriva Franţei. Trei unchi luptaseră în Primul Război Mondial. Unul dintre ei fusese ucis în acţiune, iar un altul murise din cauza rănilor la scurtă vreme de la încheierea armistiţiului, în 1918. Cel de-a treilea unchi al său, Rudolf Borchardt, fusese poet, cea mai germană dintre profesii, şi-şi servise patria în tranşee „cu mândria unui prusac din Est". Borchardt provenea dintr-o familie germană până în măduva oaselor, şi simţea acest lucru. Numai că exista o problemă. Era pe jumătate evreu.[112]

Robert Borchardt însuşi intrase în armata germană din anii premergători nazismului, Reichswehr, dar fusese concediat în 1934, la un an după venirea la putere a lui Hitler, din cauza originii sale. Rămas fără slujbă, ajunsese consilier în slujba lui Chiang Kai-shek. Este posibil să fi beneficiat de o decizie a lui Seeckt, primul consilier şef german, de a-i ajuta pe soldaţii ne-arieni să-şi găsească de lucru în China. Acest lucru se lega de faptul că soţia lui Seeckt fusese adoptată de părinţi evrei şi putea fi chiar ea însăşi evreică.[113] Indiferent de circumstanţe, Borchardt se confrunta cu o dilemă chiar mai grea decât a lui Falkenhausen, al cărui frate mai mic fusese ucis de naziști.

Tatăl său, Philipp Borchardt, se născuse cu piciorul stâng diform şi nu luptase în tranşee. Nici măcar nu beneficiase de minima protecţie pe care Germania o acorda veteranilor săi de război evrei. Ca orice alt evreu din Germania, Philipp Borchardt era supus unei discriminări din ce în ce mai

acute – discriminare care, în cele din urmă, avea să-l trimită în celebrul lagăr de concentrare de la Dachau.[114] Între timp, fiul său se afla la mii de kilometri distanţă, apărând onoarea naţiunii sale împotriva Imperiului Japonez care, după cum spuneau cei mai mulţi, era, de fapt, aliatul natural al Germaniei în confruntarea internaţională iminentă. Într-o lume ce se pregătea de război, abundau alianţele ciudate.

*

Lu Chuanyong, în vârstă de 26 de ani, era în clasa a XI-a la Academia Militară Centrală din Nanjing şi mai avea puţin până la absolvire când izbucnise războiul cu Japonia, în vara lui 1937. Studenţii şcolii fuseseră împrăştiaţi în zona rurală din jurul capitalei, pentru a evita atacurile aeriene ale japonezilor. Toată lumea ştia că după absolvire aveau să fie trimişi direct pe front, şi pentru cei mai mulţi dintre ei aşteptarea era dificilă. Nu puteau evolua suficient de repede. Absolvirea avea loc pe 27 august şi se părea că nu va fi cine ştie ce ceremonie, având în vedere circumstanţele. Soldaţii primeau hrană şi li se ordonase să doarmă în uniforme, pentru a fi gata în câteva minute să se trezească şi să pornească la drum.[115]

La ora 10.00 p.m. au fost sculaţi din pat şi trimişi într-un marş forţat prin noapte, timp de vreo oră, până au ajuns să vadă conturul învăluit în întuneric al unui templu budist. În curte era un stindard pe care scria „Ceremonia de absolvire". La 1.30 s-a produs agitaţie. Sosise cineva important. Era însuşi Chiang Kai-shek care a ţinut un discurs înflăcărat: „Invadatorii japonezi", a spus el, „au atacat acum Shanghaiul. Se apropie de Nanjing. Vor să distrugă China noastră. Nu mai putem suporta asta. Nu putem sta nepăsători."

După absolvire, Lu Chanyong a fost repartizat la Divizia 87 Infanterie, care se mutase din zona centrală a Shanghaiului spre zona rurală din nordul oraşului pentru a opune rezistenţă forţelor japoneze care debarcau. „Când am ajuns pe câmpul de luptă, am înţeles cât de dificilă era bătălia", avea să povestească el mai târziu unui reporter. „Nu era deloc cum mă aşteptasem. Odată ajuns acolo, pe linia frontului, pe timpul zilei practic nu puteai să faci nicio mişcare... Avioanele japoneze roiau pe deasupra capetelor noastre şi în momentul în care cineva făcea o mişcare şi devenea ţintă, acestea veneau în picaj şi începeau să bombardeze."

Abia după lăsarea întunericului începea adevărata luptă. De aceea, Lu nu reuşi să prindă nicio noapte de somn adevărat timp de două săptămâni. Învăţă să mărşăluiască şi să moţăie în acelaşi timp, iar pentru că liniile de aprovizionare fuseseră întrerupte de atacurile aeriene japoneze, învăţă, ca şi alţii înaintea lui, să aprecieze hrana – orice fel de hrană – ca pe un lux rarisim: „De obicei nu aveam nimic de mâncare şi ne era tot timpul foame. N-aveam decât să luăm câte un pumn de orez uscat, nepreparat din buzunar şi să-l molfăim sau să luăm câte un căuş de apă din şanţuri. Ajunseserăm cu toţii piele şi os", avea să adauge el.

În curând, plutonul său de peste patruzeci de oameni avea să fie redus la vreo douăzeci numai. Erau aproape de limită, şi ar fi fost normal să se retragă pentru reaprovizionare. Însă comandanţii ordonaseră ca oamenii să rămână la locurile lor. Spuneau că urma să aibă loc o întrunire internaţională şi că, dacă se retrăgeau, japonezii ar fi fost în avantaj.[116] Prin urmare, în loc să se reorganizeze în regiunea din spatele frontului, unitatea a primit întăriri direct pe linia frontului.

Veneau întăriri din toată ţara. Cel mai adesea, tinerii soldaţi erau obligaţi să-şi croiască drum spre Shanghai care cum putea mai bine, ceea ce de regulă însemna pe jos. Când soseau, erau epuizaţi şi slăbiţi. Unitatea lui Lu le pregătea câte un *porridge* şi-i ajuta să-şi recupereze forţele cât mai repede cu putinţă. Însă mai mult decât un stomac plin n-aveau cum să obţină. Chiar şi pentru un infanterist bine hrănit, viaţa pe front era o şcoală extrem de dură. „Cei noi nu aveau niciun fel de experienţă. Când te gândeai că aveau să lupte cu japonezii atât de bine echipaţi... Era curată sinucidere", avea să spună Lu.

*

Chiang Kai-shek nu voia să cedeze Luodian. El însuşi i-a chemat pe comandanţii superiori la cartierul general al celei de-a Treia Zone de Război din Suzhou şi a afirmat că oraşul trebuia recuperat cu orice preţ. Comandanţii, la rândul lor, au aruncat în lupta pentru oraş toate diviziile.[117] Într-una dintre seriile de atacuri ale chinezilor, Qiu Weida, un comandant de regiment al Diviziei 51 Infanterie, conducea un atac nocturn împotriva regiunii de sud a Luodian. Mişcându-se în linişte şi nevăzuţi prin întuneric, soldaţii chinezi, care proveneau din vreo două companii, se apropiau de tabăra japoneză, în care toată lumea dormea.[118]

Chinezii au lansat un atac fulgerător. Nu le-au dat nicio şansă japonezilor, împuşcându-i şi împungându-i cu baionetele în timp ce aceştia erau întinşi pe jos. Chinezii au ocupat tabăra şi au aşteptat contraatacul inamicului. Când acesta s-a produs, au început să bată în retragere. Acest lucru era, de fapt, un şiretlic, menit să-i atragă pe japonezi într-o ambuscadă într-o zonă deschisă, în faţa unei linii de soldaţi bine înarmaţi.

Când japonezii au ajuns suficient de aproape, Qiu Weida a lansat un foc de avertisment. Era un semnal prestabilit care a dezlănțuit o ploaie de foc căreia i s-au alăturat armele de mai multe calibre ale infanteriștilor. La ivirea zorilor, Qiu și-a ridicat binoclul ca să vadă scena din fața sa. Era acoperită de un păienjeniș de cadavre și de muribunzi.

Aflat de asemenea lângă Luodian, soldatul japonez Toshihara Tokaji avusese ghinionul de a fi rănit și rămăsese în urmă, într-un ținut al nimănui, după retragerea unității sale. Împreună cu alți trei rătăciți, doi zdraveni și unul ușor rănit, se ascunsese în desișurile dense ale unei mlaștini și se pusese pe așteptat.

Noaptea auzeau vocile chinezilor și erau nevoiți să tacă și să nu se miște dacă doreau să supraviețuiască. Toshihara își însemna gândurile în jurnal. Acestea gravitau în jurul unui singur lucru: setea agonizantă.[119]

„A șaptea zi", scria el. „Vreau apă, apă, apă! Îmi este atât de sete!" Se târî până la o băltoacă din apropiere, pe care o găsi plină de cadavre umflate, dar cu toate astea își umplu bidonul. Aceasta îi aduse ceva ușurare vreo câteva zile. „Mă gândesc la rană ca să uit de sete," scria el mai târziu. „Apoi, mă gândesc la apă ca să uit de durerea pe care mi-o provoacă rana." În a noua zi, cei patru japonezi au reperat un grup de soldați chinezi care se apropiau și s-au pregătit în liniște de luptă. Însă chinezii pur și simplu au curățat balta de cadavrele pe care le-au îngrămădit unul peste altul într-un morman pe malul apei, iar apoi au dispărut, ceea ce le-a oferit japonezilor posibilitatea de a cotrobăi după hrană prin buzunarele cadavrelor. Prada? Două conserve de carne și orez crud.

În a treisprezecea zi, setea l-a copleșit din nou pe Toshihara care a căzut într-un somn delirant și a visat că se afla într-o

berărie, până când a fost trezit de zgomotul luptei. „Am vorbit despre visul meu ca să uităm de sete," scria el. În zilele următoare, bătălia s-a apropiat și mai mult de ei, dar Toshihara și tovarășii săi erau atât de năuciți, încât nu știau cine avansa și cine se retrăgea. În cele din urmă, în cea de-a nouăsprezecea zi, frontul a ajuns în zona mlaștinii în care se ascundeau. Trupele chineze au trecut la doar câțiva pași de ascunzătoare – iar apoi au fost găsiți de japonezii care avansau. „Credeam că o să fim morți cu toții, dar Cerul ne-a apărat", scria Toshihara. „Nu voi uita niciodată acea zi."

Capitolul 5

„Râuri de sânge"
11–30 septembrie

„Acesta ar putea fi Frontul de Vest", gândea corespondentul Hubert Hessell Tiltman, un veteran de război, în timp ce se ascundea în tranşeea întunecată, sperând că era suficient de zdravănă încât să-l protejeze împotriva proiectilelor japoneze care cădeau unul după altul asupra poziţiilor chineze. O ureche antrenată putea deosebi cu uşurinţă între diferitele tipuri de arme, cam la fel cum un iubitor de muzică poate distinge fiecare instrument dintr-o orchestră simfonică. Erau grenade de 152 mm, dar şi *whizzbang*-uri, denumirea pe care o dădeau militarii proiectilelor de mare viteză care depăşeau viteza sunetului, ceea ce însemna că oamenii ascunşi în tranşeele lor auzeau vâjâitul proiectilului care zbura prin aer înainte să se audă zgomotul armei care îl trăsese. Focul neîntrerupt brăzda în sus şi-n jos liniile chinezeşti şi căuta ţintele în zonele din spatele frontului. După cum îşi amintea Tiltman, acea noapte a fost descrisă oficial drept „o noapte liniştită".[1]

Când proiectilele care explodau luminau zona, se puteau vedea clar tranşeele japoneze aflate la mai bine de un kilometru şi jumătate depărtare. Japonezii se retrăseseră în acea poziţie după un atac masiv, dar, în cele din urmă, inutil, care avusese loc cu o zi în urmă. Japonezii erau aprigi în luptă, dar

adversarii lor erau, la rândul lor, luptători de temut. Tiltman era impresionat de soldaţii chinezi pe care îi văzuse în tranşee: erau într-o formă excelentă, bine echipaţi şi erau şi mulţi, pe deasupra. În drum spre linia frontului, observase un număr mare de rezerve de aceeaşi calitate, care aşteptau să se desfăşoare. Era de înţeles de ce comandanţii chinezi alocau astfel de forţe în acea secţiune a liniei frontului, care se intersecta cu drumul ce făcea legătura dintre Baoshan şi Liuhang şi care era de o mare importanţă pentru ei. Dacă japonezii reuşeau să străpungă liniile inamice şi să ocupe Yanghang, satul aflat chiar în spatele liniei frontului, ei s-ar fi apropiat astfel semnificativ de atingerea obiectivului lor, ar fi tăiat adică legăturile dintre trupele chinezeşti care luptau în Shanghai.

În primele zile din septembrie, un intens sentiment de resemnare îi cuprinsese pe ofiţerii chinezi de rang înalt, după ce trupele japoneze ocupaseră una după alta fortăreţele presărate de-a lungul fluviului – mai întâi Shizilin, apoi Wusong şi, în cele din urmă, Baoshan. Cu toate acestea, ofiţerii obişnuiţi şi soldaţii erau, în continuare, hotărâţi să apere fiecare metru de pământ chinezesc. Luptele purtate de-a lungul râului Wusong, care se întindea la vest de orăşelul cu acelaşi nume au devenit extraordinar de sângeroase. „S-a înregistrat un număr imens de morţi de ambele părţi, iar apa golfului devenise roşie", scria oficialul chinez Wang Jieshi în jurnalul său. „Zicala despre «râurile de sânge»[2] s-a transformat într-o realitate concretă."[3]

La câteva zile după ce Tiltman a vizitat frontul, comandanţii japonezi au lansat ceea ce sperau să fie lovitura decisivă, care să le permită o evadare din perimetrul Baoshan. Soldaţii din Divizia 3 au pornit spre Liuhang şi au ocupat Yanghang. În acelaşi atac, Detaşamentul „Amaya" al Diviziei 11[4], care sosise la Wusong pe 2 septembrie, urma să ocupe Yuepu, un sat de

pe un alt drum strategic care ducea la vest de Baoshan şi bloca accesul spre Luodian şi legătura cu unităţile Diviziei 11 care luptau în acea regiune. Exista posibilitatea de a obţine, în sfârşit, spaţiul de manevră necesar pentru a ocupa Shanghaiul, iar japonezii erau pregătiţi să pună totul la bătaie pentru atingerea acestui obiectiv.

Barajul artileriei a început înainte de zorii zilei de 11 septembrie, când armele japoneze de toate calibrele au deschis focul. Pe lângă obişnuitele proiectile trimise de tunurile navale de pe râu, a intrat în luptă şi artileria de pe uscat, ale cărei sunete le deveniseră mai familiare luptătorilor chinezi în ultimele zile, pe măsură ce japonezii reuşiseră, în ultimele două săptămâni, să descarce tunurile în zonele de debarcare aflate de-a lungul fluviilor Yangtze şi Huangpu. După răsărit, au urmat raiduri aeriene de o intensitate neobişnuită. Japonezii îşi desfăşurau întreaga aviaţie disponibilă în acea parte îngustă de front sau cel puţin aşa li s-a părut chinezilor. La un moment dat a venit rândul infanteriei nipone să atace.[5]

Deşi acesta era doar încă unul din seria de atacuri ale japonezilor, tenacitatea de care aceştia dădeau dovadă le arăta chinezilor că totul se schimbase. Totuşi, în urma unei zile întregi de luptă, câştigul teritorial a fost puţin important. Apărătorii au luptat cu o determinare vecină cu fanatismul, în ciuda unei lipse aproape totale de sprijin din partea aviaţiei şi artileriei, şi au profitat de obstacolele naturale reprezentate de canalele care tăiau regiunea intens cultivată. Până la apus, japonezii n-au reuşit să avanseze decât până la capătul estic al lui Yuepu, cu toate că satul fusese complet distrus de bombardamentele artileriei. Yanghang rămăsese în întregime în mâinile chinezilor. În zona de câmpie dintre cele două şosele vestice care mergeau spre Baoshan, unităţile japoneze n-au putut ocupa

decât terenul în care apărătorii au fost complet rași de pe fața pământului de artilerie și aviație.[6]

Pentru un observator din afară, ar fi părut că deja chinezii puteau să se relaxeze. Totuși, din perspectiva comandanților chinezi, situația era complet diferită. Cea mai mare preocupare a lor era superioritatea artileriei japoneze. Zona disputată din nordul Shanghaiului consta în principal din câmpuri joase de orez și bumbac cu foarte puțini copaci, ceea ce nu oferea camuflaj suficient decât pentru cele mai mici unități. Din această cauză, trăgătorii de pe navele japoneze care se aflau în apele înalte ale fluviilor Yangtze și Huangpu puteau să observe uneori direct trupele chineze. Chiar și când nu aveau o viziune clară de pe vasele de pe râu, ei erau ajutați de instrucțiunile patrulelor de observare din avioane sau ridicau baloane deasupra orizontului.[7]

Chinezii știau deja de la o vreme că expunându-și unitățile la atacuri continue din partea tunurilor navale nu făceau decât să le satisfacă japonezilor dorințele și că trebuiau să se îndepărteze de malurile fluviilor și, implicit, de focul letal al marinei imperiale. Decizia de retragere ar fi venit mai devreme sau mai târziu, dar a fost grăbită de presiunea japoneză continuă asupra celor două drumuri dinspre Baoshan, deoarece pierderea acestora ar fi produs o breșă între Grupul de Armate 9 al lui Zhang Zhizhong din regiunea Shanghai și Grupul de Armate 15 al lui Chen Cheng aflat la stânga sa.[8] Generalul Gu Zhutong[9], un membru al cercului de apropiați ai lui Chiang Kai-shek, care fusese numit recent comandant adjunct al celei de-a Treia Zone de Război, văzuse cu ochii săi cum unele dintre cele mai bune divizii îi fuseseră făcute bucăți în apărarea satelor Yuepu și Yanghang și s-a declarat în favoarea abandonării acestora. Între timp, Zhang Zhizhong făcea presiuni pentru o

retragere a trupelor din Yangshupu care risca să fie expus în mod extrem de periculos, dacă breşa avea să devină realitate.[10]

Temerile din ce în ce mai mari ale comandanţilor de pe linia frontului au început să-i cuprindă treptat şi pe ofiţerii superiori lor în ierarhie, ajungând până la mai-marii din Nanjing. Până şi în jurnalul lui Chiang Kai-shek a început să se facă simţit un ton de o oarecare exasperare: „În ultimele zile, situaţia militară s-a înrăutăţit, iar moralul oamenilor începe să se clatine", scria el după retragerile din jurul Luodian. După ce trupele japoneze au intrat în posesia Baoshan el adăuga: „Trupele noastre au fost obligate să adopte un rol pasiv."[11] Chiang Kai-shek pregătea alte indicaţii pentru mai multe tactici defensive în zona Shanghai, printre care se număra şi emiterea, pe 6 septembrie, a unui set amplu de instrucţiuni operaţionale care presupuneau eliminarea tuturor trupelor inamice care debarcaseră deja, dar, pentru că operaţiunea eşuase, forţele chineze trebuiau să folosească terenul în desfăşurarea unei defensive viguroase. Acesta era un semnal că atât retragerea, cât şi încercările de a trage de timp deveniseră opţiuni de neacceptat.[12]

Ordinul de retragere transmis de cea de-a Treia Zonă de Război pentru cele două grupuri de armată chineze a veni târziu pe 11 septembrie.[13] La adăpostul întunericului, grosul diviziei s-a retras către poziţiile care fuseseră întărite de rezerve în zilele precedente. Pentru că mii de soldaţi se deplasaseră cu câţiva kilometri în spate, japonezii n-au sesizat faptul că se petrecea ceva neobişnuit, iar întreaga operaţiune s-a desfăşurat fără nicio neplăcere din partea inamicului. În poziţiile iniţiale ale chinezilor n-au rămas decât echipe sumare. În dimineaţa zilei de 12 septembrie, noua linie de front se întindea de la Gara de Nord spre marginea de est a Jiangwan, ocolea la vest Yanghang şi Luodian, apoi se întindea din nou spre nord spre

malurile fluviului Yangtze. Fără să știe acest lucru, japonezii deveniseră stăpânii aprig disputatei zone de la Yangshupu în sud până la Yuepu în nord.

Conducerea militară chineză a încercat să explice public că nu avusese de ales și că niciodată nu sperase în mod serios să-i poată arunca pe japonezi în fluviul Yangtze, având în vedere sutele de tunuri navale pe care aceștia le aveau la dispoziție. „Obiectivul conducerii chineze a fost de a întârzia și de a îngreuna debarcarea", spunea într-o declarație un purtător de cuvânt chinez. „Nu am sperat să împiedicăm definitiv debarcarea."[14] Chinezii și-au proclamat încrederea în noile poziții în care trebuiseră să se retragă și pe care unii chiar le-au comparat cu Linia Maginot[15] aflată de-a lungul granței dintre Franța și Germania, care la acea vreme încă mai era considerată invincibilă. Spionul olandez de Fremery nu era însă convins de acest lucru. El a parcurs o secțiune întreagă de 16 kilometri de front, fără să întâlnească mai mult de o singură cazemată de beton. Tranșeele, spunea el, erau securizate doar de „cele mai primitive, dacă nu de-a dreptul inadecvate" baricade de sârmă ghimpată.[16]

În schimb, avantajele de care se bucurau japonezii după retragerea chineză au fost considerabile: controlau tot malul stâng al fluviului Huangpu de la Yangshupu până la gura fluviului Yangtze. Se aflau în posesia câtorva drumuri bune, dintre care unele se intersectau, care puteau funcționa drept căi de aprovizionare pentru atacurile viitoare. În cele din urmă, erau liberi să exploateze un mare număr de docuri și dane moderne chinezești, care permiteau un flux nestingherit de întăriri. „În acest fel, conducerea japoneză a obținut spațiul de manevră necesar pentru continuarea cu succes a întregii operațiuni din Shanghai," reflecta cu regret mai târziu unul dintre consilierii germani.[17]

*

Matsui Iwane s-a trezit la ora 6.00 în dimineaţa zilei de 12 septembrie, la sediul cartierului său general de la Colegiul Fisheries Shanghai de lângă Wusong. Era prima sa noapte de somn pe uscat de la plecarea din Japonia. Se spălă, apoi se înclină cu respect către răsărit. Se aşeză apoi într-un pavilion din mijlocul campusului şi începu să mediteze. Observă un strat de flori care rămăsese neîngrijit şi începea să se ofilească. Cu toate acestea, alte plante, proaspete, dar sălbatice, se iveau printre frunzele veştejite. Matsui avea impresia că oleandrul îmbobocit îi zâmbea. De aici tot felul de asocieri. Adâncit în gânduri, generalul compuse un poem:[18]

La sud de Yangtze, o imagine magnifică:
Florile cochete revin la viaţă.
Cavalerul cel drept a obţinut victoria,
Şi este aplaudat de bobocii de oleandru.

Matsui avea un motiv foarte bun să fie gânditor. Zilele precedente asistase la o serie de victorii locale obţinute de forţele japoneze, dar, în ansamblu, avansarea din zonele de debarcare nu fusese deloc una lină. Încercările de a ocupa Yuepu şi Yanghang avansau în ritmul unui melc. „Avansarea pe Yanghang nu merge bine", scrisese Matsui cu o zi înainte în jurnalul său. „E păcat."[19]

Îngrijorarea generalului avea însă să dispară în acea zi de septembrie. La puţin timp după ce şi-a încheiat meditaţia matinală, Matsui a primit veste de la Detaşamentul „Amaya" că, în sfârşit, acesta ocupase Yuepu. După ce-i scosese pe chinezi din sat, detaşamentul stabilizase un perimetru defensiv semicircular de 500 de metri, în jurul limitei de vest a localităţii. Aproape simultan, Detaşamentul „Ueno", o unitate ataşată Diviziei 3, a raportat că ocupase Yanghang şi că urmărise

inamicul până într-o poziție situată la vreo doi-trei kilometri vest de sat. În ambele cazuri se părea că inamicul își abandonase pozițiile pe timpul nopții.

Matsui se bucură, desigur, la auzul veștii că, în sfârșit, satele erau ale sale. Cu toate acestea, se pierduse o oportunitate importantă de a urmări inamicul în timpul retragerii sale. Cu așteptările înșelate, Matsui a compus atunci un poem comic absurd de cinci versuri, mult mai neșlefuit decât versurile pe care le compusese ceva mai devreme:

> Având Yanghang și Yuepu de cucerit,
> „Amaya" și „Ueno" o zi au tot dormit.

Poate că lipsa spiritului ofensiv era rezultatul climatului străin în care se aflau, a presupus el. Apoi, resemnat, s-a gândit că el însuși n-ar fi trebuit să-și facă griji cu privire la oportunitățile pierdute din trecut. Tot ce conta era ce urma să se întâmple.[20]

Mai presus de orice, Matsui mai avea nevoie de oameni. În cele trei săptămâni care precedaseră ziua de 11 septembrie, japonezii reușiseră să debarce 40 000 de soldați și să stabilească un cap de pod care măsura în total 27 de kilometri lungime și mai bine de opt kilometri în adâncime. Împreună cu trupele deja existente în Shanghai însemna că Japonia avea vreo 50 000 de soldați în zonă. Era o forță importantă, dar tot nu era suficientă pentru a cuceri Shanghaiul, mai ales din cauza uzurii la care aceasta fusese supusă. Astfel, pe 9 septembrie, pierderile înregistrate de Divizia 3 se cifrau la 589 de morți și 1 539 de răniți, în timp ce Divizia 11 avea 616 morți și 1 336 răniți.[21]

Solicitarea lui Matsui de a primi întăriri nu a primit imediat răspuns de la Tokyo. Principalul obstacol venea chiar din partea superiorilor săi direcți. Conducătorii armatei nipone priveau Shanghaiul și centrul Chinei în general ca pe o reprezentație

de mâna a doua pe lângă teatrul din nordul Chinei, pe care îl considerau mai important dată fiind proximitatea amenințării sovietice. Această percepție era întărită de semnarea acordului sino-sovietic, la sfârșitul lui august. La un nivel mai practic din punct de vedere tactic, armata japoneză era refractară în a trimite trupe în Shanghai din cauza terenului dificil, care favoriza apărarea și pentru că numărul mare de trupe chineze grupate în zonă făcea ca sarcina de a obține victoria să pară mai greu de îndeplinit. Preferințele armatei erau reflectate în distribuția trupelor. În timp ce în regiunea Shanghai se aflau doar două divizii japoneze, în nord, armata trimisese nu mai puțin de șase.[22]

Principalul susținător al punctului de vedere al armatei era Ishiwara Kanji[23], șeful Diviziei de Operațiuni Generale. Oponent al războiului din China încă de la început și susținător al politicii de non-expansiune, el recomanda ca trupele să fie păstrate pentru confruntarea despre care el și mulți alții credeau că avea să fie inevitabilă, aceea cu Uniunea Sovietică. Focalizarea exclusivă pe China și ignorarea pericolului sovietic erau, după părerea sa, ca „alungarea câinilor de la ușa din față, uitând că lupii se apropie de ușa din spate."[24]

Dar reținerea lui Ishiwara de a trimite mai multe trupe către Shanghai a fost ignorată. Pe 4 septembrie, ofițerii întruniți la Tokyo au ajuns la concluzia că Bătălia pentru Shanghai trebuia finalizată până la sfârșitul lui octombrie sau până la începutul lui noiembrie și în acest scop trebuiau trimise suficiente trupe.[25] Trei zile mai târziu, împăratul Hirohito a aprobat întărirea frontului din Shanghai și trimiterea altor trei divizii de infanterie din insule, împreună cu unități din forțele cantonate în colonia Taiwan.[26] Ishiwara a fost atât de

deranjat de această decizie, încât şi-a prezentat demisia. Mai târziu avea să fie numit în armata din nord-estul Chinei.[27]

În mintea japonezilor nu exista nicio urmă de îndoială că trimiterea întăririlor avea să marcheze o escaladare substanţială a războiului. Situaţia era diferită de orice altă experienţă a lor. Ministrul Armatei, Sugiyama Gen, spunea într-o declaraţie către comandanţii săi: „Acest război a devenit un război total."[28] Pe lângă caracterul special al conflictului, pentru prima oară în istoria modernă Japonia se confrunta cu un inamic pregătit realmente să lupte până la moarte. „Rezistenţa inamicului este, indiscutabil, puternică", scria la întoarcerea sa la Tokyo un ofiţer care inspectase frontul din Shanghai. Hotărârea apărătorilor chinezi, avertiza el, nu trebuia deloc subestimată: „Chiar dacă sunt bombardaţi sau înconjuraţi, nu se retrag."[29]

*

Când Wu Yafu, un tânăr de 28 de ani, a sosit lângă Luodian cu Divizia 58 Infanterie chineză la începutul lui septembrie, nici el şi nici altcineva din batalionul său nu s-au pus pe tândălit. Prioritatea lor era să-şi sape repede tranşeele. Ştiau că aceasta era singura apărare eficientă împotriva artileriei japoneze. Nu trebuiau decât să sape câteva zeci de centimetri până dădeau de apă, ceea ce nu era deloc surprinzător, deoarece săpau într-un ţinut jos, care în unele locuri era chiar sub nivelul fluviului Yangtze, aflat la câţiva kilometri spre est. În scurtă vreme erau deja cufundaţi până la glezne în noroi, dar continuau să sape. Ştiau că nu au altă opţiune dacă doreau să rămână în viaţă. Fermierii locali, aşa săraci cum erau, au ieşit din colibele lor şi au venit să-i ajute. Îşi smulseseră chiar bucăţi din pereţii cocioabelor, ca să întărească cu lemn poziţiile

soldaţilor. Au ajutat, de asemenea, la camuflarea şanţurilor, astfel încât să nu poată fi detectaţi din aer.[30]

După ce au terminat, Wu Yafu şi camarazii săi s-au pus pe aşteptat. A trecut mai bine de o săptămână, iar japonezii tot nu atacau. Cu toate acestea, toată lumea ştia că, mai devreme sau mai târziu, aveau să apară. Fermierii, la rândul lor, erau conştienţi că în curând războiul avea să ajungă la casele lor, aşa că au început, rând pe rând, să dispară, îngroşând rândurile armatei de refugiaţi care pribegeau pe câmpurile din jurul Shanghaiului. Între timp, o ploaie torenţială necontenită făcea şi mai insuportabilă viaţa din tranşee, iar Wu Yafu şi ceilalţi soldaţi din batalionul său abia dacă mai puteau să se odihnească cu adevărat. Din când în când, Wu şi camarazii săi auzeau şuieratul strident al unui proiectil care se apropia, apoi urmau câteva secunde tensionate în care aşteptau şi se rugau, după care respirau uşuraţi când auzeau explozia în altă parte.

Apoi, pe 14 septembrie, a început, în sfârşit, atacul japonezilor. Ca de obicei, atacatorii erau precedaţi de un baraj puternic de artilerie. Însă, din fericire pentru batalionul lui Wu Yafu, ploaia torenţială transformase drumurile de pământ de lângă poziţiile lor în mlaştini vâscoase şi făcuse imposibilă folosirea tancurilor de către inamic, astfel încât nu trebuiau să aibă de-a face decât cu infanteria. Din spatele liniilor de apărare, unitatea lui Wu i-a respins pe japonezi, cauzându-le pierderi grele. În următoarele trei zile, niponii au schimbat tactica şi au supus poziţiile chineze la repetate atacuri aeriene. De această dată au obţinut un oarecare rezultat. Din batalionul lui Wu cinci oameni au fost ucişi, iar zece au fost răniţi. Chinezii au rămas totuşi pe poziţii.[31]

Luodian se afla sub control japonez de la sfârşitul lunii august, dar câmpurile din preajmă rămâneau, în mare parte,

teritoriu chinezesc. Chiar dacă japonezii scăpaseră de presiune după retragerea chinezilor în sud pe 12 septembrie, avansau lent şi şovăielnic. Luaţi prin surprindere de obţinerea bruscă a Yuepu şi Yanghang şi dovedindu-şi încă o dată incapacitatea de a reacţiona cu promptitudine în faţa unor evenimentele neprevăzute, le-au trebuit câteva zile până şi-au trimis patrulele să efectueze atacuri de explorare împotriva noilor poziţii defensive ale chinezilor. Le-au oferit astfel timp comandanţilor chinezi pentru a-şi întări poziţiile de lângă Luodian, în special pe cele două laturi ale drumului ce venea de la Yuepu, care era, aşa cum presupuseseră ei în mod corect, drumul principal pe care aveau să îl folosească atacatorii japonezi.[32]

Pregătirile chinezilor au fost însă numai unul dintre motivele pentru care atacul nipon de la mijlocul lui septembrie a avut un succes moderat. Japonezii, ca şi chinezii, mai aveau încă multe de pus la punct în ceea ce privea coordonarea operaţiunilor infanteriei şi ale blindatelor. Drumul care făcea legătura dintre Yuepu şi Luodian, spre deosebire de zona apărată de Wu Yafu şi de ceilalţi soldaţi, era de o calitate relativ bună şi le permitea japonezilor să deplaseze forţe de circa 25 de tancuri care să acţioneze ca vârful de lance al forţei de atac. Vehiculele blindate au eliminat repede poziţiile chineze şti din apropierea drumului şi şi-au continuat în viteză drumul spre Luodian. Însă, infanteria care îi însoţea, oamenii din Detaşamentul „Amaya" nu au putut urma convoiul. Japonezii controlau numai câţiva metri din zona de câmpie de fiecare parte a drumului. Dincolo de centura aceasta îngustă, câmpurile erau împânzite de soldaţi chinezi, pentru care japonezii care mărşăluiau pe drumul mai înalt decât câmpul erau ţinte uşoare. Infanteriştii niponi s-au împotmolit, aşadar, şi abia puţin după lăsarea întunericului, când apărătorii chinezi aflaţi

la nord față de drum au decis să se retragă spre vest, au reușit și ei să ajungă la Luodian.[33]

Cu siguranță, dezastrul de pe drumul spre Luodian nu a ținut numai de instruirea defectuoasă a soldaților japonezi. Zona din jurul Shanghaiului, un adevărat păienjeniș de mici loturi agricole divizate de bălți și canale, nu era deloc potrivită pentru tancuri. Acest teren fusese principalul argument folosit de armata japoneză împotriva unei desfășurări ample de forțe. Cu toate acestea, odată luată la Tokyo decizia de a trimite suficiente trupe pentru a câștiga bătălia pentru oraș, generalii trebuiau să gândească modalitățile de a preveni dificultățile ridicate de teren. O soluție era de a lansa tancurile amfibii. Numai că tactica adoptată acorda tancurilor doar un rol de sprijin, fără a le lăsa în avangarda atacurilor peste drumurile acoperite de ape. Dacă trebuia traversată o baltă, comandanții japonezi ordonau mai întâi unei mici unități de infanterie să intre în apă sau să înoate până pe celălalt mal și, la adăpostul întunericului, să pregătească terenul pentru a face posibilă debarcarea tancurilor. Cât era încă întuneric, blindatele traversau și ajungeau până la ivirea zorilor să acorde sprijin infanteriei.

Era un procedeu împovărător, prin care aproape că puneau carul înaintea boilor, iar japonezii făceau acest lucru exact ca la carte de fiecare dată. Aceasta ajunsese să le permită oponenților chinezi familiarizarea cu doctrina japoneză, astfel încât de regulă puteau să prevadă ce urmau să facă japonezii. Iar acest lucru putea să se dovedească extrem de util. Cu toate acestea, consilierii germani erau frustrați de rezerva chinezilor de a-și întrebuința echipamentul scump, chiar dacă li se promitea că aveau să obțină efectul maxim. Teama de a pierde echipamentul dicta politica de a-l menține prea departe în spate. „Aici,

ca în toate celelalte cazuri în care japonezii foloseau tancurile în Shanghai," scria specialistul german în blindate Robert Borchardt la întoarcerea sa acasă, „armele antitanc chinezești ar fi putut obține rezultate bune, dacă ar fi fost întrebuințate cu cap și, mai presus de toate, suficient de aproape de linia frontului."[34]

Deși tacticile defectuoase împiedicau cele două părți aflate în conflict să zguduie din temelii frontul din Luodian, și unii, și ceilalți continuau să primească întăriri. Detașamentul „Shigeto" a sosit din Taiwan și s-a alăturat Diviziei 11 pe 14 septembrie, în aceeași zi în care Detașamentul „Amaya" își croia drum dinspre Yuepu pentru a reveni sub comanda directă a diviziei. Până la mijlocul lunii, divizia a devenit o forță de luptă apreciabilă. Numai că și inamicul cu care aveau de-a face în jurul Luodian devenea din zi în zi mai puternic și constituia deja o amenințare semnificativă pentru flancul drept al diviziei dacă acesta avea să se năpustească înspre sud, spre Dachang și să facă legătura cu Divizia 3 de acolo. Prin urmare, pe 18 septembrie, comandanții din Shanghai i-au ordonat diviziei să se concentreze la început pe înlăturarea trupelor chinezești grupate în jurul Luodian.[35]

La acea dată, o ploaie abundentă se așternuse de vreo trei zile peste întreaga regiune din jurul Shanghaiului, determinând o încetinire a luptelor. Japonezilor nu le plăcea ploaia, pentru că transforma drumurile în râuri de noroi, care făceau transportul extrem de dificil, dacă nu de-a dreptul imposibil, în timp ce partea cea mai mare a flotilei aeriene era nevoită să rămână la sol. Chinezii, în schimb, se bucurau de acalmia care le dădea posibilitatea să-și îmbunătățească pozițiile. Astfel, încercarea de a străpunge pozițiile chineze devenea din ce în ce mai dificilă, odată cu trecerea timpului.[36]

*

Performanţele armatei chineze din timpul fazei iniţiale a luptelor din Shanghai au schimbat percepţia lumii despre capacităţile militare ale acestei ţări. China, care în ultimul secol pierduse toate războaiele, adeseori cu naţiuni mult mai mici, dintr-odată luase poziţie. „Nu există nici cea mai mică asemănare sesizabilă între armata chineză de ieri şi oamenii încrezători şi disciplinaţi pe care i-am văzut", scria Hubert Hessell Tiltman, după vizita sa pe linia de front chineză. „Se confruntă cu greutăţi incredibile cu un curaj care merită cea mai înaltă apreciere pe care o poate oferi un text scris."[37]

La Shanghai, armata chineză dusese lupte crâncene pe care nimeni nu le anticipase, şi pierduse atâţia oameni, încât avea să fie nevoie de ani buni ca să se refacă. Însă câştigase prestigiu şi respect până şi în rândul adversarilor japonezi: „Era Chinei timide şi vrednice de dispreţ s-a dus", le spunea un soldat japonez compatrioţilor săi la întoarcerea sa acasă. „Unii dintre ei sunt chiar foarte curajoşi."[38]

Până şi retragerea din 12 septembrie a fost întâmpinată cu simpatie şi admiraţie în capitalele din întreaga lume. Sentimentul era acela că armata chineză se făcuse remarcată prin „magnifica sa... rezistenţă în faţa copleşitoarei forţe a metalului japonez", raporta Agenţia Reuters din Londra.[39]

Armata chineză era o enigmă pentru mulţi dintre străinii care o văzuseră în acţiune. Soldaţii săi nu se împăcau deloc cu ideile vestice despre cum ar trebui să fie veteranii încercaţi în lupte. „Ei arătau de parcă un vânt mai puternic putea să-i ia oricând pe sus", scria un corespondent străin după ce îi văzuse de aproape pe membrii Diviziei 88 de elită. „Unii dintre ei aveau umbrele din hârtie uleiată [impermeabilă]. Ba chiar unul avea un canar într-o colivie. Mulţi mergeau ţinându-se de

mâini. Părea ridicol că aceşti băieţi subţiri, zdrenţăroşi... erau eroii Republicii Chineze!"[40] Fără îndoială că aceşti „băieţi" cu umbrelele lor de hârtie erau capabili să facă fapte de o incredibilă vitejie în luptă.

Probabil că stoicismul şi capacitatea lor de a înfrunta greutăţile făceau diferenţa. Corespondentul american Edgar Snow avea să-şi amintească vizita pe care o efectuase pe câmpul de luptă din afara Shanghaiului, împreună cu ataşatul marinei americane, Evans Carlson, şi despre întâlnirea cu un tânăr soldat chinez, care probabil că nu avea mai mult de 16 ani şi care îi întâmpinase cu mare bucurie pe cei doi cetăţeni din Vest. El îi explicase lui Snow cu zâmbetul pe buze că era singurul supravieţuitor dintr-un grup de 18 soldaţi, care se aflase într-un şanţ lovit din plin de un baraj de artilerie cu o noapte în urmă. Snow rămăsese uimit de calmul şi stăpânirea de sine a tânărului.[41] „Absenţa nervozităţii şi un simţ al fatalităţii, activat odată ce erau expuşi în faţa morţii sunt calităţi ale soldaţilor chinezi, pe care vesticii mă îndoiesc că le au", avea să scrie Snow în memoriile sale.[42]

„Admiraţia mea faţă de soldatul chinez a crescut cu cincizeci la sută", îi scria ofiţerul american Carlson, tovarăşul de călătorie al lui Snow pe câmpul de luptă, lui Franklin D. Roosevelt, preşedintele american pro-chinez, care îi ceruse să-i scrie regulat despre ceea ce vedea şi auzea în China. „Cu un hârleţ bun, câteva mitraliere şi mult, mult curaj şi hotărâre îşi face adversarul să plătească scump pentru cei câţiva kilometri în care acesta a reuşit să avanseze în ultimele trei luni. El rămâne înţepenit în poziţia sa printre nenumăratele bombardamente aeriene şi de artilerie, iar, când infanteria japoneză încearcă să-i atace poziţia, e deja pregătit, cu arma în mână, ca să stăvilească atacul. Soldatul chinez are cel mai mare dispreţ

față de infanteristul japonez. El spune că acesta din urmă n-o să vină niciodată să se lupte bărbățește, față în față."[43]

Fiecare jurnalist care se aflase în Shanghai în toamna anului 1937 avea o poveste de spus despre remarcabilul soldat chinez. Ziaristul american Carroll Alcott a petrecut mai multe zile în tranșeele din Zhabei. În timp ce proiectilele japoneze șuierau pe deasupra capetelor lor, soldații chinezi stăteau pitiți în grotele pe care și le construiseră și fierbeau orez, legume și uneori și câte o bucățică de carne de porc pe vase cu jăratic de cărbune. Își alungau plictiseala inevitabilă cu jocuri de dame și *mahjong* sau scriind scrisori familiilor. Siguranță și un fel de confort primitiv se discerneau în tranșeele chinezilor. Lipsea însă igiena. Alcott povestea că trebuia să se despăducheze de fiecare dată când se întorcea din Zhabei.[44]

Chinezii însă aveau păreri ambivalente cu privire la propriile forțe armate, deși atitudinea tradițională se schimba treptat din cauza crizei naționale în care se aflau cu toții. „Din fierul bun nu se fac cuie; un om bun nu se înrolează soldat", spune un străvechi proverb chinezesc. În vremea imperiului, soldații erau doar niște mercenari, iar interacțiunea dintre militari și societatea din jurul acestora era extrem de limitată. După înființarea republicii, oamenii în uniforme erau adesea doar cu puțin mai buni decât huliganii care lucrau pentru căpeteniile locale, care, la rândul lor, cu greu se deosebeau de gangsterii puternici.[45]

Chiar și după izbucnirea războiului în 1937, unii chinezi se simțeau destul de înstrăinați de armată. Nu era neobișnuit să auzi că milităria era o profesie ca oricare alta, chiar și una potrivită mai degrabă tinerilor indisciplinați și aventuroși, care nu se puteau acomoda cu ocupații mai stabile. „Lupta este

pentru soldaţi. Am ales alte cariere", venea, de regulă, răspunsul chiar şi de la cei mai patrioţi chinezi, dacă erau întrebaţi de ce nu îmbrăcau uniforma militară. Comercianţii din clasa medie din Shanghai se plângeau chiar că soldaţii ar fi trebuit să manifeste mai multă mândrie profesională într-o slujbă făcută cu simţ de răspundere. „De ce sunt soldaţii atât de leneşi?" întrebau ei, scuturând din cap. „Sunt bine plătiţi acum şi este de necrezut că încă nu i-au alungat pe japonezi."[46]

Această perspectivă nu era însă una universală, iar în societatea chineză se contura un decalaj între generaţii. Pentru prima dată, cei mai realizaţi din tânăra generaţie doreau să se alăture armatei. Acest lucru îi nedumerea pe mai vârstnicii chinezi, care nu înţelegeau de ce bărbaţii tineri şi promiţători se grăbeau să se ofere voluntari.[47] Tendinţa era însă incontestabilă. Alfabetizarea, o acţiune dificilă din cauza obligaţiei de a memora mii de caractere, era în general mai uşor de realizat în cadrul armatei, decât în afara acesteia. „Sigur că citesc; de fapt, în armată există mai puţini analfabeţi decât în populaţia civilă din China", comenta un jurnalist occidental.[48]

Evoluţia culturală pe care a adus-o în cadrul forţelor armate nivelul educaţional pare să fi contribuit la o îmbunătăţire a opiniei în rândul publicului. „În această perioadă dificilă, cei mai mulţi străini au recunoscut curtoazia şi amabilitatea soldaţilor chinezi cu care au venit în contact", scria *China Weekly Review*. „Milioane de chinezi s-au adunat laolaltă pentru a-şi susţine cu entuziasm soldaţii; bărbaţii din clasele superioare contribuie cu fonduri, femeile pregătesc îmbrăcăminte şi schimburi pentru ostaşi, băieţii şi fetele fac obositoare servicii de «cercetaşi» sau colectează bani pentru oamenii de pe front. Chinezii vorbesc acum despre «armata noastră», despre «soldaţii noştri» şi despre «eroii noştri»".[49]

*

Era deja întuneric când locotenentul Gong Yeti a decolat cu avionul său Curtis Hawk III de pe aeroportul de lângă Nanjing la ora 7.40 seara, pe 18 septembrie. Ţinta lui? Shanghaiul. Raidurile pe timp de zi fuseseră de multă vreme scoase din discuţie din cauza superiorităţii aeriene a inamicului şi chiar şi zborurile de noapte începeau să devină mai riscante de când japonezii îşi consolidaseră apărarea antiaeriană de la sol atât înăuntrul, cât şi în jurul oraşului. Însă raidul din acea seară era imperativ să aibă loc, căci era menit să comemoreze incidentul din 1931 care declanşase invazia Japoniei în Manciuria. Piloţii chinezi aveau de gând să le plătească măcar un pic japonezilor pentru toată suferinţa pe care o cauzaseră poporului lor în decursul celor şase ani lungi de ocupaţie.[50]

Avioanele urmau să atace în patru valuri de câte şase aeronave, la câte o oră distanţă. Gong Yeti era în primul val. Pe tot drumul au zărit, ici-colo, incendii care luminau puternic în întunericul de pe câmpiile aflate la un kilometru şi jumătate dedesubt, iar când s-au apropiat de Shanghai au putut distinge clar obiectivul, districtul Hongkou, mărginit de fluviul Huangpu şi de râul Suzhou şi de masiva clădire a uzinei de apă. Trasoarele tunurilor antiaeriene au brăzdat cerul în linii albe subţiri, în timp ce proiectilele explodau în jurul lor, deschizându-se ca nişte flori de foc. Avioanele din frunte şi-au început coborârea, iar Gong Yeti le-a urmat îndeaproape, ţintind spre zona în care primul avion îşi descărcase deja bombele. În timp ce privea explozia proiectilelor pe care tocmai le lansase, a simţit o intensă satisfacţie.

În momentul în care a reînceput să urce, japonezii de la sol au aprins încă şi mai multe reflectoare, făcându-l, pentru o clipă, să-şi piardă capacitatea de orientare. În timp ce restul

avioanelor au luat-o spre est către Pudong, el a virat spre vest şi, dintr-odată, s-a pomenit singur deasupra unui câmp negru ca tăciunele. În dreapta sa, a zărit luminile unei localităţi, probabil Luodian, şi a zâmbit când o navă japoneză de război ancorată pe Yangtze a încercat să tragă în el de la o distanţă imposibilă. Însă, după numai câteva minute, luminile au dispărut în spatele său şi din nou s-a pomenit că nu ştie dacă zbura deasupra apei sau uscatului. A privit în sus şi a văzut câteva luminiţe. Trebuia să fi fost alte avioane care se întorceau spre baza din Nanjing, s-a gândit. Câteva secunde mai târziu, inima i-a îngheţat. Ceea ce vedea erau stelele, care păreau să se mişte printre nori. S-a uitat din nou în jos şi a fost aproape convins că a zărit luminile altor avioane. Însă din nou se înşela. Erau tot stelele sau, mai degrabă, reflexia acestora în câmpurile de orez de dedesubt. Atunci a simţit un mic fior de panică.

În cele din urmă, a observat sub el o lumină adevărată. A semnalizat de trei ori, aşa cum fusese stabilit dinainte. Cineva de jos i-a răspuns, semnalizând tot de trei ori. Chiar era pe drumul spre casă. Câteva minute mai târziu, ateriza pe aeroportul său şi era primul întors din raid. Unul după altul aterizară şi ceilalţi piloţi, care se adunară în sala de mese, dornici să-şi povestească întâmplările din misiunea care tocmai se încheiase. Lipsea însă un pilot, Li Yougan. După o lungă aşteptare, a sunat telefonul. Apelul venea din Shanghai. Unul dintre avioanele chineze fusese doborât. Li Yougan fusese ucis. Desigur, ceilalţi piloţi s-au întristat. Dar pierderea unui camarad devenise ceva obişnuit, aşa cum explica maestrul american Eddie Rickenbacker în cartea sa. Oricum, îşi spuneau ei unii altora, Li Yougan a avut rarisima onoare de a muri pentru China într-o zi atât de specială, exact la şase ani după începerea invaziei nipone.

Conform *North China Daily News*, atacurile în serie la care participase Gong Yeti au reprezentat „cele mai rele raiduri din istoria [orașului]." Bombele incendiare au aruncat flăcări și scântei sus pe cerul nopții ca niște „focuri de artificii" scriau ziariștii, iar șrapnelele tunurilor antiaeriene japoneze au provocat numeroase victime atât în Concesiunea Internațională, cât și în cea Franceză. Câteva fabrici, precum Filatura de bumbac Shanghai Cotton Mill sau Fabrica de Săpun China Co., au fost distruse.[51] Un pompier a relatat ziarului experiența pe care o trăise când a intrat în zona de foc cu mașina de pompieri: „Eram pe cale să plecăm spre stație când o bombă incendiară a explodat la vreo 60 de metri distanță. Într-o clipă, oamenii noștri s-au aruncat înspre pereți sau sub mașină. Era o imagine terifiantă, de parcă pământul s-ar fi deschis și ar fi început să țâșnească foc în toate direcțiile. Bomba aterizase în spatele unor clădiri chinezești; dacă ar fi căzut pe șosea, niciunul dintre noi n-ar fi supraviețuit."[52]

A fost cel mai mare raid aerian chinezesc din întreaga campanie și ultimul. Al Doilea Grup Aerian Combinat al Marinei Imperiale și-a stabilit baza la Aeroportul Gongda din Shanghai încă din clipa când acesta devenise operațional, pe 10 septembrie și se pregătea pentru o contralovitură. Inițial, dotările aeroportului erau foarte proaste, iar vremea transformase pista într-o mocirlă. Chiar dacă echipajul de teren lucra zi și noapte, unsprezece avioane fuseseră avariate deja în primele nouă zile. Aceasta era însă o perioadă crucială, și un efort mai hotărât din partea chinezilor de a împiedica utilizarea aeroportului ar fi putut avea un impact major asupra bătăliei, aveau să declare după război ofițerii japonezi. Cu toate acestea, aviația chineză ataca numai la asfințit sau în timpul nopții, așa că aeroportul nu a avut de

suferit. Atacurile artileriei erau, de asemenea, întrebuinţate cu un efect destul de limitat.[53]

Rezultatul a fost că, de îndată ce aeroportul a fost gata de întrebuinţare, japonezii au putut să pregătească o lovitură decisivă împotriva avioanelor chineze staţionate la Nanjing. Planul era simplu. Bombardierele şi avioanele de recunoaştere aveau să se apropie de capitala chineză la o înălţime de 500 de metri, în văzul inamicului. Bombardierele aveau să-şi descarce încărcăturile deasupra Nanjingului, fără să-şi facă griji în ceea ce privea precizia. Nici nu conta ce aveau să lovească, deoarece rolul lor era acela de momeală. Un mare număr de avioane de vânătoare aveau să le însoţească, fără a fi însă văzute, la o altitudine de aproape 4 000 de metri, gata să intre în acţiune de îndată ce avioanele chinezeşti aveau să cadă în cursă. Scopul era de a anihila odată pentru totdeauna aviaţia chineză. „Îmi doresc ca fiecare membru al fiecărui avion de vânătoare să intre în luptă fiind convins că vom ieşi victorioşi şi să distrugă orice avion inamic care îi apare în faţă, pentru a înfăţişa, în acest fel, întregii lumi gloria flotei noastre militare", le-a spus ofiţerilor săi comandantul celui de-al Doilea Grup Aerian Combinat, pe 17 septembrie, când le-a explicat planul.[54]

Raidul pregătit cu multă grijă a început în dimineaţa zilei de 19 septembrie, la doar câteva ore după atacul aerian al chinezilor asupra Shanghaiului. Primul eşalon japonez care număra 45 de avioane a ajuns la Aeroportul Jurong de lângă Nanjing la ora 9.50 dimineaţă. Aşa cum se bănuise, avioanele de vânătoare chineze s-au ridicat imediat de la sol. Flota aeriană, 12 avioane Curtiss Hawk III şi şase Boeinguri 218, au pornit glonţ spre bombardierele care zburau lent şi au descoperit agilele avioane de vânătoare japoneze Tip 96 care pluteau deasupra abia când a fost prea târziu. În lupta îndârjită care a urmat au fost

doborâte câteva avioane japoneze. Zece minute mai târziu, aeronavele nipone erau deasupra centrului oraşului Nanjing, unde le aşteptau deja mai bine de alte douăzeci de unităţi chinezeşti. Avioanele de vânătoare japoneze, însoţite de cele de recunoaştere le-au atacat una câte una. Doar câţiva piloţi chinezi au supravieţuit întâlnirii şi au dispărut din văzul atacatorilor. Bombardierele au profitat de absenţa avioanelor inamice pentru a bombarda aeroportul militar, distrugând încă şi mai multe aeronave. Raidul a fost un succes, care, de altfel, a fost repetat în după-amiaza aceleiaşi zile printr-un nou raid asupra Nanjingului.[55]

Gong Yeti urmărise întreaga bătălie de la sol, pentru că nu avusese şansa de a intra el însuşi în luptă. Când îşi încheiase misiunea cu o noapte în urmă, era deja în activitate de 24 de ore fără întrerupere, aşa că se întorsese în cazarmă şi căzuse într-un somn adânc. Fusese trezit de zgomotul avioanelor, ceea ce nu era nimic neobişnuit, dar, când ieşise afară din clădire, observase soarele roşu strălucitor de pe aripile avioanelor de deasupra sa şi înţelesese imediat ce se întâmpla. A urmărit apoi, ameţit, fără să-i vină să creadă, cum avioanele japoneze uşor de manevrat doborau unul după altul aeronavele chinezeşti. Profund descurajat, a văzut că niciun singur avion japonez nu fusese atins măcar.[56]

Tânărul locotenent nu avea să mai zboare vreodată. În acea zi s-a aflat la sol şi la fel s-a întâmplat şi în ziua următoare, când a avut loc un alt mare raid aerian japonez. N-avea niciun rost să decoleze, pentru a fi doborât imediat de un inamic cu mult mai puternic. Superioritatea aeriană japoneză în întreaga regiune a deltei lui Yangtze devenise invincibilă. Gong nu mai avea nimic de făcut. A fost evacuat spre vest, împreună cu alţi piloţi care supravieţuiseră.

În dimineața zilei de 21 septembrie, s-au îmbarcat pe un vas cu aburi care urca pe Yangtze. Stăteau în picioare pe punte, privind cum dispar în ceață docurile din Nanjing. „Eram complet demoralizați gândindu-ne la calamitatea care avea să se abată peste capitală", scria Gong în jurnalul său.[57]

*

„Tu ești din Hunan. Ție nu ți-e frică de moarte!" spunea Dai Li, maestrul spionilor lui Chiang Kai-shek, apelând la logica simplă, atunci când i-a ordonat lui Shen Zui, unul dintre tinerii săi agenți de teren, să intre în Hongkou, adică direct în gura lupului. Dai Li rostea aceste cuvinte cam pe când izbucneau ostilitățile din Shanghai, în timpul unei vizite în Concesiunea Franceză, cu speranța de a înființa o rețea de spionaj în spatele liniilor japoneze. Shen Zui nu prea era de acord cu stereotipul că fiecare persoană din provincia sa, Hunan, din sudul Chinei, indiferent dacă era bărbat, femeie sau copil era lipsită de teamă și sfida moartea, dar nu se afla tocmai în poziția de a-și contrazice superiorul. Dai Li era unul dintre cei mai de temut oameni din China și asta dintr-un motiv foarte bine întemeiat.[58] Avea aliați în înfiorătoarea Bandă Verde și nu se sfia să răpească și să tortureze oameni pentru a obține informații utile. Mai târziu în timpul războiului, străinii ajunseseră să se refere la el ca la „Himmlerul Chinei"[59].

Sarcina lui Shen Zui era de a pune bazele unei operațiuni de spionaj în interiorul Hongkou într-un moment în care ostilitățile erau deja în desfășurare. El trebuia să monitorizeze mișcările trupelor japoneze și să raporteze tot ce vedea prin radio. Trebuia să recruteze oameni în care putea să aibă încredere, și să le găsească identități credibile pentru acoperire. Trebuia, de asemenea, să descopere locuri de unde el și agenții săi să poată observa inamicul, asigurându-se, în același timp, că nu pot fi

detectați. Tot el trebuia să găsească niște apartamente sigure în care să se odihnească și alte locuri în care să adăpostească aparatul pentru transmisiunile radio. Era genul de activitate pentru care era nevoie de luni de zile și care era destul de complicată chiar și pe timp de pace. În plin război și cu ordinul clar de a livra informații care să poată fi utilizate imediat, sarcina era aproape imposibilă.

În primul rând, era dificil să găsească oameni dispuși să spioneze pentru el. Puțini dintre cei care auziseră de poliția secretă japoneză, Kempeitai, și de metodele acesteia, erau tentați să pornească într-o astfel de aventură. Shen Zui era forțat să caute, de-a dreptul, printre gunoaiele gunoaielor societății. A reușit, totuși, în cele din urmă, să încropească un grup operativ format din opt membri, așa cum îi ceruse Dai Li, dar asta numai după ce a angajat oameni complet lipsiți de orice urmă de experiență, inclusiv o cunoștință îndepărtată de-a sa, care se afla din întâmplare în Shanghai, în vizită la un frate.

Shen Zui plătea pentru obsesia din ultimul an a lui Chiang Kai-shek legată de amenințarea comunistă – o obsesie care condusese la ignorarea pur și simplu a activității de spionaj împotriva pericolului japonez. De fapt, chiar și după izbucnirea Bătăliei pentru Shanghai, în timp ce armata niponă avansa deja pentru a cuceri orașul, agenții lui Dai Li continuau să aresteze oameni suspectați a fi simpatizanți comuniști în districtele din centru, deși deveniseră ceva mai discreți decât înainte, ca o concesie făcută propagandei oficiale care declara instituirea unui front comun al tuturor chinezilor împotriva agresorului japonez.

După numai o lună în Hongkou, rețeaua lui Shen Zui era deja compromisă, iar contraspionajul japonez începuse să facă arestări. Era timpul să plece. Shen Zui și-a recuperat aparatul

pentru transmisiuni, datorită unuia dintre agenții săi, care i-a furnizat un cărucior de bebeluș cu un copil de un an înăuntru. Ascunzând radioul sub copil, a reușit să treacă pe sub nasul gărzilor japoneze și a fost întâmpinat în Concesiunea Internațională de unul dintre superiorii săi, care i-a mulțumit pentru treaba bine făcută și l-a întrebat când ar fi gata să se întoarcă înapoi. Nici acum și nici după multă vreme de acum înainte, se pare că ar fi răspuns Shen Zui. Avusese parte de suficient de multă surescitare cât să-i ajungă o bucată bună de timp.[60]

*

Încă din 15 septembrie, Chiang Kai-shek hotărâse că era necesară o schimbare la vârful echipei de comandă a celei de-a Treia Zone de Război.[61] Ce presupunea acest lucru avea să devină clar șase zile mai târziu, când a trimis două telegrame separate către ofițerii superiori din zonă. În prima decreta că avea să preia el însuși comanda celei de-a Treia Zone de Război, de la Feng Yuxiang, „Generalul Creștin", pe care îl trimitea departe, în nord, în a Șasea Zonă de Război.[62] Era, mai degrabă, o mișcare de învăluire decât una de retrogradare directă, dar care, indubitabil, îl îndepărta pe Feng Yuxiang de cel mai important teatru de război al momentului. Chiar și așa, decizia li s-a părut logică totuși celor mai mulți ofițeri de rang superior din Suzhou. Feng Yuxiang nu reușise niciodată să facă prea multe cât timp avusese comanda generală a celei de-a Treia Zone de Război. Niciunul dintre subordonații săi direcți nu-l considera, cu adevărat, responsabil și continuau cu toții să-l trateze pe Chiang drept adevăratul comandant.[63]

Cu siguranță că stilul detașat, de delegare al lui Feng Yuxiang nu l-a ajutat să se impună în rolul său de comandant, dar principalul motiv pentru lipsa sa de eficiență era că la Shanghai fusese pus într-o poziție în care trebuia să aibă de-a face

cu ofiţeri aflaţi în strânsă legătură cu Nanjingul. Erau oameni cu care el nu avea niciun fel de relaţii personale, acele relaţii vitale pentru a realiza ceva, orice, în armata chineză. La fel de important era şi faptul că Chiang Kai-shek nu avusese niciodată pe deplin încredere în Feng Yuxiang şi îi subminase cu consecvenţă autoritatea vechiului său rival, implicându-se direct în Bătălia pentru Shanghai. Feng Yuxiang avea să relateze mai târziu cum, la un moment dat, fusese contactat de Zhang Fakui, comandantul trupelor Pudong, care încerca să localizeze o unitate de artilerie, despre care credea că se afla sub comanda sa, dar pe care n-o găsea niciunde. Feng analizase situaţia şi descoperise că, de fapt, Chiang Kai-shek retrăsese unitatea cu de la sine putere, ignorând lanţul de comandă şi, pe deasupra, fără să spună nimănui ce făcuse.[64]

În cea de-a doua telegramă din acea zi, Chiang Kai-shek a mai făcut un pas încă şi mai departe şi l-a eliberat pe Zhang Zhizhong de sarcina sa de comandant al Grupului de Armate 9, înlocuindu-l cu un general care era mult mai pe placul său, Zhu Shaoliang[65], un aliat devotat şi care, dacă acest lucru era posibil, era un inamic şi mai înverşunat al comunismului decât el însuşi. Pentru Zhang Zhizhong, decizia nu a produs nicio surpriză majoră, doar se confruntase constant cu reproşurile lui Chiang Kai-shek chiar din primele zile de luptă. E posibil ca Chiang să-l fi ales iniţial pe Zhang datorită legăturilor sale strânse cu comandanţii de divizii pe care îi conducea. Însă fusese din ce în ce mai dezamăgit de stilul de comandă al lui Zhang – multă vorbă şi puţină acţiune – şi îşi manifestase iritarea atât în faţa oamenilor săi, cât şi în particular. În ziua în care a căzut Wusongul, Chiang l-a blamat din nou pe Zhang: „S-a întâmplat din cauza lipsei sale de abilitate", scria el în jurnalul său.[66]

Era un moment nepotrivit pentru o remaniere majoră. Forțele chineze erau supuse unei presiuni din ce în ce mai mari de-a lungul întregului front, și era nevoie de o comandă fermă mai mult decât oricând. Cu toate acestea, când generalii se retrag, își iau cu ei întregul personal, lăsând un hiat de una-două săptămâni până când succesorii lor și oamenii acestora reușesc să se reapuce de treabă.[67] Însă, Chiang Kai-shek era convins că trebuia să facă schimbarea. E posibil să fi existat încă un motiv pentru această înlocuire. Dezacordurile din eșaloanele de vârf ale celei de-a Treia Zone de Război amenințau să ducă la o paralizare completă a acțiunii. Zhang Zhizhong nu se înțelegea deloc cu Chen Cheng, comandantul Grupului de Armate 15, cu care se învecina. „Chen Cheng nu este destul de capabil", le spunea Zhang Zhizhong celor dispuși să-l asculte. Chen Cheng replica: „Lui Zhang Zhizhong îi place să se dea în spectacol".

Era un coșmar managerial pentru Chiang Kai-shek, iar Feng Yuxiang, a cărui poziție oficială de comandant al celei de-a Treia Zone de Război ar fi trebuit să implice și medierea între cei doi, pur și simplu n-a putut influența personal diferendul.[68]

Pentru a rezolva această situație complicată, Chiang Kai-shek l-a trimis pe Gu Zhutong, o persoană mai bine calificată pentru medierea între temperamentele explozive ale celor doi comandanți, pentru a acționa ca și comandant secund în cea de-a Treia Zonă de Război. Era însă un aranjament împovărător, iar Chiang Kai-shek spera, probabil, să simplifice structura de comandă eliminându-i pe ofițerii seniori care nu dădeau rezultate și plasându-se pe sine în poziția centrală. Planul era logic. Ceea ce însă părea mai puțin logic, cel puțin pentru unii dintre ofițerii lui Chiang, a fost decizia din aceeași zi de a împărți frontul din Shanghai într-un flanc stâng, unul central și unul drept. Argumentarea a fost că era nevoie să se

împartă numărul din ce în ce mai mare de trupe din regiunea Shanghai în grupuri uşor de gestionat. Mişcarea introducea însă un nou nivel de comandă între zona de război şi grupurile de armate, crescând şi mai mult potenţialul de confuzie şi disidenţă, tocmai în momentul în care chinezii trebuiau să acţioneze la unison împotriva unui atac inamic care putea să se petreacă în orice clipă.[69]

Zhang Zhizhong n-a fost surprins de decizie. Se aştepta la asta de ceva vreme. Fără îndoială că a fost deprimat şi probabil că se simţea chiar un om distrus, după eliberarea sa din funcţie. Muncise zi şi noapte, mâncase pe fugă, tot încercând să păstreze intactă defensiva Shanghaiului. Însă aceasta nu fusese de ajuns. În ultimele săptămâni, înainte de a fi eliberat oficial din funcţie, Zhang Zhizhong se simţea din ce în ce mai marginalizat.[70] Iar acest lucru nu-i îmbunătăţea defel starea de sănătate. Mai bine de o lună de intensă presiune nervoasă l-a costat enorm. Fusese întotdeauna un tip slab, dar acum slăbise chiar şi mai mult. Când, la sfârşitul lui septembrie, s-a întors la casa părintească din provincia estică Anhui, familia sa abia dacă l-a recunoscut. Rămase treaz mult timp după ce toţi ai casei s-au dus la culcare, preferând să stea în biroul său şi să citească din clasicii chinezi favoriţi. Nu a discutat niciodată cu familia despre război. De fapt, abia dacă mai vorbea, iar, când deschidea gura, avea aerul unui om care-şi pierduse toată puterea.[71]

*

Locuitorii străini din Shanghai se comportau ca şi cum n-ar fi existat niciun război. Asociaţia de Fotbal Shanghai şi-a ţinut întâlnirea anuală în septembrie, în bubuiturile îndepărtate ale focului de artilerie, pentru a-l realege pe acelaşi preşedinte pe care îl avea din 1925.[72] Poştaşii aduceau corespondenţa peste barierele de sârmă ghimpată ale japonezilor pe lângă

Şoseaua de Nord Sichuan.[73] Directorii britanici de antrepozite de pe malul dinspre Pudong al fluviului Huangpu îşi petreceau după-amiezile la o ceaşcă de ceai şi jucând tenis, în timp ce poziţiile chineze erau bombardate la doar 500 de metri distanţă.[74]

Împuşcăturile şi bombardamentele nu schimbaseră faptul că afacerile erau afacerea Shanghaiului. Oraşul era dornic să revină la îndrăgita sa distracţie principală, aceea de a face bani, a doua în popularitate pe lângă aceea de a-i cheltui. Hotelurile Cathay şi Palace, închise după tragedia din „Sâmbăta Neagră", se deschiseseră din nou la mijlocul lui septembrie, după ample reparaţii. Două cinematografe, Grand şi Cathay, s-au deschis de asemenea, iar cluburile de noapte îşi aşteptau clienţii, cu toate că se închideau la 11.00 p.m., pentru a le permite clienţilor ca în 30 de minute să ajungă acasă înainte de oprirea circulaţiei. Magazinele se deschideau cu plăcuţe pe care scria „Deschis pentru afaceri (în spatele sacilor de nisip) ca de obicei."[75] Calmul şi dârzenia erau puse la încercare.

În ciuda tentativelor destul de hotărâte de a crea o atmosferă de normalitate, nimeni nu putea nega că oraşul trecea prin cea mai mare criză prin care trecuse vreodată şi că viitorul său era incert. La urma urmei, nu erau vremuri obişnuite şi, cum ostilităţile se revărsau uneori peste graniţe în Concesiunea Internaţională, din ce în ce mai mulţi oameni simţeau că e de preferat să-şi ia măsurile de precauţie necesare pentru a rămâne în siguranţă. Sfidând modul gregar care îi caracteriza de regulă pe expatriaţii din Shanghai, mulţi preferau acum să rămână în siguranţa caselor lor. Când Orchestra Municipală a organizat un concert de muzică clasică la Teatrul Nanjing, s-au ocupat numai două treimi din sală.[76]

Parcă pentru a sublinia situaţia precară, câteva dintre garnizoanele străine au primit masiv întăriri, majoritatea formate

din soldaţi de elită ai respectivelor armate. Circa 800 de grenadieri italieni din Divizia „Savoia" au sosit pe 14 septembrie, „abia ieşiţi din campania de cucerire a Abisiniei", după cum s-au exprimat ziarele locale, cu căştile lor impozante asortate cu ochelari de soare.[77] Au fost urmaţi în mai puţin de o săptămână de 1 435 de puşcaşi marini americani, cu caschetele plate în stil britanic şi cu pălăriile de campanie care aminteau de faptele eroice din urmă cu două decenii de pe câmpurile de luptă din Europa.[78]

În partea chineză a oraşului, nimeni nici nu încerca măcar să pretindă că nu era o perioadă cu totul şi cu totul neobişnuită. Experţii militari spuneau că Zhabei avusese parte de cel mai greu bombardament care fusese înregistrat vreodată asupra unui teritoriu de o asemenea dimensiune.[79] Unii dintre locuitorii din ţinutul nimănui din zonele Hongkou şi Yangshupu erau, la rândul lor, prea înspăimântaţi de luptele neîncetate ca să se aventureze afară, iar unii chiar au murit de foame în propriile locuinţe.[80] Festivalul de la Mijlocul Toamnei, unul dintre cele trei mari festivaluri ale Chinei, trebuia să aibă loc pe 19 septembrie, dar toate manifestările au fost anulate din cauza războiului.[81] Nunţile deveniseră mai simple în aceste circumstanţe. „Ceremonia" consta, cel mai adesea, într-o notă în ziarul local în care se anunţa că un cuplu şi-a unit destinele. La sfârşit, putea exista o scuză pentru că nu îşi informaseră direct cunoştinţele: „Deoarece adresele prietenilor şi rudelor s-au schimbat în timpul conflictului, regretăm că nu au fost trimise individual invitaţiile."[82]

Refugiaţii deveniseră rapid cea mai mare problemă a autorităţilor municipale din Shanghai, fie că erau străini, fie chinezi. Până în septembrie, zeci de mii de oameni îşi părăsiseră locuinţele din regiunea devastată de război de la nord de râul

Suzhou şi invadaseră Concesiunea Internaţională.[83] Liderii comunităţilor de expatriaţi simţeau că e nevoie de măsuri urgente pentru a face faţă numărului din ce în ce mai mare de oameni fără adăpost, atât din motive pur umanitare, cât şi din teama de a nu fi afectate proprietăţile străine.

Jacquinot, iezuitul cu un singur braţ, era implicat activ în căutarea de modalităţi de a ameliora situaţia dificilă a refugiaţilor şi în mintea sa prinsese deja contur o idee. Urmărise o dezbatere publică, apărută însă de la sfârşitul anilor 1920, privind posibilitatea de a crea zone de siguranţă pentru civili în timp de război. Era convins că o astfel de zonă putea fi înfiinţată în Shanghai. El i-a făcut această propunere lui Hasegawa Kiyoshi, comandantul Flotei a 3-a japoneze în cadrul unei întâlniri, la sfârşitul lui septembrie. Hasegawa nu s-a arătat interesat, dar Jacquinot era hotărât să continue cu orice preţ punerea în aplicare a planului său.[84]

Încordarea care cuprinsese Shanghaiul avea, desigur, şi o componentă economică. Deşi fuseseră recolte îmbelşugate atât de orez, cât şi de bumbac, cele mai populare culturi din zonă[85], mulţi fermieri nu reuşeau să le strângă din cauza luptelor grele şi asidue din jurul oraşului.[86] Conflictele de muncă mocneau şi la un moment dat au izbucnit. Pe 14 septembrie, un grup de muncitori angajaţi cu contracte pe termen scurt la Filatura de bumbac Fou Foong din partea de vest a Concesiunii Internaţionale s-au blocat în ateliere, refuzând să iasă până nu li se îndeplinea cererea privind acordarea salariilor pe zece luni. Poliţia şi membrii Reserve Unit („Unitatea de rezervă"), o organizaţie specială antirevolte, au atacat clădirea cu gaze lacrimogene şi au reuşit să disperseze protestatarii. Mai târziu, ambulanţele au fost nevoite să transporte la mai multe spitale 25 de bărbaţi răniţi.[87]

Şi ca şi cum oraşul n-ar fi suferit destule greutăţi, a izbucnit o epidemie de holeră, care a doborât o mulţime de oameni, în special din rândul celor mai săraci locuitori. Pe 13 septembrie se împlinea deja o lună de la apariţia ei, timp în care s-au confirmat 119 cazuri şi nouă decese.[88] După încă vreo două săptămâni, alţi 646 de oameni au fost infectaţi, iar 97 ucişi. La începutul lui octombrie, când s-a atins vârful epidemiei, muriseră în total 355 de persoane.[89] Aceste statistici nu arătau însă decât vârful aisbergului, pentru că numărau doar pacienţii din spitalele din Concesiunea Internaţională, în timp ce în partea chineză a oraşului cifrele erau probabil cu mult mai mari.[90] Într-un fel, erau victime colaterale. Un doctor care îşi îngrijea pacienţii declara cu un mare grad de siguranţă că, probabil, boala fusese adusă în Shanghai de trupele venite din sud.[91]

*

„Casa albă", acesta era numele pe care soldaţii japonezi îl dăduseră vilei mari care trona deasupra ţinutului plat de la sud de Luodian. Proprietarul anterior, care, în mod evident, fusese un om foarte bogat, o denumise „Vila Plantelor Norocoase". Acest nume era scris pe poarta somptuoasă alături de ideograme care îi elogiau pe strămoşii stăpânului.[92] Întreaga clădire era înconjurată de un zid alb înalt, ca pentru a ascunde bunăstarea locuitorilor ei de sărăcia din câmpiile din jur. Acum prezenta lovituri şi urme înnegrite care arătau că se aflase în mijlocul unor lupte intense şi prelungite. Chinezii ţinuseră vila ocupată timp de patru săptămâni, refuzând să se clintească din loc. Ascuns în şanţurile din exterior, Regimentul 44 al armatei nipone, numit şi Regimentul „Kochi", era măcinat puţin câte puţin de numeroasele sale tentative de a lua cu asalt fortăreaţa, toate eşuate. Comandantul regimentului, Wachi Takaji, un colonel care flutura mereu o sabie şi care se umpluse de onoare

când reușise capturarea Luodian în urmă cu o lună, era obligat la o pasivitate care nu-i era deloc caracteristică.[93]

În timpul scurs de la sosirea la Luodian, regimentul încercase în repetate rânduri să ocupe clădirea, fără a avea însă succes. Suportul artileriei era limitat din cauza dificultăților pe care le întâmpina transportul de provizii către front, ceea ce însemna că fiecare piesă de artilerie era redusă la doar o cincime din rația sa zilnică normală de muniție. Spre deosebire de ei, apărătorii chinezi erau foarte bine echipați și își demonstrau impresionanta capacitate de luptă ori de câte ori Wachi își trimitea trupele să parcurgă cei 70 de metri care separau tranșeele japoneze de pereții albi, culcând la pământ rânduri întregi de soldați japonezi. Această situație dura deja de 27 de zile. „Este în joc aici reputația Regimentului «Kochi»", a spus Wachi. Trebuia găsită o altă soluție.

Pe 19 septembrie, geniștii au început să sape un tunel din tranșee către „casa albă". Patru zile mai târziu, săpaseră exact 35 de metri, înjumătățind astfel distanța pe care infanteria trebuia s-o parcurgă prin câmp deschis înainte de a ajunge la zid. Un nou atac a fost lansat pe 23 septembrie, a doua zi din Festivalul Echinocțiului de Toamnă. În această zi din calendarul lunar, împăratul, care pentru cei mai mulți japonezi era un zeu în viață, se închina la altarul strămoșilor săi, confirmând legătura dintre Japonia prezentă și mândra Japonie istorică. Pentru toți japonezii era un moment în care își aminteau de ceea ce îi făcea speciali și îi separa de restul omenirii. Într-o astfel de zi, nu puteau permite ca atacul să meargă prost.

La începutul după-amiezii, japonezii și-au pornit ofensiva în maniera obișnuită. Mai întâi, începea bombardamentul artileriei, apoi, raidurile aeriene. În final, apăreau tancurile care se îndreptau spre pereți, urmate de grupuri mici de soldați.

Stalingradul Asiei: infanteriști japonezi avansează cu prudență pe o alee aflată complet în ruine. Până la începutul lui octombrie 1937, când a fost făcută fotografia, cartierul muncitoresc Zhabei fusese câmp de luptă timp de aproape două luni. (Prin bunăvoința *Asahi Shimbun*.)

Infanteria japoneză a ridicat o baricadă în centrul orașului Shanghai, la începutul bătăliei. În 1937, Shanghai era un oraș cosmopolit, cel mai modern din China. (Colecția autorului.)

Un grup de marinari japonezi în vizită la un bordel din Shanghai. Atât Japonia, cât și alte țări tratau adesea China ca pe o colonie oarecare, provocând furia populației locale. (Colecția autorului.)

O unitate japoneză face fotografii înainte de a porni spre frontul din Shanghai. (Colecţia autorului.)

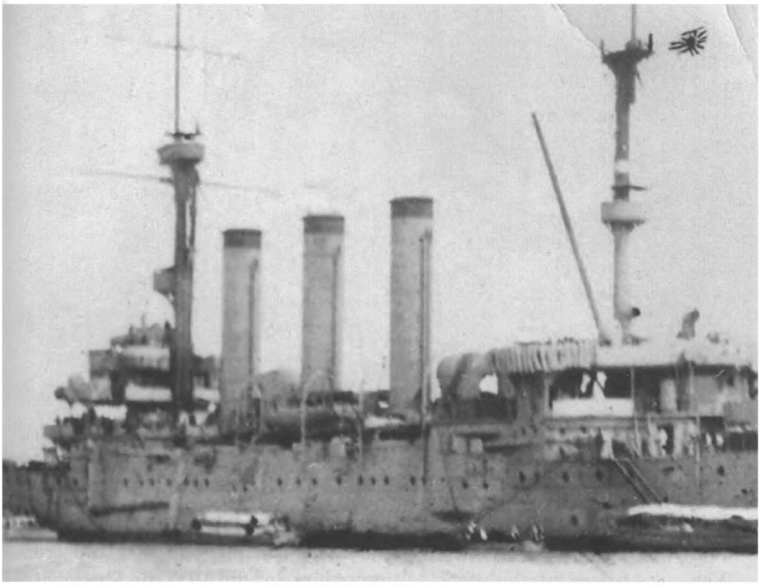

Crucişătorul japonez *Izumo.* (Colecţia autorului.)

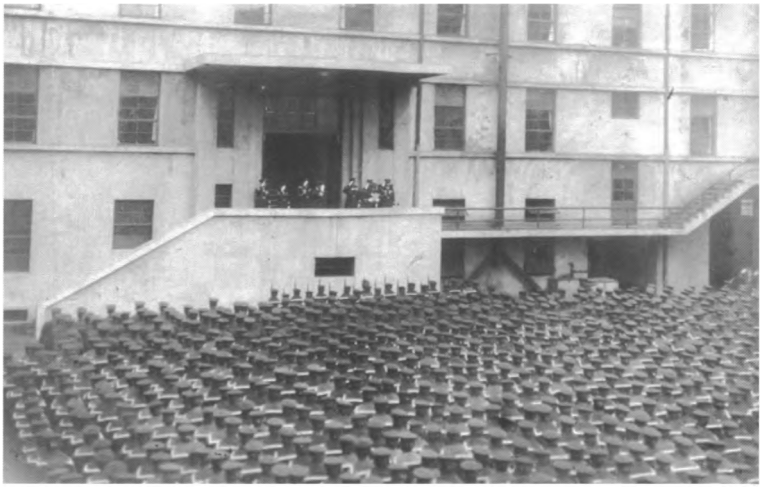

Cartierul General al Marinei Japoneze din nordul Shanghaiului era o adevărată fortăreaţă care putea adăposti mii de soldaţi în acelaşi timp. (Colecţia autorului.)

Lupte de stradă în 1937. Ofiţerul din prim-plan se apleacă peste o maşină blindată M25 Vickers Crossley cu emblema marinei japoneze pe caroserie. Vehiculul fusese întrebuinţat şi în timpul luptelor din 1932 din Shanghai. (Prin bunăvoinţa *Asahi Shimbun*.)

Membrii echipelor de salvare și jurnaliștii păşesc cu mare grijă printre resturi umane după ce un avion chinezesc a scăpat din greşeală două bombe peste hotelurile Palace și Cathay din zona internațională a Shanghaiului, pe 14 august 1937. (Biblioteca Societății Geografice Americane, Bibliotecile Universității Wisconsin–Milwaukee.)

Un Lincoln Zephyr lăsat să ardă în mijlocul bulevardului Nanjing, după cele două explozii din 14 august 1937, zi care avea să fie cunoscută drept „Sâmbăta Neagră" sau „Sâmbăta Sângeroasă". (Biblioteca Societății Geografice Americane, Bibliotecile Universității Wisconsin–Milwaukee.)

Grămada de gloanțe uzate de lângă mitraliera grea indică o bătălie de durată. Unghiul din care a fost făcută, precum și oboseala de pe chipul soldatului din dreapta arată că această fotografie din august 1937 descrie o situație de luptă autentică. (Prin bunăvoința *Asahi Shimbun.*)

Contraatac japonez în zona cheiului, la mijlocul lunii august 1937. (Prin bunăvoința *Asahi Shimbun.*)

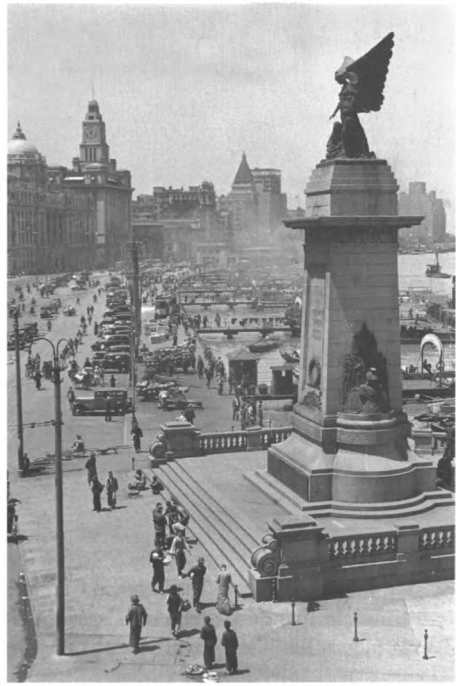

Faimosul chei Bund din Shanghai, văzut dinspre sud. Fluviul Huangpu se află în dreapta imaginii, iar în prim-plan se înalţă monumentul dedicat Primului Război Mondial. (Biblioteca Societăţii Geografice Americane, Bibliotecile Universităţii Wisconsin–Milwaukee.)

Trupele japoneze debarcă pe malul sudic al fluviului Yangtze la începutul lunii septembrie 1937. (Colecţia autorului.)

Soldaţi chinezi în marş, lângă Shanghai. Chipiurile lor erau confecţionate după modelul german al şepcilor de schi şi au devenit un element reprezentativ al uniformei armatei naţionaliste între 1930-1940, fiind promovate chiar de însuşi Chiang Kai-shek. (Biblioteca Societăţii Geografice Americane, Bibliotecile Universităţii Wisconsin–Milwaukee.)

O grupă de chinezi se deplasează în afara oraşului Shanghai. Măştile de gaze erau elemente standard, cel puţin în rândul celor mai bune unităţi chinezeşti; au existat unele rapoarte care afirmau că gaze otrăvitoare ar fi fost utilizate de beligeranţi în timpul Bătăliei pentru Shanghai, deşi este dificil de stabilit dacă ele erau adevărate. (Colecţia autorului.)

Armata chineză a beneficiat de ajutorul consilierilor germani, ofiţeri profesionişti, unii cu o mare experienţă căpătată în timpul Primului Război Mondial. Aici, câţiva dintre ei pozează pentru o fotografie realizată în Nanjing în anul 1936. Liderul lor, generalul Alexander von Falkenhausen, se află la mijloc în primul rând. Ajutorul pe care ei l-au acordat în timpul Bătăliei pentru Shanghai a fost atât de important, încât unii dintre adversarii lor japonezi vorbeau despre campanie ca despre „Războiul german." (Prin bunăvoinţa Bundesarchiv, Fotografia 146-1978-007-13, fotograf necunoscut.)

În toamna anului 1937 locuitorii din Shanghai s-au grăbit să cumpere steagurile marilor naţiuni nebeligerante, sperând că, atârnându-le la intrare, ele vor ţine la distanţă tirul inamic, tot aşa cum imaginile zeităţilor protectoare le apărau casele de duhurile rele. (Biblioteca Societăţii Geografice Americane, Bibliotecile Universităţii Wisconsin–Milwaukee.)

O mulţime de chinezi alungă un bărbat pe jumătate dezbrăcat acuzat că ar fi fost spion japonez, după ce a fost denunţat de femeia care merge în faţa lui. Zeci, dacă nu sute de agenţi şi sabotori reali şi imaginari au fost linşaţi de mulţimile furioase în timpul celor trei luni de lupte. (Biblioteca Societăţii Geografice Americane, Bibliotecile Universităţii Wisconsin–Milwaukee.)

Poliţişti chinezi şi soldaţi străini la graniţa Concesiunii Internaţionale. (Biblioteca Societăţii Geografice Americane, Bibliotecile Universităţii Wisconsin–Milwaukee.)

Forţe militare străine încarcă refugiaţii din zona de conflict în camioane. Refugiaţii au reprezentat o mare problemă în timpul conflictului, problemă care s-a rezolvat abia în noiembrie, odată cu înfiinţarea unei zone speciale de securitate. (Biblioteca Societăţii Geografice Americane, Bibliotecile Universităţii Wisconsin–Milwaukee.)

Refugiaţii chinezi se îmbarcă în bărci, ajutaţi de membrii Zvasticii Roşii, organizaţie locală similară Crucii Roşii, care îşi alesese ca emblemă un străvechi simbol budist. Zvastica Roşie a fost de un mare ajutor în eforturile de salvare a civililor după bombardamentele din Shanghai. (Biblioteca Societăţii Geografice Americane, Bibliotecile Universităţii Wisconsin–Milwaukee.)

Fotografie realizată de un marinar american printr-un hublou al crucișătorului *Augusta* al SUA care a fost ancorat în portul Shanghai pe durata întregii bătălii. (Colecția autorului.)

Un soldat occidental ajută un copil chinez să treacă prin gard spre Concesiunea Internațională. (Biblioteca Societății Geografice Americane, Bibliotecile Universității Wisconsin–Milwaukee.)

Un militar japonez pozează lângă un tun chinezesc după căderea fortăreței Wusong. Artileria din Wusong a ridicat numeroase probleme japonezilor la nord de Shanghai în primele etape ale bătăliei. (Colecția autorului.)

Armata japoneză a dus un război extrem de brutal în China. Soldații săi rareori luau prizonieri, dar, ca și naziștii, își făceau fotografii în care își imortalizau fărădelegile. În aceasta imagine, care nu este din Shanghai, un întreg pluton pozează în fața unei persoane recent decapitate. Nu se poate stabili după hainele pe care le poartă cadavrul dacă era soldat sau civil. (Colecție privată.)

Soldații japonezi verifică un civil chinez în zona de câmp de lângă Shanghai. Bărbații care aveau vârsta înrolării, așa cum e persoana din imagine, riscau să fie executați. (Colecția autorului.)

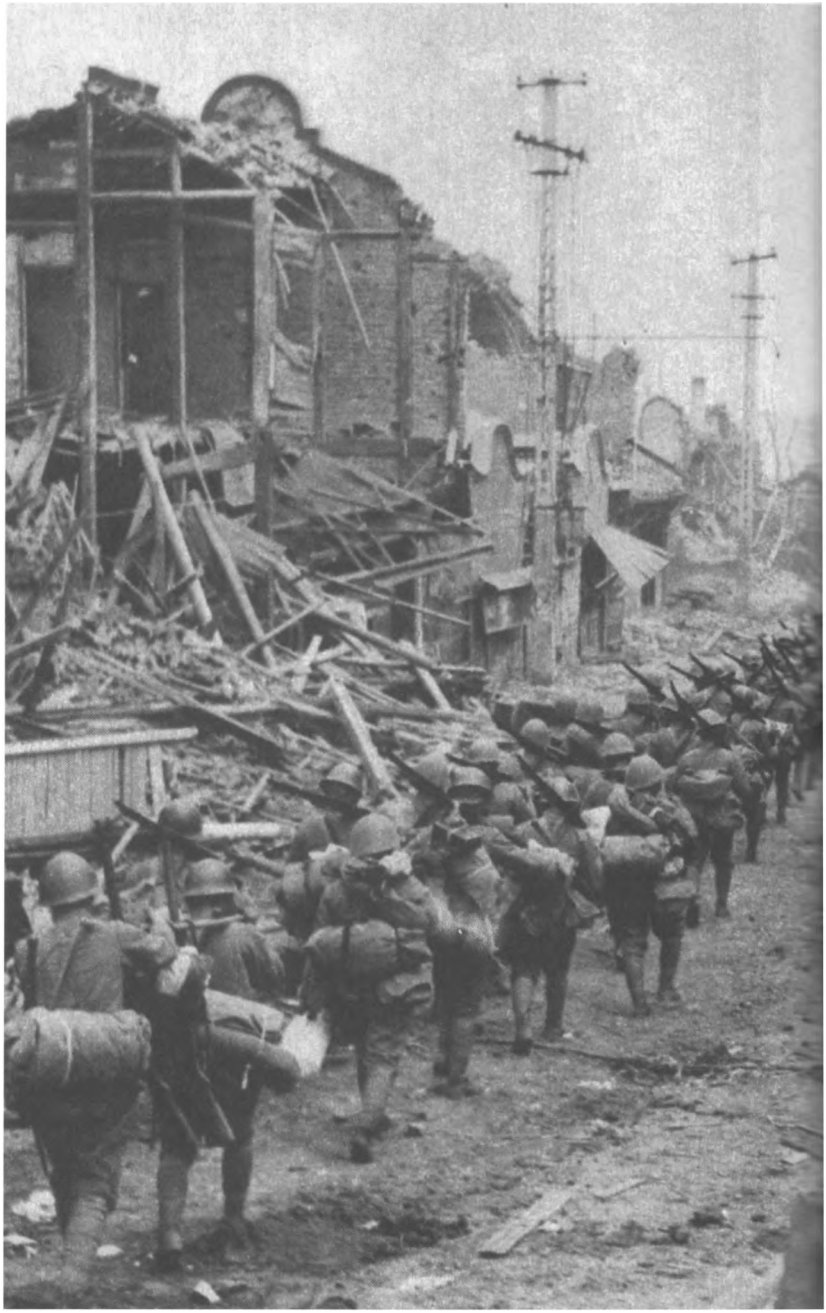

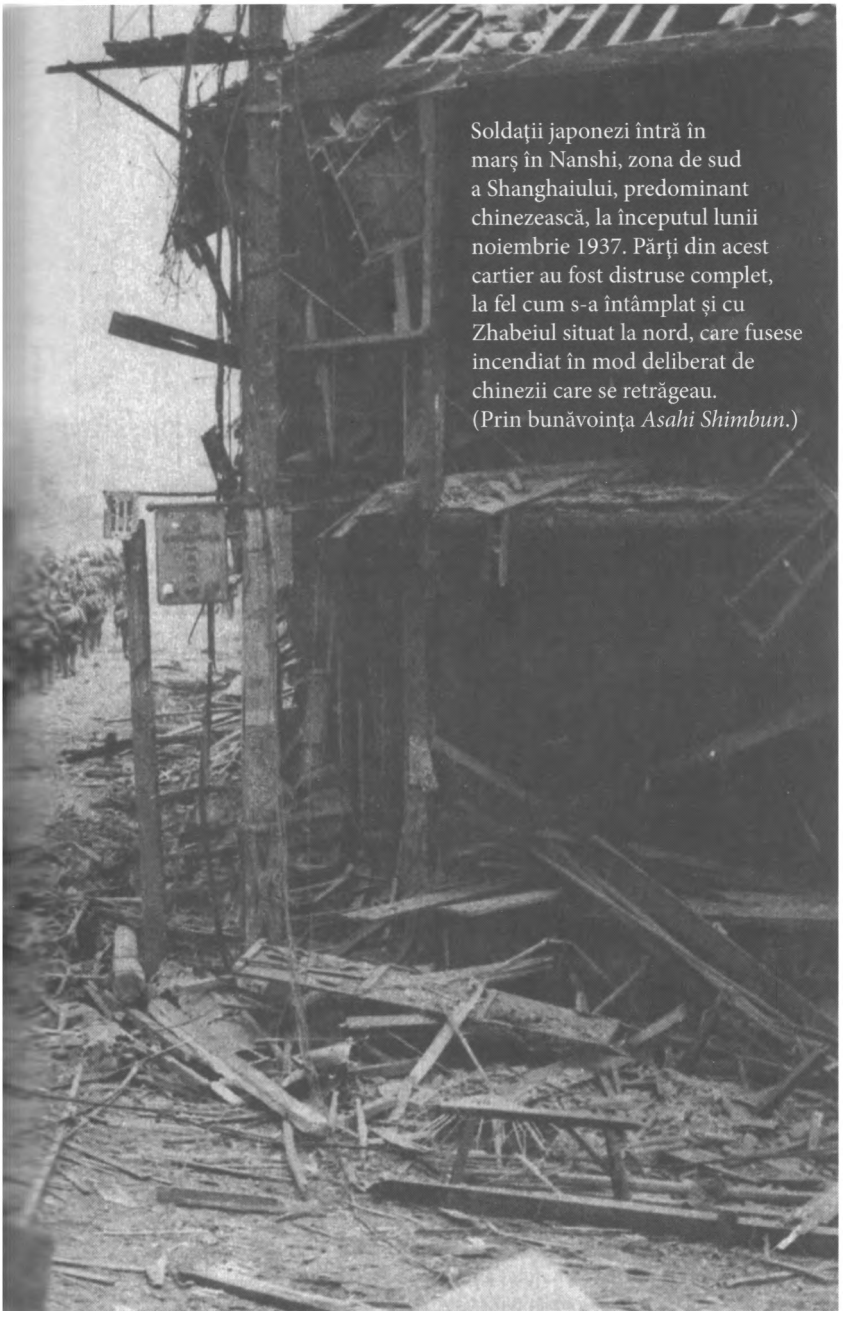

Soldaţii japonezi întră în marş în Nanshi, zona de sud a Shanghaiului, predominant chinezească, la începutul lunii noiembrie 1937. Părţi din acest cartier au fost distruse complet, la fel cum s-a întâmplat și cu Zhabeiul situat la nord, care fusese incendiat în mod deliberat de chinezii care se retrăgeau. (Prin bunăvoinţa *Asahi Shimbun*.)

Civili chinezi au fost luați prizonieri, iar acum așteaptă să fie interogați de japonezi. Unii dintre captivi par a fi doar niște băiețași. (Colecția autorului.)

După cum au descoperit și germanii în Rusia, și japonezii au înțeles în China că ploaia și noroiul pot fi niște inamici formidabili. În octombrie 1937, soarele strălucitor din august a făcut loc vremii înghețate și umede. (Prin bunăvoința *Asahi Shimbun*.)

Totuşi, atacul avea o surpriză pentru chinezi. Abia începuse, când gura tunelului s-a deschis brusc, iar soldaţii au sărit afară dintr-un salt, unul după altul, atât de aproape de ziduri, încât mitralierele chinezeşti nu au avut timp să-şi îndrepte ţevile spre ei. Au pornit năvală, cărându-şi raniţele pline de explozivi. S-au apropiat de zid, au aprins explozivii, apoi s-au adăpostit în grabă. A urmat o serie de explozii puternice, iar, când praful s-a mai domolit, japonezii au început să se strecoare prin noile găuri din zid şi s-au răspândit în interior. După vreo două ore şi jumătate de luptă aprigă, clădirea a fost ocupată. Onoarea regimentului şi a colonelului Wachi fuseseră salvate.

Capturarea „casei albe" făcea parte dintr-o ofensivă majoră lansată de Divizia 11 din regiunea Luodian. Iniţial, aceasta fusese planificată pentru 20 septembrie, dar întârziase cu câteva zile, deoarece pregătirile duraseră mai mult decât fusese prevăzut, aşa cum se întâmpla, de altfel, destul de des, dat fiind terenul dificil din jurul Shanghaiului. Divizia a atacat la sud de oraş, optând pentru un front îngust, pentru a putea grupa suficient de multe trupe cu care să poată penetra cu forţă şi concentrat poziţiile chineze. În atac, japonezii au întrebuinţat masiv blindate, lansând atacuri aeriene împotriva eventualelor arme antitanc. Iar tactica lor a funcţionat. Chinezii au fost împinşi în spate în câteva secţiuni ale frontului.[94] Pentru a aduna suficiente forţe de atac, divizia a însărcinat Detaşamentul „Shigeto" să acopere flancurile sale de la vest şi de la nord de Luodian. Numai că proaspăt sositul detaşament, care era încă plin de entuziasm, a făcut mai mult de atât, atacând viguros şi încercând să îi împingă pe chinezi în sectorul delimitat. Detaşamentul a obţinut însă un rezultat relativ lipsit de semnificaţie, şi a pierdut un număr mare de soldaţi.

„Detaşamentul a înregistrat deja 200 de victime", scria Matsui. „Nu pot continua să atace orbeşte, în acest fel."[95]

Situată mai la sud, Divizia 3 japoneză a lansat, la rândul său, atacuri asupra poziţiilor chineze, în special în regiunea din faţa Liuhang. Luptele din zonă au arătat încă o dată că superioritatea tehnică a Japoniei era atât de clară, încât chinezii se temeau să-şi folosească armele, chiar şi atunci când acest lucru era posibil. Toate tunurile antiaeriene din regiune fuseseră poziţionate lângă bateriile de artilerie, dar, în mod contraproductiv, abia dacă îndrăzneau să tragă câte un foc, ca nu cumva să dea de gol poziţia artileriei. Rezultatul a fost că armata chineză nu a beneficiat efectiv de niciun fel de apărare antiaeriană.[96]

În general, rezervele chineze locale nu erau în stare să-i alunge pe japonezi, iar bătălia purtată ca într-un joc de-a v-aţi-ascunselea, care a caracterizat frontul încă din primele zile ale lunii septembrie, a generat perioade lungi şi de câteva zile în care japonezii rămâneau pe poziţii până şi după căderea întunericului. În aceste condiţii, comandanţii chinezi au decis să mai facă încă o retragere majoră de-a lungul întregului front din nordul Shanghaiului. Au profitat de o acalmie în atacurile japoneze, pe 25 septembrie, pentru a se retrage până la o linie aflată la vreun kilometru şi jumătate în spate. Ca şi mai înainte, s-au retras cu o disciplină perfectă şi au mai trecut încă două zile până când japonezii şi-au dat seama pe de-a-ntregul că inamicul se topise.[97]

După aceste succese ale japonezilor, au început să se petreacă schimbări majore. Cele trei divizii, pe care comandanţii japonezi hotărâseră să le trimită în regiunea Shanghai la începutul lunii septembrie au început să sosească treptat. Mai întâi, a sosit, la sud de Wusong, Divizia 101, care şi-a început debarcarea pe 22 septembrie şi avea ordin să se desfăşoare pe

flancul stâng al Diviziei 3. Divizia 9 a sosit în aceeaşi zonă pe 27 septembrie, urmată de Divizia 13 pe 1 octombrie.[98] Japonia avea acum cinci divizii în Shanghai, împotriva a mai bine de 25 de divizii trimise în teren de chinezi.

Chiar dacă nimeni nu se îndoia de superioritatea numerică a Chinei, disparitatea nu era însă atât de drastică pe cât ar fi putut să pară. O divizie japoneză avea, de regulă, 15 000 de oameni, şi împreună cu marinarii şi infanteriştii care apărau Hongkou, japonezii aveau în total 90 000 de soldaţi în interiorul şi în jurul oraşului. Spre deosebire însă, diviziile chinezeşti aveau adesea doar vreo 5 000 de oameni, şi prin urmare, se pare că Republica nu avea mai mult de 200 000 de soldaţi în Shanghai în acel moment. În plus, japonezii compensau inferioritatea lor numerică printr-o mare superioritate în ce priveşte tehnica de luptă şi avioanele, precum şi în privinţa artileriei navale, care erau capabile să ajungă în regiuni importante ale frontului chinezesc.[99]

Una peste alta, cele trei noi divizii au însemnat o creştere masivă a forţelor japoneze, iar Matsui şi oamenii săi au început imediat pregătirile pentru ceea ce ei sperau că avea să fie lovitura finală pentru chinezi. Planul lor era simplu. Aveau să lanseze o singură ofensivă puternică dincolo de râul Wusong, iar de acolo aveau să se mute pe râul Suzhou. Obiectivul lor era să înconjoare şi să anihileze în principal forţele chineze, printr-o manevră pe care intenţionaseră să o pună în aplicare încă de când debarcaseră în China. La urma urmei, încercuirea era o operaţiune fundamentală, preferată înaintea oricărei alte operaţiuni în doctrina militară japoneză. Singurul motiv pentru care nu aplicaseră deja aceasta strategie mai dinainte fusese lipsa resurselor. Încercuirea cu doar două divizii, 3 şi 11, ar fi făcut ca flancurile să dispună de prea puţini oameni şi, implicit,

să fie expuse contraatacului chinezilor.[100] Şi apoi Matsui avea, în sfârşit, puterea necesară pentru a lansa operaţiunea care i-ar fi închis pe chinezi în oraşul pe care trebuiau să-l apere.

*

Nimic nu avea cum să meargă prea rău într-o unitate de mortiere. Cea mai mare parte a timpului te aflai la vreo 500 de metri în spatele liniei frontului, oferind suport infanteriei aflate la capătul expus. Cel puţin, asta era ceea ce îşi spuneau soldaţii din unitatea lui Maebara Hisashi, când fuseseră trimişi cu navele spre China. Maebara însuşi era un rezervist de vreo 30 de ani şi fusese smuls pe neaşteptate din rutina sa de civil la sfârşitul lunii august când primise ordinul de mobilizare. Nu-i convenea, dar şi el părăsise Japonia cu încrederea tacită în victorie.[101] După sosirea în regiunea Shanghai, unitatea lui Maebara a trecut câteva săptămâni fără nicio pierdere. Însă, în cele din urmă, norocul i-a părăsit.

În timpul unui atac, mortierele companiei au primit trei lovituri directe din partea artileriei chineze. Şrapnelele s-au răspândit printre oameni, iar unda de şoc a aruncat în aer trupuri întregi şi fragmente de corpuri, izbindu-le de pereţii clădirilor din apropiere. O bucată de metal roşu şi fierbinte l-a lovit pe unul dintre soldaţi în piept. Sângele i-a ţâşnit, gros şi dens, iar el a murit aproape instantaneu. Lângă el, o bucată de şrapnel despicase stomacul unui alt soldat. Intestinele i se revărsaseră de îndată acestuia ca un sac de anghile lunecoase. Au sosit medicii şi i-au băgat la loc maţele, apoi i-au dezlegat rapid moletierele soldatului rănit, pentru a folosi benzile de pânză murdare de noroi ca să acopere rana căscată. „Asta chiar că-i anapoda!" a înjurat soldatul rănit cu o voce încărcată de durere şi de furie. „Chiar mi-e dat să mor în văgăuna asta?" Treptat, înjurăturile s-au transformat în gemete înfundate, apoi s-a lăsat liniştea.

Rănitul tocmai devenise unul dintre cei 18 soldaţi japonezi ucişi în timpul atacului.

După ce a încetat focul, unitatea lui Maebara a primit ordin să-şi incinereze morţii şi să pregătească cenuşa pentru repatriere în Japonia. Problema era că se aflau în mijlocul unui câmp de luptă arid şi nu aveau suficiente lemne pentru a incinera toate cele 18 cadavre. Cineva a avut o idee: să-i lăsăm pe chinezi să ne furnizeze combustibilul, a sugerat el. Plini de mânie şi de resentimente, soldaţii au mers până la clădirea unei ferme din apropiere, au dărâmat-o şi i-au luat grinzile. În timp ce urmărea flăcările rugurilor care se înălţau spre cerul nopţii, Maebara era muncit de două gânduri diferite. „Dacă lucrurile vor continua aşa, nu voi supravieţui foarte mult. Mai bine mă îmbărbătez pentru faptul că moartea poate să apară în orice moment", a fost primul său gând. Al doilea era: „Voi, chinezii, i-aţi făcut pe fraţii noştri să moară în chinuri atât de groaznice. O să vă facem să plătiţi! Din cauza voastră am venit aici să luptăm şi să suferim. Voi aţi vrut acest război. E vina voastră!" Pentru prima oară, Maebara simţea cu adevărat ură faţă de inamic.

Avea să afle în scurtă vreme că nu era singurul care simţea acest lucru. Starea de spirit a întregii companii s-a schimbat. Furia plutea în aer. În ziua următoare, patrulele au prins trei chinezi care treceau din întâmplare pe lângă tabăra lor. Nici într-un caz n-aveau cum să fie soldaţi. Erau trei bărbaţi de vreo treizeci de ani, îmbrăcaţi în haine ţărăneşti zdrenţuite. Părul neîngrijit şi comportamentul lor indisciplinat arătau că nu purtaseră niciodată uniforme. Cu toate acestea, ar fi putut să o facă. Ţipând la prizonieri în timp ce-i împingeau şi-i loveau fără milă, soldaţii japonezi le legară mâinile la spate şi-i obligară să îngenuncheze în noroi. Chinezii păreau să ştie că avea să li se întâmple ceva groaznic. Toţi trei îşi ţineau ochii strâns închişi.

Un grup de soldaţi îl înşfăcă pe unul dintre chinezi şi-l trase la o parte. Îi desfăcură partea de sus a cămăşii şi-l obligară să-şi întindă gâtul pentru o tăietură cât mai curată. Însă lucrurile nu au mers cum îşi închipuiseră. Era clar că soldatul care luase rolul călăului făcea pentru prima oară acest lucru. Şi-a rotit sabia la nimereală şi a coborât-o cu prea puţină forţă, reuşind să facă doar o tăietură pe ceafa chinezului. Şi-a ridicat apoi din nou sabia, apoi încă o dată. Abia după patru încercări neîndemânatice a reuşit, în cele din urmă, să despartă capul de trunchi. Şi nu a avut mai mult noroc nici cu ceilalţi doi. Când a isprăvit, era plin de sus până jos de sângele victimelor. „Nu prea ne-am descurcat azi", aveau să se plângă soldaţii japonezi mai târziu. „Nici măcar un cap nu a căzut dintr-o singură lovitură. Data viitoare va trebui să ne facem mai bine treaba."

Capitolul 6

Verdunul Estului
1–23 octombrie

„Suntem împuşcaţi de-ai noştri", a fost primul gând al lui Ogishima Shizuo când a auzit zgomotul puştilor din spate şi a văzut gloanţele lovind în stânga şi-n dreapta poziţiei sale. Era înainte de revărsatul zorilor pe malul de sud al râului Wusong, iar Ogishima, un rezervist de 27 de ani din Divizia 101 niponă tocmai îşi petrecea prima sa noapte pe front. Soldaţii aflaţi în stânga şi în dreapta sa în tranşee s-au trezit, unii dintr-un somn zbuciumat, şi au început să ţipe din toţi plămânii şi să-şi fluture mâinile pentru a opri focul, dar fără niciun rezultat. Cineva de lângă Ogishima a ridicat steagul Soarelui Răsare, dar nu a făcut decât să atragă şi mai multe gloanţe.[1]

Ogishima a riscat să arunce rapid o privire peste marginea şanţului. Era încă întuneric şi cu greu se distingea ce se întâmpla, dar a avut impresia că observă o cască într-un adăpost individual de lângă malul râului. Nu era o cască japoneză. Şi atunci şi-a dat seama că focul care se trăgea asupra lor nu era o eroare. „E inamicul! Inamicul!" a strigat el. Au început şi alţii să strige: „Inamicul! Sunt în spatele nostru! Întoarceţi-vă!" La adăpostul întunericului, o unitate chineză reuşise să se strecoare în jurul liniilor japoneze pentru a-i ataca din spate. Au izbucnit rafale violente de împuşcături. A intervenit

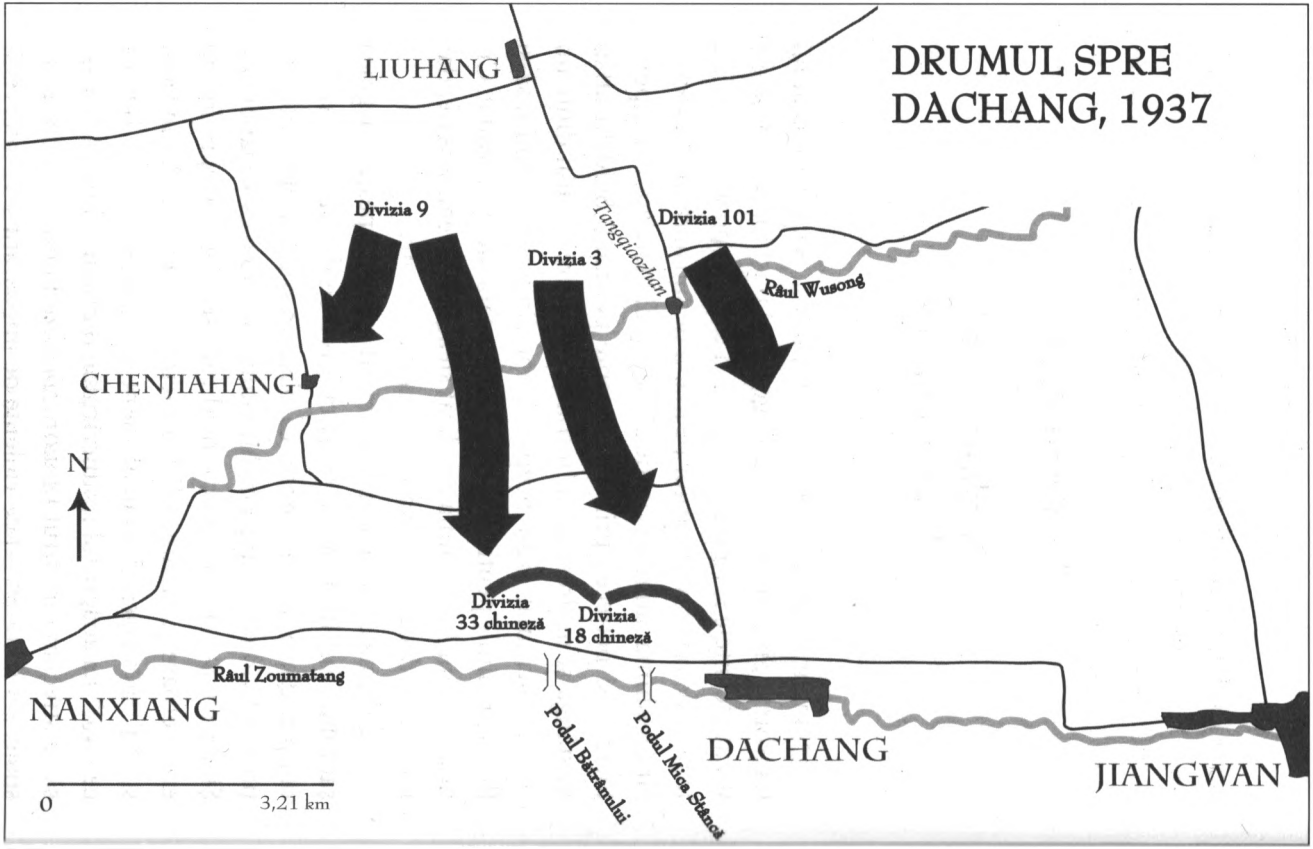
DRUMUL SPRE
DACHANG, 1937
LIUHANG
Divizia 9
Tangqiaozhan
Divizia 101
Divizia 3
Râul Wusong
CHENJIAHANG
N
Divizia
33 chineză
Divizia
18 chineză
Râul Zoumatang
NANXIANG
Podul Bătrânului
Podul Mica Stâncă
DACHANG
JIANGWAN
0
3,21 km

şi o mitralieră grea japoneză. Însă cele mai multe gloanţe erau trase la întâmplare, prin întuneric.

Pe măsură ce se lumina, era din ce în ce mai uşor să-şi facă o idee despre mărimea unităţii chineze. S-a dovedit că intruşii erau vreo cincizeci de soldaţi. Ofiţerii japonezi au dat ordin să le fie luate cu asalt poziţiile. Infanteriştii au sărit din tranşee, obişnuiţi după ani întregi de instrucţie să se supună oricărei comenzi, chiar dacă aceasta ar fi însemnat o condamnare sigură la moarte. Ogishima nu se afla printre cei aleşi să atace, dar urmărea asaltul cu teamă, din tranşee. Chinezii au aşteptat până ce soldaţii japonezi au ajuns la vreo câţiva metri distanţă, iar apoi au dezlănţuit un baraj de foc feroce. Primul rând de soldaţi japonezi a fost secerat.

Descurajaţi, ofiţerii au ordonat un nou atac. De data aceasta Ogishima se afla printre cei aleşi. Urlând ca nişte nebuni, se năpustiră în câmp deschis spre poziţia chinezilor şi aruncară grenadele de mână de îndată ce ajunseră suficient de aproape. Au sărit apoi în adăposturile ocupate de chinezi şi a început o teribilă luptă corp la corp. Ogishima şi-a înfipt baioneta în burta unui soldat chinez. Era prima sa victimă. Nu a simţit niciun fel de emoţie, doar o uşoară curiozitate faţă de faptul că rana îl obligase pe celălalt să cadă în genunchi.

Totul a durat doar câteva minute. Chinezii îşi asumaseră o misiune sinucigaşă. Niciunul dintre ei nu a supravieţuit. Dar bătălia fusese costisitoare şi pentru japonezi. Ogishima a privit în jurul său. Chipuri familiare se aflau peste tot printre cei morţi. Erau chipuri care în urmă cu doar o jumătate de oră fuseseră pline de viaţă. Acum îngheţaseră cu expresia pe care o avuseseră în momentul morţii. Mâna unui cadavru rămăsese încleştată pe cuţitul de vânătoare. Când pericolul a încetat,

au sosit în grabă sanitarii, discutând încet între ei cu oroare despre teribilul carnagiu la care erau martori.

Era în dimineața zilei de 7 octombrie, iar lui Ogishima nu-i venea să creadă că în urmă cu ceva mai mult de o lună primise ordinul de mobilizare, că trecuseră deja două săptămâni de când sosise în China și o zi de când luase parte la prima sa bătălie. Divizia 101 traversase râul Wusong din nord în primele ore ale zilei de 6 octombrie – sau, mai precis, o jumătate din soldații săi făcuseră asta. Cealaltă jumătate rămăsese de cealaltă parte a râului, deoarece nu reușise să traverseze cei o sută de metri de apă, din cauza mitralierelor chinezești invizibile și echipajelor de mortiere care deschideau focul la cel mai mic semn de mișcare pe malul de nord. Zeci de corpuri pluteau în apa maronie ca o mărturie a măcelului din ultimele 24 de ore.

*

Ogishima, ca mii de alți soldați din ambele tabere, intra în cea mai istovitoare parte a Bătăliei pentru Shanghai. Îi așteptau săptămâni de lupte care aveau să rivalizeze cu bătăliile din Primul Război Mondial în ceea ce privea pierderea inutilă de vieți omenești. La 20 de ani de la carnagiul de pe Frontul de Vest, tacticile și tehnologia rămâneau în mare parte în favoarea strategiilor defensive. Ambele tabere aveau tancuri în Shanghai, dar blindatele niciuneia nu erau în cantitatea necesară sau nu aveau calitatea potrivită care să le permită să se desfășoare astfel încât să producă un progres semnificativ, așa cum făcuseră blindatele în urmă cu câțiva ani în Europa. Ar putea părea ironic ca busculadele sângeroase care se produceau la sud de Wusong să fi fost provocate, în viziunea lui Matsui Iwane, pentru finalizarea Bătăliei pentru Shanghai. Pe de altă parte, chiar și privind retrospectiv, este dificil să-ți imaginezi cum s-ar fi putut face lucrurile altfel.

Matsui şi-a schiţat planurile într-un ordin emis pe 29 septembrie. Diviziile 9, 3 şi 101 Infanterie aveau să înceapă atacul dinspre vest spre est. Divizia 11 Infanterie venea din spatele celei de-a 9-a, şi trebuia să securizeze flancul drept împotriva contraatacurilor chineze care ar fi venit dinspre vest. Divizia 13 Infanterie era rezerva. Forţa de atac urma să ocupe Dachang, un vechi oraş înconjurat de un zid cu aspect medieval, şi avea să pornească apoi cât mai rapid cu putinţă pentru a trece prin liniile chineze de la nord de râul Suzhou.[2] Matsui pregătise o concentrare neobişnuită de forţe. Cele trei divizii erau aliniate pe un front care măsura doar cinci kilometri în lăţime, ceea ce însemna că fiecare divizie avea mai puţin de jumătate din lungimea de front pe care o recomandau manualele japoneze de teren.[3] Decizia de a înghesui diviziile într-un front îngust avea, parţial, scopul de a compensa slăbiciunea artileriei care continua să împiedice ofensiva japoneză.[4]

Atacatorii japonezi se dovedeau a fi un inamic formidabil şi bine pregătit. După îndelungi dezbateri, comandanţii chinezi au căzut, în cele din urmă, de acord că nu aveau de ales şi trebuiau să-şi scurteze linia frontului. Apărarea Liuhangului, o localitate din drumul care ducea de la Luodian la Dachang, devenise prea costisitoare şi fără şanse reale de izbândă. Chen Cheng, comandantul Flancului Stâng al armatei chineze, vizitase în mai multe rânduri Liuhang şi ştia că situaţia de acolo era fără speranţă. În repetate rânduri ceruse să se renunţe la o luptă care nu putea fi câştigată, iar trupele atât de preţioase să fie mutate înapoi, în poziţii mai puternice. Dar argumentele sale s-au lovit de nişte urechi complet surde. Chiang Kai-shek se ghida în principal după ideea că în război era vorba doar de cucerirea sau păstrarea de teritorii şi insistase să păstreze cu orice preţ Liuhang.[5]

Abia după ce frontul chinezesc de la nord de râul Wusong a fost spart în câteva locuri pe la sfârşitul lui septembrie, Chiang s-a înduplecat, iar comandanţii au făcut în mare grabă pregătirile necesare pentru a retrage trupele pentru a le păstra forţa şi pentru a le asigura capacitatea de a susţine o campanie pe termen lung, cu scopul de a epuiza complet şi definitiv inamicul. Chinezii au început retragerea din seara zilei de 1 octombrie şi au încheiat operaţiunea în zorii zilei de 3 octombrie. Era încă una dintre retragerile disciplinate în care apărătorii chinezi deveniseră experţi.

Noua linie a frontului se întindea la puţin mai mult de un kilometru şi jumătate vest faţă de drumul care ducea de la Luodian spre Dachang, oferind defensivei chineze oportunităţi excelente de a hărţui armata japoneză, flancându-o cu foc pe vreo câţiva kilometri în timpul avansării acesteia spre sud.[6] Pe Wusong, linia de front chineză se încovoia spre est şi urma malul sudic al apei pe vreo câţiva kilometri. Râul oferea defensivei japoneze un avantaj zdrobitor. În ciuda denumirii sale, era o apă destul de mare. Avea o lăţime de vreo 90 de metri, iar în unele locuri malul sudic ajungea la o înălţime de vreun metru optzeci. Oricine ar fi încercat să escaladeze acest obstacol sub un bombardament masiv cu mortiere ar fi fost întâmpinat în vârf de şiruri întregi de sârmă ghimpată şi de focul mitralierelor grele. Pe o distanţă de un kilometru şi jumătate la sud de râu, chinezii petrecuseră săptămâni întregi construind o reţea densă de apărare, transformând clădirile fermelor în fortificaţii impenetrabile legate între ele prin tranşee adânci. Chinezii învăţaseră o lecţie de la maeştrii lor germani, veterani la Somme şi Verdun, şi o învăţaseră bine.[7]

*

Matsui avea doar o idee vagă despre puterea forţelor inamice care îi aşteptau pe oamenii săi la sud de Wusong, iar pentru el principala întrebare era când să lanseze traversarea. La începutul lui octombrie a simţit că venise momentul. Trupele sale se apropiaseră de râu, asistate de tancuri şi artilerie, în timp ce chinezii opuseră, ca de obicei, rezistenţă, dar chiar şi aşa, aceştia se retrăgeau de la un punct de rezistenţă la altul. Pe 3 octombrie, soldaţii lui Matsui au ocupat Liuhang şi au reuşit să-l păstreze, cu toate că şi acolo chinezii au lansat imediat contraatacuri în speranţa că vor reuşi să recucerească oraşul.[8] Zborurile de recunoaştere japoneze în zona din spatele liniilor inamice au descoperit importante mişcări de trupe, ceea ce l-a determinat pe Matsui să bănuiască faptul că se pregătea o retragere generală. „Pe întregul front apar semne că inamicul şovăie", scria el în jurnalul său.[9]

A doua zi, pe 4 octombrie, totul a mers lin pentru atacatorii japonezi. Până şi rezerviştii de vârstă mijlocie din Divizia 101 au reuşit să învingă forţele inamice şi să ia 300 de prizonieri. Matsui simţea că venise momentul pentru o lovitură decisivă. Singurul motiv pentru care avea uşoare îndoieli era vremea. Se schimbase de la un soare strălucitor cu o zi în urmă la un cer întunecat şi sumbru, ceea ce însemna că nu era decât o chestiune de zile până când avea să înceapă să plouă. Erau veşti proaste pentru soldaţii lui Matsui, îmbrăcaţi în uniforme subţiri de vară. Cu toate acestea, era hotărât. A dat ordin diviziilor 9, 3 şi 101 să pună în aplicare planul de a traversa râul Wusong şi să avanseze până la vreo opt sute de metri în sudul râului.[10]

Pe 5 octombrie, cele trei divizii japoneze şi-au început tentativa de a traversa prin câteva puncte Wusongul. Au reuşit

să-şi încropească un cap de pod îngust pe malul sudic, dar, în rest, de-a lungul întregului front au întâlnit o rezistenţă acerbă. Comandanţii chinezi erau pe deplin conştienţi că trebuie făcut totul pentru a împiedica pătrunderea japonezilor, deoarece în afară de Wusong, singurul obstacol natural important pentru ofensiva japoneză în drumul său spre Shanghai ar fi rămas doar râul Suzhou.

La trei kilometri vest faţă de drumul strategic dinspre Luodian spre Dachang, comandantul de batalion Yan Yinggao din Regimentul 467 al Diviziei 78 chineze aştepta încordat atacul japonez. Regimentul îşi stabilise poziţiile în trei sate fortificate de pe malul râului. Prin trăinicia lor, acestea erau similare cu zeci de alte puncte de rezistenţă pregătite de chinezi în săptămânile precedente. Clădirile fuseseră consolidate cu saci de nisip şi sârmă ghimpată, copacii fuseseră tăiaţi pentru a asigura câmp deschis de tragere, iar tranşeele adânci permiteau trupelor să se ascundă rapid şi să se mişte în siguranţă dintr-un sector în altul. Primul batalion al regimentului ocupase cel mai vestic sat, în timp ce al treilea batalion se poziţionase în celelalte două. Batalionul 2, din care făcea parte şi Yan Yinggao, era ţinut în rezervă.

Primul atac al japonezilor a fost prefaţat de un puternic baraj de artilerie. Infanteria japoneză care a intrat în scenă imediat după aceea a înregistrat pierderi grele în toate cele trei sate şi s-a văzut nevoită să se retragă. Soldaţii au revenit însă după-amiază, iar de această dată focul de artilerie pregătitor a fost chiar şi mai intens. Batalionul 1 a primit o serie de lovituri în urma cărora a fost ucis un mare număr de oameni, inclusiv comandantul, ceea ce a dus la dezintegrarea unităţii şi la căderea satului în mâna japonezilor. Yan Yinggao, care urmărise lupta din spate, a trimis o companie ca întăriri, dar şi aceasta a fost rasă complet în mai puţin de zece minute.

În același timp, cel mai estic sat a căzut, la rândul său, în mâinile japonezilor, lăsând aproape complet înconjurat Batalionul 3 care fusese plasat în satul din centru, Tangbeizhai. În acest moment, Yan a primit ordin de la regiment să avanseze cu trupele sale și să elibereze batalionul asediat. În timp ce se îndrepta spre Tangbeizhai, el a observat o coloană japoneză de vreo 50-60 de soldați care se apropia, din direcție opusă, exact de destinația sa. Dintr-odată a izbucnit o serie de împușcături dinspre ruinele fumegânde ale satului bombardat. Coloana japoneză a fost cuprinsă de panică, s-a dispersat și s-a retras. Unul dintre puținii soldați supraviețuitori ai Batalionului 3 din Tangbeizhai a hotărât să facă un ultim efort de a rezista. Se aștepta să fie invadat de japonezii atacatori, dar, în cele din urmă, a reușit să dețină satul suficient de mult timp încât să permită sosirea Batalionului 2, care a și preluat defensiva.[11] Era însă doar o victorie temporară. Ca multe alte puncte de rezistență din ținutul sfâșiat de război de la sud de Wusong, Tangbeizhai avea la un moment dat să fie zdrobit de nemiloșii japonezi care păreau de neoprit.

Comandanții chinezi erau disperați să păstreze frontul intact cât mai mult cu putință, și toate forțele proaspete care soseau în zona Shanghaiului erau trimise imediat pe linia de bătaie. Unele dintre aceste unități erau de bună calitate. Printre ele se aflau unități din Divizia de Poliție a Taxelor. În ciuda denumirii[12] sale, aceasta devenise o formațiune militară complet echipată, cu trupe bine motivate și instruite. Divizia consta din șase regimente și reprezenta o forță de mai bine de 25 000 de soldați bine înarmați, coordonată de ofițeri duri și cu experiență, care serviseră anterior în slujba lui Zhang Xueliang, un senior al războiului din nordul Chinei.[13]

Unităţile Poliţiei Taxelor au primit ordin să se îndrepte cu toată viteza înspre Tangqiaozhan, unde drumul dinspre Luodian spre Dachang traversa râul Wusong. Era poziţia-cheie în întreaga operaţiune, şi cu cât mai mult reuşeau chinezii să păstreze podul, cu atât mai mare era şansa lor de a stăvili avansarea japonezilor. Apărătorii chinezi, care stabiliseră poziţii puternice la capătul nordic al podului, s-au pomenit înconjuraţi din trei părţi. Forţele s-au angajat într-o bătălie aprigă, ajungând chiar la lupte corp la corp. În a doua zi de la sosire, numărul victimelor crescuse atât de mult, încât unităţile Poliţiei Taxelor au fost împinse înspre sud, dincolo de podul pe care l-au pierdut astfel în favoarea japonezilor care avansau.[14]

*

O atmosferă de criză pusese stăpânire pe comandamentul celei de a Treia Zone de Război, care a ţinut o şedinţă prezidată de Chiang Kai-shek la Suzhou pe 11 octombrie. Toată lumea era de acord că încercările de până atunci de a opri avansarea spre sud a japonezilor dincolo de râul Wusong nu funcţionaseră. De fiecare dată când trupele erau aruncate în luptă, erau respinse de japonezi, fără a reuşi să recucerească vreo zonă importantă. Era necesară o abordare mai ambiţioasă. Chen Cheng, comandantul Flancului Stâng, a sugerat începerea unui atac în sectorul său, având drept obiectiv regiunea Luodian. Însă majoritatea celor prezenţi la şedinţă au considerat că o astfel de operaţiune nu ar fi avut niciun impact imediat asupra avansării japonezilor lângă râul Wusong, aşa că ideea a fost respinsă.[15] În schimb, participanţii au agreat o altă sugestie venită din partea lui Bai Chongxi[16], un general chinez din sud, cu o atitudine senină de călugăr budist.[17] Bai, care era ataşat al celei de a Treia Zone de Război într-un rol de consilier neoficial, a propus un

atac simultan pe ambele maluri ale lui Wusong înspre flancul drept al japonezilor care avansau. Avea să fie o operaţiune majoră pentru care era necesar un mare număr de trupe, dacă voiau să aibă sorţi de izbândă. Bai ştia exact de unde avea să obţină forţa necesară – de la patru divizii din provincia Guangxi din sudul Chinei, care erau deja pe drum şi care în câteva zile trebuiau să ajungă la Shanghai. Lui Chiang Kai-shek i-a plăcut ideea unei singure lovituri devastatoare împotriva japonezilor, iar ofiţerii prezenţi au aprobat propunerea lui Bai.[18]

Entuziasmul mai-marilor chinezi nu era însă împărtăşit de consilierii germani. Pe măsură ce lupta continua, ei urmăreau cu îngrijorare crescândă cum deciziile chinezilor se împotmoleau în discuţii fără sfârşit. Un exemplu era o îndelungată discuţie pe marginea abandonării sau nu a Jiangwan pentru a scurta frontul şi pentru a evita disiparea trupelor. Abia după lungi ore de discuţii, comandanţii chinezi au decis să renunţe la ideea care ar fi provocat o micşorare periculoasă a liniilor de legătură dintre Shanghai şi interiorul Chinei.[19]

Germanii considerau că prea multele discuţii care produceau în final prea puţine decizii erau o consecinţă a felului în care era structurată comanda chineză. Gu Zhutong, adjunctul lui Chiang din Suzhou, era secondat nu numai de un şef de stat-major, ci şi de doi consilieri. Mai erau, de asemenea, şi alţi generali ataşaţi în mod neoficial cartierului general al lui Gu. În opinia germanilor, Bai Chongxi era un foarte bun exemplu al acestei ineficacităţi: fără a avea putere de comandă în mod oficial, el trebuia să-şi expună părerile cu privire la aspectele operaţionale. Pentru germani, obişnuiţi cu ierarhii militare clare, acesta era un aranjament menit să creeze soluţii ineficiente. „Responsabilităţile actualului şef de stat-major au fost diminuate şi s-au creat premisele pentru organizarea unor

consilii interminabile şi ineficiente", scria Albert Newiger, unul dintre consilieri, după întoarcerea sa în Germania.[20]

Una dintre zonele în care aroganţii germani au trebuit să accepte că ucenicii lor chinezi făcuseră îmbunătăţiri era artileria. Pentru prima oară în întreaga campanie din Shanghai, în timpul luptelor din zona râului Wusong, comandanţii chinezi au hotărât să concentreze aproape toată artileria în regiune. Un total de şase batalioane de artilerie au fost deplasate în poziţiile din vecinătatea Nanxiang şi poziţionate sub comanda unificată a şefului Şcolii de Artilerie Tangshan de lângă Nanjing. De acolo, desfăşurau baraje coordonate pe durata luptelor pentru zona crucială de la sud de Wusong.

Comandanţii chinezi au fost refractari faţă de această măsură din cauza temerii lor, de altfel bine întemeiate, că orice adunare a artileriei laolaltă, avea să atragă imediat un atac aerian al inamicului. Pentru apărarea poziţiilor, ei au desfăşurat câteva baterii de tunuri antiaeriene de 2 cm şi o baterie de tunuri antiaeriene de 3,7 cm, care au fost poziţionate pe ambele părţi ale Nanxiang. S-a dovedit că aceste piese, care nu erau neapărat numeroase şi erau şi de calibru mic, au fost suficiente pentru a intimida aviaţia japoneză, care a evitat să atace artileria sau a făcut-o de la o asemenea altitudine, încât efectul bombardamentelor a fost complet neglijabil.

*

„Am prins un spion!" a strigat cineva. Sone Kazuo se repezi în direcţia de unde se auzise vocea. De când şeful de grupă japonez de 22 de ani debarcase la Wusong cu Divizia 3, nu văzuse nici măcar un singur chinez de aproape şi era curios să vadă şi cum arătau. „Spionul" era o femeie de vreo 60 de ani. Cu voce scăzută mormăia întruna pe limba ei. Mai mulţi soldaţi s-au adunat în jurul său şi au început să se întrebe ce să

facă mai exact cu ea. Dintr-odată, o voce a întrerupt rumoarea: „Am s-o omor!" Vocea era a unui tânăr soldat cu un aspect de om educat, ceea ce arăta că provenea dintr-o familie înstărită. Ţinea în mână un cuţit de vânătoare. Fără ezitare, a înaintat spre bătrână, strigând: „Hei, tu de colo!" Când femeia s-a întors spre el, a înjunghiat-o în piept. Bătrâna a scos un ţipăt scurt. A murit înainte să atingă pământul.[21]

Sone Kazuo fusese crescut de bunica sa, o credincioasă budistă devotată, care îl învăţase că, în viaţă, cel mai mare păcat posibil era să ucizi o fiinţă. Când fusese mic, luase în serios acest lucru şi se simţea vinovat când se întâmpla să calce din greşeală vreo furnică în drumul său spre şcoală. Dar toate astea rămăseseră undeva în urmă, iar el, la puţin timp după debarcarea în Shanghai, decapitase deja primul său prizonier. Unitatea sa descoperise trei soldaţi inamici în timp ce atacau o poziţie chineză. Iniţial, au vrut să-i împuşte, dar un soldat mai în vârstă, care mai luptase în nord-estul Chinei, a avut o idee mai bună. „De ce să nu le tăiem capetele?" spusese el. Apoi se întorsese spre Sone: „Rareori ai ocazia să tai capul cuiva. E o experienţă pe care n-o uiţi curând. Domnule, ar trebui să încercaţi asta." Fiind comandant de grupă şi aflându-se în faţa trupelor sale, Sone n-a îndrăznit să-şi arate slăbiciunea. A acceptat, iar soldatul mai vârstnic a preluat, nerăbdător, iniţiativa, ordonând unui grup de ostaşi din apropiere să-i escorteze pe cei trei prizonieri până pe malul râului, unde i-au obligat să se aşeze în genunchi. Sone a păşit în spatele primului prizonier şi şi-a ridicat sabia. Dintr-odată, s-a simţit cuprins de panică, dar nu putea să dea înapoi. „Ucide!" a strigat el din toţi rărunchii şi a lovit cu o asemenea forţă, încât sabia a tăiat dintr-o dată gâtul omului şi s-a îngropat în pământul din faţa ghetelor sale. Capul retezat s-a rostogolit de pe dig ca o minge de fotbal

şi a căzut în apă cu o pleoscăitură înceată, aproape insesizabilă. Sone s-a întors şi a privit corpul decapitat. Pe pământ curgea un şuvoi gros de sânge care apoi a devenit un firicel subţire, care abia se prelingea. Totul durase câteva secunde, dar Sone se simţea de parcă ar fi fost într-un vis în care totul se mişca doar cu încetinitorul.[22]

Războiul dintre China şi Japonia era unul fără milă şi concesii. Japonezii pretindeau public că toţi prizonierii erau bine trataţi,[23] dar realitatea era complet diferită. Matsui Iwane menţiona în jurnalul său cum o unitate care repurtase un succes lângă Wusong luase 500 de prizonieri. Atitudinea provocatoare a captivilor i-a determinat pe japonezi să creadă că ar putea reprezenta o ameninţare pentru securitatea lor. „Aşa că au fost împuşcaţi toţi", scria Matsui.[24] Spionul olandez Fremery menţiona ceea ce el descria ca fiind un număr „improbabil de mic" de prizonieri de război. Japonezii pretindeau că deţineau câteva sute de prizonieri, dar Fremery se întreba „dacă aceştia au existat vreodată, deşi, sincer, mă îndoiesc de acest lucru."[25]

Foarte puţini soldaţi au dezertat din armata chineză, pentru că, pur şi simplu, nu aveau unde să fugă. Unii erau din Shanghai şi n-ar fi putut să se adapteze într-un mediu străin, unde dialectul vorbit ar fi fost, oricum, complet diferit de cel cu care erau obişnuiţi. Dar cel mai important lucru era că erau expuşi pericolului de a încăpea pe mâinile armatei nipone şi deja circulau zvonuri cu privire la felul brutal în care aceasta îi trata pe prizonieri.[26] Oricine ajungea în mâinile japonezilor era considerat mort din capul locului. Captivii, inclusiv civilii suspectaţi de spionaj, erau interogaţi şi, din momentul în care nu mai aveau informaţii de oferit, erau ucişi. Soarta care îi aştepta pe prizonierii chinezi era, de asemenea, bine cunoscută

şi în rândurile japonezilor. Când un preot budist care făcea parte din clerul militar a predat un soldat chinez pe care îl dezarmase chiar el, i-a rugat pe soldaţii japonezi să-i cruţe viaţa, ştiind însă destul de bine că lucrurile nu aveau să sfârşească aşa cum s-ar fi cuvenit.[27]

De regulă, execuţiile se făceau prin decapitare. Locuitorii din Shanghai se obişnuiseră să vadă plutind pe fluviul Huangpu corpuri fără cap, îngheţate în poziţia îngenunchiată în care îi surprinsese momentul morţii.[28] Aceia erau însă cei mai norocoşi. Au existat relatări conform cărora prizonieri chinezi răniţi erau legaţi laolaltă, cu faţa în jos, îmbibaţi cu benzină şi apoi arşi de vii. „Cadavrele lor aveau strălucirea lacului negru, iar membrele erau contorsionate," era descrierea unor astfel de cazuri la scurtă vreme după Bătălia pentru Shanghai. „Îngrămădite pe pământ, arătau ca nişte ţestoase."[29] Nu este exclus ca perspectiva cruzimii şocante a japonezilor să fi contribuit la hotărârea cu care luptau chinezii până la ultimul om, hotărâre care se manifestase încă de la începutul bătăliei.

Dar ambele tabere îşi maltratau prizonierii. Mărturii ale existenţei unui număr mare de prizonieri japonezi care să fi fost ţinuţi în viaţă vreme îndelungată practic nu există. Cel mai adesea, acest lucru s-a datorat condiţiilor de pe front, fie că era vorba despre mediul urban, fie de cel rural. În condiţiile periculoase şi confuze de pe câmpul de luptă, pur şi simplu nu exista niciun loc unde să ţii prizonierii. Ofiţerii scăpau de o mare bătaie de cap ordonând uciderea lor. Dar chiar şi dacă ar fi existat condiţii, nu s-a făcut nimic ca să se înregistreze prizonierii de război. Olandezul Fremery n-a văzut şi n-a auzit niciodată vorbindu-se despre un singur exemplu de soldat japonez care să se fi aflat printre cei 20 000 de soldaţi răniţi, trataţi în spitalele chinezeşti din regiunea Shanghai.[30]

Mai ales la începutul celui de al Doilea Război Sino-Japonez, tratamentul prizonierilor japonezi aflați în mâinile chinezilor „depășea orice imaginație" și marca o aruncare într-un trecut mai puțin civilizat, după spusele corespondentei germane Lily Abegg. Adeseori civilii luau parte la maltratarea japonezilor capturați. Abegg menționează exemplul a doi piloți japonezi care au fost împușcați în timpul unui raid asupra Nanjingului. Aceștia au fost „sfâșiați în bucăți" de o mulțime furioasă, iar când a sosit poliția militară, membrii ei n-au mai găsit nicio urmă din corpurile lor la fața locului.[31]

Uciderea prizonierilor japonezi, adesea într-o manieră oribilă, era o sursă de preocupare pentru conducerea chineză. Din motive propagandistice, comandanții ar fi dorit să poată arăta cât de bine erau tratați prizonierii și, fără îndoială, ar fi vrut, de asemenea, să exploateze captivii pentru informațiile pe care le dețineau. În sfârșit, prizonierii reprezentau o sursă de câștig pentru orice chinez, soldat sau civil, care reușea să predea autorităților un japonez în viață. Însă toate acestea nu au dus la cine știe ce rezultate. „Ura soldaților noștri față de japonezi", spunea un general chinez în timpul conflictului, „este enormă. E imposibil să primim un prizonier la sediul cartierului nostru general, deși plătim între 50 și 100 de yuani pentru fiecare și am stabilit pedepse severe pentru cei care nu-i predau. Soldații spun că prizonierii mor pe drum."[32]

*

Scena îi amintea lui Sun Liren de aceea în care zărise cum un grup de turiști coborâse dintr-un tren și fusese luat cu asalt de reprezentanți ai hotelurilor concurente, cu toții încercând să le ofere camere. Singura diferență era că, atunci când a coborât el din tren împreună cu soldații săi în bezna din Gara Nanxiang pe 7 octombrie, oamenii care i s-au agățat de mânecă

implorându-l să-i însoţească erau ofiţeri galonaţi ai diverselor divizii risipite pe toată linia frontului, disperaţi să primească întăriri. La cei 36 de ani ai săi, comanda una dintre cele mai bune unităţi, Regimentul 4 al Poliţiei Taxelor, o comoară râvnită de toată lumea. Deznodământul scenei năucitoare din gară a fost distribuirea sa la Divizia 88, care participase la bătăliile crâncene de la sfârşitul lunii august în partea de nord-est a Shanghaiului.[33]

A doua zi la amiază, aproape întregul regiment al lui Sun fusese demontat în bucăţi trimise să întărească unităţile răvăşite din întreaga linie de front a Diviziei 88. Nu mai rămăseseră decât Sun însuşi şi vreo douăzeci de infirmieri şi funcţionari. La ora 2.00 a.m. a primit un telefon de la divizie. Mai erau necesare întăriri, pentru că frontul era aproape să cedeze lângă un mic pod situat la nord de Zhabei. Sun a răspuns că nu mai are soldaţi disponibili, dar ofiţerul de la celălalt capăt al firului a insistat: „E un ordin. Dacă nu te supui, o să ajungi în faţa curţii marţiale." Sun n-a avut de ales şi i-a organizat în grabă pe cei douăzeci de soldaţi asupra cărora păstra comanda directă şi au pornit cu toţii în marş spre pod prin ploaie. La sosirea lor, soldaţii chinezi se retrăgeau dincolo de pod în număr mare. El i-a întrebat de ce fugeau, iar răspunsul a venit, prompt: „Ofiţerii au plecat cu toţii", i-a spus unul dintre ei. „Nici noi nu vrem să murim." Sun i-a informat că el era ofiţer, de fapt, comandantul întregului regiment şi că avea să rămână să lupte alături de ei.

Japonezii, care îi urmăreau îndeaproape, au rămas uimiţi văzându-i pe chinezi întorcându-se brusc şi opunând rezistenţă. Sun a urmărit cu satisfacţie cum trupele inamice au pierdut startul şi au început să se retragă către poziţiile lor iniţiale. Se gândeau, poate, că apărătorii chinezi primiseră întăriri masive, şi nu doar un grupuleţ de vreo douăzeci de ochelarişti din

personalul auxiliar. Avansarea japonezilor în acel sector fusese stăvilită. Ud până la piele şi îngheţat, Sun s-a întors să-i dea raportul comandantului diviziei. Generalul stătea în cartierul său general, la adăpost de ploaie şi de frig, dar şi de gloanţele inamice, împreună cu doi dintre comandanţii săi de regiment. Sun se întrebă ce făceau ei acolo, atât de departe de linia frontului, iar bucuria sa se transformă în mâhnire.[34] Sun avea să continue să lupte vitejeşte pe frontal din Shanghai şi în luna următoare, dar devenise deja conştient de faptul că ofiţerii şi soldaţii de rând nu îndurau greutăţile în aceeaşi măsură.

În primele zile ale lui octombrie, în timp ce soarta bătăliei pentru Shanghai se decidea pe câmpurile din vestul oraşului, în zona municipală şi în suburbiile din imediata apropiere s-au purtat, totuşi, lupte grele. Japonezii au lansat câteva atacuri împotriva sectorului semi-rural Jiangwan, pe 2 şi 3 octombrie, majoritatea dintre ele din dorinţa de a abate atenţia artileriei chineze, care în acel moment punea într-un pericol semnificativ coloana japoneză pregătită să atace dincolo de râul Wusong. Atacurile au fost contracarate cu costuri mari pentru atacatori, graţie combinaţiei dintre aroganţa japoneză şi profesionalismul chinez.

Japonezii îi subestimaseră pe chinezi, şi pregătiseră operaţiunea fără a păstra prea mult secretul acesteia, ceea ce a permis Diviziilor 87 şi 36, care urmau să fie atacate, să adune informaţii cu privire la planurile lor. La fel de devastator pentru japonezi a fost şi faptul că şi-au alcătuit forţa de atac prea aproape de front, fără să pregătească o zonă defensivă puternică şi oferindu-le, astfel, chinezilor posibilitatea de a lansa atacuri preventive împotriva lor. Pentru consilierii germani aflaţi la faţa locului, activitatea de spionaj încununată de succes dovedea, încă o dată, faptul că diviziile din Nanjing,

instruite chiar de ei, erau superioare aproape tuturor celorlalte unități din armata chineză.[35]

În districtul Zhabei, o regiune relativ urbanizată, străinii aflați în vizită erau uimiți când vedeau fortificațiile chinezești: „Fiecare stradă era o linie de apărare, iar fiecare casă arăta ca un fort", scria un corespondent care rămăsese impresionat după ce vizitase zona. „Mii de găuri străpungeau pereții, legând labirintul de drumuri într-un vast sistem de apărare în profunzime. Fiecare intersecție fusese transformată într-o mini-fortăreață de oțel și beton. Până și rămășițele pereților dărâmați de bombe erau folosite drept creneluri la nivelul solului, pentru a sprijini mitralierele și puștile." La prima vedere, orașul părea pustiu, dar, în toate locurile importante, erau postate santinele, gata să cheme trupele care se odihneau complet echipate printre ruinele impozante. „Nu e de mirare că armata japoneză n-a reușit vreme de luni bune să obțină rezultatele pe care le preconizase în trufia sa", comenta corespondentul străin.[36]

Artileria de pe partea de est a fluviului Huangpu a continuat să fie activă în octombrie, dar era constrânsă de certitudinea că orice atac ar fi lansat ar fi atras aproape imediat un contraatac puternic din partea japonezilor. În aceste condiții, Sun Shengzhi, comandantul unui regiment de artilerie din Pudong, a primit ordin să lanseze un baraj dincolo de fluviu, pe Aeroportul Dagong, care devenea din ce în ce mai activ și asigura un strâns suport aerian trupelor care luptau în regiunea Shanghai. Pentru ca atacul să dea rezultate au fost necesare pregătiri atente, iar Sun Shengzhi a efectuat recunoașterea și planificarea în cooperare cu Gustav Boegel, un locotenent german atașat pe post de consilier pe lângă artileria din Pudong.

În ajunul atacului, soldații chinezi au adus o baterie de opt tunuri Bofors într-o poziție prestabilită, la 300 de metri

distanţă de malul apei. La mijlocul nopţii erau cu toţii pe poziţii. Au urmat ore de aşteptare până în zori, când pe aeroport s-au aprins luminile. Din acel moment, până la decolarea primului avion, au mai trecut vreo 50 de minute. Au tras vreo două proiectile pentru a marca ţinta, apoi toate cele opt tunuri au început să bubuie în succesiune rapidă, la interval de doar câteva minute. Misiunea era îndeplinită, iar echipele au strâns totul în grabă şi s-au retras înainte ca soarele care răsărea să-i expună unui baraj de artilerie letal dinspre tunurile navale din mijlocul fluviului. Rapoartele secrete de mai târziu sugerau că în timpul atacului fuseseră distruse cinci avioane japoneze, în timp ce alte şapte fuseseră avariate.[37]

A urmat un alt atac, încununat de şi mai mult succes. La mijlocul lunii octombrie, Divizia 88 Infanterie instruită de germani a profitat de o perioadă de acalmie pentru a pregăti unul dintre cele mai ambiţioase atacuri din zona municipală a Shanghaiului desfăşurate la sfârşitul lunii august. Era o lovitură menită să blocheze Şoseaua de Nord Sichuan, o linie principală de aprovizionare care ducea de la docurile controlate de niponi până la unităţile japoneze din nordul oraşului. Asaltul avea să întrebuinţeze tactica dezvoltată de celebrele *Stosstruppen* germane în ultimii ani ai Primului Război Mondial. Pentru *Stosstruppen*, principalul mijloc de slăbire a liniei inamice era infiltrarea, nu un atac frontal masiv, iar mobilitatea avea prioritate în faţa puterii de foc.

Atacul a avut loc pe 18 octombrie. După un bombardament scurt al artileriei şi mortierelor, soldaţii chinezi echipaţi uşor s-au deplasat în mare viteză de-a lungul străzilor de lângă Gara de Nord şi au reuşit să îi ia complet prin surprindere pe japonezii care ocupau o porţiune din Şoseaua de Nord Sichuan. Rezultatul a fost că lanţul de aprovizionare care folosea

şoseaua a fost întrerupt pentru câteva zile. Consilierii germani au considerat atacul ca pe o nouă îndepărtare de modul chinezesc tradiţional de a purta război care era mult prea dependent de operaţiunile cu unităţi mari şi cu încăierări lipsite de imaginaţie asupra unor puncte întărite. În presa internaţională momentul a fost privit în conjuncţie cu atacurile desfăşurate de bateriile din Pudong, ambele fiind interpretate, în mod eronat, ca fiind prevestitoare ale unei ofensive chineze majore.[38]

*

În toamna anului 1937, ştirile despre Shanghai se aflau mereu pe primele pagini ale ziarelor din întreaga lume. Bătălia era cea mai dramatică manifestare de până atunci a ambiţiilor agresive ale Japoniei imperialiste, iar publicul era dornic să afle cât mai multe. În acelaşi timp, intra în scenă şi interesul, căci metropola nu era un câmp de luptă îndepărtat, în care ajungeau doar reporterii aventuroşi dornici să-şi asume un mare risc personal, ci unul dintre cele mai mari oraşe ale lumii. Corespondenţii străini erau prezenţi peste tot în număr mare sau puteau ajunge cu uşurinţă acolo navigând din Tokyo sau Manila. Ei puteau raporta despre evoluţia războiului în timp ce se bucurau de luxul relativ al hotelurilor de cinci stele din Shanghai, care continuau să funcţioneze ca şi înainte, în ciuda războiului care le bătea la uşi.

Jurnaliştii şi fotografii se bucurau de o libertate de mişcare fără precedent. În primele faze ale războiului, când luptele se desfăşurau în perimetrul municipiului, ei puteau prezenta, cu uşurinţă, ambele părţi ale poveştii, într-o singură zi. Primele pe care le puteau vizita dimineaţa erau poziţiile japonezilor, făceau apoi un ocol şi ajungeau în porţiunea chinezească de front. De îndată ce obţineau ce le trebuia, se puteau întoarce

spre teritoriul neutru al Concesiunii Internaţionale să-şi scrie povestirile fără să se teamă de niciun fel de cenzură din partea nimănui.[39]

Mai târziu, când războiul s-a mutat spre periferia Shanghaiului, japonezii au restricţionat accesul jurnaliştilor străini, în timp ce în partea chineză acesta a rămas la fel de liber ca oricând. Serviciile unui sistem modern de transport au făcut ca frontul urban de luptă să fie chiar şi mai accesibil pentru corespondenţii iscoditori. Când războiul a ajuns la momentul său culminant, Erik Nystrom, un corespondent suedez, a profitat de o conferinţă de presă pentru a-l întreba pe primarul din Shanghai unde se afla frontul: „Capătul liniei noastre se află chiar la vest de calea ferată, dincolo de Parcul Jessfield", a răspuns primarul. „Îhâm, cred că mâine o să iau autobuzul de Jessfield până pe front", a spus suedezul, care nu vedea de ce ar fi trebuit să cheltuiască bani pe un mijloc de transport mai scump.[40]

În ciuda restricţiilor impuse, atât chinezii, cât şi japonezii înţelegeau valoarea propagandei şi încercau să facă tot posibilul pentru a-şi proteja imaginea în faţa lumii. Ambele tabere ţineau conferinţe de presă zilnice, la intervale generoase de timp, astfel încât corespondenţii care îşi acopereau singuri subiectele să nu piardă ceva. Dar chiar şi aşa, cei mai mulţi dintre jurnalişti aveau o preferinţă clară pentru chinezi. O explicaţie pentru această preferinţă era faptul că majoritatea lor erau membri ai corpurilor de presă străine din China şi, aşa cum se întâmplă adeseori în cazul corespondenţilor, ajungeau treptat să simpatizeze sau chiar să se identifice cu ţara despre care scriau. La un nivel fundamental uman, era, de asemenea, vorba despre o reflectare a milei pe care o simţeau faţă de tânăra Republică Chineză care era victima agresiunii japoneze.

Aşa se explica atmosfera tensionată de la conferinţele zilnice de presă ţinute de militarii japonezi, în ciuda faptului că ei ofereau cu generozitate băuturi, de la cafea şi ceai, până la bere şi whisky. Un reprezentant al armatei şi unul al marinei furnizau pe scurt informaţiile în limba japoneză, iar translatorul „Bob" Horiguchi asigura o interpretare perfectă într-o engleză americană expresivă. După aceea urmau întrebările, iar corespondenţii anglofoni şi mai ales cei americani, încurajaţi, probabil, şi de băutură, se distrau punând întrebări imposibile, ceea ce dădea naştere unui schimb de replici caustice.[41]

Cum noutatea războiului se cam dusese, reporterii care lucrau pentru presa locală ajunseseră la concluzia că publicul lor din Concesiunea Internaţională îşi cam pierduse interesul faţă de luptele din satele de pe lângă Shanghai şi era acum dornic să se amuze cu obişnuitele relatări gazetăreşti despre crime şi scandaluri cu celebrităţi. Pentru asta era nevoie de un anumit grad de flexibilitate. Carroll Alcott, un ziarist american cu ani buni de experienţă în Asia, îşi amintea că fusese martorul unei lupte importante dintre soldaţii chinezi şi japonezi, după care făcuse o plimbare pe străzile pline de sânge după un atac aerian. Îşi încheiase ziua relatând o acţiune penală împotriva unei bande de hoţi de bijuterii conduse de un personaj dubios cunoscut sub numele de... Rosie Faţă-de-Satâr.[42]

Însă, pentru majoritatea reporterilor prezenţi în Shanghai, lupta epopeică era tot ce conta. Carierele jurnalistice se construiau în mlozul oraşului şi în tranşeele din suburbii. Relatările de pe linia frontului erau produse premium. Reportajele despre cum un jurnalist abia scăpase de moarte pentru a le putea aduce cititorilor săi noutăţile de pe front păreau să aibă o mai mare audienţă. Dar, în ciuda competiţiei acerbe pentru obţinerea ştirilor senzaţionale, jurnaliştii păreau să fie de-a

dreptul fermecaţi, căci nimeni din mass-media neutră nu şi-a pierdut viaţa în timp ce relata de pe linia frontului în primele trei luni de lupte. Era un record remarcabil, care avea să rămână neschimbat până în ultima zi a ostilităţilor din oraş.[43]

*

Compania lui Kuse Hisao, care făcea parte din Divizia 9 Infanterie a armatei japoneze, s-a deşteptat înainte de ivirea zorilor şi a pornit în marş către linia frontului la ora 6.00 a.m. pe 13 octombrie. Oamenii mergeau posomorâţi în timp ce coloana se târa pe drumurile care erau pline de noroi după zile în şir de ploaie neîntreruptă. Soldaţii au trecut de un punct în care, după cum îşi şopteau unii altora, un întreg batalion japonez fusese secerat într-un atac de noapte. Propria misiune se putea încheia prost. Aveau să ia parte la un alt atac asupra oraşului Chenjiahang, situat la nord de râul Wusong. Era un loc întărit important şi bine apărat care împiedica avansarea spre sud a armatei nipone. Chinezii aveau să ţină cu dinţii de acea localitate, aşa cum făcuseră şi în cazul tuturor celorlalte localităţi fortificate. Avea să fie o luptă sângeroasă.[44]

Când unitatea lui Kuse Hisao a ajuns aproape de linia frontului, soldaţilor li s-a spus să se odihnească. Chenjiahang se afla la o oarecare distanţă, în spatele câmpurilor acoperite de culturi înalte de bumbac. Ordinul de atac a sosit în jurul orei 1.00 noaptea. Artileria japoneză a început să tragă fix la ora stabilită. Artileria chineză a răspuns la fel de prompt, dar cu o forţă şi mai mare. Era o surpriză neplăcută pentru japonezi că adversarii lor erau atât de puternic înarmaţi, dar, cu toate acestea, asaltul a continuat. Primul val de atacatori a dispărut în câmpurile de bumbac. Plantele ofereau ceva acoperire, dar nu suficientă. Apărătorii chinezi trăgeau din poziţii invizibile, ochind mai ales mitralierele, care erau întotdeauna primele

avute în vedere din cauza puterii lor de foc. Un mitralior a fost rănit în coapsă, iar altul a primit un glonț în față.

Tirul chinezilor s-a întețit în asemenea măsură, încât era aproape imposibil pentru japonezi să mai facă vreo mișcare. Plutonul a avansat încet, târându-se dincolo de câmp, prin noroiul lipicios. Peste zgomotele armelor se auzeau urletele răniților care însă deveneau din ce în ce mai slabe. Kuse Hisao a respirat ușurat când a ajuns la un pârâiaș și s-a rostogolit la vale în speranța că avea să găsească un adăpost din calea gloanțelor. Însă ușurarea i s-a transformat în groază când a descoperit că apa era plină de cadavre ale japonezilor și chinezilor, în diferite stadii de descompunere.

Atacul asupra Chenjiahang s-a împotmolit, iar Kuse Hisao și plutonul său și-au petrecut noaptea în compania macabră a soldaților morți. A doua zi a sosit ordinul ca două plutoane din vecinătatea lor să reia atacul. Plutonul lui Kuse Hisao era ținut în rezervă, dar luptele din acea zi n-au avut mai mult succes decât cele purtate cu o zi în urmă, așa că se făcuse aproape întuneric când au primit și ei ordin să avanseze. Ca și în ziua precedentă, au pornit târâș dincolo de câmp. Au trecut pe lângă trupurile câtorva soldați uciși din celelalte două plutoane care acum zăceau în bălți de sânge. La un moment dat au ajuns la un alt pârâiaș al cărui mal era mărginit de sârmă ghimpată, iar geniștii au avut ceva de furcă să o îndepărteze în timp ce se străduiau să rămână cât mai jos posibil, pentru a nu fi reperați. De cealaltă parte a apei, în spatele unei pădurici de bambus, li se spusese că se afla Chenjiahang.

Soarele apusese deja, iar Kuse Hisao stătea chircit pe întuneric, așteptând ordinele referitoare la ce aveau de făcut mai departe. Dintr-o dată, o imensă flacără albă s-a aprins în noapte. Geniștii aduseseră un aruncător de flăcări, cea mai de temut

armă din armata japoneză, şi traversaseră râul. Păduricea de bambus de pe celălalt mal era în flăcări. „Atacaţi!" a strigat cineva şi au sărit cu toţii în apa care le venea până la brâu, au traversat-o şi apoi s-au repezit să smulgă mănunchiuri de bambus cu care să se cațere pe mal. Au urcat iute panta şi s-au pomenit într-un labirint de tranşee de-ale chinezilor, care păreau să fie goale. S-au oprit un minut, triumfători şi uşuraţi în acelaşi timp. Ocupaseră un colţ din Chenjiahang fără să tragă măcar un foc.

Au avut parte însă de o pauză tare scurtă, întreruptă atunci când Kuse Hisao a auzit nişte voci scăzute din tranşeea de alături. Nu vorbeau japoneză. O fracţiune de secundă mai târziu, o grenadă de mână a aterizat în şanţul lui. Următorul lucru pe care şi-l aminteşte Kuse Hisao a fost cum îşi revenea treptat din ameţeală, cu un bâzâit continuu în urechi. Simţea o durere ascuţită în ochi, dar nu putea să-i deschidă. Era fericit că mai era în viaţă, dar se aştepta ca şanţul în care se afla să fie atacat, iar el să fie ucis în orice moment. Însă atacul chinez nu s-a mai produs. Kuse Hisao şi-a petrecut noaptea lipsit de ajutor şi orbit, până când în sfârşit s-au ivit zorile, iar mâini prietene l-au purtat spre spatele frontului.[45]

Înainte de război, puţini ar fi fost în stare să localizeze pe hartă Chenjiahang, dar, timp de câteva săptămâni, începând cu prima parte a lunii octombrie, chinezii şi japonezii s-au luptat crunt pe străzile din ce în ce mai devastate ale acestei localităţi. Alături de Yanghang, Chenjiahang era considerat unul din cele două puncte-cheie pe care niponii trebuiau neapărat să le controleze pentru a putea avansa spre sud, spre Dachang. Ei ar fi făcut orice pentru a ocupa Chenjiahang, iar chinezii ar fi făcut orice pentru a-l păstra. Bătăliile oscilante, şovăitoare pentru cucerirea oraşului aveau să continue mult timp după

ce trupele japoneze au reuşit să străpungă bariera de pe râul Wusong într-un alt punct aflat de-a lungul liniei frontului.[46]

Comandanţii chinezi au aruncat în luptă un număr mare de trupe în sectorul Chenjiahang pentru a preveni un colaps. Acestea includeau şi unităţi proaspăt sosite din provinciile chineze. În prima parte a lunii octombrie, au fost aduse două divizii din provincia Sichuan din sud-vest care nu se bucurau de prea mult respect din partea consilierilor germani, căci aceştia considerau că instruirea deficitară şi echipamentul insuficient îi făceau incapabili pe soldaţii lor să îndeplinească în teren operaţiuni la nivel de divizie şi ajunseseră la concluzia că era cel mai bine ca ostaşii din Sichuan să se desfăşoare doar la nivel de regiment, pentru a uşura sarcina trupelor epuizate.[47]

Trupele din Sichuan au fost scoase din luptă când, la mijlocul lui octombrie, patru divizii noi au sosit din Guangxi, o provincie din sudul Chinei. Comandanţii de câmp chinezi erau dornici să folosească noile trupe, uşor de recunoscut după uniformele lor maro-deschis şi după căştile gen „pălării de tablă" după model britanic şi de aceea au trimis una dintre cele patru, Divizia 173 „Guangxi", drept la Chenjiahang. Aceasta a primit ordin să mărşăluiască în seara zilei de 15 octombrie, iar a doua zi, înainte de ivirea zorilor, ajunsese deja să preia poziţiile deţinute de o altă divizie, care suferise pierderi grele şi trebuia să se retragă în spatele frontului.[48]

În timp ce preluarea poziţiilor era încă în desfăşurare, japonezii, care detectaseră mişcare de-a lungul frontului chinez, au lansat un intens atac de artilerie şi aerian, provocând un număr mare de victime Diviziei 173, înainte chiar ca aceasta să intre de-a binelea în luptă. Mai târziu, în aceeaşi zi, când unul dintre regimentele diviziei a fost trimis să le ţină piept japonezilor, a fost măcelărit pe loc. Până la căderea nopţii, două

treimi din soldaţi muriseră. Lupta a continuat în următoarele patru zile, şi, treptat, celelalte trei divizii din Guangxi au avansat spre front. Nu exista niciun respiro pentru niciuna dintre părţi, ci numai o luptă disperată pentru cei câţiva metri de pământ. „Auzisem expresia «furtună de oţel», dar niciodată până atunci nu-i înţelesesem cu adevărat sensul", spunea un ofiţer din Guangxi. „Acum i-l cunosc."[49]

*

La mijlocul lui octombrie, optimismul iniţial al lui Matsui referitor la avansarea sa spre sud începuse să scadă. Ploaia dura deja de mai bine de o săptămână şi devenise o adevărată problemă, căci încetinea operaţiunile la toate nivelurile. Proviziile ajungeau mai greu pe front, iar trupele nu puteau să avanseze suficient de repede, asta dacă reuşeau să avanseze, totuşi, cât de cât. Primise unele informaţii, neconfirmate, conform cărora conducerea superioară chineză se mutase de la Suzhou la Nanxiang sau chiar la Shanghai. N-avea idee dacă rapoartele erau adevărate, dar îl puneau pe gânduri. Dacă, într-adevăr, comandamentul chinez se muta mai aproape de front, însemna că nu aveau de gând să abandoneze Shanghaiul. „Este evident că impresia de mai înainte că frontul chinez se clatină a fost prematură", nota el în jurnalul său. „Cu siguranţă că nu este momentul să ne grăbim cu lansarea atacului."[50]

Vremea proastă l-a determinat pe Matsui să amâne în mai multe rânduri un puternic atac-şoc cu ajutorul căruia să încerce să străpungă apărarea chineză aşa cum fusese plănuit de ceva vreme. Cu toate acestea, ploaia aducea şi o serie de avantaje. Pauza de luptă era un moment de alinare pentru soldaţii epuizaţi ai ambelor tabere. Chinezii se odihneau, dar acelaşi lucru îl făceau şi japonezii şi în plus aceştia din urmă obţineau un interval preţios pentru a-şi săpa tranşee mai aproape

de liniile inamicului. Data viitoare, când aveau să încerce să traverseze ţinutul nimănui, o întindere de câmp deschis unde puteau fi expuşi ucigătorului tir chinez, distanţa avea să fie ceva mai scurtă. Artileria japoneză ajunsese, în sfârşit, pe front într-un număr semnificativ, asta după ce fusese întârziată zile întregi din cauza drumurilor transformate în mocirle de ploaia necontenită. Dar bateriile îşi foloseau cu economie proiectilele, pentru a avea muniţie mai târziu. Planul lor era să pulverizeze unul după altul punctele întărite ale chinezilor, atunci când avea să vină momentul.[51]

Era din ce în ce mai frig, iar pachetul de haine groase, care Matsui ceruse să îi fie trimise de la Tokyo în urmă cu o lună, încă nu ajunsese. Sosiseră însă, din fericire, uniformele de iarnă pentru Diviziile 3 şi 11, care aveau nevoie de orice fel de încurajare pe care o puteau primi. Soldaţii din linia frontului avuseseră multe de suferit în ultimele săptămâni, iar întăririle abia dacă reuşeau să compenseze îndeajuns pierderile. Divizia 3, de pildă, avusese mai bine de 6 000 de morţi şi răniţi, mulţi dintre aceştia fiind ofiţeri şi subofiţeri cu experienţă. Prin urmare, chiar dacă divizia primise, în schimb, 6 500 de oameni, ceea ce pe hârtie însemna mai mult decât îndestulător, în realitate lucrurile stăteau altfel. Matsui estima că forţa combativă scăzuse cu circa o şesime faţă de nivelul iniţial.[52]

Nenorocirile erau inevitabile în bătălie, iar Matsui avea o mare afecţiune pentru soldaţii simpli care se străduiau să păstreze o atitudine entuziastă, în ciuda tuturor greutăţilor şi încercărilor, tocmai de aceea îi era greu să suporte greutăţile inutile provocate de incompetenţa celor aflaţi la niveluri superioare. Matsui nu era mulţumit de activitatea ofiţerilor care aveau ca sarcină avansarea spre sud. Aprovizionarea era o mare problemă, în special pentru că nu luaseră în calcul posibilităţile

reale de transport oferite de sistemul extins de pâraie şi canale. Chinezii îşi transportau în acest fel bunurile şi produsele de secole, dacă nu chiar de milenii. Iar japonezii puteau face acelaşi lucru. De fapt, făcuseră acest lucru începând din luna septembrie undeva mai spre nord, când aduseseră proviziile de la fluviul Yangtze până la trupele care luptau lângă Luodian. Matsui credea că o mare parte dintre probleme ar fi putut fi evitate dacă s-ar fi dat dovadă de ceva mai multă prevedere.[53]

Pe 19 octombrie, Matsui a primit primele rapoarte care susţineau că soldaţii din Guangxi sosiseră în regiunea Shanghai şi erau dispuşi de-a lungul râului Wusong. În ciuda tuturor întăririlor pe care le primise el însuşi în ultimele săptămâni, nu exista niciun dubiu că Matsui avea de-a face cu un inamic formidabil, capabil să aducă trupe în acel teatru de operaţiuni mai mult sau mai puţin nedefinit. Era nevoie de un şiretlic pentru a compensa dezechilibrul. Pentru a elibera din tensiunea de pe front, marina japoneză trimisese o falsă forţă de invazie în amonte pe Yangtze, într-o importantă misiune de diversiune de trei zile. Flota, formată din opt distrugătoare şi mai bine de 20 de nave de transport încărcate cu bărci pentru debarcare, a ancorat la 16 kilometri în amonte de Chuanshakou. Apoi întreaga zonă a fost supusă unui bombardament intens ca şi cum s-ar fi pregătit o debarcare. Mai făcuseră astfel de manevre, dar era prima care implica bombardarea reală a ţintelor de pe uscat. „Va avea sigur un efect vizibil", scria Matsui în jurnal.[54]

Intrigile politice nu au fost niciodată prea departe de front în timpul Bătăliei pentru Shanghai. Multe dintre cele ce se petreceau în oraş şi în jurul acestuia aveau ca destinaţie publicul internaţional. Informaţiile despre sosirea trupelor din Guangxi au ajuns la cartierul general al lui Matsui împreună cu alte informaţii, care sugerau că, de fapt, chinezii îşi întăreau

apărarea din sud. Acest lucru indica faptul că se pregăteau să continue lupta pentru Shanghai chiar dacă liniile lor defensive din zona râului Wusong fuseseră străpunse, ceea ce ar fi fost corect din punct de vedere al logicii militare, deşi probabil că şi motivele de natură diplomatică atârnaseră la fel de mult în luarea deciziei. Se apropia momentul unei conferinţe internaţionale pe tema războiului, programată să aibă loc la Bruxelles. Chiang Kai-shek avea nevoie să rămână prezent în singurul oraş chinezesc de care era posibil să fi auzit vreodată străinii.[55]

Pentru opinia publică mondială, bătălia se ducea pe mai multe fronturi. Un aspect care avea un impact aparte era folosirea gazelor letale. La mai puţin de două decenii după încheierea Primului Război Mondial, acestea rămâneau suprema, oribila grozăvie a războiului modern. Oricine ar fi fost prins folosindu-le ar fi fost imediat înfierat de presă, care nu l-ar mai fi descris niciodată drept altceva decât ticălosul ticăloşilor. Pe 14 octombrie, China a trimis o reclamaţie către Liga Naţiunilor în care acuza Japonia că ar fi folosit gaze letale pe frontul din Shanghai. În document se susţinea că un total de 45 de soldaţi chinezi căzuseră victime în două atacuri separate în aceeaşi lună.[56]

Dacă Japonia chiar a folosit gazul în regiunea Shanghai era o problemă discutabilă şi a rămas astfel chiar şi după încheierea războiului. Zhang Fakui, comandantul chinez din Pudong, nu cunoştea niciun caz în care japonezii să fi folosit gaz.[57] În unele situaţii, teama extraordinară de riscurile pe care le implica folosirea gazului îi făcea pe soldaţi să suspecteze atacuri cu gaz chiar şi când se întâmplau lucruri mult mai puţin sinistre. În timpul unei ofensive împotriva poziţiilor japoneze de la sud de râul Wusong, soldaţii chinezi au considerat, din greşeală, că o grenadă cu fum japoneză era o bombă cu gaz

otrăvitor.[58] Totodată, este posibil ca japonezii să fi folosit gaze neotrăvitoare pentru a-şi pune, temporar, în incapacitate inamicii, făcându-i vulnerabili în faţa atacului. Nu că ar fi contat, de fapt, dacă gazul era sau nu letal, de vreme ce rezultatul era oricum acelaşi: moarte pentru chinezi.[59]

Conform japonezilor, chinezii, la rândul lor, au folosit de câteva ori gazul în Bătălia pentru Shanghai. Una dintre ocaziile în care i-au acuzat de folosirea gazului a fost în timpul uneia dintre cele mai înverşunate lupte pentru Chenjiahang şi niponii au publicat fotografii menite să atragă publicul de acasă şi din străinătate de partea lor.[60] Mai devreme, în timpul campaniei, au pretins, de asemenea, că, de fapt, China ar fi întrebuinţat aşa-numitul „gaz de strănutat"[61], un produs chimic folosit de beligeranţi în Primul Război Mondial. Primarul din Shanghai, favoritul reporterilor pentru replicile sale demne de a fi citate, a replicat, prompt: „Pe japonezi i-a apucat strănutatul, pentru că au tremurat prea mult de frică".[62]

De Fremery, spionul olandez, bazându-se pe experienţa sa considerabilă acumulată de-a lungul carierei sale în artilerie, nu a dat crezare niciuneia dintre variante: „Mi se pare puţin probabil ca vreuna din părţile implicate în conflict să fi folosit gaze otrăvitoare sub orice formă", scria el într-un raport. „Sunt ferm convins că, până în 1935 cel puţin, chinezii s-au opus total acestui tip de armă şi n-au făcut niciun fel de pregătiri pentru întrebuinţarea sa, mai mult decât atât, n-au făcut nimic nici pentru a se proteja împotriva unui astfel de mijloc de distrugere."[63]

*

Ogishima Shizuo, un rezervist de 27 de ani din Divizia 101 japoneză care traversase Wusong cu ceva vreme în urmă, era convins că nu avea să supravieţuiască Bătăliei pentru

Shanghai şi începuse să facă pregătirile necesare în caz că ar fi murit. Cadavrele în descompunere care se aflau peste tot pe malul de sud al râului îi spuneau ce era de făcut. Dacă ar fi fost ucis, era mult prea puţin probabil că ar fi avut cineva timp să-l incinereze pentru ca apoi să-i trimită cenuşa mamei sale. În schimb, a împachetat câteva lucruri de-ale sale de care nu mai avea nevoie pe front şi a aranjat să-i fie trimise acesteia, cu vaporul, înapoi acasă. Măcar, în acest fel, familia sa urma să aibă câteva obiecte concrete care s-o ajute să-şi amintească de el.[64]

După primele zile confuze de după traversare, linia frontului se stabilizase oarecum. Cele două armate inamice se urmăreau reciproc de la o distanţă de 130 de metri, despărţite de ţinutul nimănui. Din când în când, ofiţerii japonezi ordonau şarje împotriva liniilor chinezeşti. Atacurile se terminau, invariabil, în acelaşi fel. Şirurile de soldaţi erau puse la pământ de mitralierele grele ale inamicului, iar supravieţuitorii se retrăgeau în grabă spre liniile lor. Nenorociţii care rămâneau în urmă între cele două linii de front, cu răni atât de grave, încât nu se mai puteau mişca erau condamnaţi la o moarte lentă, fără nicio şansă de scăpare. Chiar dacă urletele lor erau aproape insuportabile, nimeni nu îndrăznea să se aventureze şi să aducă înapoi camarazii răniţi. Lunetiştii chinezi nu dormeau niciodată.

Ploaia neîncetată transformase tranşeele într-o mocirlă adâncă până la genunchi, unde era imposibil să găteşti hrana. Din aceasta cauză, mâncarea consta din câteva mâini de orez lipicios. Adesea, armele se defectau. La un moment dat, toate mitralierele grele din compania lui Ogishima au fost trimise înapoi pentru reparaţii, obligându-i pe soldaţii din adăposturi să se bizuie numai pe puşti şi pe baionete, nu foarte diferit de generaţiile de infanterişti dinaintea lor. Şi, tot ca generaţiile

anterioare de infanteriști, cea mai mare parte a discuțiilor lor se concentrau asupra comparației dintre ei înșiși și artileriștii și cei din trupele de transport care se bucurau de vieți confortabile mult în spatele frontului.

Ofițerii deveneau din ce în ce mai obsedați de grija că numărul din ce în ce mai mare de victime și condițiile sub orice critică aveau să producă dezertări. Soldații erau aliniați în mod regulat pentru a li se verifica starea de sănătate. Oricine ar fi încercat să simuleze o boală se supunea riscului de a fi considerat dezertor, iar dezertorii erau împușcați. Suspiciunile ofițerilor nu erau însă întotdeauna pe de-a-ntregul lipsite de sens. „Soldații din linia frontului n-au decât un singur gând în minte", nota Ogishima în jurnalul său. „Vor să scape în spate. Toată lumea îi invidiază pe cei care, având răni ușoare, sunt evacuați. Cei care primeau pe neașteptate un astfel de bilet pentru salvare reușeau cu greu să-și ascundă bucuria. În ceea ce-i privește pe cei rămași pe linia frontului, aceștia n-au nici cea mai vagă idee dacă nu cumva sentința lor de condamnare la moarte a fost deja semnată sau cât de mult timp mai au de trăit."

Exact ca pe câmpurile de luptă din Flandra, cu o generație în urmă, a fost cheltuit un număr uriaș de vieți, în schimbul unor câștiguri teritoriale mici, aproape inexistente. Și tot ca în Flandra, terenul favoriza defensiva. Nohara Teishin, un soldat din Divizia 9, supraviețuise unei lupte teribile împotriva unui inamic ascuns în tranșee și aproape invizibil care trăgea asupra japonezilor care avansau prin găurile din pereții unor clădiri abandonate ale unei ferme. Ofițerii îi obligau pe soldați să tragă în câmpul deschis. Alergau pe distanțe scurte, se aruncau pe burtă, își trăgeau sufletul, apoi reîncepeau atacul. Din 200 de oameni numai vreo zece mai rămâneau întregi după o astfel de

luptă. „Toți prietenii mei au murit acolo", avea să spună el mai târziu. „Nu se pot descrie nemernicia și mizeria războiului."[65]

Watanabe Wushichi, un ofițer care făcea parte din Divizia 9 japoneză, se confrunta cu o situație specială. Era responsabil cu asigurarea proviziilor de apă pentru soldații din linia întâi. Părea să fie o sarcină simplă într-o zonă rurală plină de râuri mai mici sau mai mari, numai că nu toată apa era potabilă. Bălțile și pârâiele de peste tot din zonă erau pline de cadavre de oameni și de cai acoperite de muște, care miroseau îngrozitor. Pentru cei mai mulți soldați, setea devenea din ce în ce mai puțin suportabilă, iar în momentul când cineva descoperea un pârâiaș nepoluat, soldații năvăleau asupra acestuia și, cu o viteză uimitoare, îl transformau într-o băltoacă de noroi. Pentru a împiedica astfel de situații, ofițerii postau militari cu arme și baionete la fiecare sursă de apă proaspătă descoperită.[66]

Ca majoritatea altor japonezi, Watanabe era surprins de tenacitatea apărătorilor chinezi și de numărul mare al celor care erau hotărâți să moară pentru cauza lor. Atunci când putea să inspecteze cazematele chineze cucerite, era copleșit de felul în care apărătorii morți zăceau pur și simplu întinși în straturi. Trăsăturile copilărești ale chipurilor lor arătau că, de fapt, cei mai mulți dintre ei nici măcar nu împliniseră douăzeci de ani. Unele dintre cadavrele chinezilor încă își mai strângeau în mâini armele, iar japonezilor le era adeseori imposibil să le smulgă. Era, spuneau ei, ca și cum fantomele celor căzuți s-ar fi întors ca să opună rezistență.[67]

*

Bătălia nu decurgea nici pe departe așa cum și-ar fi dorit China, dar acțiunile sale diplomatice de la mijlocul toamnei dădeau dovadă de o încredere continuă. Opinia publică

mondială, cel puțin în țările democratice, era, în majoritate, de partea Chinei și din ce în ce mai multe voci cereau Japoniei să plătească pentru comportamentul său agresiv. Pe 5 octombrie, președintele american Franklin D. Roosevelt a ținut un discurs la Chicago în care, în ciuda limbajului figurativ, voalat, cerea să se ia măsuri concrete împotriva Japoniei: „Pare a fi din ce în ce mai adevărat, din păcate, faptul că epidemia fărădelegii continuă să se întindă în lume", spunea Roosevelt. „Iar, când o epidemie fizică începe să se răspândească, atunci comunitatea aprobă și adoptă o carantină pentru pacienți pentru a se proteja de răspândirea bolii."[68]

Printr-o coincidență aproape perfectă cu discursul lui Roosevelt, Chiang Kai-shek își instruia ministrul de Externe să solicite sancțiuni internaționale împotriva Japoniei cu scopul de a priva națiunea insulară lipsită de resurse de petrol, fier și oțel – materiile prime necesare pentru susținerea unui război. Liga Națiunilor s-a dovedit însă a fi un instrument ineficient în impunerea unor măsuri concrete împotriva Japoniei. Diplomații chinezi aveau, de asemenea, slabe speranțe să obțină rezultate palpabile în urma conferinței internaționale pe marginea ostilităților sino-japoneze ținute la Bruxelles. Însă aveau încredere că tonul lor conciliant la conferință avea să contribuie la câștigarea simpatiei puterilor străine. În acel fel, Japonia urma să pară a fi partea inflexibilă, iar drumul spre sancțiuni avea să fie deschis.[69]

Optimist în legătură cu faptul că măsuri diplomatice abile puteau aduce salvarea Chinei, Chiang Kai-shek nu avea de gând să obțină pacea cu orice preț. Pe 21 octombrie, ministrul de Externe japonez Hirota[70] l-a abordat pe ambasadorul german la Tokyo, Herbert von Dirksen[71], întrebându-l despre dorința Chinei de a negocia. Germania a declarat că era

pregătită să acționeze ca mediator, iar, drept răspuns, guvernul japonez și-a expus solicitările. Acestea includeau, printre altele, cedări teritoriale chineze importante în nordul țării, precum și crearea unei întinse zone demilitarizate în jurul Shanghaiului. Chiar și așa, intermediarii germani au considerat solicitările destul de moderate, iar Oskar Trautmann, ambasadorul Berlinului la Nanjing, i le-a adus la cunoștință lui Chiang Kai-shek.

La început, Chiang nu a exprimat nicio opinie, în schimb, i-a solicitat germanului să și le expună pe ale sale. Trautmann a spus că el considera solicitările japoneze drept o bază pentru discuții ulterioare, și a folosit ca avertisment exemplul țării sale în Primul Război Mondial. Sfârșitul regretabil al Germaniei imperiale se produsese pentru că fuseseră amânate, în mod greșit, negocierile, până după epuizarea completă a resurselor militare. Odată atins acel punct, participarea la orice fel de discuții avea să se desfășoare de pe o poziție dezavantajoasă. Dar Chiang nu era convins. El a răspuns că nu avea de gând să accepte negocierile cu japonezii, dacă aceștia doreau să se revină la situația de dinaintea ostilităților. Nu era loc pentru compromisuri.[72]

*

De îndată ce mult așteptatele trupe din Guangxi au sosit pe front, la mijlocul lui octombrie, planul generalului Bai Chongxi de a contraataca flancul drept al japonezilor putea fi pus în practică. Participanții la întâlnirea Consiliului Militar Național au convenit asupra faptului că trebuia acționat rapid: „Dacă profităm de oportunitatea de a lovi inamicul într-un moment de oboseală, spuneau ei, este posibil să străpungem linia formată de trupele care au traversat deja râul Wusong."[73]

Atacul a fost stabilit pentru 21 octombrie. Avea să înceapă seara, astfel încât chinezii să profite de aliatul lor natural, întunericul, în perioada inițială a operațiunilor. În zilele următoare, și-au pregătit forța de atac care s-a consolidat în jurul unui nucleu alcătuit din cele patru divizii din Guangxi, care fuseseră scoase din lupta din jurul Chenjiahang. Acest lucru a creat o acumulare de trupe în spatele frontului chinezesc pe care avioanele japoneze care efectuau zboruri de recunoaștere n-aveau cum să nu le observe. „Inamicul va lansa un contraatac în această noapte, de-a lungul întregului front. Se pare că atacul are drept țintă principală zona din sudul râului Wusong", scria Matsui în jurnalul său pe 21 octombrie, cu doar câteva ore înainte să înceapă chinezii să se miște. De fapt, pe el îl încânta perspectiva: „Vom avea ocazia să prindem inamicul în afara liniilor de apărare pe care și le-a pregătit și îl vom putea ucide acolo."[74]

La ora 7.00 p.m. a început focul de baraj al artileriei chinezești. O oră mai târziu, trupele au început să se deplaseze spre est. Flancul stâng al atacului chinez de la nord de râul Wusong era condus de Divizia 176 „Guangxi". La început, înaintarea acesteia a fost rapidă, dar, în scurt timp, soldații ei au dat peste aceleași obstacole care îi făceau pe atacatorii din această zonă, fie ei chinezi, fie japonezi, să piardă din viteză – pâraiele și canalele care tăiau în cruciș și-n curmeziș terenul. Avangarda se temea că, dacă avea să se miște prea repede, convoiul pentru aprovizionare nu va mai putea ține ritmul și, pentru că se apropiau zorile, a renunțat la o bună parte din terenul cucerit, cu speranța avea să poată fi redobândit în noaptea următoare.[75]

Nici atacul din sudul râului Wusong, condus de Divizia 174 „Guangxi", nu mersese mai bine, căci aceasta se confruntase cu o rezistență neașteptat de mare din partea inamicului și nu

reuşise să forţeze avansarea dincolo de canalele întâlnite în drum, deoarece nu deţinea suficiente materiale pentru construirea de poduri. Înainte de răsăritul zorilor, de teama artileriei şi a atacurilor aeriene, şi această divizie a hotărât să se retragă în spatele liniei de pornire, abandonând tot teritoriul pe care îl cucerise în timpul nopţii cu preţul unui număr mare de vieţi. Pe ambele maluri ale râului, diviziile chinezeşti s-au pus la adăpost, cu speranţa că vor putea să-şi păstreze poziţia în timpul periculoaselor ore ale zilei, când japonezii puteau beneficia din plin de avantajul superiorităţii lor aeriene.

După cum se presupusese, contraatacul a început după răsăritul soarelui, în ziua de 22 octombrie. În sectorul de nord al râului ocupat de Divizia 176 „Guangxi", japonezii au încercuită până la amiază un întreg batalion. Câteva ore mai târziu, l-au pus la pământ în întregime, de la comandantul de batalion până la ultimul soldat. Principalul succes din acea zi a fost înregistrat de o unitate a „Guangxi" care a fost supusă unui atac al infanteriei japoneze susţinute de cinci tancuri. Iniţial, erau gata să cedeze frontul, dar o linie de apărare aranjată în grabă a reuşit să-i respingă pe japonezi. Dintre cele cinci tancuri, unul a fost distrus, două s-au înţepenit într-un canal, iar celelalte două s-au retras – mărturie a cvasi-imposibilităţii de a manevra tancuri într-un ţinut al râurilor, cum este cel din jurul Shanghaiului.[76]

În noaptea dintre 22 şi 23 octombrie, chinezii au început, la adăpostul întunericului, să recâştige unele dintre poziţiile pe care le pierduseră în timpul zilei. Apoi s-a crăpat de ziua în cea de-a treia şi cea mai importantă zi a atacului chinez. De data aceasta, japonezii şi-au mobilizat toate resursele disponibile pentru a le opri avansarea, aşa cum aveau să comenteze mai târziu comandanţii trupelor Diviziei „Guangxi", într-un

raport ulterior: „Armata inamicului japonez şi forţele aeriene au implicat toate tipurile de arme, de la artilerie la tancuri şi gaze otrăvitoare", susţinea raportul. „Această forţă a lovit ca un uragan frontul chinezesc, iar rezultatul a fost cel mai cumplit număr de pierderi înregistrat de vreun grup al armatei noastre de la începutul războiului."[77]

Când a răsărit soarele, avioanele japoneze erau deja în aer. La ora 9.00 a.m., s-au năpustit asupra Diviziei 174 „Guangxi" deja grav zdruncinate, de la sud de râul Wusong. Un general din „Guangxi" care supravieţuise atacului descria cele întâmplate: „Soldaţii fie explodau, sfârtecaţi în bucăţi, fie erau îngropaţi în adăposturile lor. Divizia 174 s-a descompus într-o stare de haos total." Şi alte unităţi au fost ciopârţite în acelaşi fel. La sfârşitul zilei de 23 octombrie, operaţiunea chinezească totaliza un număr uriaş de victime, inclusiv doi comandanţi de brigadă, şase comandanţi de regiment, zeci de comandanţi de batalion şi de companie şi 2 000 de soldaţi. Trei din cinci soldaţi chinezi din primul val au fost fie ucişi, fie răniţi. Atacul trebuia oprit.[78]

Întregul contraatac fusese un fiasco. Unii veterani ai Diviziei „Guangxi" aveau să le poarte ranchiună ani de zile ofiţerilor care îi trimiseseră într-o bătălie fără speranţă. În primul rând, aceştia aleseseră să atace inamicul într-un loc greşit, lovindu-l exact unde era mai puternic. În ciuda întăririlor primite recent, japonezii rămăseseră cu puţini oameni în zona Shanghai, iar pentru a obţine o masă critică într-un atac frontal ca acela de dincolo de râul Wusong, au fost nevoiţi să-şi întindă trupele rarefiate în alte părţi. Un contraatac chinez puternic mai spre nord, de exemplu, în oraşul Guangfu, ar fi putut avea mult mai multe şanse de succes. „Dar Bai Chongxi a vrut să străpungă chiar prin centrul forţelor inamice pentru a demonstra întregii

lumi abilităţile armatei chineze", avea să scrie mai târziu în memoriile sale Lan Xiangshan, un ofiţer al „Guangxi".[79]

Privind retrospectiv, era evident că fusese o misiune imposibilă şi că fusese lansată cu un minimum de pregătire. După spusele lui Lan Xiangshan, când Bai Chongxi descrisese pe hartă planul, el nu acordase atenţie scalei, iar rezultatul a fost crearea unui front prea mare pentru cele două divizii care se aflau la conducerea atacului. Apoi, se făcuse doar o recunoaştere sumară, şi nu existaseră suficiente materiale care să ajute la depăşirea barierelor acvatice pe care le-au întâlnit trupele. Dar şi mai grav a fost faptul că, de fapt, comandanţii adunaseră trupe total nepregătite pentru o misiune de o asemenea dificultate. Mare parte din soldaţii din Divizia „Guangxi" fuseseră absorbiţi din unităţi de tip miliţie locală, cu o foarte mică experienţă de luptă efectivă. Conducerea ignorantă şi incompetentă „forţase trupele din Guangxi să facă sacrificii extreme", scria Lan Xiangshan. „Şi toate acestea degeaba."[80]

Pentru consilierii germani, practica tipic chinezească de a trimite trupele noi direct în linia întâi şi, adeseori, în cele mai critice sectoare era, de asemenea, un motiv de consternare. În situaţia disperată cu care se confruntau generalii chinezi, cu un front care se putea destrăma în orice clipă, era, probabil, de înţeles, dar, dacă se ţinea cont de nevoia de a menaja forţele pentru un război de durată, lucrurile nu aveau niciun sens pe termen lung. Proaspăt sosite în regiunea Shanghai, întăririle care veneau de peste tot din China se confruntau cu o situaţie care le era complet străină, iar fără o pregătire corespunzătoare pentru război în condiţiile speciale oferite de teren într-o zonă nefamiliară a ţării, se aflau într-un grav dezavantaj. În consecinţă, toate au suferit pierderi enorme.[81]

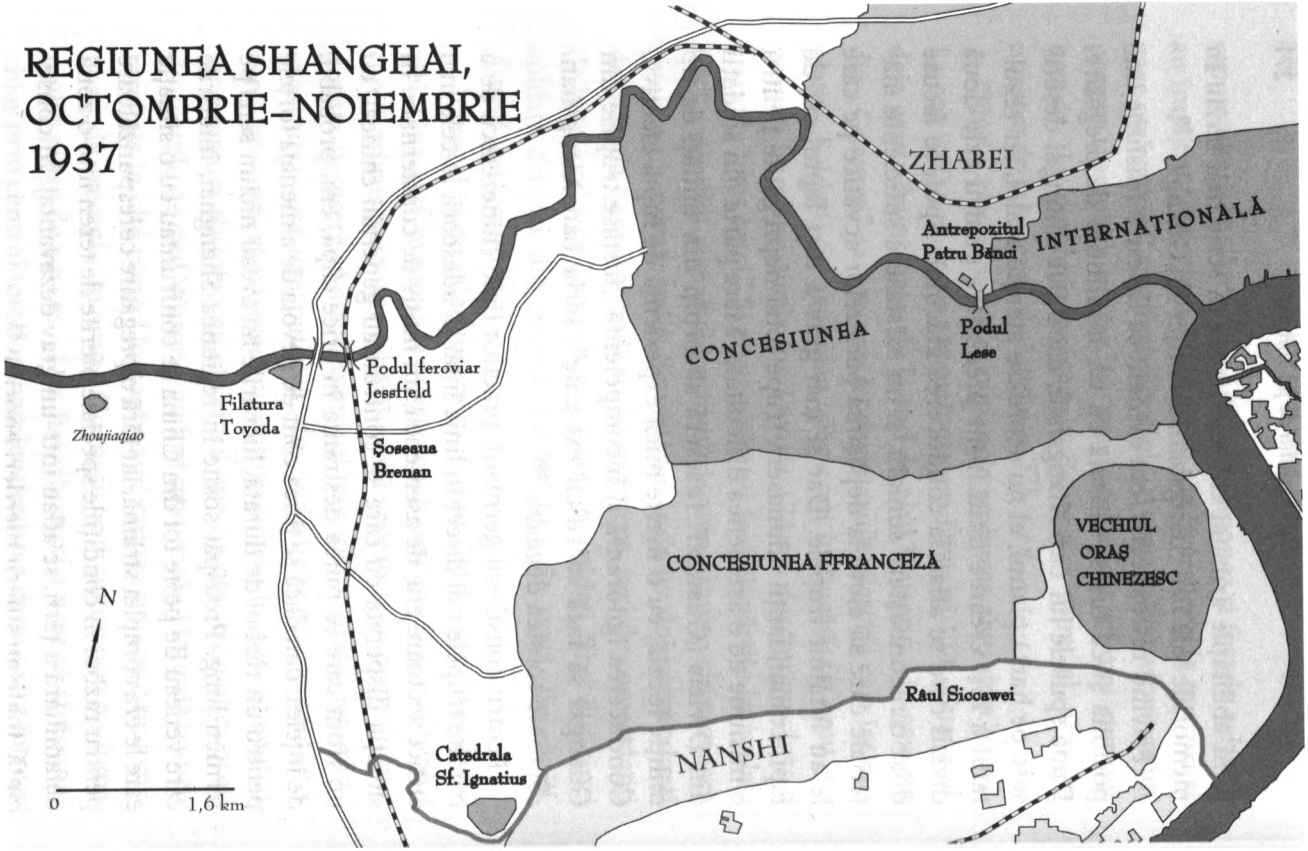
REGIUNEA SHANGHAI,
OCTOMBRIE–NOIEMBRIE
1937
ZHABEI
Antrepozitul
Patru Bănci
INTERNAȚIONALĂ
CONCESIUNEA
Podul
Lese
Podul feroviar
Jessfield
Filatura
Toyoda
Zhoujiaqiao
Șoseaua
Brenan
VECHIUL
ORAȘ
CHINEZESC
CONCESIUNEA FFRANCEZĂ
N
Râul Siccawei
NANSHI
Catedrala
Sf. Ignatius
0
1,6 km

Capitolul 7

Batalionul Pierdut
24 octombrie–4 noiembrie

Frontul se prăbuşea. Măcar atâta lucru îi era clar lui Zhang Boting care se afla în maşina sa de serviciu şi ieşea din Shanghai prin partea de vest, spre o întâlnire la nivel înalt. Vagabonzi şi mici grupuri de soldaţi răniţi rătăceau de-a lungul şoselei care mergea în paralel cu calea ferată ce ducea spre Nanjing, departe de oraş şi departe de pericol. Era o scenă haotică. Disciplina grupurilor de militari împrăştiate peste tot se ducea de râpă. Şi, din această cauză, ei deveneau ţinte uşoare. Aviaţia inamică se rotea în mod regulat pe cer, căutând pradă la sol. De câte ori piloţii reperau un grup de soldaţi chinezi, coborau în picaj, aproape atingând vârfurile copacilor, şi-i bombardau fără milă. Chiar şi şoferul lui Zhang a fost nevoit să oprească vehiculul de mai multe ori ca să se adăpostească.[1]

Zhang Boting, în vârstă de 27 de ani, era şeful de stat-major al Diviziei 88 Infanterie, unitatea de elită instruită de germani, care luptase în regiunea din jurul Gării de Nord încă de la începutul războiului. În dimineaţa zilei de 26 octombrie, în aceeaşi zi în care el se îndrepta spre o întâlnire, comandantul adjunct al celei de a Treia Zone de Război, Gu Zhutong, îi telefonase lui Sun Yuanliang, care conducea divizia în luptă de la sosirea

sa în luna august. Gu Zhutong avea veşti surprinzătoare. Aşa cum bănuia toată lumea, armata chineză era pregătită să se retragă din nordul Shanghaiului. Planul era, totuşi, de a împărţi Divizia 88 în unităţi independente mai mici care să rămână în Zhabei pentru a susţine luptele de gherilă din spatele liniilor inamice. Sun Yuanliang considera că era doar un mod de a pierde în mod inutil soldaţi, dar nu putea să-şi exprime gândurile prin telefon. Îi trimise, în schimb, o telegramă lui Zhang Boting.

După câţiva kilometri care păreau că nu se mai sfârşeau din cauza raidurilor aeriene constante, maşina lui Zhang s-a oprit lângă un râu îngust. A coborât şi a continuat să meargă vreo trei kilometri până a ajuns la o colibioară din paie. Din afară părea inofensivă, dar aspectul era înşelător, căci întreaga Bătălie pentru Shanghai era coordonată dinăuntru. Acela era sediul cartierului general de pe front al lui Gu Zhutong. Când Zhang Boting a intrat, comandantul şef tocmai studia pe o hartă situaţia dinăuntrul şi din jurul oraşului a trupelor sale, situaţie care se tot înrăutăţea. Zhang Boting i-a dat raportul despre situaţia de pe front şi, în acelaşi timp, a descris condiţiile întâlnite pe drumul spre întâlnire, recomandându-i lui Gu Zhutong să-şi retragă imediat cartierul general spre un loc mai sigur. Apoi s-au concentrat asupra subiectului principal al întâlnirii lor.

„Chiang Kai-shek vrea ca divizia dumneavoastră să rămână să lupte în Zhabei", a spus Gu Zhutong. „Fiecare companie, fiecare pluton, fiecare grupă trebuie să apere clădirile-cheie din oraş şi din satele din suburbii. Trebuie să luptaţi pentru fiecare metru de pământ şi să-l faceţi pe inamic să plătească scump câştigarea lui. Veţi lansa atacuri de gherilă ca să câştigăm timp şi ca să atragem simpatia prietenilor noştri din străinătate."

Ordinul ţinea cont mai mult de efectele diplomatice ale acţiunilor decât de tacticile de câştigare a războiului. Zhang Boting menţionează că o Conferinţă a Celor Nouă Puteri[2] era stabilit să înceapă săptămâna care urma la Bruxelles şi era important ca armata Chinei să rămână prezentă în Shanghai, pentru că în acest fel urma să crească valoarea şi importanţa oraşului în ochii străinilor. Dacă războiul s-ar fi mutat în cine ştie ce sate necunoscute din zona rurală a Chinei în momentul întâlnirii delegaţilor la Bruxelles, ar fi fost mai greu să-i convingă de stringenţa problemei. Toate acestea aveau sens din punct de vedere politic, nu însă şi din punct de vedere al tacticii militare. Zhang Boting a cerut permisiunea să vorbească liber: „Dincolo de străzile din Zhabei", a spus el, „suburbiile constau din teren plat cu puţine posibilităţi de adăpost, deloc potrivit pentru un război de gherilă. Ideea de a apăra punctele-cheie mici este, de asemenea, dificil de pus în practică. Divizia 88 a primit până acum întăriri şi înlocuiri de şase ori, iar din nucleul iniţial de ofiţeri şi soldaţi, dacă au mai rămas vreo 20-30 la sută. Este ca o ceaşcă de ceai. Dacă tot continui să adaugi apă, se subţiază din ce în ce mai mult.[3] Unii dintre soldaţii noi pe care-i primim n-au fost niciodată pe un câmp de luptă sau nici măcar n-au tras vreun foc de armă. Pentru moment ne bazăm pe vechii noştri oameni, care îi instruiesc pe novici chiar în timpul luptelor. Câtă vreme sistemul de comandă este pe poziţie, iar conducerea este asigurată de cei vechi, vom putea menţine divizia ca forţă de luptă. Dar, dacă ne împărţim, coerenţa ei se va pierde. Dacă fiecare unitate va fi lăsată să-şi ducă lupta de una singură, o să avem şi mai multe probleme."

Gu Zhutong a dat, aprobator, din cap, dar a întrebat ce alternative existau. „Instrucţiunile lui Chiang Kai-shek vizează obiectivele strategice", a spus Zhang Boting. „El vrea să îndreptăm

atenţia lumii către comportamentul agresiv al japonezilor şi, pentru că Shanghaiul este un oraş internaţional asupra căruia sunt aţintiţi ochii comunităţii globale, vrea să facă în aşa fel încât în întâlnirea de la Bruxelles să se afle despre cum se poartă în mod real bătăliile în Shanghai... Să lăsăm trupe în Zhabei pentru o bătălie finală va fi echivalent cu sacrificarea acestora, fie că este vorba despre o forţă mică, fie despre una mare. Dacă vom rămâne şi vom lupta pentru a apăra un număr mare de puncte întărite sau doar unul sau două dintre ele, mesajul transmis va fi acelaşi: că stăm pe loc şi luptăm. Cel mai important lucru este să alegem acea unitate care este cu adevărat potrivită să facă acest lucru."

„Sun Yuanliang a făcut cam aceleaşi observaţii azi-dimineaţă prin telefon", a spuse Gu Zhutong, „dar n-a specificat câte trupe ar trebui să lăsăm în urmă. N-a spus nici ce puncte întărite ar trebui să apere." Zhang Boting a replicat că o formaţie de elită care să aibă cel mult mărimea unui regiment ar fi fost suficientă pentru a apăra una sau două poziţii importante din zona Zhabei. Gu Zhutong s-a gândit puţin, apoi a hotărât: „Nu avem mult timp la dispoziţie", i-a spus el lui Zhang Boting. „Vreau să te întorci imediat la Sun Yuanliang şi să-i ordoni să pună acest plan în aplicare. Dacă faci toate pregătirile necesare până diseară, voi putea să-i raportez lui Chiang Kai-shek."

Zhang Boting a pornit în grabă înapoi spre Shanghai, dar drumul devenise chiar şi mai aglomerat şi mai haotic decât mai devreme. Lângă un pod important a nimerit într-un uriaş blocaj în trafic provocat de vehicule de toate dimensiunile care încercau să scape din calea japonezilor care avansau. Un vechi prieten de-al său, ofiţer al Diviziei 87 Infanterie, s-a apropiat de el. Avea mâna stângă bandajată şi agita o mitralieră pe care o ţinea cu dreapta. Era imposibil să-şi continue drumul pe

acolo, i-a spus el lui Zhang. Japonezii străpunseseră deja linia frontului în nord, iar o coloană de tancuri inamice se îndrepta chiar în acel moment înspre ei.

Zhang Boting s-a hotărât să facă un ocol şi i-a spus şoferului să treacă prin Concesiunea Internaţională. De acolo a traversat cu dificultate râul Suzhou la bordul unui bac mic de lemn. Când a ajuns la cartierul general al Diviziei 88 Infanterie din interiorul Antrepozitului Patru Bănci de pe malul apei, l-a găsit pe Sun Yuanliang plimbându-se în sus şi-n jos, obicei pe care-l avea când cugeta profund la o problemă complicată. Vorbise deja la telefon cu Gu Zhutong şi aflase că propunerea sa de a păstra o mică forţă în Shanghai fusese adoptată. Ce mai rămânea de făcut era să aleagă unitatea care urma să rămână în urmă şi care, după toate probabilităţile, avea să fie nevoită să lupte până la ultimul om.

Deodată, Sun Yuanliang s-a oprit din plimbare, semn că ajunsese la o concluzie şi luase o decizie. Voia ca însăşi clădirea în care se aflau, Antrepozitul Patru Bănci, o construcţie de cinci etaje, să fie ultimul obiectiv pe care trebuia să-l apere. Era o structură mare şi uşor recognoscibilă, care se afla exact sub ochii Concesiunii Internaţionale, ceea ce îi oferea exact expunerea de care avea nevoie pentru scopul vizat. Însă Sun Yuanliang credea că un regiment era prea mult pentru o astfel de sarcină. Va fi greu să aprovizioneze atât de mulţi oameni pe o perioadă lungă de timp. Şi mai important încă, nu era dispus să risipească atât de multe vieţi pentru ceea ce, în fond, nu era altceva decât o campanie de propagandă. Sun Yuanliang făcuse alegerea. Sarcina de a arăta lumii că, într-adevăr, chinezii continuau să lupte i-a revenit Batalionului 1 al Regimentului 524. Acesta avea să-şi câştige la nivel mondial faima drept Batalionul Pierdut al Chinei.

*

Până când a reuşit Zhang Boting să-şi termine călătoria pe 26 octombrie, situaţia la vest de Shanghai se schimbase în mod esenţial. Stagnarea care caracterizase situaţia celor două armate de pe cele două maluri ale râului Wusong şi care se prelungise în cea mai mare parte a lunii octombrie făcuse locul unor mişcări bruşte, rapide. Apărarea încununată de succes a Diviziei 9 japoneze împotriva contraatacului desfăşurat de trupele Diviziei „Guangxi" între 21 şi 23 octombrie îi zguduise pe chinezi şi le permisese japonezilor să avanseze cu câţiva paşi. În noaptea dintre 23 şi 24 octombrie, Matsui Iwane a primit o serie de informaţii care sugerau că, de fapt, chinezii îşi reduceau trupele de pe linia frontului, pregătindu-se, probabil, pentru o retragere.[4]

Matsui plănuise o deplasare masivă spre sud, având ca obiectiv cucerirea Dachangului, iar brusca fluidizare a situaţiei l-a determinat să-şi urgenteze planurile. Iniţial intenţionase să solicite o întâlnire cu comandanţii de divizie şi să le explice intenţiile sale, dar apoi le-a dat telefoane fiecăruia în parte la ora 9.00 dimineaţa, pe 24 octombrie, ordonându-le să atace şi explicându-le că după-amiază vor primi ordine scrise mai detaliate. În doar câteva ore atât Divizia 3, cât şi Divizia 9 au reuşit să ajungă la râul Zoumatang, care curgea de la vest spre est la trei kilometri sud faţă de Wusong. Divizia 9 a reuşit chiar să ocupe şi celălalt mal al apei.[5]

Însă Matsui nu era mulţumit şi era convins că trupele sale ar fi putut fi chiar şi mai agresive în urmărirea chinezilor care se retrăgeau. Mai întâi, s-a gândit că fuseseră opriţi de râul Zoumatang, un obstacol natural, dar apoi şi-a dat seama că vina o purtau săptămânile petrecute de soldaţi în tranşee care îi determinaseră să-şi piardă gustul pentru atacuri

mobile.[6] Pe 24 octombrie, la mijlocul amiezii, el le-a ordonat comandanților de divizie să se întâlnească la sediul cartierului său general. Cu toții păreau să aprecieze nevoia de viteză, dar i-au explicat că lipsa proviziilor îi determina să se miște mai încet decât și-ar fi dorit. În special Divizia 9 încă își aștepta noile arme. În acel moment aveau doar între 200 și 300 de pușți de batalion, ceea ce nu însemna că vreunul era echipat pentru o urmărire eficientă a inamicului.[7] În plus, după pierderile grele și distrugerile înregistrate de unele dintre cele mai bune trupe ale lor, ofițerii japonezi adoptaseră o abordare mult mai prudentă a luptei. E lesne de înțeles însă că nu i-au spus acest lucru comandantului lor.[8]

În timpul pregătirii luptei, avioanele japoneze au lansat mii de fluturași peste pozițiile chineze, îndemnându-i pe chinezi să renunțe la luptă. În plus, fluturașii promiteau fiecărui soldat care depunea armele câte cinci yuani chinezești sau echivalentul unui dolar și jumătate american la cursul de schimb al momentului.[9] Tactica nu părea să fi avut cine știe ce impact nici înainte și cu atât mai puțin atunci, pentru că toți chinezii erau conștienți că japonezii rareori luau prizonieri, asta dacă luau vreodată. În schimb, avansarea japonezilor a beneficiat de pe urma retragerii continue a chinezilor în noaptea dintre 24 și 25 octombrie, când au fost scoase din luptă trupele Diviziei „Guangxi", aduse la epuizare după o săptămână intensă în linia frontului. Cele mai multe dintre trupele care se retrăgeau s-au mutat în pozițiile deja pregătite de la nord și sud de râul Suzhou, ultimul obstacol natural rămas în calea victoriei japoneze în Shanghai.

După cum se mai întâmplase înainte, în timpul campaniei din Shanghai, în primele ore ale zilei de 25 octombrie, japonezii n-au detectat imediat schimbările petrecute la adăpostul

întunericului, şi abia treptat au înţeles că poziţiile chineze cu care se confruntau erau ocupate de echipaje minime. Însă, de îndată ce trupele de recunoaştere au descoperit cât de slab era inamicul de pe linia frontului, au atacat rapid şi au şters orice urmă de rezistenţă întâlnită în cale.[10] Japonezii au profitat de avantajul oferit de superioritatea lor aeriană, ridicând de la sol sute de avioane. De asemenea, au dezlănţuit un baraj de artilerie „târâtor", folosit, poate, pentru prima oară în timpul întregii campanii din Shanghai. Procedeul, utilizat cu un considerabil succes în timpul Primului Război Mondial, presupunea tragerea unui baraj de obuze de artilerie care avansau treptat, protejând, astfel, forţa de asalt care se afla imediat în urma lor. În acest caz însă, barajul a fost menţinut la 600-700 de metri în faţa japonezilor care avansau, oferindu-le suficient timp apărătorilor chinezi să iasă din adăposturi şi să-şi repopuleze poziţiile, pe care le abandonaseră în timpul focului de artilerie.[11]

În ciuda retragerii generale de pe poziţiile din sudul râului Wusong, câteva divizii chineze şti au primit sarcina de a organiza o defensivă puternică în jurul Dachang. Două poduri strategice, care traversau râul Zoumatang în regiunea de vest a Dachang, erau apărate fiecare de câte o divizie. Apărarea celui mai vestic dintre cele două poduri, Podul Bătrânului (Old Man Bridge), era responsabilitatea Diviziei 33, care sosise recent în zona Shanghai. Divizia 18, la rândul său proaspăt sosită în zonă, s-a poziţionat în jurul Podului Mica Stâncă (Little Stone Bridge), mai aproape de Dachang. Niciuna din divizii nu a reprezentat însă o mare problemă pentru tăvălugul japonez. Pe 25 octombrie, o coloană niponă condusă de mai bine de douăzeci de tancuri a spulberat defensiva Diviziei 33 şi a ocupat Podul Bătrânului. În următoarele ore, în timp ce divizia chineză încerca să facă o manevră de retragere spre Dachang în

timpul luptei, a fost anihilată în întregime de forța superioară a artileriei japoneze. La amiază, numai unul din zece ofițeri și soldați mai erau capabili să lupte. Până și comandantul diviziei fusese rănit.[12]

Forța japoneză s-a mutat apoi spre Podul Mica Stâncă și, după o luptă strânsă cu Divizia 18, care a durat până la căderea serii, a reușit să ocupe și acest pod. Între timp, Divizia 18 se mutase în Dachang. Aici, comandantul de divizie Zhu Yaohua a primit un mesaj de la Gu Zhutong în care i se ordona în termeni foarte clari să apere Dachang cu orice preț: „Cei care nu se supun acestui ordin vor ajunge în fața Curții Marțiale", scria Gu Zhutong tăios.[13] Temându-se că pierderea Podului Mica Stâncă l-ar fi putut duce direct în boxa acuzaților, Zhu Yaohua a organizat repede un contraatac nocturn pentru a-l recuceri. Însă japonezii prevăzuseră această eventualitate și erau pregătiți cu o puternică defensivă lângă pod. Tentativa chineză a eșuat lamentabil.[14]

Nu mai există niciun dubiu că pe 26 octombrie japonezii au pus la bătaie fiecare piesă de echipament din acea secțiune a frontului într-un efort general de a prelua Dachang. În acel moment, această localitate fusese redusă aproape în întregime la un morman de moloz, iar zidul orașului antic era singurul care indica faptul că așezarea adăpostise cândva un număr semnificativ de oameni.[15] Circa 400 de avioane, inclusiv bombardiere grele, au atacat trupele chineze dinăuntrul și din jurul orașului, ucigând, deopotrivă, oameni și un mare număr de animale de povară. Un corespondent occidental care observa totul de la distanță avea să-și amintească mai târziu ceea ce el numea „cea mai înfricoșătoare luptă care a avut loc vreodată în Asia până atunci". A fost ca o „furtună de oțel", stârnită de avioanele japoneze, care zburau pe deasupra pozițiilor chineze,

ghidate de baloanele de observaţie care reperau orice mişcare de la sol. „Cortina de foc nu s-a ridicat niciun moment de peste tranşeele chinezeşti", scria corespondentul în memoriile sale despre Bătălia pentru Shanghai. „Nu a fost o bătălie printre ruine, ci un război poziţional direct, purtat într-un câmp deschis şi plat."[16]

După atacul aerian, mai bine de patruzeci de tancuri japoneze au apărut la vest de Dachang. Chinezii nu puteau face nimic să le oprească, de vreme ce îşi retrăseseră deja artileria în poziţii mai sigure, mai departe, în spatele frontului. Infanteria rămăsese cu echipamentele sale în faţa zidului mişcător al blindatelor inamice, complet depăşită de situaţie.[17] Diviziile defensive, inclusiv Divizia 18 a lui Zhu Yaohua, n-au avut nicio şansă şi au fost zdrobite de inamicul superior din punct de vedere tehnic. După o luptă scurtă, japonezii victorioşi au putut porni în marş să ocupe oraşul, care deja era o mare de flăcări.[18] Matsui a simţit o mare satisfacţie la vederea steagului Soarelui Răsare care flutura deasupra ruinelor incandescente ale oraşului Dachang. „După o lună de lupte crâncene, astăzi am obţinut, în sfârşit răsplata", scria el în jurnalul său.[19] Zhu Yaohua, pe de altă parte, a primit imediat reproşuri din partea superiorilor şi colegilor săi care credeau că ar fi putut face mai mult.[20] Umilinţa era greu de suportat. La două zile după înfrângerea suferită la Dachang, el s-a sinucis împuşcându-se în piept.[21]

*

Chiar şi înainte de căderea oraşului Dachang şi în pofida ameninţării cu Curtea Marţială pentru toţi cei care şi-ar fi părăsit posturile, toate forţele chineze din Jiangwan au efectuat, în linişte, o retragere generală evidentă, chiar în noaptea dintre

24 şi 25 octombrie. Iniţial, diviziile din perimetru au primit ordin să mute trenurile de bagaje şi serviciile de suport în spate, înspre sud-vest, dincolo de râul Suzhou, folosind Podul Zhongshan şi Podul feroviar Jessfield. Cum lupta s-a dezlănţuit la nord de Zhabei în zilele următoare, şiruri întregi de soldaţi, vehicule şi animale de povară continuară să se scurgă în noaptea dintre 26 şi 27 octombrie, chinezii golind complet regiunea metropolitană a Shanghaiului de la nord de râul Suzhou. „Enorma armată chineză pur şi simplu s-a topit, iar în zori japonezii s-au pomenit în faţa poziţiilor goale", scria un jurnalist străin. „Cele două armate nu mai erau în contact direct."[22]

Când s-au retras din Zhabei, chinezii au dat foc miilor de magazine şi case chinezeşti, aplicând politica pârjolirii pământului.[23] La ora 7.00 dimineaţa, pe 27 octombrie, opt fuioare subţiri de fum străbăteau orizontul de la un capăt la altul al Zhabeiului. Două ore mai târziu, deveniseră deja „nişte stâlpi groşi şi negri de fum care se întindeau spre cerul de azur."[24] La amiază, un perete masiv de fum de vreo şase kilometri lungime se înălţa la mii de metri în văzduh.[25] După spusele unui consilier german, era un foc de proporţii „inimaginabile" care scăpase de sub control de vreo câteva zile şi ameninţa necontenit să se răspândească şi în Concesiunea Internaţională.[26] Refugiaţii, care părăsiseră Zhabeiul cu săptămâni şi luni în urmă şi care sperau să revină când se va fi încheiat războiul, erau distruşi văzându-şi casele devorate de o imensă mare de flăcări.[27]

Armata japoneză sau, mai precis, doctrina după care se ghida aceasta în teren eşuase în două privinţe, lăsând unele dintre cele mai bune divizii chinezeşti să scape din cursa pe care le-o întinsese. În seara zilei de 26 octombrie, după ocuparea oraşului Dachang, coloana japoneză ar fi putut continua să înainteze traversând Zhabei până la marginea Concesiunii

Internaţionale. În schimb, soldaţii au respectat ordinele şi s-au oprit pe linia la care ajunseseră la apusul soarelui. „Singura explicaţie pentru acest lucru este lipsa gândirii independente a comandanţilor japonezi mai tineri şi teama acestora de a se abate chiar şi cu foarte puţin de la un plan de atac care le fusese descris până în cele mai mici detalii", scria consilierul german Borchardt după revenirea sa din China.[28]

„Deoarece japonezii s-au concentrat pe regruparea şi reorganizarea propriilor forţe după căderea oraşului Dachang", scria tot Borchardt, „au ratat oportunitatea de a repurta o victorie decisivă prin care chinezii ar fi putut fi forţaţi să renunţe la rezistenţa lor continuă din Shanghai." Dacă japonezii au comis o primă eroare lăsând inamicului o portiţă deschisă prin care să poată scăpa, tot ei au fost vinovaţi şi de greşeala de a nu fi observat măcar că acesta chiar folosea acea portiţă. Cu toate că avioanele nipone de recunoaştere urmăreau îndeaproape cele două poduri principale întrebuinţate de chinezi pentru a fugi şi chiar au trimis rachete de semnalizare cu paraşute pentru a detecta mişcările nocturne ale acestora, în mod aproape inexplicabil, nu au reuşit să surprindă retragerea chineză.[29] Aceasta a fost efectuată exact conform planului. Până şi artileria a fost scoasă bucată cu bucată. În acest fel, chinezii au reuşit să ocupe poziţiile pregătite din sudul râului Suzhou şi din jurul Nanxiang, ceea ce le-a permis să lupte în ziua următoare.[30]

În ciuda greşelilor lor, japonezii au tratat cucerirea Zhabeiului ca pe un triumf, plantând mii de steguleţe cu Soarele Răsare pretutindeni, printre ruinele districtului. Împotriva acestei mări de alb şi roşu, singura clădire care rămăsese intactă era Antrepozitul Patru Bănci, care rămăsese ca un memento puternic al faptului că, de fapt, chinezii aveau un punct

de sprijin important la nord de râul Suzhou. Începuseră să se răspândească zvonuri cum că soldaţii dinăuntru ar fi jurat să lupte până la moarte. Japonezii au înţeles că victoria lor din Zhabei părea a fi ştirbită, ba chiar părea mai degrabă o înfrângere, câtă vreme antrepozitul se afla în mâinile chinezilor.[31]

*

Nimeni dintre cei care-l cunoşteau pe Xie Jinyuan n-avea vreo îndoială că el reprezenta alegerea perfectă pentru a conduce batalionul care avea să rămână în urmă, ascuns în interiorul Antrepozitului Patru Bănci dintr-un colţ al Zhabeiului, pentru a demonstra publicului de acasă şi din străinătate că, într-adevăr, China era hotărâtă să reziste agresiunii japoneze. În vârstă de 32 de ani, era absolvent al reputatei Academii Centrale Militare, fusese în Shanghai cu Divizia 88 încă de la începutul ostilităţilor în luna august şi era soldat până în măduva oaselor. Stătea drept ca o baionetă şi, chiar dacă ar fi purtat o mască, ar fi fost recunoscut drept militar, spunea un corespondent străin care-l cunoscuse. Era, după spusele corespondentului, „imaginea Chinei moderne în acţiune".[32]

În momentul în care Xie Jinyuan a primit numirea în noaptea de 26 octombrie, a mers direct la antrepozit şi a rămas mulţumit de ceea ce a găsit acolo: de fapt, o fortăreaţă. Fiecare perete era ciuruit de zeci de găuri pentru scoaterea armelor, aşa că infanteria cotropitoare avea să fie întâmpinată de un baraj de focuri de puşcă trase de apărătorii bine protejaţi ai clădirii. Era limpede că, de îndată ce japonezii aveau să apară, aveau să înconjoare clădirea din trei părţi. Rămânea însă o legătură cu Concesiunea Internaţională în sud, peste Podul Lese. Poziţiile armatei britanice se aflau la doar 12 metri şi, dacă s-ar fi furişat şi-ar mai fi avut şi un pic de noroc, şi-ar fi putut evacua

răniții la adăpostul întunericului. Din punct de vedere tactic, amplasamentul era ideal.[33] Dar orice fortăreață poate fi îmbunătățită, iar el le-a ordonat soldaților care sosiseră deja să lucreze pe timpul nopții pentru a-și consolida pozițiile. Aveau la îndemână tot ce le trebuia – mii de saci mari plini cu grâu și porumb, care se dovedeau a fi înlocuitori excelenți pentru sacii cu nisip.[34]

Prima sarcină a lui Xie Jinyuan a fost de a regrupa soldații Batalionului 1 din Regimentul 524, care urmau să ocupe pozițiile din clădire. Era o sarcină complexă, din cauza faptului că toate companiile și plutoanele erau răspândite prin Zhabei, iar unele, care nu aflaseră de ordinele primite de batalionul lor, începuseră să se deplaseze spre vest împreună cu restul armatei chineze. Pe parcursul întregii nopți, Xie împreună cu secundul său, Yang Ruifu, au trimis ordonanțe pe străzile în flăcări, sperând să-și localizeze oamenii în mijlocul mulțimii de soldați care se retrăgeau. Până la urmă, au reușit. Pe 27 octombrie, la ora 9.00 dimineața, ultimii soldați ai batalionului ajungeau în clădirea antrepozitului.[35] Până atunci, forța lui Xie Jinyuan consta din puțin peste 400 de ofițeri și soldați. Era un număr foarte mic, comparativ cu puternica armată japoneză, și cu toții au fost supuși unui test aproape imediat.

Un avanpost le-a trimis vorbă că la 7.30 dimineața fuseseră văzuți pușcași marini japonezi lângă Gara de Nord, iar după vreo 45 de minute li s-a raportat că steagul inamicului flutura deasupra clădirii. Soldaților chinezi li s-a ordonat să îi atace pe japonezii care avansau și au reușit să se retragă înspre clădirea antrepozitului, continuând, în același timp, să lupte. A urmat o scurtă pauză, pe care apărătorii chinezi au folosit-o ca să se pregătească, unii ocupându-și pozițiile la diferite etaje, alții ghemuindu-se în spatele peretelui

exterior care înconjura clădirea. La ora 1.00 a.m., o coloană de soldaţi japonezi s-a apropiat de clădire, mărşăluind, ţanţoşi şi încrezători cu toţii, pe mijlocul drumului, în spatele unui uriaş steag al Soarelui Răsare. Arăta mai mult ca o paradă victorioasă, decât ca o manevră tactică. De îndată ce s-au apropiat îndeajuns de mult, ofiţerii chinezi le-au ordonat oamenilor lor să tragă. Cinci soldaţi japonezi au căzut la pământ, în timp ce restul coloanei s-a destrămat în căutarea adăpostului.[36]

Într-o oră, japonezii au adunat suficiente trupe pentru a încerca să ia pe sus clădirea antrepozitului. O forţă considerabilă a atacat clădirea, folosind o putere de foc atât de mare, încât chinezii au fost nevoiţi să abandoneze zidul exterior şi să se retragă înspre clădire. În ciuda defensivei solide, criza nu trecuse, iar atacatorii păreau să capete din ce în ce mai multă putere. În acel moment, comandantul secund, Yang Ruifu, le-a ordonat câtorva soldaţi să alerge pe acoperiş şi să arunce grenade de mână spre japonezii de jos. Astfel, au reuşit să oprească atacul. Când japonezii s-au retras, au lăsat în urmă şapte morţi.[37] Lupta era urmărită cu sufletul la gură de chinezii care se aflau de cealaltă parte a râului Suzhou, la vreo 60 de metri. De fiecare dată când se răspândea vestea că un soldat japonez a fost ucis, mulţimea îşi exprima, cu cruzime, bucuria.[38]

Corespondenţii străini urmăreau, la rândul lor, lupta din zona sigură a râului Suzhou. Aveau locuri în primele rânduri la tristul spectacol al bătăliei urbane reale. Unul dintre ei a observat cum un grupuleţ de japonezi se apropia încet şi cu grijă de clădirea antrepozitului, croindu-şi drum printre ziduri dărâmate şi printre fiare contorsionate. Târându-se de la un colţ la altul, le-a luat vreo 50 de minute ca să parcurgă cei 50 de metri. Se pare însă că şi apărătorii chinezi îi urmăreau din ascunzişul lor şi-i monitorizaseră pe tot parcursul drumului,

astfel că, de îndată ce japonezii s-au apropiat suficient de mult, au aruncat asupra lor o ploaie de grenade de mână. După ce s-a așezat praful, au folosit puștile ca să isprăvească treaba cu cei care încă mai mișcau. Cei câțiva japonezi care s-au furișat să-și salveze camarazii răniți, au fost, la rândul lor, uciși. Era un război nemilos.[39]

Chiar și după ce se s-a lăsat întunericul peste antrepozit, nu era timp de dormit. Toți soldații erau ocupați cu repararea stricăciunilor și cu întărirea pozițiilor lor. A doua zi, pe 28 octombrie, la ora 7.00 a.m., avioanele japoneze au apărut în număr mare deasupra clădirii, fără a arunca însă nici măcar o singură bombă asupra depozitului. Apărătorii și-au spus că era din cauza mitralierelor amplasate pe acoperiș din lipsă de tunuri antiaeriene adevărate. Vecinătatea dintre depozit și Concesiunea Internațională era, probabil, extrem de importantă, de vreme ce japonezii aleseseră să fie circumspecți în lansarea unui bombardament aerian, de teama de a nu provoca un dezastru de proporțiile celui din „Sâmbăta Neagră".[40]

Cu puțin timp înainte de amiază, Xie Jinyuan a urcat pe acoperiș împreună cu adjunctul său, Yang Ruifu. Peste tot în jurul lor, Zhabeiul ardea. Un fum negru și dens se înălța din miile de incendii, acoperind aproape în întregime soarele. În timp ce ambii ofițeri urmăreau scena cu îngrijorare, au observat un grup de soldați japonezi care rătăceau pe stradă la oarece distanță. Xie Jinyuan a ordonat unei santinele să-i dea pușca sa pe care a ridicat-o până la obraz, a țintit cu atenție și a apăsat pe trăgaci. În timp ce ecoul singurei împușcături răsuna peste orașul în ruină, una dintre siluetele de la distanță s-a prăbușit la pământ. „Bună lovitură!" i-a spus, zâmbind, Yang Ruifu comandantului său.[41]

La ora 3.00 p.m. japonezii au încercat să lanseze un al doilea atac major asupra depozitului. De această dată au adus cinci piese de artilerie și au postat și mitraliere pe acoperișurile clădirilor din preajmă. Apărătorii au fost supuși unei presiuni și mai mari decât în urmă cu o zi, și abia după două ore de lupte intense au reușit să-l respingă pe inamic. La puțin timp după încetarea focului, au sosit veștile proaste. Japonezii reușiseră să găsească sursa de alimentare cu apă și o întrerupseseră. Yang Ruifu a ordonat raționalizarea strictă a apei. Fiecare companie trebuia să-și păzească rezerva de apă și să colecteze urina în butoaie mari, pentru a o folosi în cazul în care ar fi fost nevoiți să stingă vreun incendiu.

Numărul de răniți începuse să crească, și nu prea aveau ce să facă pentru a-i ajuta în condițiile primitive din antrepozit. Printr-o ultimă legătură telefonică, Yang Ruifu a organizat transferul răniților dincolo de Podul Lese din apropiere, prin Concesiunea Internațională, către spitalele din partea chinezească a Shanghaiului. În timp ce o parte dintre sanitari se pregăteau să plece cu răniții, Yang Ruifu le-a dat un ultim ordin. „Dacă vă întreabă cineva câți soldați sunt în interiorul Antrepozitului Patru Bănci, să spuneți că sunt 800", le-a cerut el. „În niciun caz să nu afle cineva cât de puțini suntem în realitate. Asta i-ar încuraja pe japonezi." S-a născut astfel legenda celor „800 de eroi" din Shanghai.[42]

*

Bătălia pentru Shanghai a fost, fără îndoială, de necâștigat pentru chinezi. Era doar o chestiune de timp până ce japonezii aveau să câștige grație avantajului lor material și tehnologic. Însă luptele continuau una după alta, iar japonezii cuceream redută după redută în zona rurală din jurul orașului, cu costuri

imense pentru apărători, aşa că din ce în ce mai mulţi generali chinezi începuseră să-şi pună întrebări dacă era înţelept să se cramponeze de un oraş care oricum era condamnat să cadă în cele din urmă. Ei făceau presiuni în favoarea unei retrageri mai ample în locul retragerii tactice din Zhabei şi Jiangwan, care fusese pusă în practică. Altminteri, alte mii de oameni aveau să piară în zadar. La fel de grav era însă faptul că, în cazul unei retrageri pe scară largă, moralul trupelor ar fi suferit o lovitură devastatoare, iar capacitatea Chinei de a continua lupta ar fi fost compromisă.

Acest aspect era un subiect de îngrijorare foarte serios. Trupele chineze care intraseră în luptă cu mult optimism şi spirit patriotic îşi pierduseră treptat fervoarea odată cu creşterea numărului de victime înregistrate într-o bătălie fără speranţă. Odată ce o divizie ajungea la o treime din efectivele sale originare, era trimisă în spatele frontului pentru reorganizare şi reaprovizionare, după care revenea pe linia frontului.[43] Cei mai mulţi soldaţi vedeau clar cum le scad şansele de supravieţuire.

Despre toate acestea însă, în ciuda vizitelor dese pe care le făcea pe front, Chiang Kai-shek ştia foarte puţine. Ofiţerii care cunoşteau condiţiile reale din tranşee erau familiarizaţi, de asemenea, şi cu firea încăpăţânată a comandantului lor, precum şi cu hotărârea sa de a rămâne până la capăt în apărarea Shanghaiului. În aceste condiţii, considerau că nu este recomandat să-i dezvăluie adevărul. Secretul nu putea fi însă păstrat la nesfârşit. În unele unităţi situaţia ajunsese atât de disperată, încât era doar o chestiune de timp până când soldaţii aveau să-şi părăsească pur şi simplu poziţiile.[44]

Ţinând cont că scenariul unei revolte era din ce în ce mai posibil, comandanţii superiori şi-au propus să-l convingă pe Chiang Kai-shek că singura opţiune disponibilă era o retragere

completă a tuturor trupelor lor din regiunea Shanghai până la o linie fortificată care să se întindă de la Suzhou la Jiaxing, un oraş situat la vreo 37 de kilometri spre sud. La începutul lui noiembrie, Bai Chongxi i-a spus lui Chiang că ofiţerii de pe front nu-şi mai puteau controla oamenii şi că retragerea ar fi fost o măsură onorabilă, care ar fi oprit o rebeliune deschisă în rândul soldaţilor. Dar nimic din cele spuse nu l-a impresionat pe Chiang Kai-shek. Li Zongren, un alt general care încercase anterior să pledeze în favoarea retragerii, ştia că era inutil să te cerţi cu omul de la vârf. „Planurile de război au fost decise de el personal şi nimeni altcineva nu avea voie să spună nimic", scria Li în memoriile sale.[45]

Uneori însă, Chiang părea încercat de gândul de a se lăsa convins de adjuncţii săi. De pildă, în primele zile ale lunii octombrie, părea decis să ordone retragerea, dar ulterior s-a răzgândit. O situaţie similară a apărut mai târziu în aceeaşi lună, când Chiang a convocat o întâlnire cu comandanţii de pe front într-un vagon de tren, în Gara Songjiang din sud-vestul Shanghaiului. Înainte de sosirea lui Chiang, generalii discutaseră despre lupte şi ajunseseră la concluzia că nu puteau opune nimic superiorităţii inamicului în ceea ce privea armele de foc.

La sosirea lui Chiang, Zhang Fakui, comandantul trupelor din Pudong, a sugerat mutarea a zece divizii pe nişte linii mult mai în spate, unde poziţiile erau bine pregătite, iar apărarea ar fi fost mai simplă decât în Shanghai. Majoritatea a căzut de acord. În acel moment, *Madame* Chiang Kai-shek, proaspăt întoarsă dintr-o vizită pe frontul din Shanghai şi mai belicoasă ca oricând şi-a făcut intrarea îmbrăcată într-o haină de blană scumpă. „Dacă am mai putea păstra Shanghaiul încă vreo zece zile", a spus ea, „China ar câştiga simpatia internaţională."

N-a mai adăugat nimic altceva, dar cei prezenți au avut convingerea că se referea la apropiata conferință de la Bruxelles. Lui Chiang i-a fost însă de ajuns: „Shanghaiul trebuie păstrat cu orice preț", a declarat el cu o convingere fermă în voce, de parcă tot timpul gândise astfel.[46]

*

În prima săptămână din noiembrie, problema refugiaților din Shanghai devenise aproape imposibil de gestionat, iar o catastrofă umanitară de proporții inimaginabile era pe cale să se producă. Sute de mii de oameni fără adăpost se înghesuiau în porțiuni din ce în ce mai mici ale orașului, care erau, mai mult sau mai puțin, atinse de război. În același timp, linia frontului se muta tot mai aproape și amenința chiar să pătrundă în zona municipală, fără a mai lăsa vreun district neatins. Dacă acest lucru chiar avea să se întâmple, urmau să se producă suferințe de neimaginat, deoarece civilii înghesuiți în aleile înguste aveau să fie expuși armelor nemiloase ale războiului modern.

Incidentele se înmulțeau deja, arătând că necombatanții nu trebuiau să se aștepte la prea multă milă. Când apărătorii chinezi s-au retras din Zhabei, civilii care au mai rămas la nord de râul Suzhou s-au repezit să fugă cu ce au apucat să ia cu ei înainte ca armata japoneză să le invadeze locuințele. Au urmat aceeași rută ca și trupele, năpustindu-se înspre podurile Zhongshan și Jessfield, către siguranța din zonele internaționale. Unii dintre ei însă n-au fost suficient de rapizi. În timp ce încă își croiau drum peste Podul feroviar Jessfield care fusese parțial distrus, au fost surprinși de avangarda japoneză. O mitralieră a măturat întregul pod, punând la pământ bărbați, femei și copii.[47]

În sud, Șoseaua Brenan se întindea paralel cu cursul apei și ducea înspre avanposturile britanice care păzeau intrarea în Concesiunea Internațională; la rândul ei, a fost transformată într-un drum al morții de către japonezii care avansau. O serie de monoplane japoneze argintii tocmai începuseră să bombardeze vagoanele de pe calea ferată din apropiere când trei dintre ele au ieșit brusc din formație și au început să tragă în civilii care mergeau de-a lungul drumului. Un martor ocular a estimat că 200 de persoane au fost ucise sau rănite: „Am văzut șase ambulanțe încărcate", a declarat el. „Un număr mare de alți oameni, răniți în diferite grade, se târau înspre Concesiunea Internațională sau erau ajutați de alții să ajungă la un loc sigur."[48]

Strigăte disperate se auzeau dinspre malul nordic al râului Suzhou, unde copiii și femeile în vârstă nu mai puteau merge, epuizați după un drum istovitor și îngroziți de ce văzuseră că li se întâmplase celorlalți care încercaseră să traverseze podul feroviar. În cele din urmă, soldații britanici, care văzuseră carnagiul comis chiar în fața porților lor au decis să intervină, așa că și-au suflecat mânecile și au ieșit să-i ajute să parcurgă mica distanță rămasă până la zona de siguranță: „O dată, de două ori, de nenumărate ori i-au ajutat cu grijă pe refugiați, de parcă ar fi avut de-a face cu membrii propriilor familii", a afirmat un chinez care a fost martorul evenimentelor.[49]

Pe măsură ce se răspândea zvonul că civilii erau mitraliați la intrarea dinspre podul Jessfield în Concesiunea Internațională, șirurile de refugiați au început să se deplaseze înspre alte zone, care erau deja luate cu asalt de mulțimi de oameni care fugiseră din zonele de război. Așezământul catolic din jurul Catedralei Sfântul Ignatius de la marginea Concesiunii Franceze era un astfel de loc. La începutul lunii noiembrie, călugării și călugărițele aveau în grijă 7 000 de civili. O mare parte dintre

aceştia erau copii sau vârstnici care fuseseră separaţi de ceilalţi membri ai familiilor lor, de care depindeau. „Mulţi ajungeau în tabără pe moarte şi, mai ales în cazul copiilor mici, rezistenţa la boli era atât de mică, încât deveneau uşor victime ale celor mai obişnuite boli", relata *North China Herald*. „Adeseori sunt chemaţi preoţii la căpătâiul copiilor aflaţi pe moarte şi pe care surorile asistente nu-i mai pot salva."[50]

Mult mai gravă urma să devină însă situaţia proviziilor, dacă nu se găseau soluţii cât mai rapid. Preotul iezuit Jacquinot, care fusese numit unul dintre vicepreşedinţii recent înfiinţatei Cruci Roşii din Shanghai, a hotărât că era momentul să treacă la mişcări decisive pentru a-şi pune în practică viziunea sa de a crea o zonă de siguranţă pentru necombatanţi. Au urmat trei zile intense de negocieri cu autorităţile chineze şi japoneze. După ce a primit acordul primarului din Shanghai, Yu Hongjun, pentru o zonă adiacentă Concesiunii Franceze, a trecut la partea cea mai dificilă: negocierile cu japonezii. Consulul general Okamoto Suemasa era, la rândul său, de acord, cel puţin în principiu, dar trebuia să-şi consulte guvernul de acasă. Totul depindea acum de Tokyo.[51]

*

Curiozitatea lui Yang Huimin a fost mai puternică decât zgomotul luptelor nocturne din jurul Antrepozitului Patru Bănci, astfel că a traversat râul Suzhou până în Concesiunea Internaţională. Sperând să poată vedea bătălia mai de aproape, ea a mers spre est de-a lungul râului, până când a fost oprită de un soldat britanic care a ridicat arma spre ea. „Hei, cercetaşule!" i-a spus străinul, pe jumătate dispreţuitor. Fusese indus în eroare de aspectul băieţesc şi de uniforma femeii de 22 de ani. De când fabrica la care lucra se închisese din cauza

ostilităţilor, îşi consacrase cea mai mare parte a timpului său Organizaţiei Cercetaşelor, ajutând refugiatele adăpostite în Concesiunea Internaţională. Soldatul a lăsat-o, totuşi, să treacă şi dintr-un buncăr britanic a reuşit să urmărească lupta crâncenă din jurul depozitului de dincolo de râu până în zori.[52]

După răsăritul soarelui, ea a observat că toată regiunea Zhabei era acoperită de steagurile japoneze, în timp ce pe malul pe care se afla ea, deasupra buncărului, era agăţat steagul Marii Britanii. „Dar unde este steagul chinezesc?" s-a întrebat. Stindardul roşu cu steaua albă pe fundal albastru lipsea cu desăvârşire – şi la urma urmei, acela era un teritoriu chinezesc. S-a dus până acasă şi, după ce s-a gândit puţin, a hotărât ce avea de făcut. S-a înfăşurat într-un steag mare chinezesc pe sub uniformă şi a revenit în buncărul britanic, iar acolo, în seara de 28 octombrie, a aşteptat o ocazie să facă o încercare periculoasă de a traversa Podul Lese spre Zhabei.

A profitat de un moment în care santinelele britanice nu au fost atente şi s-a strecurat spre pod, apoi a pornit în fugă spre celălalt capăt. Odată ajunsă acolo, şi-a ridicat privirile spre clădirea depozitului cu ferestrele sale goale care păreau că se holbează în jos la ea, ca un gigant cu mulţi ochi. Partea cea mai periculoasă abia acum venea – să traverseze strada, fără să fie împuşcată nici de santinelele britanice, nici de cele japoneze. În timp ce aştepta ocazia de a face o mişcare, focul a început de jur-împrejurul ei. Timp de câteva secunde s-a gândit că fusese detectată, dar neliniştea i-a fost rapid înlocuită de uşurare, când şi-a dat seama că împuşcăturile aveau drept ţintă clădirea depozitului. Nimerise în timpul unei noi încercări a japonezilor de a ocupa clădirea.

Când focul a încetat, ea a rupt-o la fugă înspre depozit şi a intrat printr-o gaură din sârma ghimpată care înconjura

clădirea, ajungând în curând față în față cu Xie Jinyuan, comandantul Batalionului Pierdut. Yang Huimin și-a scos haina de cercetașă și și-a desfășurat steagul, acum îmbibat de transpirația ei, abundentă din cauza efortului și pericolului prin care trecuse. În toată clădirea nu exista niciun băț pentru steag, dar soldații au improvizat unul din două bețe de bambus. Au urcat scările spre acoperiș și au înălțat steagul într-o ceremonie rapidă și silențioasă, desfășurată de vreo zece soldați cu puțin timp înainte de răsăritul soarelui. Yang Ruifu, adjunctul, a ținut o cuvântare scurtă: „Acum, că steagul nostru flutură deasupra depozitului", a spus el, „nimeni nu mai poate contesta faptul că Zhabei este pământ chinezesc!"[53]

Yang Huimin observase un mare număr de răniți care zăceau pe podeaua depozitului și s-a oferit să rămână ca să ajute la îngrijirea acestora, dar Xie Jinyuan a refuzat-o. Când soarele a răsărit, pe 29 octombrie, el a trimis-o înapoi, sfătuind-o să aleagă o altă rută de întoarcere. „Sari în apă!" i-a spus el, iar tânăra i-a urmat sfatul și s-a repezit pe mal, unde a plonjat în apa murdară. A auzit imediat gloanțele japoneze șuierând pe deasupra capului său. Era o bună înotătoare și a făcut cea mai mare parte a cursei pe sub apă. Când a ieșit pe celălalt mal, mulțimea stătea de-a lungul râului Suzhou, ovaționând și aplaudând. Numai că nu o celebrau pe ea, ci steagul chinezesc, care flutura din nou deasupra Zhabeiului, pentru prima oară după retragere.

În interiorul antrepozitului, oboseala era acum generalizată. Apărătorii luptau de trei zile, iar nopțile și le petreceau întărindu-și pozițiile. După căderea întunericului, Yang Ruifu a trecut de la un pluton la altul, lovindu-i pe cei care dormitau: „Dacă nu facem tot ce putem ca să ne pregătim pozițiile, inamicul ne va ucide, țipa el furios. Ce vreți, să dormiți, sau să

trăiți? Oricine va fi prins dormind de acum încolo, va fi pedepsit sever!" Soldații îl înjurau în gând pe ofițer, dar se ridicau și începeau să lucreze la consolidarea pozițiilor.

Totul indica faptul că japonezii doreau ca 29 octombrie să fie ultima zi din lupta jenantă pentru cucerirea depozitului. Primele avertismente au început după-amiaza devreme, de dincolo de râul Suzhou, unde chinezii spionau în taină mișcările de trupe ale inamicului. Batalionul a fost informat prin telefon că o forță considerabilă, constând din sute de soldați, se adunase și pornise în marș către antrepozit. Câteva minute mai târziu, soldații britanici, care păzeau ieșirile din Zhabei și care nu se prea omorau de dragul armatei nipone după ce câțiva dintre camarazii lor fuseseră uciși într-un raid aerian pe la sfârșitul lui octombrie, au emis o avertizare similară. Apoi a început atacul. Japonezii aduseseră numeroase piese de artilerie și au bombardat clădirea depozitului timp de mai bine de o oră. Însă apărătorii, ghemuiți în spatele pereților extrem de groși, au scăpat cu câteva răni minore. Au reușit, de asemenea, să respingă și atacul infanteriei. Era însă limpede că nu aveau cum să reziste prea mult.

De această dată, bătălia chinezească în stil Alamo[54] din Zhabei înregistrase o răsunătoare victorie propagandistică. Batalionul Pierdut captase imaginația întregii lumi și, timp de câteva zile, jurnaliștii își concentraseră toată atenția asupra sorții acestuia. Zhang Boting, șeful de stat-major al Diviziei 88, a fost trimis în districtele străine din Shanghai pentru a ține legătura cu Xie Jinyuan și oamenii săi. După vreo patru zile de lupte, el a simțit că batalionul și-a îndeplinit misiunea, iar în etapa următoare trebuia să se desprindă de inamic și să se retragă. Singura cale de scăpare era dincolo de Podul Lese, spre Concesiunea Internațională, iar de acolo, cu puțin noroc, spre

suburbii şi spre poziţiile chineze de acolo. Numai că această mişcare avea nevoie de acordul puterilor occidentale.[55]

Pe 30 octombrie, Zhang Boting a mers la reşedinţa lui Yang Hu, comisarul pentru apărare din Shanghai, cea mai înaltă autoritate militară din oraş. Localizată într-una dintre cele mai exclusiviste regiuni din Concesiunea Franceză, vila somptuoasă a acestuia se afla în mijlocul unei grădini luxuriante, o casă demnă de un oficial, despre care se zvonea că ar fi fost corupt până în măduva oaselor.[56] La întâlnire a fost prezent şi primarul Yu Hongjun şi, mai important încă, Alexander Telfer-Smollett[57], ofiţerul comandant al Forţelor Britanice din Shanghai. Yang Hu a intrat direct în problemă: „Comandantul Suprem al Forţelor Chineze a ordonat Batalionului Pierdut să se retragă din Antrepozitul Patru Bănci", a spus el. „Dar trebuie să ne consultăm cu armata britanică în legătură cu modalităţile de a pune acest lucru în practică, având în vedere posibilul impact asupra Concesiunii Internaţionale."

„Aveţi cunoştinţă de această problemă?" l-a întrebat primarul Yu pe generalul britanic. Telfer-Smollet a răspuns afirmativ: „Trupele noastre se învecinează de ceva vreme cu divizia voastră de dincolo de râu şi am devenit prieteni", a spus el. „Vom face tot ce ne stă în putinţă pentru a ajuta retragerea batalionului, dar cum plănuiţi să faceţi acest lucru?" Zhang Boting a răspuns că singura cale de scăpare era prin Concesiunea Internaţională: „Japonezii au instalat un punct de mitraliere şi proiectoare, care acoperă ieşirea de pe Podul Lese. Avem nevoie de protecţia voastră pentru a face posibilă retragerea", a adăugat el. Telfer-Smollett s-a ridicat şi l-a bătut pe spate pe Yang Hu: „Nu te teme. Yang Hu şi cu mine suntem prieteni."[58]

Mai târziu în acea după-amiază, bombardamentul japonez asupra depozitului s-a intensificat într-atât de mult, încât

soldaţii britanici au renunţat să mai patruleze pe Podul Lese de dragul propriei siguranţe. Ordinul pentru Batalionul Pierdut de a se retrage în Concesiunea Internaţională a venit în cele din urmă şi a fost primit cu uşurare. Nu exista niciun plan anume. Pur şi simplu, trebuiau să traverseze podul cât de repede puteau, încercând să scape înainte ca japonezii să-şi dea seama ce se petrecea, căci, dacă aceştia ar fi observat operaţiunea de evacuare şi ar fi deschis focul, n-aveau decât să spere că mitralierele n-aveau să ucidă prea mulţi dintre ei. Soldaţii britanici urmau să-i aştepte la celălalt capăt al podului.

Când s-a aşternut noaptea peste Zhabeiul cel ajuns în ruine, japonezii şi-au adus artileria chiar şi mai aproape de clădirea antrepozitului. De data aceasta, planul lor era de a continua să bombardeze clădirea până când toţi apărătorii acesteia fie ar fi murit, fie ar fi fugit. Observatorii de dincolo de râu, care urmăreau bateriile ce lansau mici baraje atât de aproape de ţintă, au observat că sunetul armelor care trăgeau şi cel al bombelor care explodau se combinau într-un „cra-ack!" prelung. După fiecare baraj de artilerie, un proiector japonez se mişca în jurul peretelui pentru a inspecta daunele produse. Un soldat chinez a încercat să distrugă proiectorul aruncând o grenadă de mână pe o fereastră, dar aceasta a căzut prea aproape de antrepozit.[59]

În toiul barajului neîntrerupt, batalionul şi-a început evacuarea. Se mişcau treptat, pentru a nu-i lăsa pe japonezi să-i observe. Din când în când, câte o umbră sau un grup de umbre se repezeau să traverseze podul. De fiecare dată, o mitralieră japoneză postată lângă capătul de nord al podului deschidea focul. Din cauza întunericului şi confuziei extreme de lângă clădirea antrepozitului, doar câţiva au fost loviţi înainte de a ajunge la liniile britanice şi de a-şi lăsa armele jos. Yang Ruifu reuşise să alerge până aproape de celălalt capăt al podului,

când a fost împuşcat în picior. În ciuda durerii, s-a grăbit să parcurgă într-un picior scurta distanţă care-l mai despărţea de spaţiul de siguranţă.[60]

În timp ce evadarea era în plină desfăşurare, o coloană japoneză condusă de un tanc şi-a făcut apariţia lângă clădirea depozitului, blocând şoseaua. Un comandant de pluton, Yang Yangzheng, a început să tragă cu mitraliera, sperând să-i poată respinge pe japonezi. Nu a reuşit decât să tragă câteva rafale înainte ca tancul să trimită un proiectil în direcţia sa. O bucată de şrapnel l-a lovit în partea stângă a feţei. Ameţit, a bâjbâit după ochiul său stâng, dar a atins ţesutul umed şi cald. Apoi s-a prăbuşit. Pe jumătate inconştient, a simţi cum este înşfăcat şi cărat pe braţe de oamenii care alergau. Incapabil să-şi deschidă ochii, el a auzit doar voci familiare care îi spuneau că reuşise să ajungă de cealaltă parte a râului, după care a leşinat. Când s-a trezit, se afla pe un pat de spital. Un doctor i-a spus că nu mai putuseră să-i salveze ochiul: „A trebuit să-l scoatem", a adăugat medicul.

Yang Yangzheng a înţeles şi şi-a acceptat soarta. La urma urmei, era norocos. Trăia încă.[61] Alţi 355 de membri ai Batalionului Pierdut supravieţuiseră. În mod miraculos, muriseră mai puţin de 100 de oameni.[62]

*

Un chinez rănit în Bătălia pentru Shanghai avea cincizeci la sută şanse de supravieţuire.[63] Nu era un pronostic grozav, dar era norocos comparativ cu orice alt compatriot de-al său lovit de un glonţ ori de un şrapnel inamic oriunde altundeva în China, în timpul războiului cu Japonia. Shanghaiul avea cele mai bune dotări spitaliceşti comparativ cu orice alt oraş chinezesc din acea perioadă şi, pe măsură ce războiul avansa, acestea au fost extinse treptat, astfel încât spaţioasele

săli de bal din zonele de distracţie din centru, Grădinile Veneze şi Lido însuşi au fost transformate în imense infirmerii.

Spitalele, atât cele vechi, cât şi cele noi erau însă solicitate la maximum, pentru că trebuiau să găzduiască nu numai militari răniţi, ci şi un număr din ce în ce mai mare de civili, care căzuseră victime ale nediscriminatoriului război aerian, care se desfăşura deasupra Shanghaiului.[64] În plus, pentru a beneficia de accesul imediat la unităţile spitaliceşti din Shanghai, soldaţii trebuiau să se afle în imediata apropiere a centrului oraşului. Până şi cei răniţi la câţiva kilometri distanţă de zona metropolitană erau supuşi unui chinuitor calvar până să ajungă într-un pat de spital. Unui soldat rănit la sud de râul Wusong îi pansau rănile aşa cum se pricepeau camarazii săi, apoi trebuia să aştepte să fie transportat până în Shanghai. Urma un drum, zdruncinat, pe drumuri înguste şi distruse de bombardamente, la adăpostul întunericului, fără nicio lumină aprinsă. Un drum care în mod normal ar fi durat optzeci de minute ajungea să fie parcurs în cinci ore.[65]

Motivul pentru care transportul se efectua noaptea era aviaţia japoneză, care mitralia şi bombarda în mod sistematic, deliberat, orice maşină care purta însemnele Crucii Roşii. Explicaţiile oficiale oferite de purtătorul de cuvânt japonez erau că ambulanţele erau, adesea, folosite pentru a transporta material de război pe front, în timp ce alte rapoarte susţineau că unele companii private puneau însemnele Crucii Roţii pe camioane ca un surplus de asigurare împotriva atacului aerian. Însă observatorii străini suspectau că adevăratul motiv al acestei practici a japonezilor era cu totul diferit. La urma urmelor, spitalele erau locurile „în care soldaţii erau vindecaţi şi pregătiţi din nou pentru război". Indiferent de motiv, în scurt timp a devenit notoriu faptul că, din păcate, Crucea Roşie nu oferea

nicio protecție specială, iar echipajele ambulanțelor și-au dat seama că era mai bine să acopere cât mai bine cu noroi și crengi de copaci însemnele de pe caroseriile mașinilor lor.[66]

În spitale se mai făceau și alte lucruri menite să ușureze suferința răniților. Fetele de la cabaret și dansatoarele rămase fără slujbe din cauza războiului renunțaseră la viața de noapte din Shanghai și îmbrăcaseră uniformele, devenind infirmiere pe timpul nopții. „Imaginea unei tinere grațioase aranjând garoafe roz într-un borcan de gem alături de un erou rănit aducea o atât de necesară atingere blândă a frumuseții", relata un jurnalist dintr-un spital improvizat. „O altă creatură cu voce suavă povestea noutățile zilei unui grup interesat, în timp ce altele erau ocupate să-i hrănească cu fructe conservate, pe care le cumpăraseră chiar ele, pe cei care nu se putea hrăni singuri."[67] Din nefericire, comandantul suprem chinez, ascetul Chiang Kai-shek, nu era interesat de subiect și interzicea vizitele feminine în spitale ori de câte ori putea să o facă.[68]

În afară de accesul imediat la ambulanțele din Shanghai, în regiunea din jurul localității Luodian, de exemplu, condițiile erau la fel de proaste ca oriunde altundeva în China. Nu era neobișnuit ca aceia care sufereau răni neletale să moară, totuși, pentru că unitățile lor nu reușeau să le asigure o îngrijire rudimentară în timp util. Era o situație care în multe alte armate ar fi provocat o imensă consternare, dar pe care cei mai mulți soldați din armata chineză o considerau ca făcând parte din ordinea naturală a lucrurilor. Chinezii erau obișnuiți cu greutățile, iar tenacitatea răniților era o sursă de admirație și de uimire pentru observatorii străini. „Adeseori chinuiți de durere, cu bandajele însângerate, ei sunt deosebit de veseli și nu se plâng de nimic, nici dacă dotările sunt

inadecvate", scria un corespondent al *North China Daily News* după vizitarea unui spital de campanie.[69]

Unele unități chinezești îi lăsau pur și simplu pe cei răniți în propriile lor dispozitive. Dacă puteau, răniții se ridicau și încercau să se târască șchiopătând înapoi, cu speranța că aveau să găsească pe cineva care să-i ajute. Unii ofițeri răniți grav reușeau să se urce în trenurile care plecau spre Nanjing, unde ajungeau, aproape înnebuniți de sete, cu bandajele neschimbate de o săptămână.[70] Alții rătăceau de colo-colo peste câmpurile din spatele liniei frontului, ca niște fantome vii, fără nicio țintă. Falkenhausen a sugerat în raportul său de la sfârșitul lui octombrie că acești vagabonzi ar trebui să revină la unitățile de care aparțineau, în loc să provoace confuzie și să aglomereze căile de transport din zonele din spatele frontului.[71]

A fi abandonat însemna însă uneori să fii în avantaj, luând în considerare alternativele. Misionarii din nordul Chinei au raportat cum 200 de soldați grav răniți fuseseră înghesuiți într-o baracă incendiată apoi nu de japonezi, ci de ai lor. Nu se mai putea face nimic pentru ei, au susținut ridicând din umeri ofițerii chinezi răspunzători pentru această atrocitate.[72] Serviciile medicale au fost „fără nicio îndoială cea mai sinistră parte a armatei chineze", scria corespondenta germană de război Lily Abegg.[73] Puțini ar fi putut contrazice acest verdict.

Observatorii străini contemporani cu evenimentele au încercat să explice această duritate și, făcând referire la cultura tradițională, au susținut că normele chinezești moștenite din strămoși nu cereau deloc să li se ofere ajutor celor răniți în război.[74] Alții au arătat că, de fapt, China avea o populație atât de mare, iar forța de muncă era atât de numeroasă, încât nu avea niciun sens, cel puțin în primele etape ale războiului, să-i trateze pe răniți în loc să recruteze alți soldați.[75] Totuși, la o

scară mai mare, criza de medici militari era, pur şi simplu, o reflectare a stării deplorabile în care se afla profesia medicală în general în China.

În a doua jumătate a anilor 1930, ţara avea un doctor la fiecare 45 000 de locuitori. În acelaşi timp, în Statele Unite, exista un doctor la 800 de oameni. Doar un număr infim de medici instruiţi au decis să se înroleze în armată, deoarece erau plătiţi cu doar o zecime din cât puteau câştiga rămânând civili. Iar cei care se înrolau erau supuşi unei asemenea presiuni mentale din cauza suferinţei cu care veneau în contact, încât nu-şi doreau decât să scape de acolo cât mai curând cu putinţă. Consecinţa era că atât staţiile de pansare, cât şi spitalele de divizie erau lăsate pe mâna unor medici care, după spusele jurnalistului american Theodore H. White, „n-ar fi fost angajaţi nici ca laboranţi preparatori în farmaciile americane"[76]. Doctorii nu erau deloc ajutaţi de ignoranţa aproape generalizată a soldaţilor şi ofiţerilor, mai ales a celor care nu făceau parte din diviziile de elită antrenate de germani. În aceste divizii de mâna a doua, care fuseseră încropite în cea mai mare parte prin recrutarea oamenilor din imensa populaţie rurală a Chinei, superstiţiile erau în floare. „Soldaţii s-au tratat toată viaţa lor la vraci şi medici naturişti", scria White. „Igiena era un mister pentru ei şi credeau în vrăji şi remedii străvechi." Ignorau recomandarea doctorilor de a fierbe apa înainte de a o bea şi-şi luau apă direct din câmpurile băltite de orez nedecorticat. Soldaţii bolnavi mâncau din acelaşi vas de orez ca şi cei sănătoşi. Foloseau bandajele din trusele de prim ajutor ca tampoane pentru ţevile puştilor.[77]

Medicina militară din forţele armate japoneze era o problemă oarecum diferită, cel puţin în timpul fazei iniţiale a războiului din Asia. Fiecare soldat japonez făcea pereche cu

un camarad de arme care îi pansa rănile şi-l bandaja dacă era rănit. Dacă acest lucru nu era posibil, rănitul era trimis în spatele liniei frontului, la staţia de pansare a companiei. Cazurile mai grave ajungeau la spitalele de campanie de la nivel de batalion sau de regiment.[78] Acolo îi aştepta o soartă incertă. La început, spitalele pe care armata niponă a reuşit să le organizeze în zona Shanghai sufereau de o acută lipsă de resurse. Medicul ofiţer Aso Tetsuo, care a sosit spre sfârşitul bătăliei, a fost repartizat la o unitate unde fiecare doctor avea grijă de o sută de pacienţi şi tot personalul medical trebuia să împartă un singur sterilizator portabil pentru fierberea apei între operaţii. Soldaţii bolnavi şi răniţi zăceau tremurând pe jos, purtându-şi încă uniformele îmbibate de sânge, incapabili să se spele.[79]

Dar, cel puţin, nu erau ignoraţi ca soldaţii din armata chineză. Japonezii care reveneau acasă invalizi erau întâmpinaţi ca nişte eroi. Jurnalistul american John Goette descria ce s-a întâmplat când două nave spital de 10 000 de tone au sosit în portul japonez Mori. Pe chei se aflau două şiruri lungi de civili – oficialităţi, studenţi şi preoţi – toţi purtau steguleţe de hârtie. Când soldaţii repatriaţi erau transportaţi pe străzi în ambulanţe sau autobuze, fiecare bărbat sau femeie se oprea şi se înclina adânc. Urmau săptămâni întregi şi luni de recuperare. Chirurgii refăceau braţele şi picioarele rănite. Instructorii îi învăţau meserii care să le poată asigura venituri, în ciuda dizabilităţilor dobândite. O organizaţie aranja contactul cu fete care doreau să se mărite cu veterani fără picioare sau orbi. „Am văzut răniţi aduşi acasă în China, America, Franţa şi Anglia, dar niciodată n-am văzut un asemenea val de recunoştinţă, o asemenea unitate între luptători şi civili", avea să scrie mai târziu Goette.[80]

Politica armatei japoneze faţă de soldaţii răniţi era una perfect rezonabilă, având în vedere că garanta moralul ridicat al

soldaţilor şi ofiţerilor. Din acelaşi motiv, atitudinea faţă de pacienţii bolnavi de holeră a fost cu atât mai înşelătoare. Temuta boală s-a răspândit rapid în rândurile soldaţilor din regiunea Shanghai, la fel ca şi în rândul civililor din oraş. Unele unităţi, cum a fost, de exemplu, Detaşamentul „Amaya", au avut capacitatea de a acţiona ca o unitate de luptă grav compromisă de boala care i-a decimat efectivele.[81] Răspunsul armatei a fost de a-i pune pe pacienţi în ţarcuri înconjurate de garduri de funie şi de a-i lăsa să se îngrijească singuri. Nohara Teishin povestea cum un prieten de-al său a contractat holera şi a sfârşit într-un astfel de ţarc. „Dă-mi apă, dă-mi apă", îl implora prietenul său. Iar Nohara o fierbea într-un hârb de gamelă şi i-o dădea cu ajutorul unui băţ de bambus. „Când am plecat la luptă, a trebuit să-l părăsesc. Nu ştiu cât de des veneau medicii să-i îngrijească. Mi-a părut tare rău pentru prietenul meu. Mulţi au murit. Şi prietenul meu a murit."[82]

*

Retragerea din Zhabei şi Jiangwan a fost începutul sfârşitului pentru armata chineză din regiunea Shanghai care s-a mutat către o linie fortificată care se întindea de-a lungul malului sudic al râului Suzhou, înainte de cotul pe care îl făcea acesta spre nord, către oraşul Nanxiang, pentru a-şi schimba apoi direcţia uşor spre nord-nord-vest şi a-şi continua drumul spre Yangtze. Râul Suzhou oferea condiţii excelente pentru apărare, deoarece forma o barieră naturală de până la 45 de metri lăţime, cu maluri abrupte şi înalte de peste doi metri pe ambele părţi.[83] Numai că, odată pierdută şi această linie defensivă, nu mai exista nicio alta la care să se întoarcă. Pierderea râului Suzhou avea să însemne pierderea Shanghaiului. Iar pierderea Shanghaiului avea să fie interpretată ca o înfrângere decisivă

nu numai de către publicul chinez, ci și de către întreaga lume. „Prin urmare", scria consilierul german Borchardt, „conducerea chineză a pariat totul pe menținerea poziției cât mai mult cu putință, fără a risca anihilarea unităților care aveau să fie esențiale pentru continuarea războiului."[84]

Japonezii și-au plănuit atacul principal exact în sud, dincolo de Suzhou, pentru a izola trupele din Shanghai, dar, mai întâi, trebuiau să creeze spațiul de manevră necesar. Din acest motiv, dar și pentru a-și securiza flancul drept, au lansat un atac major asupra Nanxiang pe 28 octombrie, urmând un traseu de-a lungul căii ferate care venea din Shanghai. Beneficiind de obișnuitul și intensul ajutor oferit de aviație și artilerie, japonezii au reușit să străpungă linia de front chineză fără prea mare dificultate.

Totuși, nu au ocupat Nanxiang, și, în ansamblu, nici nu au prea repurtat tocmai o victorie, deoarece chinezii au organizat o apărare minuțioasă, pregătind în estul orașului o bandă de trei kilometri de obstacole și bariere. Într-un alt punct, mai spre sud, japonezii s-au angajat într-o luptă scurtă înainte de a ocupa orașul Zhenru, destul de important, deoarece adăpostea o stație radio care asigura cea mai mare parte a comunicațiilor telefonice și telegrafice dintre Shanghai și restul lumii.[85]

Pe 30 octombrie, la amiază, niponii au reluat atacul asupra Nanxiangului, de această dată cu o forță și mai mare decât cu o zi în urmă, având în prima linie nu mai puțin de treizeci de tancuri. Au cucerit destul de puțin teritoriu și au suferit pierderi mari, deoarece unitățile chineze echipate cu arme antitanc îi așteptau de-a lungul câtorva drumuri care permiteau deplasarea blindatelor.[86] Era evident că o continuare a atacurilor înspre vest ar fi fost extrem de costisitoare, iar Matsui Iwane a decis oprirea temporară a avansării și concentrarea în schimb

pe mult mai importanta traversare a râului Suzhou. Timpul era esențial, pentru că el credea că apărătorii chinezi din sudul râului erau, temporar, slăbiți după retragerea din Zhabei și că aceștia mai așteptau încă reaprovizionarea cu arme și muniție.[87]

În timpul pregătirii pentru traversarea lui Suzhou, în câteva zile, japonezii au alcătuit o mică flotă din vase rechiziționate de la populația civilă din Shanghai, atât bărci cu motor și bărci tradiționale chinezești din lemn, cât și simple plute de bambus.[88] Pe 31 octombrie, Divizia 3 Infanterie niponă, de la capătul estic al frontului de pe râul Suzhou, a lansat câteva traversări. Într-unul dintre atacurile efectuate după-amiaza târziu lângă satul Zhoujiaqiao, soldații japonezi au reușit să ajungă pe malul sudic. Au fost imediat întâmpinați de un foc de anfiladă din partea mitralierelor chinezești și au suferit pierderi serioase. Au trebuit, de asemenea, să facă față și rezervelor chineze care au fost convocate după câteva ore, pentru a elimina amenințarea. Cu toate acestea, au reușit să păstreze fâșia îngustă pe care o cuceriseră.[89]

O tentativă a aceleiași divizii, desfășurată în paralel ceva mai jos pe râu, mai aproape de marginea Concesiunii Internaționale, a eșuat lamentabil în ciuda impresionantei superiorități tehnice nipone. Geniștii au lansat un ecran de fum cu o lungime de o milă peste râu, în timp ce mai bine de zece bombardiere cu trei motoare, protejate de avioane de vânătoare, au planat în permanență asupra câmpului de luptă, supraveghind posibilele ținte.[90] Un mic grup a reușit să traverseze râul, dar, în momentul în care soldații au pus piciorul pe celălalt mal, au fost întâmpinați de un puternic baraj de artilerie, iar contraatacul chinez i-a împins înapoi în apă. Observatorii militari străini au speculat că acel atac fusese, mai degrabă, o misiune de recunoaștere în forță, decât o încercare serioasă de a traversa râul

prin acel sector. Părea neobişnuit ca japonezii să lupte atât de aproape de Concesiunea Internaţională, deoarece asta ar fi însemnat să fie forţaţi să efectueze operaţiuni în zone înţesate de construcţii.[91]

Pe 1 noiembrie, trei batalioane ale Diviziei 9 japoneze au început să traverseze cu bărci mici râul Suzhou lângă locul unde linia frontului chinezesc făcea o cotitură spre nord, şi au reuşit să stabilească un cap de pod pe celălalt mal. În acea zi, şi în următoarele, divizia a reuşit să transporte pe malul opus un număr mare de trupe, ba chiar să controleze o zonă care se întindea pe vreo 800 de metri de-a lungul malului sudic. În ziua următoare, chinezii au făcut un efort disperat de a elimina această ameninţare în creştere. Şi, cu toate că au obţinut unele rezultate semnificative, nu au reuşit să împiedice complet prezenţa japoneză pe celălalt mal. Acest lucru s-a datorat, în parte, incapacităţii chinezilor de a-şi întrebuinţa eficient importantele resurse de artilerie de care dispuneau. La începutul luptei, doar vreo 18 metri mai separau tranşeele celor două forţe aflate în opoziţie, iar barajul de artilerie lansat de japonezi a lovit din plin liniile chineze şti.[92]

*

„Gaz otrăvitor!" Strigătul îngrozit se transmitea din om în om în rândurile chinezilor.

Un nor dens alb plutea alene peste râu, spre liniile apărătorilor ascunşi în tranşee, care nu aveau echipamente care să-i protejeze împotriva agenţilor chimici. Era 3 noiembrie, chiar înainte de răsărit, la începutul celei de-a patra zile de luptă pentru Zhoujiaqiao. Trupele epuizate ale Diviziei de Poliţie a Taxelor fuseseră angajate în numeroase lupte cu japonezii şi, în ciuda pierderilor îngrozitoare, nu reuşiseră să înlăture capul de pod.

Mai mult decât atât, japonezii construiseră un pod plutitor peste râul Suzhou şi reuşiseră să ocupe şi să păstreze o clădire mică de două etaje de lângă mal, cunoscută drept „casa roşie".[93]

Comandantul Diviziei de Poliţie a Taxelor, Huang Jie, devenise o epavă din punct de vedere nervos, fiind doborât de fatalism după ce Chiang Kai-shek ameninţase cu curtea marţială orice ofiţer care le permitea japonezilor să pătrundă pe malul sudic al râului. Apariţia norului ameninţător era ultima picătură şi, chiar dacă apoi s-a stabilit că nu fusese gaz otrăvitor, ci o perdea de fum, Huang Jie ajunsese la capătul puterilor. Cu toate acestea, un nou atac japonez avea să înceapă în doar câteva minute, iar el nu mai era în stare să conducă apărarea: „S-a terminat. Totul s-a terminat" a fost tot ce-a mai putut spune el. Apoi şi-a scos arma şi a dus-o la tâmplă. Sun Liren, care se afla lângă el, l-a oprit: „Generale, vă rog, opriţi-vă!" l-a implorat el. „O să ne ocupăm noi de asta."

Bătălia a durat până la ora 4.00 după-amiaza. Batalionul care dusese greul în timpul atacului japonez deja nu mai era o unitate coerentă. Comandantul său murise, aşa cum muriseră, de altfel, toţi ceilalţi comandanţi de companie, cu o singură excepţie şi la fel cum muriseră jumătate din comandanţii de pluton. Din 600 de oameni cât avusese batalionul la început mai rămăseseră 200. Nu era tocmai ce sperase Divizia de Poliţie a Taxelor când fusese adusă în regiunea de sud a râului Wusong la sfârşitul lunii precedente. Se gândiseră atunci că, dată fiind poziţia oraşului Dachang, cu puternicele sale linii defensive, ar fi putut rezista cel puţin o lună sau două, mai mult decât suficient pentru ca trupele obosite din spate să se odihnească şi să revină în formă. Avertismentele venite din partea unor ofiţeri îngrijoraţi cum că inamicul putea ajunge la râul Suzhou în trei zile şi că era vital să

se întreprindă măsurile necesare pentru a desfăşura trupele de-a lungul râului nu fuseseră ascultate de nimeni.

De aceea, când japonezii au ocupat Dachang, pornind apoi în marş spre malurile râului Suzhou pentru a-şi începe traversarea, multe unităţi ale Diviziei de Poliţie a Taxelor au fost complet luate prin surprindere. Unul dintre comandanţii de regiment fusese atât de încrezător că n-avea să se întâmple nimic, încât se dusese în Concesiunea Internaţională pentru a se distra în sălile de bal. Când a aflat despre atac, n-a mai reuşit nici măcar să-şi găsească propriul regiment. Focuri răzleţe, mai degrabă o busculadă dezorganizată şi confuză decât o luptă adevărată, au continuat mult după lăsarea serii lângă Suzhou. Un regiment în rezervă fusese trimis către mal pentru a-i intercepta pe atacatori, numai că s-a pierdut şi a nimerit între tirurile încrucişate ale liniilor chineze şi japoneze. Timp de câteva ore cumplite, într-o beznă totală în care nu se deosebeau prietenii de duşmani, regimentul a înregistrat pierderi masive, multe dintre ele datorate tocmai focurilor trase de camarazi.

În seara de 3 noiembrie, după ultima încercare a japonezilor de a traversa râul, comandantul Diviziei de Poliţie a Taxelor i-a ordonat lui Sun Liren să se odihnească. Însă Sun Liren simţea că mai avea ceva de făcut. Podul plutitor pe care japonezii îl construiseră peste râul Suzhou era încă, în cea mai mare parte, intact, cu toate că de mai multe ori chinezii încercaseră să-l distrugă. Lansaseră un atac frontal. Nu avusese niciun efect. Încercarea de a trimite un înotător în aval cu explozibil eşuase şi ea. În cele din urmă, pregătiseră suluri mari de bumbac, pe care le luaseră direct de la o filatură textilă din apropiere şi le îmbibaseră în benzină, apoi le rostogoliseră la vale spre pod, numai că toate se opriseră în sârma ghimpată întinsă de japonezi.

Pentru ultima sa încercare, Sun Liren rechiziționase un număr de mine marine. Plănuia să le lase să alunece la vale și să le detoneze în momentul în care aveau să ajungă la nivelul podului. Însă, pentru ca planul său să reușească, avea nevoie de cooperarea geniștilor. Din păcate, aceia cărora le ordonase să participe la misiunea nocturnă nu fuseseră instruiți de el și, chiar dacă îi erau inferiori în grad, n-aveau niciun chef să se expună de dragul unui ofițer pe care nici măcar nu-l cunoșteau. Prin urmare, lucraseră foarte încet, astfel că, până în zori, nu lansaseră încă minele la apă. Iar în lumina palidă a dimineții deveniseră ținte vizibile lângă apă. Un punct de observație japonez din apropiere i-a reperat și a deschis focul. Sun Liren a fost lovit, dar a fost totuși unul dintre norocoși. Când soldații Diviziei de Poliție a Taxelor l-au descoperit mai târziu, au trebuit să-l tragă de sub o grămadă de cadavre. Doctorii i-au găsit 13 răni de glonț. Bătălia pentru Shanghai se încheiase pentru el.

După spusele consilierilor germani, în luptele pentru râul Suzhou, chinezii au comis de mai multe ori la rând aceeași eroare. Cu câteva excepții, lipsa gândirii independente de care dădeau dovadă comandanții chinezi inferiori îi împiedica să reacționeze imediat și agresiv la traversările japonezilor. Acest lucru le-a oferit suficient timp inamicilor să-și facă tranșee, motiv pentru care contraatacurile chineze au înregistrat oarecare succese, însă producând pierderi foarte mari. În plus, artileria chineză nu avea flexibilitate și nu era instruită să-și adapteze planurile în timp scurt sau să aleagă armele cele mai potrivite pentru situația dată. În consecință, germanii au ajuns la concluzia că „inamicul a avut destul timp să-și organizeze apărarea și, chiar dacă atacurile chineze de mai târziu, cu o mai bună susținere, aveau să înregistreze succese semnificative, nu au reușit să anihileze complet forța dușmană care traversase râul."[94]

Şi japonezii erau, la rândul lor, frustraţi şi, mai mult decât oricine, era chiar comandantul lor, Matsui Iwane. Chiar dacă Divizia 9 înregistrase progrese importante, Divizia 3 rămânea blocată într-o fâşie îngustă de pământ, în sudul apei. Nu se materializaseră nici speranţele că vor putea realiza lovituri rapide şi decisive înspre sud-est pentru a bloca restul trupelor în Shanghai şi Pudong. Şi nu era prima dată când generalul japonez ajungea la concluzia că marea sa ambiţie venea în conflict cu realitatea crudă din câmpurile de luptă din jurul Shanghaiului.

Pe 3 noiembrie era ziua de naştere a împăratului Meiji, conducătorul din secolul al XIX-lea care adusese măreţie Japoniei moderne. Matsui şi-a amintit cum sperase el la început să poată celebra festivalul ca şi cuceritor al Shanghaiului. Numai că nu era cazul, iar bătăliile nesfârşite din vestul oraşului apăruseră ca o surpriză neplăcută. „Am cucerit, în sfârşit, o bucăţică de pământ la sud de râul Suzhou, dar sudul Shanghaiului şi tot Pudongul rămân în mâinile inamicului", scria el. „Faptul că festivalul se desfăşoară în aceste condiţii este o sursă de imensă umilinţă."[95]

*

Conducătorii japonezi de la Tokyo erau de multă vreme îngrijoraţi că operaţiunile din Shanghai nu decurgeau deloc aşa cum se aşteptaseră atunci când începuseră să trimită trupe către oraş în august. Nici chiar sosirea celor trei divizii suplimentare nu adusese cine ştie ce progres, iar mai-marii armatei începuseră să studieze dacă nu cumva era necesară o schimbare strategică fundamentală în China. Întrebarea de bază era dacă prioritate avea campania din nord sau Bătălia pentru Shanghai. Japonia nu avea resurse pentru ambele şi trebuia să facă o alegere. În primele zile ale lunii

octombrie, ofiţerii din capitala Japoniei au decis că Shanghaiul trebuia să aibă prioritate.

Această concluzie a fost determinată, pe de o parte, de temerea că Uniunea Sovietică avea să atace teritoriile ocupate de japonezi în nord-estul Asiei, poate chiar înainte de Anul Nou. Dacă acest lucru avea să se întâmple câtă vreme o mare parte din armata Japoniei era încă împotmolită în regiunea Shanghai, rezultatul putea fi unul catastrofal. Era de preferat să se rezolve mai repede situaţia din oraş şi să se pregătească apoi pentru a le face faţă sovieticilor, dacă aceştia se hotărau să atace. Unii ofiţeri japonezi se gândeau chiar că era un bonus suplimentar şansa de a anihila odată pentru totdeauna zecile de divizii chineze, miezul armatei lui Chiang Kai-shek, într-un moment în care acestea erau grupate laolaltă înăuntrul şi în jurul Shanghaiului, aliniate parcă pentru a fi eliminate.[96]

Într-un ordin emis pe 9 octombrie, cartierul general al armatei stabilea că Armata a 10-a era unitatea desemnată să încline balanţa în Shanghai. Aceasta consta din Divizia 6 Infanterie, aflată în nordul Chinei în acel moment, precum şi dintr-o brigadă a Diviziei 5 Infanterie, cunoscută drept Detaşamentul „Kunizaki", şi, în sfârşit, din Diviziile 18 şi 114 Infanterie din insulele de origine.[97] La conducerea noii armate, conducătorii de la Tokyo l-au ales pe generalul Yanagawa Heisuke[98] de 58 de ani, un veteran al Războiului Ruso-Japonez, care se retrăsese din serviciul activ în urmă cu un an, dar care a fost rechemat şi reactivat. El era în mod special potrivit pentru această misiune, deoarece cu două decenii mai devreme fusese ataşat militar la Beijing şi, totodată, instructor la colegiul militar al oraşului.

Armata a 10-a era o forţă formidabilă şi, în timp ce se organiza, conducătorii japonezi stabileau unde avea să fie trimisă.

Au căzut cu toţii de acord că trebuia să debarce în spatele liniilor chineze. Prin urmare, nu erau decât două zone posibile de debarcare: fie pe malul sudic al fluviului Yangtze, cam în aceeaşi zonă în care avusese loc debarcarea de la sfârşitul lunii august, fie în zona de nord a golfului Hangzhou. Problema cu debarcarea pe malul fluviului Yangtze era că, de fapt, chinezii se aşteptau la o astfel de mişcare încă din timpul ostilităţilor din 1932 şi construiseră o linie de apărare temeinică pe ambele maluri, care deţinea inclusiv baterii de artilerie de coastă, care puteau produce probleme grave oricărei forţe de debarcare, indiferent cât de bine ar fi fost protejată.[99]

Golful Hangzhou prezenta alte dificultăţi. Regiunea nu era deloc potrivită pentru o amplă operaţiune amfibie. Malul plat însemna că exista o vastă porţiune delimitată de maree rapide şi că nu exista niciun moment de linişte între flux şi reflux. Cu alte cuvinte, nu exista o linie de coastă fixă, iar debarcarea trupelor, care era oricum o manevră dificilă, avea să devină şi mai complicată. Terenul de dincolo de plajă era, la rândul său, departe de idealul dorit de o armată modernă şi mare. Ca şi alte zone din regiunea Shanghai, era brăzdat de râuri şi abia dacă exista vreun drum mai acătării. Însă toate acestea aveau un singur avantaj: o debarcare acolo ar fi reprezentat o surpriză totală pentru chinezi. Aşa că s-a stabilit. Golful Hangzhou a fost alegerea.[100]

Odată ce s-a luat decizia debarcării în Hangzhou, reprezentanţi ai conducerii armatei au sosit la Shanghai pentru a se consulta cu ofiţerii locali. Au primit informaţii că zona era puternic fortificată şi că vor exista semnificative probleme logistice. Chiar şi aşa, au insistat să-şi continue planul. Matsui Iwane era, ca de obicei, în contradicţie cu sine însuşi, cel puţin când scria în jurnalul său. „Probabil că ar fi fost mult mai uşor

dacă debarcau pe malurile fluviilor Huangpu şi Yangtze", scria el.[101] Personal, considera că operaţiunea depindea de prea mulţi factori incerţi şi o respinsese ca pe un produs tipic al ofiţerilor de la centru, care n-au idee de condiţiile reale din teren: „Acest plan îmi dă impresia unui grup de tineri la joacă", scria tot în jurnal.[102]

Chiar dacă Matsui şi-ar fi exprimat vreodată cu voce tare îndoielile, acestea ar fi fost ignorate. Armata a 10-a urma să debarce pe 5 noiembrie, înainte de ivirea zorilor. Detaşamentul „Kunisaki" urma să deschidă drumul, ocupând linia de coastă din vestul oraşului Jinshanwei la miezul nopţii. Avea să fie urmat de Divizia 6, flancată în dreapta de Divizia 18, iar, în stânga, de Divizia 114. Toate unităţile trebuiau să meargă spre nord, spre fluviu într-un ritm alert şi să-l traverseze. Un obiectiv major aflat la nord de fluviu era oraşul Songjiang, un nod de transport atât feroviar, cât şi rutier. În cele din urmă, în câmpiile plate din vestul Shanghaiului aveau să facă legătura cu unităţile japoneze care mărşăluiau spre sud, izolând astfel cât mai mulţi soldaţi chinezi cu putinţă.[103]

Succesul operaţiunii depindea de surprinderea chinezilor şi de aceea păstrarea secretului a fost extrem de importantă pentru Armata a 10-a în timpul pregătirii sale pentru misiune. Comandanţii şi-au amintit de o zicală din bătrâni care spunea că „dacă vrei să-ţi păcăleşti inamicul, mai întâi trebuie să-ţi păcăleşti propriii oameni" şi au decis să o aplice. Înainte de îmbarcarea Diviziei 6, le-au dat hărţi ale Qingdao, un oraş-port din nord-estul Chinei, pentru a da impresia că acesta era ţinta operaţiunii. Dacă exista pe undeva vreo scurgere de informaţii, atunci acestea aveau să fie eronate.[104]

Convoiul care transporta Divizia 6 a părăsit apele peninsulei coreene pe 1 noiembrie, îndreptându-se spre sud. În ziua următoare a făcut joncţiunea cu un alt convoi care transporta

trupele din Diviziile 18 şi 114 venite din Japonia. Devenise o flotă considerabilă de aproape 200 de nave şi era nevoie de şi mai multă grijă pentru a se evita detectarea. Erau interzise cu stricteţe aprinderea luminilor de orice fel, iar păstrarea tăcerii radio era, de asemenea, obligatorie. Pe măsură ce vasele se apropiau de Shanghai, navigau într-un arc amplu pe mare şi reveneau spre uscat abia când ajungeau în dreptul golfului Hangzhou. Soldaţii care erau informaţi acum despre adevăratul lor obiectiv erau plini de entuziasm, dar şi un pic temători. Şi s-au înghesuit cu toţii pe punţile întunecate când au zărit conturul vag al marelui continent pe care porniseră să-l cucerească.[105]

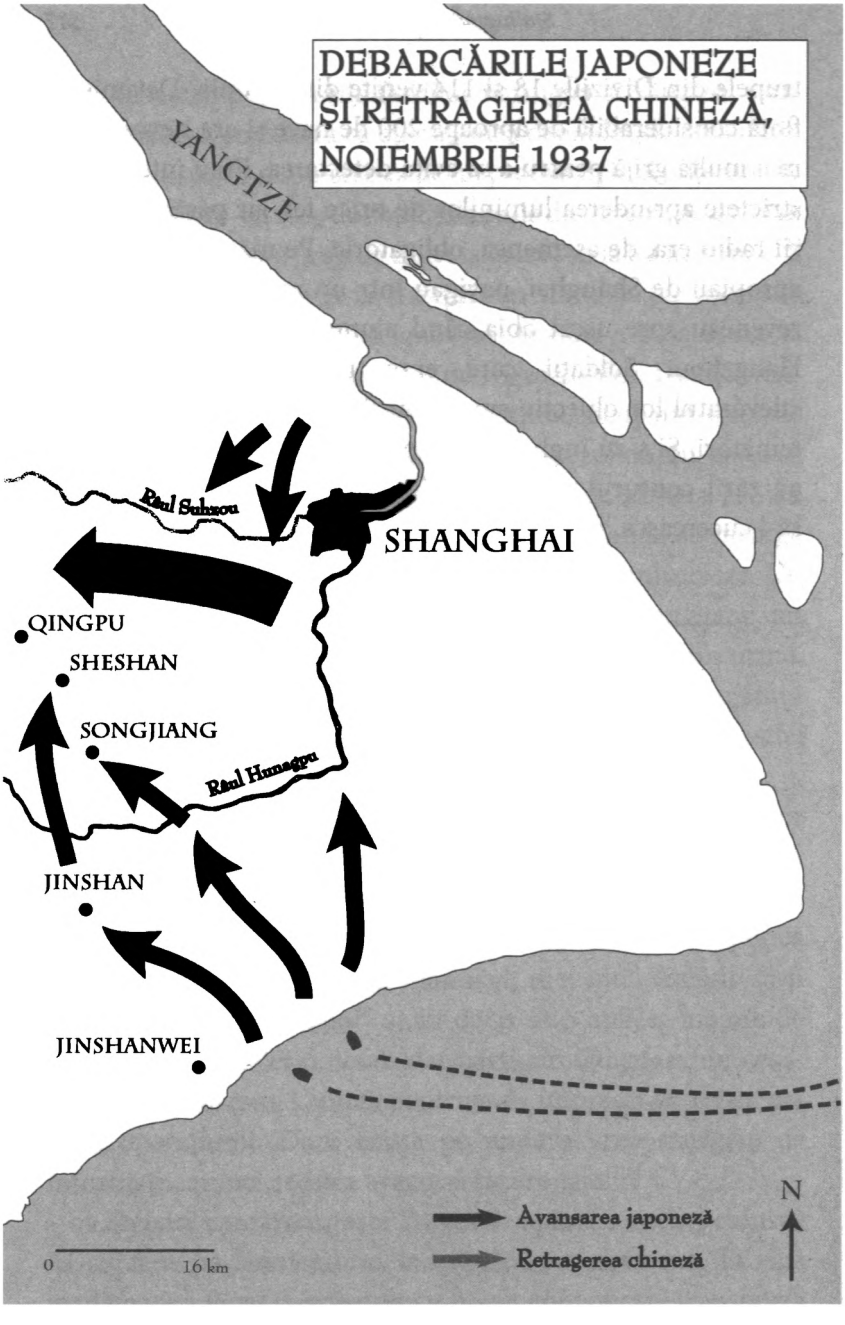
DEBARCĂRILE JAPONEZE
ȘI RETRAGEREA CHINEZĂ,
NOIEMBRIE 1937
YANGTZE
Râul Suhzou
SHANGHAI
QINGPU
SHESHAN
SONGJIANG
Râul Huangpu
JINSHAN
JINSHANWEI
Avansarea japoneză
Retragerea chineză
N
0
16 km

Capitolul 8

Prăbușirea
5–11 noiembrie

Tamai Katsunori[1] voia să ajungă un cadavru care să arate bine. Dacă tot avea să moară în luptă, nu intenționa să fie găsit cu o barbă urâtă și neîngrijită. Barba sa era nerasă de câteva zile, cât durase transportul până pe coasta chineză, timp în care caporalul de 30 de ani și alți soldați din Divizia 10 Infanterie japoneză își lăsaseră bărbile să crească. Aceia care se răseseră fuseseră obligați să plătească o „amendă" de 50 de yeni. Era doar un joc prostesc, bun de omorât timpul, pe care altminteri l-ar fi petrecut chinuindu-se fără niciun scop și gândindu-se la ceea ce avea să se întâmple. Numai că el nu mai avea chef să joace jocul. Mai erau câteva ore până la ivirea zorilor, iar un ofițer care tocmai ieșise din cartul petrecut alături de echipa sa de 13 oameni îi anunțase că debarcarea era iminentă. Când a început să mânuiască lama, și alții i-au urmat exemplul. Voiau cu toții să arate bine în moarte.[2]

„În bărci!" Tamai și oamenii săi tocmai urcaseră pe punte, când au auzit ordinul transmis cu o voce scăzută. Priveau în noapte, într-un întuneric complet. Știau însă că linia de coastă era la câțiva kilometri distanță și că inamicul bine înarmat stătea acolo, undeva, în așteptare. Era important să păstreze elementul surpriză până în ultimul moment. Însă, în ciuda

eforturilor lor de a nu face niciun zgomot, sunetul metalic al săbiilor, armelor și căștilor se auzea limpede în timp ce soldații își coborau echipamentul, care se lovea din greșeală de nava de debarcare. Stăteau în poziții complet inconfortabile, aproape unul peste altul, în spațiul îngust. Era atât de întuneric, încât Tamai nu reușea să deslușească nicio figură familiară. Fiecare soldat stătea jos, orb și mut, fiecare dintre ei fiind stăpânit de propriile temeri.

În timp ce barca a început să-și croiască drum spre țărm, două lumini roșii care indicau zona de debarcare au strălucit pe mare, ca niște ochi malefici. Lumina slabă a zilei se întrezărea vag prin întunericul complet și scotea la iveală alte vreo douăsprezece bărci care se mișcau lent prin apa întunecată. Soldații simțeau cum curentul care venea dinspre ocean din dreapta amenința să le schimbe traiectoria și cum marinarul care conducea barca se lupta din răsputeri să mențină cursul spre locul de debarcare prestabilit. Se întrebau când avea să audă inamicul zgomotele motoarelor și când avea să înceapă să tragă, și erau perfect conștienți că bărcile subțiri nu aveau să le ofere niciun fel de protecție. Însă nu se întâmplă nimic.

„Nu e nimeni acolo!" a exclamat cineva. Mult înainte ca ambarcațiunea să ajungă la țărm, atinsese nisipul în apa puțin adâncă. Echipa lui Tamai sări peste bord, aterizând în apa până la genunchi, rece ca gheața. Au început apoi un drum anevoios și lung prin nămolul lipicios, gândindu-se aproape cu recunoștință la faptul că inamicul lipsea tocmai când erau atât de vulnerabili. În timp ce ieșeau din apă și începeau să pășească spre plaja largă și întinsă, au fost întâmpinați dintr-odată de o salvă dinspre stânga. S-au trântit cu toții la pământ și au continuat să avanseze târâș prin nămolul cenușiu, spre malul care se întindea în fața lor. În timp ce avansau lent, focul dinspre

inamicul invizibil se înteţea, iar un soldat a fost rănit în coapsă. Dintr-odată, comandantul de companie a apărut din spate, mergând în pas alert, cu sabia ridicată, de parcă ar fi fost la paradă. Tamai şi oamenii săi se simţeau caraghioşi zăcând pe burtă, aşa că s-au ridicat şi l-au urmat.

Au ajuns la mal şi s-au ascuns în spatele acestuia. Apărătorii chinezi care trăgeau în ei păreau să fi ocupat poziţiile aflate imediat deasupra lor, dar fugiseră la vederea grupului masiv de soldaţi care apăruseră din ceaţa dimineţii. Abia atunci a observat Tamai cât de ciudat arătau. Acoperiţi de nămol din cap până-n tălpi, cu ochii injectaţi de teamă şi însetaţi de sânge, păreau nişte demoni. Japonezii au avansat pe uscat într-o formaţie liberă, peste câmpurile pustii, fără niciun copac, înainte de a se pune din nou la adăpostul unor mici ridicături de pământ. Un soldat a trecut de la unul la altul o sticlă de cidru acidulat. Avea un gust extraordinar de bun. Iminenţa pericolului le ascuţise simţurile. Până şi culorile parcă deveniseră mai tari.

Au auzit focuri de armă în faţa lor şi au pornit, alăturându-se unui grup de soldaţi japonezi care înconjurase un pâlc de case de pe un vârf de deal, toate ocupate de chinezi. Apărătorii trăgeau cu furie, aparent dirijaţi de un observator ascuns în spatele unei ferestre. Tamai i-a ordonat mitraliorului său să tragă, iar acesta a deschis focul asupra caselor care au dispărut într-un nor de praf şi lemne sparte. Când s-a aşezat praful, chinezii nu mai trăgeau, iar soldatul dispăruse de la fereastră. „E ciudat cum mitraliera ta poate să sune ca o muzică dulce", se gândea Tamai. „Când trage inamicul, explozia şi şuierul gloanţelor par a fi zgomote insuportabile şi rele. Dar când tragi chiar tu, atunci sunetele sunt plăcute, aproape prietenoase."[3]

Restul zilei a continuat cu o succesiune de evenimente confuze, în timp ce soldaţii se mişcau de colo-colo fără să aibă

vreo idee precisă despre ce au de făcut; mărşăluind de-a lungul cărărilor înguste, în jurul micilor loturi de teren cultivat şi traversând pâraie şi canale. Când treceau pe lângă case intacte, le incendiau, ca să se asigure că nu aveau să fie folosite pentru a adăposti trăgători sau muniţie. Uneori, clădirile în flăcări explodau cu putere, arătându-le astfel că temerile le fuseseră perfect fondate. Cu toate acestea, singurii soldaţi chinezi pe care i-a văzut Tamai de aproape în timpul primei sale zile de luptă au fost cadavrele unor infanterişti, care zăceau în locurile unde fuseseră ucişi.

Aproape toţi civilii plecaseră. În timpul activităţii zilnice neîncetate, Tamai a trecut pe lângă clădirea unei ferme în faţa căreia se afla o bătrână. Lângă ea stătea un moşneag zbârcit, iar în poala ei avea o fetiţă mică, probabil, nepoata ei. Când femeia l-a văzut pe Tamai îndreptându-şi baioneta spre ea, a început să tremure de frică. Fetiţa şi-a ascuns capul la pieptul femeii.

„Îmi pare rău, dar de ce n-aţi fugit la timp?" a întrebat Tamai în japoneză. Ea nu-i înţelegea limba, dar, cumva, pricepuse întrebarea. Atunci el a zărit ce era în spatele bătrânei – livezi întinse şi snopi de orez proaspăt recoltat stivuiţi în grămezi înalte. Bătrânul cuplu rămăsese în urmă pentru a-şi apăra casa şi pământul. Tamai nu a putut suporta expresia tristă de pe chipul femeii. A plecat mai departe.

*

Debarcarea pe ţărmul de nord al golfului Hangzhou a fost un succes. Surpriza a fost totală, exact aşa cum speraseră japonezii care o plănuiseră. Au reuşit să transporte o forţă de invazie complet echipată de mii de infanterişti până-n poarta chinezilor şi să rămână nevăzuţi şi neauziţi până în ultimul moment. Detaşamentul „Kunisaki", unitatea de avangardă, a urcat la bordul navelor care asigurau debarcarea aşa cum

fusese planificat, pe 5 noiembrie, la ora 3.00 a.m. şi a pornit spre porţiunea de coastă care îi fusese alocată. Între timp, restul Armatei a 10-a aştepta la bordul vapoarelor ancorate la trei kilometri distanţă, în largul liniei de coastă. Lipsa oricărui sunet dinspre ţărm arăta că detaşamentul nu întâmpinase niciun fel de rezistenţă, dar nimeni nu putea fi sigur de asta, câtă vreme trebuia menţinută liniştea şi pe undele radio până la sfârşit. Apoi, în sfârşit, detaşamentul a semnalizat cu trasoare că debarcarea decursese conform planului.[4]

Soldaţii din al doilea val care aşteptau pe vapoare puteau să-şi înceapă coborârea. Era dificil de navigat, pentru că zona era învăluită în ceaţă, iar valurile piezişe dinspre ocean făceau ca bărcile cu care se asigura debarcarea să devieze de la cursul lor. Rezultatul a fost că vreo câteva unităţi s-au amestecat în primele ore de confuzie de după coborârea pe uscat. Condiţiile grele au făcut, de asemenea, ca navele de debarcare să se întoarcă mai greu decât se estimase iniţial la vapoarele de transport pentru a se umple din nou cu soldaţi. Iar aceasta era o mare problemă, deoarece viteza era esenţială. Planul era ca forţa de invazie a Armatei a 10-a să părăsească rapid zona de debarcare şi să ocupe regiunea din spatele acesteia, înainte ca armata chineză să aibă timp să lanseze un contraatac. Fiecare soldat japonez ducea cu sine orez pentru o săptămână şi cât de multă muniţie putea să care. Nu aveau să fie încetiniţi de lungile şi anevoioasele operaţiuni de aprovizionare. Mobilitatea era cheia.[5]

Fiecare om din forţa de invazie purta pantofi sau chiar ciorapi groşi cu tălpi de cauciuc. Acest lucru era valabil chiar şi pentru ofiţerii care primiseră ordin să îşi lase ghetele înalte specifice pe vapoarele transportoare, laolaltă cu decoraţiunile care le relevau gradele. Pericolul pe care-l reprezentau

trăgătorii chinezi era, pur şi simplu, prea mare şi părea a fi mult mai sigur pentru ei dacă, de la distanţă, nu puteau fi deosebiţi de oamenii pe care-i conduceau.[6] Însă, în prima zi de debarcare, toate acestea abia dacă au contat. În afară de rezistenţa îndârjită de lângă ţărm, chinezii au încercat doar două contraatacuri. Unul a avut loc pe flancul stâng şi n-a reuşit să îi împiedice pe japonezi să pornească în marş spre nord. Celălalt, pe flancul drept, a avut, de asemenea, un succes limitat, iar chinezii au fost obligaţi să se retragă.[7]

Nevoia de a rămâne nedetectaţi cât mai mult timp cu putinţă împiedicase vapoarele japoneze să lanseze baraje de artilerie pentru a pregăti debarcarea. Cu toate acestea, absenţa lor nu a fost semnificativă de vreme ce japonezii nu au întâlnit o opoziţie serioasă la nivelul liniei de coastă, iar, atunci când au intrat pe continent, au putut să se bizuie pe mitralierele grele ale navelor pentru a face faţă grupurilor de rezistenţă întâlnite în drum. În cursul dimineţii, când ceaţa de pe ţărm s-a risipit, avioanele de pe portavioane au început să bombardeze poziţiile chineze.[8] O escadrilă aeriană chinezească a apărut deasupra zonei de debarcare ca din întâmplare şi a zburat de câteva ori la joasă înălţime pe deasupra trupelor şi vapoarelor de transport, fără să bombardeze însă pe nimeni. Părea să fi fost doar un zbor de antrenament, iar niciunul dintre avioane nu avea muniţie. Unul dintre ele a fost chiar lovit în timp ce părăsea zona.[9]

Lipsa unei reacţii decisive din partea chineză a fost rezultatul câtorva factori. Aşa cum se întâmplase în urmă cu două luni şi jumătate în estuarul fluviului Yangtze, comandanţii chinezi nu organizaseră nicio recunoaştere aeriană deasupra golfului Hangzhou şi de aceea nu au reuşit să detecteze masiva acumulare navală japoneză. Cu toate acestea, chiar dacă apărătorii chinezi primiseră câteva avertismente suplimentare în

urmă cu câteva ore, nu era limpede pentru ei ce aveau de făcut. Linii de apărare premergătoare fuseseră, într-adevăr, pregătite de-a lungul țărmului în lunile precedente, așa cum au descoperit trupele nipone debarcate, dar ele nu erau nici pe departe la fel de solide precum fortificațiile aflate în nord, în apropiere de Shanghai. Era ușor să ai impresia că trupele chineze fuseseră domolite de o falsă senzație de siguranță după luni de inactivitate. Zhang Fakui, care fusese numit la comanda unităților defensive, a fost criticat de consilierii germani pentru că nu luase măsurile necesare pentru a-și ține soldații în stare de alertă. Trupele chineze deveniseră o „armată adormită", după cum declarau germanii cu desconsiderare.[10]

Pe deasupra, japonezii au atacat într-un moment în care apărarea regiunii era mai slabă ca oricând. Pè toată durata lunilor anterioare, trupele fuseseră mutate întruna din golful Hangzhou mai aproape de Shanghai, unde avea loc de fapt lupta propriu-zisă. La sfârșitul toamnei, de apărarea zonei de golf erau responsabile doar două divizii chinezești, 62 și 63, și chiar și această forță insuficientă fusese redusă. La finele lunii octombrie și în primele zile ale lui noiembrie, Zhang Fakui a mutat Divizia 62 în regiunea Pudong, lăsând sarcina de a apăra întreaga linie de coastă pe seama Diviziei 63, ajutate de trei baterii de artilerie[11] și de câteva unități slabe din miliția locală.[12] Japonezii au atacat atât de curând după ce apărarea coastei fusese slăbită, încât ani întregi după aceea comandanții chinezi tot nu puteau scăpa de convingerea că printre ei s-au aflat trădători care i-au informat pe japonezi cu privire la schimbarea condițiilor din zona de debarcare.[13]

La mijlocul dimineții de 5 noiembrie, mai bine de 3 000 de soldați japonezi debarcaseră deja, iar numărul acestora creștea de la o oră la alta. Din acel moment, situația devenea atât de

gravă încât numai o acțiune rapidă și decisivă mai putea să le ofere generalilor chinezi speranța de a împiedica un dezastru. Însă exact atunci când ar fi trebuit să arunce totul în joc într-un efort disperat de a-i împinge pe japonezi înapoi, spre mare, aceștia au decis să joace jocul așteptării. La centrul de comandă al celei de a Treia Zone de Război din Suzhou, în primele ore ale zilei, convingerea unanimă era că debarcarea era efectuată de unele forțe slabe, în încercarea de a le abate atenția de la operațiuni mai importante care puteau să aibă loc altundeva în viitorul apropiat.[14]

*

Albert Newiger, unul din cei doi consilieri germani superiori atașați conducerii celei de a Treia Zone de Război, a observat imediat uriașul pericol care plana asupra flancului chinez din cauza ultimelor evoluții și a susținut că acesta trebuia eliminat imediat. În caz contrar, spunea el, ar fi fost pusă în pericol întreaga armată chineză din Shanghai. Deoarece cunoștea zona din jurul Songjiang, obiectivul japonez imediat, din timpul exercițiilor tactice pe care le efectuase împreună cu studenții săi de la Academia Militară Centrală înainte de război, el s-a oferit să ajute și să conducă un contraatac cu forțele chineze disponibile în zonă. Răspunsul primit de Newiger nu a fost însă unul încurajator. Ofițerii din conducerea de la Suzhou au căutat să dea o interpretare exagerat de optimistă situației de pe țărmul de nord al golfului Hangzhou, lăsând să se înțeleagă că germanul exagera. Dar, chiar și dacă nu exagera, susțineau ei, trupele chineze prezente în zonă nu erau de o calitate suficient de bună pentru a desfășura un atac.[15]

Lui Newiger, dar și altor consilieri germani li s-a părut că întreaga conducere chineză, inclusiv Gu Zhutong, trecuse deja, mental, la următoarea etapă – o retragere la scară mare

din regiunea Shanghai. Germanii au căzut de acord că aceasta ar fi putut deveni singura opțiune fezabilă care le mai rămăsese chinezilor, dar ce nu reușeau aceștia să înțeleagă, cel puțin după părerea lui Newiger, era că o retragere reprezenta, la rândul său, o operațiune militară ca oricare alta, care trebuia planificată cu grijă. Cel mai important era ca flancurile să fie asigurate pentru a face față unei retrageri obișnuite, în locul unei busculade demente care s-ar fi creat în timpul unei goane spre înapoi. Exact din acest motiv, chiar dacă treptat toate părerile din conducere duceau spre abandonarea Shanghaiului, era, totuși, nevoie să fie apărat flancul sudic. Aceasta însemna o atitudine agresivă față de forța care tocmai debarcase în golful Hangzhou. Germanii considerau că acest lucru ținea de o logică simplă. Însă nimeni nu i-a ascultat.[16]

Newiger avea de multă vreme îndoieli cu privire la eficiența cu care se luau deciziile la nivelul de vârf al armatei chineze, dar, în cele din urmă, și-a pierdut orice iluzie pe care ar fi putut să o aibă în această privință. Frica de spionaj îi determina pe comandanți să schimbe pozițiile chiar și de două-trei ori pe zi, ceea ce producea întreruperi ale procesului meticulos de administrație, care face ca o armată să funcționeze corect. Numeroasele raiduri aeriene japoneze complicau și mai mult situația la cartierul general. Locul adăposturilor antiaeriene rezervate ofițerilor superiori era cunoscut doar de un grup restrâns de oameni – o altă manifestare a omniprezentei spaime de spioni și asasini. Consecința a fost însă că ofițerii principali erau adesea de negăsit, fiind ascunși în buncăre secrete, tocmai atunci când prezența lor ar fi fost mai mult decât necesară. Spre deosebire de aceștia, nici Newiger și nici vreun alt consilier din cea de a Treia Zonă de Război, cum era locotenentul Klaus von Schmeling, nu beneficiau de

vreo protecție specială împotriva atacurilor aeriene. Ba chiar fuseseră repartizați într-o clădire fără parter! Poate că acest lucru indica, nu foarte subtil, statutul germanilor, aflat într-un declin rapid.[17]

În ciuda acestui fapt, ceea ce-l deranja cel mai mult pe Newiger era apatia fundamentală care simțea că se instalase în cartierele generale. În cele din urmă, el a renunțat să mai păstreze tăcerea și l-a abordat chiar pe Chiang Kai-shek. Însă nici comandantul suprem nu părea dornic să acționeze într-un moment de criză. Aceea a fost ultima picătură pentru Newiger, care a cerut să fie retras din a Treia Zonă de Război și să revină la Nanjing. „Am plecat cu sentimentul trist de a fi pierdut oportunități și cu conștiința faptului că evenimentele au fost mai importante și mai presus de oamenii care ar fi trebuit să le gestioneze", avea să mărturisească el în memoriile sale destinate subordonaților săi germani.[18]

*

„Datoria este mai grea decât un munte, moartea este mai ușoară decât o pană." Sone Kazuo, tânărul ofițer care fusese instigat de oamenii săi să decapiteze un prizonier își amintea bine vechea zicală. Făcea parte din codul etic după care se ghidau soldații și marinarii Imperiului Japonez de mai bine de cincizeci de ani, iar fiecare recrut, timp de câteva generații, trebuia să facă din ea propria filosofie de viață. Cu toate acestea, nu simțea nicio legătură cu aceste cuvinte în timp ce se afla la vreo 45 de metri distanță la nord de râul Suzhou, urmărind o altă unitate care se pregătea să traverseze. Ofițerul care o comanda era genul agresiv, pe care mulți civili îl disprețuiesc profund – pregătit să apere onoarea Japoniei și să-și promoveze propria carieră cu prețul vieții fiecărui om aflat în subordinea sa. Și, cum stătea el în picioare toastând cu sake

rece, cuvintele sale bombastice păreau să prevestească totuşi ceva rău, cu toată ambiţia lor pervertită: „Mi-au fost încredinţate toate vieţile voastre", a spus el, ridicând paharul fără nicio expresie pe chip, în faţa soldaţilor, care erau gata să pornească în şir să traverseze râul. „Sper să putem muri împreună pentru această cauză glorioasă."[19]

Sone Kazuo ar fi putut foarte bine să ceară să fie detaşat. În fond, nu el urma să pornească spre râu în acel moment. Însă nu se simţea deloc bine. Ştia că oricând se putea afla printre cei mai puţin norocoşi, trimişi să traverseze cei 45 de metri ai apei atât de puternic apărate. Încerca să se obişnuiască, aşa cum putea, cu ideea că în curând ar fi putut fi ucis, dar nu-i era chiar uşor. Nu avea decât 22 de ani şi se simţea mult prea tânăr ca să moară. Avea prea multe gânduri şi prea puţine lucruri de făcut. Lipsa activităţii făcea ca aşteptarea să fie chiar şi mai rea, nu numai pentru Sone Kazuo, ci pentru toţi cei din jurul său. Unii erau vizibil nervoşi şi nu se puteau gândi la nimic care să le abată atenţia de la atacul iminent. Alţii scriau scrisori pentru cei de acasă. Limbajul pe care-l întrebuinţau era cam acelaşi: „Dragă mamă şi tată, aici e linişte. Vă rog să nu vă faceţi griji." Sone Kazuo nu putea să se abţină să se gândească că unele dintre scrisori aveau să ajungă cam în acelaşi timp cu telegramele care aveau să îi informeze pe părinţi că fiul lor murise pentru împărat.

În cele din urmă, înfricoşătorul ordin a sosit. Era rândul companiei lui Sone Kazuo să atace dincolo de râu. Au aflat vestea seara şi au avut la dispoziţie câteva ore să se pregătească înainte de atacul din zorii zilei următoare. Era echivalent cu ordinul „până la moarte" de pe Frontul de Vest din timpul Primului Război Mondial. Pentru că făcea parte din ritualul armatei, Sone Kazuo a băut o ceaşcă de sake cu restul unităţii sale. Nu era obişnuit cu alcoolul şi a simţit că-i ia gâtul foc.

Avea sentimente amestecate. Pe de o parte, nu dorea să se confrunte cu pericolul. Pe de altă parte, o voce dinlăuntrul său îi spunea să uite de toate şi să se arunce în luptă.

Înaintea zorilor zilei următoare, s-au mutat pe malul apei. Au apărut apoi geniştii care purtau doar căşti şi nişte fâşii din piele în jurul şalelor. Aveau cea mai grea treabă. Trebuiau să intre în apă, înfruntând focul inamic şi să ţină pe loc scândurile pe care soldaţii atacanţi trebuiau să alerge traversând apa, până dincolo de mal. „Hei, geniştilor, să ne faceţi viaţa mai uşoară, da?" spuneau infanteriştii în timp ce treceau. Nu primeau niciun răspuns de la oamenii cu feţe întunecate, pe jumătate goi. Geniştii erau protejaţi de întuneric când intrau în apa rece, evitând astfel să devină ţinte pentru focul inamicului. La revărsatul zorilor, podul ţinut de oameni se întindea până pe celălalt mal al apei.

Infanteriştii au începură să traverseze în şir indian, iar, la vederea lor, a izbucnit de îndată focul din partea apărătorilor chinezi de pe celălalt mal, care vedeau mai bine ce se întâmpla. Unii soldaţi au fost loviţi şi au căzut în apă. De la distanţă, se vedea ca şi cum ar fi alunecat accidental. Mult mai curând decât şi-ar fi dorit el, unul, a venit şi rândul lui Sone Kazuo să păşească pe podul improvizat şi să treacă prin focul ucigaş. Auzea cum gloanţele mitralierelor loveau suprafaţa apei, stârnind mici gheizere de spumă albă. Instinctiv, a simţit nevoia să se oprească, dar şi-a spus că, dacă nu avea să continue să alerge, urma să devină o ţintă mult mai uşor de împuşcat.

Deodată s-a pomenit cu o lovitură violentă în burtă, ca un pumn. Şi-a pierdut echilibrul, şi o mână invizibilă l-a împins în apă. A încercat să se strecoare pe o parte a punţii lângă care căzuse, dar s-a pomenit tras înapoi spre mal de sanitari. Când au ajuns pe uscat, l-au cercetat peste tot, fără a găsi nicio urmă

de rană. Însă, după ce l-au examinat mai atent, cineva a dat peste un glonț înfipt în uniforma sa. Se oprise într-o bucată de metal și nu reușise să-i pătrundă în corp. Fusese biletul lui norocos, cel puțin pentru o zi. Era destul de zdruncinat pentru a nu mai fi aruncat din nou în luptă. Oricum, asta nici nu mai conta cine știe cât. Bătălia din jurul râului Suzhou se apropia de final. Soarta Shanghaiului fusese pecetluită. De-a lungul întregului front, soldații japonezi erau încurajați când vedeau un imens balon care plutea pe cer cu un stindard care arăta că sosiseră ajutoarele: „Un milion de soldați japonezi au debarcat în Golful Hangzhou."[20]

*

Un milion de soldați era o exagerare absurdă, menită să sporească încrederea japonezilor și să-i intimideze pe adversarii lor. Desigur că, în realitate, forța de debarcare era cu mult mai mică. La fel de important, după surpriza inițială produsă de faptul că rezistența pe care o avuseseră de întâmpinat fusese anemică și risipită, trupele japoneze din golful Hangzhou se confruntau și cu probleme logistice considerabile. Debarcarea propriu-zisă a fost un proces mult mai îndelungat decât se plănuise inițial, pe de o parte, din cauza ceții care în prima zi fusese aliatul japonezilor, dar care se întorsese apoi împotriva lor. Odată debarcate pe țărm, echipamentele rămâneau adeseori înțepenite acolo. Din cauza lipsei drumurilor bune, tunurile și alte echipamente grele nu puteau fi ușor transportate pe uscat și nu puteau fi puse imediat la dispoziția trupelor, care să le poată întrebuința în luptă.

Astfel, când Divizia 6 Infanterie, avangarda Armatei a 10-a, și-a croit drum printr-un labirint de câmpuri de orez, arăta ca o armată transportată din secolul al XIX-lea în plin secol al XX-lea. În fața conducerii companiei, se afla comandantul

de divizie, Tani Hisao, scund şi cu ochelari, călare pe calul său de luptă. Era urmat de ofiţerii săi superiori, de asemenea călare. În spatele acestora venea un lung şir de soldaţi, cu baionetele puştilor lungi Arisaka sclipind în soarele palid de toamnă, ca o pădure din oţel în mişcare. Era o armată cuceritoare aproape napoleoniană, dată fiind lipsa sa de mijloace tehnologice moderne, la care fuseseră nevoiţi să renunţe pentru a putea să avanseze într-un teren atât de dificil.

Din vremuri imemoriale, localnicii se folosiseră de râurile şi canalele care străbăteau pământul pentru transporturile majore. Pentru oamenii din Divizia 6 apele curgătoare nu reprezentau însă mijloace de transport, ci, mai degrabă, obstacole şi, în multe cazuri, ei au fost nevoiţi să se replieze când întâlneau dintr-odată cursuri greu de trecut, ascunse în spatele câmpurilor de orez înalt, încă nerecoltat. Alteori, au avut mai mult noroc, găsind podeţe primitive făcute de fermieri. De obicei însă acestea erau atât de înguste, încât permiteau traversarea într-un singur şir indian. Caii nu erau obişnuiţi cu echilibristica dificilă de pe podeţe, iar unii căzeau în apă. În cele din urmă, soldaţii trebuiau să descarce echipamentul de pe spinările animalelor şi să le care ei înşişi pe celălalt mal.[21]

Cu toate acestea, având în vedere toate problemele, înaintarea părea a fi, mai degrabă, o manevră pe timp de pace. Rezistenţa inamicului era slabă şi sporadică şi, în pofida obstacolelor naturale, japonezii au avut noroc de-a lungul drumului, iar diviziile lor au avansat rapid. Până în seara de 5 noiembrie, la mai puţin de 24 de ore de la debarcarea primei unităţi, avansaseră deja trei kilometri pe uscat. A doua zi, înainte de amiază, ajunseseră la un bac de pe fluviul Huangpu, iar un grup de mai bine de o sută de soldaţi îşi forţase drumul spre celălalt mal, deschizând calea pentru un atac continuu asupra Songjiang.

Între timp, flancul stâng al forței nipone de debarcare fusese angajat pentru prima oară într-o luptă mai dură, dar tot reușise să înainteze. Avântul japonez părea de nestăvilit.[22]

În disperarea lor, chinezii au apelat la o nouă întoarcere la vremurile îndepărtate din epoca lui Napoleon: tactica pământului pârjolit, pe care o folosiseră și în nord, în Zhabei. În măsura în care timpul le permitea, ei incendiau fiecare clădire și fiecare întindere de pământ, distrugând recoltele, ucigând animalele și otrăvind fântânile. Cotropitorii nu trebuiau să găsească nimic. Era o metodă care avea sens împotriva unui inamic care călătorea pe lumină și care se baza pe resursele întâlnite în cale. Însă cei care aveau să plătească, în cele din urmă, un preț important erau localnicii, care își vedeau casele, proprietăți ale familiilor lor de generații întregi, reduse la grămezi de scrum și cenușă. După apusul soarelui, când japonezii își montau tabăra pentru noapte, vedeau zeci de mici focuri arzând la orizont.[23]

Pe 7 noiembrie, dimineața devreme, coloana generalului Tani Hisao a reușit să prindă încă și mai multă viteză, deoarece terenul devenise mai puțin imprevizibil, cu mai puține râuri care să le încetinească avansul. Japonezii au observat pe hărțile lor că se apropiau de Jinshan, orașul de reședință al regiunii pe care o invadaseră. Pe măsură ce ajungeau tot mai aproape de un vârf de deal, auzeau din ce în ce mai clar zgomotele puștilor și mitralierelor. Se părea că o unitate japoneză era angajată într-un schimb de focuri. Tani Hisao și-a încălecat în grabă calul și a pornit în galop spre deal, unde s-a întâlnit cu soldații uneia dintre brigăzile diviziei, care avansase mult față de restul forței de debarcare. Tani a coborât de pe cal și i-a strâns, repede, mâna comandantului brigăzii: „Văd că sunteți ocupați", a spus Hisao.

Din vârful dealului, Tani Hisao a reuşit să-şi facă o imagine completă asupra situaţiei în desfăşurare. Undeva, la vale, se afla oraşul Jinshan. Porţiuni mari din el erau înghiţite de un fum negru şi dens. Avangarda japoneză avansa prin vest pe străzile localităţii, ţinându-i pe chinezii din faţa lor, la o distanţă de 300-400 de metri. Pe măsură ce se retrăgeau, aceştia incendiau cât de multe clădiri puteau, în puţinul timp pe care-l mai aveau la dispoziţie. Bătălia a durat vreo câteva ore, şi s-a sfârşit când japonezii au ocupat oraşul pe de-a-ntregul. Oricum, nu se punea problema unei noi avansări în acea zi. Chinezii înfiinţaseră nişte posturi puternice lângă un pod de la vest de oraş şi dominau singurul drum de acces dinspre acea parte. În plus, trupele trebuiau să se odihnească.

Oraşul ocupat de Divizia 6 era pe jumătate înghiţit de flăcări, dar membrii comandamentului lui Tani Hisao au avut noroc. Au găsit o singură clădire intactă în care s-au oprit să înnopteze. Perspectiva unei mese calde şi a unei nopţi petrecute sub un acoperiş – un confort pur şi simplu de neimaginat pentru soldaţii din teren – a ridicat moralul tuturor, de la general, până la ultimul soldat. Însă, în timp ce stăteau liniştiţi şi mâncau, un strigăt a răsunat pe străduţele înguste ale oraşului: „Foc! Foc!" Era un incendiu. Au fost nevoiţi să evacueze rapid cartierul general al companiei şi să se mute în partea de est a localităţii Jinshan. Divizia se afla în China de trei zile, dar deja gustase din incertitudinea constantă şi persistentă pe care o trăiau armatele de ocupaţie încă din cele mai vechi timpuri.[24]

*

De îndată ce comandanţii chinezi s-au convins că invazia din golful Hangzhou nu era o păcăleală, ci reprezenta un efort japonez major, au trimis toate forţele disponibile către sud

pentru a ține piept amenințării care devenea, repede, din ce în ce mai mare. Problema era că aproape nu mai aveau trupe de rezervă pe care să se bazeze. Divizia 62 Infanterie, care abia părăsise zona golfului îndreptându-se spre Pudong, a primit ordin să se întoarcă acolo cu viteză maximă. Alegerea era perfect motivată, deoarece această divizie era bine familiarizată cu zona de debarcare, după ce apărase zona de coastă luni de zile. Neajunsul era însă că, de îndată ce divizia a părăsit Pudongul, districtul părea să fi rămas fără trupe care să opună rezistență japonezilor care se insinuau pe uscat dinspre nord și vest.[25]

Comandanții chinezi au repartizat în total șapte divizii și o brigadă independentă în zona de debarcare.[26] Pe hârtie, era o forță aproape de două ori mai mare decât aceea a inamicului, dar, în realitate, era mult inferioară, căci unele unități trecuseră prin perioade îndelungate de lupte și nu mai erau în deplinătatea forței lor combative. Au fost trimise spre sud, fără să aibă timp să se pregătească și, în multe cazuri, starea de spirit a oamenilor avea de suferit din cauza veștilor proaste care soseau necontenit de pe front. Parcă pentru a submina și mai mult reacția chineză, diviziile care au primit ordin să pornească spre golful Hangzhou erau obligate să folosească exact aceeași rețea proastă de drumuri, care îi încetinea pe japonezi și, prin urmare, de cele mai multe ori ajungeau în zona de luptă mult prea târziu pentru a mai avea impactul scontat.[27]

Odată pierdută șansa de a-i alunga pe japonezi, următoarea opțiune era de a încerca să-i oprească la fluviul Huangpu. Cu toate acestea, deși era o barieră naturală importantă, potențialul său defensiv nu fusese exploatat la maximum și nu existau fortificații pregătite dinainte de-a lungul malurilor sale. În plus, dintr-o reacție chineză fatalistă, un mare număr de nave civile

de toate formele și mărimile fuseseră părăsite pe malul sudic al fluviului, înlesnindu-le japonezilor traversarea. Confruntându-se cu un flux constant de soldați dinspre nord mai bine echipați și cu mai multă experiență, în câteva cazuri, chinezii pur și si simplu au renunțat și s-au retras fără nicio luptă.[28]

Reacționând la pericolul din sud, comandanții chinezi au comis aceeași greșeală pe care o mai făcuseră și în alte situații de criză anterioare: au ales trupele proaspăt sosite în regiunea Shanghai și le-au aruncat direct în luptă, fără să țină cont de faptul că oamenii lor erau epuizați după o lungă călătorie dintr-o altă parte a Chinei și nu aveau habar de condițiile locale, fapt care nu le dădea șansa de a-și atinge eficiența maximă. Diviziile 107 și 108, care alcătuiau Corpul de Armate 67, abia sosiseră în regiunea Shanghai din provincia Henan din nordul Chinei, când au primit ordin, pe 8 noiembrie, să pornească spre sud. Li s-a spus că urmau să apere orașul strategic Songjiang cel puțin până pe 11 noiembrie.[29]

Este posibil ca și de această dată comandanții chinezi să nu fi avut altă opțiune decât să trimită Corpul de Armate 67, dar rezultatele puteau fi ușor previzibile. Deși cele două divizii s-au luptat din greu să păstreze Songjiang, ele n-au reprezentat cine știe ce amenințare pentru japonezi, astfel încât pe 9 noiembrie se retrăgeau din orașul aproape înconjurat. În timp ce efectua traversarea fluviului în timpul retragerii, comandantul Wu Keren a fost asasinat de un grup de civili. A fost singurul general care și-a pierdut viața din întreaga campanie din Shanghai – deși nu s-a stabilit niciodată dacă a fost ucis de soldați japonezi sau de trădători locali care fuseseră plătiți pentru a comite asasinatul.[30] După această lovitură, Corpul de Armate 67 a încetat să mai fie o forță de luptă eficientă și, în cele din urmă, a ajuns să fugă de pe câmpul de luptă. La fel ca în cazul multor altor

unităţi de o calitate scăzută din armata chineză, nici soldaţii şi nici ofiţerii nu erau niciodată încurajaţi să preia iniţiativa, iar Corpul de Armate 67 n-a supravieţuit după pierderea ofiţerului comandant.[31]

În toiul haosului din zona de debarcare, mulţi ofiţeri chinezi au ajuns la concluzia că Bătălia pentru Shanghai era pierdută, iar ei trebuiau să se concentreze pe recuperarea echipamentului care mai putea fi salvat, înainte de a fi prea târziu. Trei baterii de artilerie postate de-a lungul ţărmului nordic al golfului Hangzhou au încercat să se angajeze într-o luptă în dimineaţa zilei de 5 noiembrie, dar, după câteva ore de schimburi de focuri neîncetate, păreau să nu fi ajuns la niciun rezultat. Ofiţerii de artilerie din Pudong, sperând să-şi păstreze echipamentul pentru mai târziu în timpul războiului, au solicitat permisiunea de a-l scoate din zona de pericol. Au primit-o, iar târziu, pe timpul nopţii, chiar din ziua debarcării, 32 de camioane au sosit lângă golful Hangzhou şi au evacuat cele trei baterii împreună cu artileriştii care le manevrau, lăsând în urma lor doar 200 de măgari şi cai.[32] Cum frontul chinez de-a lungul golfului Hangzhou se prăbuşea, chiar şi o retragere reuşită putea fi considerată un mic triumf.

*

Chiang Kai-shek a ajuns în pragul unei căderi nervoase, când a devenit clară pentru el imaginea reală a debarcării japoneze din golful Hangzhou. În seara de 5 noiembrie a avut mai bine de douăzeci de conversaţii telefonice cu Gu Zhutong, iar de fiecare dată vocea sa era din ce în ce mai panicată: „Se luptă?" a întrebat el. „Artileria ne bombardează din greu", i-a răspuns Gu Zhutong. „Sunt avioane, nave de război."[33] Mai târziu, în timpul aceleiaşi seri, Chiang s-a consultat cu Chen Cheng şi a părut să accepte părerea acestuia, cum că venise

vremea să abandoneze poziţiile din sudul râului Suzhou. Consideraţiile politice însă îl împiedicau să îşi anunţe imediat decizia comandanţilor săi. Dorea ca la Bruxelles conferinţa să fie în plină desfăşurare, iar participanţii să nu considere China o cauză pierdută. Unii generali credeau, de asemenea, că îşi propusese să ducă lupta până pe 13 noiembrie, astfel încât să poată câştiga măcar o minoră victorie propagandistică, spunând că, de fapt, China supravieţuise timp de trei luni încheiate.[34]

Însă, în seara de 8 noiembrie, comandanţii celei de a Treia Zone de Război au căzut de acord că singura opţiune realistă care le mai rămăsese era o retragere generală spre o linie defensivă din Suzhou, mult mai departe spre vest de Shanghai. Chiang a insistat că această mutare era, oarecum, mai onorabilă decât fuga într-o debandadă generală: „Aceasta este o retragere strategică, iar inamicul trebuie să ştie că nu dăm înapoi pentru că nu mai avem putere să luptăm", scria el în jurnalul său în ziua în care s-a luat decizia.[35] Era preocupat nu numai de ce credeau japonezii, ci şi de ce gândeau puterile străine care se întâlneau la Bruxelles. Totuşi, în ultimele zile de luptă atât de critice, el a subliniat în numeroase rânduri în jurnalul său nevoia de a conserva capacitatea Chinei de a face faţă unui război pe termen lung. Ajunsese destul de târziu la această concluzie, după ce-şi scosese pe câmpul de luptă dinăuntrul şi din jurul Shanghaiului cele mai bune divizii ale sale.

Chiang era disperat de turnura pe care o luase lupta şi era furios din cauza greşelilor comise de ai săi. Cu o furie aproape paranoică, dădea vina pe ofiţerii săi pentru înfrângerea iminentă şi, din ce în ce mai des, îi ameninţa cu temuta curte marţială pe cei care comiteau acte de delincvenţă reale sau imaginare. Astfel, l-a acuzat pe Zhang Fakui de lipsa de pregătire a apărării chineze din golful Hangzhou: „Toate s-au

întâmplat din cauza neglijenței lui Zhang Fakui, care trebuia să apere zona. E atât de păcat!" scria el în jurnalul său.[36]

Chiang era din ce în ce mai dezechilibrat, iar amenințările aruncate ofițerilor superiori că-i va duce în fața plutonului de execuție erau din ce în ce mai frecvente. La un moment dat, în timpul zilelor febrile dinaintea căderii Shanghaiului, Chiang i-a telefonat lui Zhang Fakui și i-a cerut să discute cu Sun Yuanliang, comandantul Diviziei 88. Dar Sun nu era nicăieri de găsit, așa că au început căutările. Până la urmă, l-au descoperit în Paramount, una dintre sălile de bal din Concesiunea Internațională, care își continua funcționarea în ciuda ostilităților. Chiang Kai-shek era livid: „Nebunul naibii! Împușcați-l!" Zhang Fakui era obișnuit cu astfel de condamnări la moarte intempestive, așa că nu a executat-o pe aceasta. Nu i s-a cerut niciodată socoteală pentru insubordonarea sa, iar Sun Yuanliang a revenit, în curând, în grațiile lui Chiang.[37]

La scurt timp după aceea, în noaptea dintre 8 și 9 noiembrie, Chiang a emis un ordin fatal pentru șeful poliției din Shanghai, Cai Jianjun. El trebuia să stea în Nanshi, partea sudică chinezească a orașului, și să lupte în timp ce restul armatei se deplasa spre vest. Ordinul, transmis de Zhang Fakui, suna suspect de mult ca o misiune sinucigașă. Când Cai a refuzat să se supună, răspunsul lui Chiang a venit scurt și ferm: „Împușcă-l!" Și, din nou, Zhang Fakui a omis, în mod deliberat, să pună în aplicare ordinul și, în cele din urmă, Cai a supraviețuit luptei.[38] În ambele cazuri, ofițerii amenințați cu execuția erau considerați protejații lui Chiang, ceea ce se bătea cap în cap cu sentimentul său de trădare atunci când aceștia îl dezamăgeau. În același timp însă, aceste legături personale strânse îl ajutau să îi ierte de îndată ce îi trecea furia.[39]

Deşi se grăbea să acuze pe oricine din jurul său în momentele în care catastrofa din Shanghai era încă în plină desfăşurare, Chiang a reuşit mai târziu să privească înfrângerea cu un mai mare echilibru, chiar şi în circumstanţe publice. Într-un discurs ţinut la un an după căderea Shanghaiului, el descria eşecul de a prevedea debarcarea din golful Hangzhou ca pe o greşeală, care provocase pierderi uriaşe Chinei şi, în cele din urmă, s-a acuzat pe sine însuşi de neglijenţă: „Este o responsabilitate pe care eu, ca lider suprem, trebuie să mi-o asum! Îmi cer sincer iertate patriei mele!"[40]

*

Unii soldaţi chinezi din zona de nord a golfului Hangzhou s-au baricadat în sate izolate şi au încercat să reziste forţei de invazie. Însă, pentru majoritatea celor din Divizia 6 japoneză, adversarii erau ca o armată de fantome, un inamic iluzoriu cu chipuri de umbre, aflat mereu la distanţă şi care se retrăgea încontinuu din calea lor. Rareori se opreau să lupte şi niciodată nu au întâlnit vreo formă concretă, tangibilă. Cu toate acestea, într-un anumit loc, cele două părţi s-au ciocnit într-un mod spectaculos, generând cea mai sângeroasă luptă din întreaga campanie din Shanghai. Acel loc a fost Sheshan, două dealuri singuratice care atingeau o înălţime de circa 98 de metri, în mijlocul unui ţinut altminteri plat şi lipsit de orice alte particularităţi. Stăpânirea dealurilor gemene era, însă, esenţială pentru controlarea zonei de vest a Shanghaiului, deoarece drumul principal dintre cele două oraşe importante Songjiang şi Qingpu trecea exact printre ele.

Două clădiri dădeau un caracter special dealurilor. Una era o biserică catolică franceză cunoscută drept Bazilica Sheshan. Construită din cărămizi de un roşu-întunecat, se înălţa deasupra vegetaţiei luxuriante care acoperea dealul şi părea a fi

chiar mai veche decât era în realitate, deoarece fusese recent reconstruită şi redeschisă publicului în 1935. Cealaltă clădire era un observator modern, înfiinţat de misionarii occidentali. În feluri diferite, ambele erau exemple a două dintre cele mai importante influenţe exercitate de Vest asupra Chinei în secolul trecut – religia şi ştiinţa. Însă ceea ce s-a întâmplat pe pantele şi în văile dealurilor în noaptea dintre 9 şi 10 noiembrie a fost o reeditare a unei confruntări vechi de secole dintre două civilizaţii asiatice străvechi.

O companie care asigura avangarda Diviziei 6 japoneze a sosit lângă dealurile Sheshan la asfinţit, pe 9 noiembrie. Soldaţii săi au putut vedea o coloană lungă de vehicule îndreptându-se spre vest. Era armata chineză care se retrăgea. După ce a trecut convoiul, compania a organizat în grabă o blocadă pe un pod care traversa un râu îngust: la un capăt au plasat câte un pluton de fiecare parte şi la fel au procedat şi pe celălalt mal, pentru a fi pregătiţi să-i înfrunte pe chinezi, dacă aceştia aveau să încerce să spargă blocada şi să traverseze prin vadul râului. După o scurtă aşteptare, soldaţii dintr-un avanpost aflat de-a lungul drumului au raportat că o coloană formată din cel puţin 300 de chinezi se deplasau spre vest, îndreptându-se spre pod. La puţin timp după aceea, au apărut cercetaşii chinezi, dar japonezii au reuşit să-i intercepteze înainte să aibă timp să se întoarcă şi să avertizeze grosul trupelor despre pericolul care-i aştepta în faţă.[41]

La 7.30 p.m., mult după lăsarea întunericului, japonezii l-au reperat pe primul chinez apărut la distanţă. Cu respiraţia tăiată, au aşteptat până când coloana a ajuns la vreo 50 de metri distanţă şi abia atunci au deschis focul. Primele rânduri de chinezi au căzut secerate. Cei care nu fuseseră loviţi au înaintat, păşind peste cei ucişi sau răniţi. A urmat obişnuitul

măcel. După vreo câteva minute de foc neîntrerupt, mitraliera japoneză s-a defectat, chinezii au profitat de oportunitate şi au năvălit fără ezitare asupra podului. Cu mâinile tremurânde, echipa mitralierei japoneze se străduia să facă arma să funcţioneze. Era o cursă contracronometru, iar japonezii au câştigat-o la câteva secunde diferenţă. Chiar înainte ca primul chinez să ajungă la pod, mitraliera a început din nou să funcţioneze, sfârtecându-i pe cei mai apropiaţi soldaţi inamici, aflaţi în raza de atac.

Comandantul de companie japonez a ordonat echipelor de mortiere să tragă în coloana chineză care încerca să avanseze spre pod. Obuzele au explodat în interiorul şi în jurul masei dense şi cenuşii de oameni, provocând numeroase victime. La puţină vreme după aceea, mitraliera a rămas fără muniţie. De această dată, chinezii au reuşit să ajungă la pod şi a început o înfiorătoare luptă la baionetă. Între timp, vreo sută de infanterişti chinezi au încercat să înconjoare blocada, traversând râul prin vadul apei la oarecare distanţă de pod. Au nimerit tocmai peste unul dintre cele două plutoane japoneze postate pe flancuri. Japonezii i-au întâmpinat cu baionetele pe fiecare în parte şi i-au împins pe toţi înapoi în apă. Dar chinezii continuau să vină. Comandantul de companie nipon, care urmărea lupta de la oarecare distanţă, simţea că era doar o chestiune de timp până când soldaţii săi aveau să fie prinşi în încercuire. Pentru un moment, se părea că bătălia ajunsese într-un punct de echilibru. Apoi, chinezii parcă şi-ar fi pierdut vigoarea şi, brusc, ca la comandă, s-au retras în noapte. Japonezii au continuat să deţină controlul podului, cel puţin pentru moment.

Pe măsură ce noaptea înainta, soseau din ce în ce mai mulţi soldaţi din Divizia 6 japoneză la poalele dealurilor, printre aceştia aflându-se şi comandantul Tani Hisao. Conducerea

companiei aştepta în întuneric pe o parte a drumului când izbucnirea unei mitraliere i-a silit pe toţi să se arunce la pământ. Chinezii reveniseră, dar, în loc să se întoarcă pe drum şi să se sinucidă, se strecuraseră pe câmp şi trăgeau de pe poziţii aflate dincolo de cele japoneze. În timp ce gloanţele zburau în toate direcţiile, un corespondent de război nipon s-a târât până lângă comandantul de divizie şi l-a întrebat: „Avem probleme, nu-i aşa?" „Oh, nu e mare lucru", i-a răspuns ofiţerul. „Asta se întâmplă frecvent în luptă. Dacă vrei să prinzi tigrul, trebuie să intri în bârlogul său, nu? N-avem de ce să ne temem."[42]

Deţinerea controlului asupra celor două dealuri era crucială, în special după ivirea zorilor, când valea avea să fie scăldată în lumină, iar cei care aveau să controleze cele mai înalte puncte urmau să aibă un avantaj tactic copleşitor. Un grup de soldaţi japonezi a urcat, aşadar, panta dealului în vârful căruia se aflau biserica franceză şi observatorul. Câteva salve au răsunat în întuneric, dar nimeni nu ştia cine trăgea. Când au ajuns în vârf, japonezii au fost întâmpinaţi de un preot francez care stătea în picioare la poarta bisericii. Ofiţerii i s-au adresat într-o engleză poticnită, în timp de soldaţii s-au răspândit pe deal în căutarea soldaţilor chinezi. Ei încercară să-i explice ce anume făceau şi că în curând aveau să plece: „Ştiu exact ce se întâmplă", i-a întrerupt preotul. „Am fost căpitan în Primul Război Mondial."[43]

Odată securizat dealul, soldaţii japonezi l-au însoţit pe comandantul lor de divizie la o clădire aflată pe o coastă, sperând că acolo avea să fie ferit de pericol. O companie a fost postată în vârful dealului pentru a-l păstra în mâinile japonezilor: „Fără fumat, fără vorbă. Mergeţi în tăcere", i-au avertizat ofiţerii pe soldaţi.

În ciuda pericolului extrem, mulți dintre soldați erau în pragul epuizării. Mărșăluiseră zile întregi, prinzând ici și colo câteva ore de somn, așa că nu era de mirare că mai moțăiau din când în când. Comandantul companiei, un uriaș care își domina prin statură oamenii, mergea din poziție în poziție, împungându-i brusc pe soldați cu sabia rămasă în teacă.[44]

În noaptea neagră ca smoala, haosul și confuzia domneau și era greu de deosebit prietenul de dușman, atâta timp cât și unii, și ceilalți roiau prin pădurea întunecată de pe coasta dealului. Un paznic care cerceta zona din jurul clădirii în care se adăpostea comandantul de divizie a dat dintr-odată peste doi chinezi care dormeau cu mâinile încleștate pe arme. Împreună cu ceilalți paznici i-au ridicat, i-au dus mai departe și i-au ucis.[45] Cu câteva ore înainte de răsăritul soarelui, o grupă de mitraliori japonezi urca panta dealului spre observator. Comandantul grupei a simțit că erau prea mulți oameni în echipa sa. S-a întors și i-a numărat, descoperind că ultimii doi oameni nu erau ai săi. „Sunt chinezi!" a exclamat un soldat. „Nemernicii!" a strigat comandantul de grupă, lovindu-l în cap pe primul soldat chinez cu patul puștii sale. Apoi i-au ucis pe cei doi inamici și le-au aruncat, cu dispreț, trupurile în josul pantei.[46]

Când soarele a răsărit deasupra Sheshan, comandantul de divizie Tani Hisao a ieșit clătinându-se din clădirea în care rămăsese pe timpul nopții și s-a îndreptat spre locul unde se afla o mitralieră, loc care oferea o bună perspectivă asupra peisajului de jos. Uniforma sa era împroșcată cu noroi, iar ochelarii îi erau sparți și legați cu o bucată de sfoară. A privit în jos: „Cât de mulți oameni!" a murmurat el. Câmpul de bătaie era presărat cu cadavre, în marea lor majoritate chinezi. Unii zăceau pe drum, alții în șanțuri, iar alții erau risipiți pe câmpurile de orez din preajmă. Erau cu sutele.[47]

Un ofiţer japonez care coborâse dealul ca să inspecteze locurile a observat ceva care se agita într-un morman de cadavre însângerate. Un soldat chinez s-a târât de sub cadavre, s-a ridicat în picioare, iar, când a văzut că era înconjurat de inamici, şi-a ridicat arma şi s-a împuşcat: „Este inamicul nostru, dar s-a dovedit a fi demn de admiraţie", a spus ofiţerul, plecându-şi capul în semn de respect.[48] La mică distanţă, oamenii din divizie au mers la râu să ia apă pentru a-şi fierbe orezul. Oglinda ei era acoperită cu o masă încâlcită de cadavre, dar, chiar dacă le-a păsat în vreun fel de aceasta, n-au arătat-o nicio secundă. Le era foame şi trebuiau să mănânce.[49]

*

Retragerea chineză din Shanghai a început în mod ordonat. Pe 9 noiembrie, la ora 10.00 dimineaţa, ultimii soldaţi care se retrăgeau au trecut în marş, aliniaţi în şiruri, pe lângă Catedrala Sfântul Ignatius şi pe lângă miile de refugiaţi de acolo, îndreptându-se spre ieşirea din sud-vest a oraşului, pentru care se luptaseră timp de aproape trei luni. În drumul lor, incendiaseră proprietăţile mari care ar fi putut fi de folos noilor stăpâni ai oraşului, inclusiv fabricile, depozitele de cărbune şi chiar un număr de locuinţe străine. Cu o deosebită bucurie, au incendiat şi uriaşa Filatură de bumbac Toyoda, care ani de zile fusese simbolul prezenţei japoneze din ce în ce mai mari în delta fluviului Yangtze.[50] La început, retragerea arăta ca şi cum ar fi fost la fel de disciplinată ca şi cele anterioare care îi luaseră în mai multe rânduri prin surprindere pe japonezi în lunile dinainte. Însă nu avea să fie aşa.

Japonezii erau pe urmele lor şi aveau ţinte precise, iar până la amiază ocupaseră deja Aeroportul Hongqiao, scena împuşcăturilor din luna august care duseseră la declanşarea conflictului. Erau hotărâţi să producă maximum de pagube inamicului

slăbit. Avioanele decolau fără încetare de pe portavioanele ancorate în regiunea Shanghai, iar mitralierele montate de-a lungul drumurilor trăgeau din plin asupra infanteriei care se retrăgea. Forţele Aeriene Japoneze au bombardat, de asemenea, poduri şi gări, au aruncat în aer reţelele de transport deja afectate şi au distrus liniile de telefon şi telegraf. Cu comunicaţiile întrerupte, exceptând cele câteva radiouri de teren, chinezii erau într-un mare dezavantaj. Fugarii erau trimişi către unităţi dispersate, dar fie că erau ucişi, fie erau pur şi simplu declaraţi dispăruţi. Alţii au dezertat.[51]

Coordonarea devenea aproape imposibilă şi, pentru prima oară în timpul campaniei, retragerea s-a transformat într-o busculadă nebună, în care fiecare soldat în parte nutrea speranţa de a supravieţui pe cont propriu. Şi cum se luptau cu toţii să iasă în acelaşi timp, rezultatul era încetinirea tuturor, iar, în unele locuri, chiar paralizia generală. De îndată ce panica a început să se răspândească în rândul trupelor, ofiţerii nu mai aveau ce face pentru a ţine situaţia sub control. Retragerile anterioare fuseseră delimitate din punct de vedere tactic. De acea dată, însă, operaţiunea era de o cu totul altă amploare şi dificultate, deoarece mii de soldaţi erau obligaţi să se deplaseze de-a lungul unei fâşii de pământ care se îngusta din ce în ce mai mult între cleştii japonezi. Era o situaţie pentru care ofiţerii nu fuseseră instruiţi niciodată.[52]

Niciun chinez nu-şi făcea iluzii referitor la ce s-ar fi întâmplat cu el dacă ar fi căzut în mâinile japonezilor. Pentru că bătălia părea a fi deja pierdută, dezertorii acţionau singuri sau în grupuri pentru a-şi croi drum, sperând să pătrundă în zonele locuite de străini. Unii îşi obţineau siguranţa sub ameninţarea armei. Alţii pretindeau că sunt civili. Un corespondent chinez a văzut cum un soldat care stătea sub un pod ce traversa râul

Siccawei de la graniţa Concesiunii Franceze şi-a aruncat puşca şi revolverul şi şi-a scos tunica şi pantalonii. Apoi a sărit direct în apa urât mirositoare îmbrăcat numai în lenjeria de corp, s-a afundat în noroi până la brâu, pentru a fi lăsat apoi de gardienii francezi să treacă de cealaltă parte a barierei.[53]

Ofiţerii superiori chinezi, care nu se aşteptau ca gradele să le ofere vreo protecţie specială dacă aveau să fie prinşi de japonezi, erau obligaţi să recurgă la aceleaşi metode. Ye Zhao, un general care sosise mai demult în Shanghai cu trupele sale din sudul Chinei, se retrăgea împreună cu oamenii săi, când a ajuns la clădirea părăsită a unei ferme din vestul oraşului. Acolo s-a îmbrăcat cu nişte haine ţărăneşti ponosite. La puţină vreme după aceea a fost prins din urmă de japonezii care avansau şi care habar n-aveau care era adevărata sa identitate, căci le-a lăsat impresia că era portar. În acest fel a reuşit să supravieţuiască, ba chiar, în cele din urmă, a fugit înapoi în Shanghai.[54]

Zhang Fakui a fugit, la rândul său, bâjbâind pe drumuri haotice spre Qingpu, dar nu mai putea înainta fără ordine specifice. Se pregătea să rămână pe loc şi încerca să se obişnuiască în sinea sa cu gândul că avea să fie luat prizonier de către japonezi. I-a telefonat lui Gu Zhutong, comandantul adjunct al celei de a Treia Zone de Război, în timp ce Gu discuta pe un alt telefon cu Chiang Kai-shek. Generalisimul l-a auzit fără să vrea pe Zhang Fakui întrebând unde să meargă mai departe şi, sub impulsul momentului, i-a ordonat să înainteze spre Suzhou: „De asta spun că, deşi creştinii nu cred în destin, uneori totul nu este decât o chestiune de destin", a spus Zhang Fakui, privind retrospectiv.[55]

Japonezii se apropiau de Nanshi, cea mai sudică regiune a Shanghaiului, predominant chineză, şi era vremea pentru o ultimă recunoaştere înainte ca districtul să cadă. Nişte chinezi,

care fuseseră găsiți vinovați de spionaj în favoarea japonezilor, au fost aliniați în soarele după-amiezii și împușcați de un pluton de execuție. Un ofițer spilcuit, ca scos din cutie, care părea să-și fi petrecut cea mai mare parte a războiului departe de front, a trecut de la un cadavru la altul și a tras câte un glonț în capul fiecărui om executat. Sute de privitori – bărbați, femei și copii – urmăreau totul în tăcere.[56]

În timp ce funcționarii guvernului împachetau și se pregăteau să plece, le recomandau, totuși, locuitorilor să continue lupta și, mai ales, să fie atenți la dușmanii din mijlocul lor: „Oamenii trebuie să se apere împotriva trădătorilor și o oamenilor de paie, iar cel mai bun mod de a se apăra este să construiască un Mare Zid spiritual solid", a spus un oficial de rang înalt, înainte de a pleca.[57]

Oamenii din Shanghai chiar au încercat să-și facă singuri dreptate, uneori, însă, cu consecințe fatale. Astfel, un chinez de 31 de ani, care revenise de la studii din Germania și care avea înfățișarea unui străin, a fost atacat de mulțimea care credea că este japonez. Când și-a scos cartea de identitate chinezească, a fost acuzat că este spion. A fost bătut cu două bețe din lemn și, în ciuda faptului că polițiștii au alergat în ajutorul său, nu l-au mai putut salva. A murit în drum spre spital.[58]

Graba cu care s-a retras armata chineză i-a șocat pe cei mai mulți civili din Shanghai. Ei credeau că orașul urma să fie apărat luni întregi, poate chiar mereu. S-au pomenit în schimb cu o agitație de câteva zile, timp în care nimeni n-avea timp să fugă nicăieri. Mii de femei și de bărbați disperați, împovărați de avutul pe care-l cărau în boccele, se grăbeau spre podurile care duceau spre Concesiunea Franceză, implorând în genunchi să fie lăsați să intre. Erau întâmpinați de Poliția Franceză, ajutată de tancuri, care le cerea să se întoarcă de unde veniseră. Când

oamenii nu ascultau, poliţiştii le ordonau chinezilor, care lucrau în slujba lor, să împingă mulţimea înapoi. „Tineri şi bătrâni, şi mame cu prunci în braţe erau ciomăgiţi cu cruzime sau împinşi brutal cu prăjini lungi de bambus", scria corespondentul Hallet Abend de la *The New York Times*, care urmărea scena dezolantă. „La unul dintre poduri, a cedat balustrada sub presiunea mulţimii şi patruzeci de femei şi copii au căzut urlând în râul Siccawei. Cinci sau şase dintre ei s-au înecat."[59]

*

Victoria iminentă stimula setea de sânge a armatei nipone, motiv pentru care pe chinezi, fie că purtau, fie că nu purtau uniformă îi aştepta un viitor incert, dacă aveau ghinionul să întâlnească vreo bandă de soldaţi inamici cu adrenalina la cote maxime. Un arhitect englez a trăit printre primii această experienţă. Mergea cu maşina sa la vest de Shanghai, având de făcut un comision, şi a ajutat un soldat japonez întâlnit în drum să-şi pornească camionul. După ce şi-a reluat drumul, la un moment dat, a luat în maşina sa o familie îngrozită alcătuită din şapte membri, care încerca să fugă din zona nesigură a câmpiei şi să ajungă în Concesiunea Internaţională.

Pe drumul de întoarcere, maşina i-a fost oprită de un baraj rutier japonez. Soldaţii au deschis uşile şi au încercat să-i scoată afară pe chinezii cuprinşi de panică. Când proprietarul maşinii a coborât, agitându-şi paşaportul cu speranţa că avea să poată negocia o cale de scăpare din situaţia dificilă, s-a pomenit nas în nas cu un japonez de un metru optzeci înălţime, care i-a lipit revolverul de piept, în dreptul inimii. Cu colţul ochiului, a zărit un infanterist japonez, care împuşca un chinez rănit, care zăcea pe marginea drumului. I s-a părut că i-a sunat ceasul. Totuşi, în ultimul moment, şoferul japonez, pe care englezul îl ajutase ceva mai devreme să-şi pornească camionul, a

apărut nu se știe de unde și i-a sărit în apărare. Abia atunci i s-a permis să-și continue drumul împreună cu familia chineză.[60]

Era limpede că, odată ajuns la mila forțelor armate japoneze, oricine s-ar fi aflat în Shanghaiul cucerit era în pericol. Districtul de siguranță pe care-l prevăzuse Jacquinot devenise necesar și încă urgent. La începutul lui noiembrie, consulul general japonez Okamoto a primit răspuns de la Tokyo. Mai-marii niponi fuseseră de acord cu planul. Comandanții locali ai armatei navale și de uscat și-au dat, la rândul lor, consimțământul după ce au primit reasigurări că niciun membru al personalului militar chinez nu avea să pătrundă în acea zonă.[61] Jacquinot a repetat public reasigurarea: „Este pur și simplu ceea ce-i spune numele, o zonă de siguranță pentru necombatanți", a spus el.[62]

Districtul, cunoscut sub numele de Zona Jacquinot, a fost inaugurat în mod oficial pe 9 noiembrie 1937, la 5.00 după-amiaza, la extremitatea nordică a orașului chinezesc.[63] Imediat, a devenit căminul unui număr de refugiați estimat la 100 000. Jacquinot privea acest lucru ca pe un pas revoluționar: „Acest exemplu, ar putea fi urmat, în avantajul oamenilor, oriunde altundeva, de pildă, în Europa", a declarat el.[64] Jurnaliștii comentatori erau, în egală măsură, entuziaști. „Chiar și în cele mai dificile și mai delicate circumstanțe produse de focul luptelor, rămâne totuși obiectivul de a respecta legile umanității și sfințenia cuvântului dat", scria *North China Herald* într-un editorial.[65] Acest tip de zonă avea să devină, de fapt, o modalitate de a proteja civilii prinși în alte lupte urbane.[66] Însă, pentru Jacquinot însuși, moștenirea sa principală era districtul din Shanghai, care a rămas în funcțiune până în 1940 și a apărat un număr mare de oameni de cruzimea arbitrară a cuceritorilor japonezi. „Japonezii n-au reușit să intre aici", i-a

spus el unui vizitator, cu un amestec de mândrie şi sfidare. „Iar singurele steaguri care flutură în acest loc sunt steagul francez şi cel al Crucii Roşii."[67]

*

Pe 11 noiembrie se comemorau 19 ani de la sfârşitul Primului Război Mondial. Pentru comunitatea de expatriaţi din Shanghai această zi ar fi trebuit să fie o oportunitate de a reflecta la ororile războaielor trecute şi de a se uni în speranţa că nimic din toate acelea nu aveau să se mai întâmple vreodată. În schimb, le-a amintit tuturor că războiul făcea parte, într-o foarte mare măsură, din condiţia umană. Parada anuală de pe Bund a avut loc ca şi în anii din urmă, dar au trebuit să fie mutaţi sacii de nisip de la piciorul Memorialului Războiului pentru a face loc coroanelor de flori.[68] Muzica solemnă a orchestrei militare se suprapunea peste zgomotul tunurilor, în timp ce, în cartierele din sud, Shanghaiul trăia cea mai crâncenă bătălie urbană purtată de grupurile chinezeşti de rezistenţă, hotărâte să îngreuneze cât mai mult posibil cucerirea oraşului de către japonezi.

După trei luni de lupte, fuseseră lăsaţi în Nanshi între cinci şi şase mii de soldaţi chinezi. Încă de dimineaţă, în ziua de 11 noiembrie, japonezii au reînceput lupta. Artileria a deschis un baraj furibund, nediscriminatoriu, asupra zonei urbane intens populate.[69] Reporterul american Edgar Snow şi alţi corespondenţi străini urmăreau luptele dintr-un loc relativ sigur, din Concesiunea Franceză, de dincolo de râul Siccawei. Tancurile japoneze avansau cu prudenţă de-a lungul străzilor înguste, mergând câţiva metri înainte de a începe să tragă, după care se puneau în grabă la adăpost. Infanteria, la rândul său, mergea de la un adăpost la altul, cu atenţia concentrată asupra

trăgătorilor chinezi care se ascundeau prin clădirile ce mărgineau aleile sau în colibele înălțate deasupra gurilor de canal.

Într-o barcă *sampan*, niște chinezi mâncau orez ca și cum nimic neobișnuit nu s-ar fi întâmplat. Dintr-odată, o salvă de mitralieră s-a năpustit asupra bărcii, iar oamenii s-au ascuns la repezeală sub niște rogojini. Snow, care urmărea scena, n-avea să afle niciodată dacă fuseseră sau nu uciși.

Japonezii se confruntau încă cu aceleași dificultăți în teren pe care le tot întâlniseră în ultimele trei luni – cursurile de apă. În timp ce înaintau prin Nanshi, erau tot timpul încetiniți de nevoia de a întinde poduri de pontoane peste canale pentru a se putea mișca de la un bloc la altul.[70] Francezii nu doreau să aibă în niciun fel de-a face cu luptele și au avut grijă ca la granița cu cartierul chinezesc să fie clar demarcată o porțiune în care să nu existe niciun conflict sau schimb de focuri. Pentru aceasta, polițiștii au folosit mii de steguțe tricolore, rămase de la sărbătoarea Zilei Naționale de pe 14 iulie, Ziua Căderii Bastiliei.[71]

Chinezii au dat una dintre ultimele lor reprezentații sub ochii spectatorilor din Concesiunea Franceză. A fost o întâlnire inegală. Japonezii mergeau cu tancurile și trăgeau asupra pozițiilor chineze de la o distanță de nu mai mult de 60 de metri. Chinezii erau, de asemenea, expuși intenselor raiduri aeriene și, în cele din urmă, au fost respinși. Când situația părea a fi complet disperată, un soldat chinez, care ducea în spate un camarad rănit, a traversat râul Siccawei mergând spre nord, spre Concesiunea Franceză, și reușind să scape de sub roiul de gloanțe pe care japonezii îl trimiseseră în urma sa. Paznicii francezi, care nu-și ascundeau simpatia față de chinezi, i-au ajutat pe cei doi soldați să urce malul. Acest incident i-a încurajat și pe alți chinezi să le urmeze exemplul, așa că, în scurtă vreme, zeci de soldați s-au grăbit să traverseze granița

în sectorul francez, predându-şi armele. Ei deveneau azilanţi, o procedură standard de operare franceză în faţa puternicilor momentului, japonezii, dar măcar scăpaseră de la o moarte aproape sigură care le-ar fi fost hărăzită dacă ar fi rămas în mâinile inamicului.[72]

Nu toţi soldaţii chinezi au scăpat în acest fel. Unii au mers mai spre est până într-o poziţie care era, de asemenea, aproape de marginea sudică a Concesiunii Franceze, lângă un castel de apă care funcţiona ca un reper pentru acea parte a oraşului. Era o poziţie condamnată, căci oferea chiar şi mai puţină protecţie decât aceea din care plecaseră apărătorii chinezi, căci le permitea japonezilor să se apere din clădire în clădire în timpul avansării lor. Întâlnirea cu noul obiectiv a fost una scurtă şi mortală. După vreo câteva minute, chinezii şi-au dat seama că au pierdut şi, chiar sub ochii japonezilor, s-au întors brusc pe călcâie şi s-au năpustit spre Concesiunea Franceză, chinuindu-se să treacă de sârma ghimpată de la graniţă.[73] Înainte de a intra pe teritoriul francez, şi-au abandonat armele şi echipamentul în grămezi mari, lăsându-le observatorilor străini, care erau vânători de suveniruri. Comandantul francez a sosit la faţa locului şi i-a lăudat pe soldaţii chinezi pentru vitejia lor, asigurându-i, totodată, că nu aveau să fie daţi pe mâna japonezilor.[74]

Rezultatul acestor confruntări finale s-ar fi putut solda cu mult mai multe victime, dar o ultimă tragedie încă îşi aştepta momentul de început. Edgar Snow a privit în jurul său şi a zărit o mică baltă roşie în faţa sa. „Este vopsea sau sânge?" a întrebat el. Era chiar la baza turnului de apă care servise drept un loc bun de observare a bătăliei. Plin de curiozitate, Snow a început să urce scara în spirală către vârful turnului. În drum, s-a întâlnit cu câţiva oameni care coborau ducând un trup fără

viaţă. Era al lui Pembroke Stevens, un jurnalist britanic. Fusese împuşcat în cap şi în vintre. Sângele său era cel pe care-l văzuse Snow. Murise deja. La butonieră purta un mac roşu în amintirea Zilei Armistiţiului din urmă cu 19 ani, din Europa.[75]

Bătălia de peste râul Siccawei se apropia de final. Trupele victorioase străbăteau şi ultimele străzi neocupate din Shanghaiul chinezesc, înlăturând cele câteva nuclee de rezistenţă care mai rămăseseră. Ca şi în Zhabei, apărătorii încercau să incendieze clădirile din dorinţa de a lăsa cât mai puţin armatei de ocupaţie. Fumul dens se ridica deasupra districtului, iar spectatorii din Concesiunea Franceză erau nevoiţi să aprecieze evoluţia ostilităţilor după sunete. Când focul mitralierei a tăcut de tot, a fost înlocuit de strigăte triumfătoare: „Banzai!" La ora 3.34 după-amiaza, steagul Soarelui Răsare a fost înălţat deasupra ultimei redute chineze din Nanshi. Bătălia pentru Shanghai se încheiase.[76]

Capitolul 9

Urmările războiului

Oricine se apropia de Shanghai la sfârșitul lui 1937 rămânea consternat de teribilele distrugeri care se produseseră în zonă în timpul celor trei luni de război. Când Robert Guillain, un ziarist francez, a sosit din Japonia la bordul navei de pasageri *Nagasaki Maru* la începutul lunii noiembrie, a fost șocat de ruinele înnegrite ale Wusongului, care-l întâmpinară ca o mărturie mută a bătăliei abia încheiate. „Întregul oraș și toate satele din jur fuseseră distruse aproape în întregime, arse și puse la pământ de bombardamente. Am rămas uluit când am înțeles ferocitatea războiului modern. În regiunea de țară chiar și cele mai mici clădiri ale fermelor fuseseră distruse de proiectile, iar apoi incendiate. Copacii fuseseră, la rândul lor, aruncați în aer în mii de bucăți. Pe kilometri întregi de-a lungul râului se întindeau ruine și pământ ars, presărat cu schelete carbonizate de copaci și de indicatoare."[1]

Corespondentul german Wolf Schenke cunoștea Shanghaiul dinainte de război. La întoarcerea sa, pe 12 noiembrie, a descoperit un oraș cu totul schimbat.[2] O plimbare pe străzile aproape goale din Hongkou l-a făcut să se confrunte cu „cea mai sinistră atmosferă" pe care o trăise vreodată. Clădirile aproape că dispăruseră în întregime. Structurile mai mici fuseseră transformate în grămezi de moloz. Firele de telefon

atârnau smulse de suflul exploziilor chiar pe deasupra capetelor trecătorilor sau zăceau trântite pe jos, pe pământ. „Ce viață, câtă lume era înainte pe Broadway! Acum ploaia cade necontenit din nori grei peste străzile complet pustii. Singurele semne de viață le dădeau aviația militară japoneză care zbura în viteză pe deasupra orașului și santinelele japoneze înfășurate în pelerine lungi de ploaie, care stăteau la colțurile străzilor cu baionetele fixate în vârful puștilor."[3]

Într-un oraș în care aproape nicio stradă nu scăpase nevătămată, districtul Zhabei era epicentrul devastării. Zona din imediata vecinătate a Gării de Nord fusese redusă la un peisaj selenar sinistru, cu clădiri devastate ca semănau cu stânci masive de pe Lună. Șoselele de asfalt erau adânc fisurate, ca și cum ar fi fost martorele mai multor cutremure. Liliane Willens, fetița familiei de evrei ruși, a plecat cu tatăl ei într-un tur al zonei, după încheierea luptelor și după stingerea incendiilor. Era copleșită de distrugerea completă. „Dintr-odată am înțeles că războaiele ucideau oameni adevărați, și nu se limitau la statistici publicate în ziare sau anunțate la radio", scria ea în memoriile sale.[4] Nu era de mirare că până și expatriații care se obișnuiseră, treptat, cu zgomotele artileriei erau în stare de șoc. Rareori până atunci în istoria conflictelor umane un oraș major fusese supus unui asemenea nivel de distrugere.

Oficialii chinezi încercaseră să interpreteze în sens pozitiv bătălia, înainte de a părăsi orașul și de a se îndrepta spre Nanjing. Era important ca oamenii să știe că sacrificiile lor nu fuseseră în van. „Lecția pe care am învățat-o în Shanghai în ultimele nouăzeci de zile", a spus primarul Yu, „ar putea fi, la fel de bine, de folos pentru întreaga națiune în războiul de rezistență. Încrederea oamenilor din Shanghai într-o victorie finală nu se poate să nu fi fost împărtășită de frații lor din întreaga

țară."[5] Vorbea de parcă războiul s-ar fi încheiat în Shanghai și era adevărat că marele război ajunsese la capăt. Însă un conflict redus, de o mai mică intensitate continua să mocnească și avea să ducă la pierderea multor vieți în lunile și anii care aveau să urmeze.[6]

În primăvara lui 1938, au început să apară rapoarte cu privire la bande chinezești înarmate care se formau în zona rurală din jurul Shanghaiului. Locuitorii din zonele străine auzeau adeseori împușcături la marginea orașului. În luna august a acelui an, trupele de partizani au reușit să arboreze steagurile chineze timp de câteva ore în suburbii. În primăvara anului 1939, amenințarea devenise atât de pronunțată, încât armata japoneză a început construirea unui sistem de fortificații la Wusong.[7]

Între timp, populația civilă avea și alte motive de îngrijorare, în afara războiului. Retragerea aparatului administrativ lăsase un vid de putere care a permis bandelor de tip mafiot să se impună. „Nu se dădeau în lături de la nimic și comiteau toate fărădelegile, ceea ce a făcut ca oamenii buni să dispară fără urmă, iar bandiții să răsară de nicăieri în număr mare, comițând crime și violuri în fiecare zi", scria un locuitor anonim într-o scrisoare adresată celor care mai rămăseseră la conducerea municipalității.[8]

La sfârșitul anului 1937, japonezii n-aveau de unde să știe ce urma să se întâmple în viitor. Credeau că au câștigat. Pe 3 decembrie, armata lui Matsui Iwane a organizat o paradă militară prin Concesiunea Internațională neocupată, ceea ce era dreptul lor ca una dintre puterile guvernante. Însă raționamentul a fost total greșit. Civilii japonezi și temuții *ronin* fuseseră instruiți să se comporte ca o mulțime entuziastă înșirată de-a lungul drumului și care flutura steagurile naționale. Numai că unii străini s-au simțit provocați. Au izbucnit o serie de altercații și

bătăi cu pumnii între japonezi şi locuitorii occidentali. Când parada a ajuns prin dreptul Centrului de Distracţii The Great World, unde muriseră sute de oameni în „Sâmbăta Neagră," un bărbat chinez s-a aruncat de pe acoperişul unei clădiri strigând în cădere: „Trăiască China!"[9]

Când parada a ajuns pe Şoseaua Nanjing, poliţiştii care o însoţeau au devenit din ce în ce mai încordaţi. Era partea cea mai riscantă. Dintr-odată, o grenadă a zburat printr-o fereastră şi a explodat, rănind patru soldaţi japonezi şi un ofiţer de poliţie britanic. Veteranii experimentaţi în lupte ai lui Matsui s-au răspândit imediat, să-l găsească şi să-l ucidă pe asasin, dar, până la urmă, un ofiţer de poliţie chinez a fost cel care l-a împuşcat mortal.[10] Parada se dovedea a fi un fiasco, după cum se aşteptaseră cei mai mulţi. N-a reuşit în niciun fel să aducă Japonia în graţiile oamenilor din Shanghai şi a demonstrat că japonezii nu aveau să poată controla niciodată nici măcar acel colţişor al Chinei, darămite o ţară atât de vastă în întregimea ei.

*

Bătălia pentru Shanghai s-a dovedit a fi cea mai sângeroasă bătălie de la Războiul Ruso-Japonez de la începutul secolului, iar cel mai mult sânge vărsat a fost cel chinez. De la sfârşitul lunii octombrie, japonezii au estimat că adversarii lor pierduseră 250 000 de militari în luptele pentru oraş.[11] În lunile de după sfârşitul bătăliei, chinezii au redus numărul la 187 200.[12] În timp ce alţii estimau cifra la 300 000.[13] Dar, indiferent de cifra exactă, rezultatul luptelor a fost un carnagiu de dimensiuni catastrofale, care a lovit, cu o duritate de neimaginat, cele mai bune divizii ale lui Chiang Kai-shek, acelea instruite de germani. China a suferit o înfrângere după care nu avea să-şi mai revină pe de-a-ntregul decât după 1944, după un masiv ajutor american.

Numărul mare de victime a fost rezultatul unei combinații de factori. Cei mai mulți soldați chinezi au intrat în luptă așteptându-se din capul locului să moară. Voința lor de a se arunca în atacuri sinucigașe împotriva pozițiilor bine fortificate a crescut și mai mult numărul victimelor. Și tacticile chinezești au dus la numărul mare de pierderi de vieți omenești. Întrebuințarea superiorității lor numerice pentru a contrabalansa înaltul nivel tehnic al Japoniei au condus la ceea ce, în esență, s-a dovedit a fi un fel de competiție carne contra oțel. Într-un sens ceva mai sumbru, această perspectivă avea o oarecare logică, dar, fără îndoială, se afla într-un puternic contrast cu rezistența comandanților chinezi de a sacrifica vreunul dintre echipamentele scumpe importate. Totodată, în aceeași măsură în care se grăbeau să-și arunce în luptă cele mai bune formații, până la abandonarea lor completă, ei protejau armamentul cheie până într-acolo încât nu-l foloseau deloc. Diviziile de elită 87 și 88 au fost aproape distruse în cele câteva zile de lupte intense de la sfârșitul lunii august, în vreme ce artileria din Pudong s-a limitat la un minimum de activitate pe întreaga durată a celor trei luni, din teama de a nu atrage raidurile aeriene japoneze.

O întrebare obligatorie este ce a primit Chiang Kai-shek în schimbul acestui sacrificiu imens. Răspunsul depinde de ce urmărise el să obțină, iar aici nu există un consens, pe de o parte, deoarece, după toate probabilitățile, el a fost determinat să acționeze de un amestec de motive. Dacă obiectivul său principal a fost de a-i îndepărta pe japonezi din nord, unde repurtaseră destul de ușor o serie de victorii, atunci Bătălia pentru Shanghai a fost un succes chinezesc. Pe parcursul toamnei anului 1937, comandanții japonezi au fost obligați să-și împartă din ce în ce mai mult atenția, precum și oamenii și materialele, către zona mult mai complexă din jurul Shanghaiului, unde

conta mai puțin superioritatea lor tehnică decât în câmpia chineză din nord. Însă deplasarea războiului spre centrul Chinei își avea propriile riscuri. În primul rând, era pusă în pericol inima economică a țării, care se afla de asemenea aproape de capitala politică Nanjing și, nu în ultimul rând, a dat naștere ocupației japoneze care avea să dureze aproape opt ani.

Dacă Chiang Kai-shek era, totodată, motivat de dorința de a atrage atenția străinilor, este încă și mai puțin sigur că a obținut ceea ce și-a dorit. Cu siguranță că a avut ocazia de a duce un război în fața unui public alcătuit din mii de oameni, adunați în Concesiunea Internațională și în cea franceză, precum și în fața restului lumii care putea urmări conflictul prin intermediul mass-mediei. Shanghaiul era, deja, căminul zecilor de corespondenți străini încă dinainte de izbucnirea războiului, iar, după începerea acestuia, au mai sosit încă mulți alții cu vapoarele, pentru a relata despre un conflict aflat în derulare. Timp de trei luni parcă fără sfârșit, Shanghaiul s-a aflat mereu pe primele pagini ale principalelor ziare din întreaga lume. La rândul lor, chinezii s-au dovedit a fi adepții propagandei, obținând maximum posibil dintr-un subiect, cum a fost, de exemplu, lupta disperată și inutilă din punct de vedere militar a Batalionului Pierdut din Zhabei, la sfârșitul lunii octombrie. Cu toate acestea însă, niciuna dintre marile puteri n-a intrat în joc și nu a oferit niciun fel de suport substanțial Chinei. Nici măcar conferința de la Bruxelles nu s-a dovedit a fi de vreun ajutor direct pentru cauza chineză.

Nu numai Occidentul s-a arătat interesat însă de acest conflict, ci și Uniunea Sovietică. Chiang Kai-shek avea mari speranțe cu privire la ajutorul pe care l-ar fi putut primi de la Moscova, iar istoria pare să sugereze că diplomații sovietici l-au amăgit în mod deliberat cu promisiuni vagi de sprijin. China se

străduia să-i determine pe sovietici să intre în război împotriva Japoniei. Dar rezultatul final se pare că a fost exact invers. Tocmai deoarece China intrase în război cu Japonia, Uniunea Sovietică nu avea să mai intre în vreun conflict cu imperiul. Orice atac pe care Japonia l-ar fi lansat împotriva Uniunii Sovietice devenea imposibil, cel puțin pe termen mediu, din cauza nevoii de a supune mai întâi gigantul chinez, care, chiar dacă era slab, rămânea, totuși, un gigant. Uniunea Sovietică a început să furnizeze ajutoare Chinei – primele aproape 300 de avioane de vânătoare și bombardiere ruseşti au sosit la mijlocul lui octombrie[14] – dar acestea nu reprezentau decât un substitut slab pentru un aliat real. De asemenea, în timp ce Uniunea Sovietică se dovedea a fi un partener reticent, China a pierdut temeinica asistență din partea germanilor pe care o primise în trecut.

*

Germanii au jucat un rol-cheie în Shanghai în anul 1937. Fiecare unitate chineză importantă avea alocat cel puțin un consilier german. Influența acestuia era reflectată la câteva niveluri diferite. Decizia strategică a lui Chiang Kai-shek de a păstra Shanghaiul pare să fi fost puternic influențată de vederile lui Falkenhausen. În mod similar, consilierul-șef german pare să fi avut un impact considerabil asupra opțiunilor tactice ale Chinei. Opiniile sale cu privire la necesitatea de a păstra orașul Luodian sau de a concentra cea mai mare parte a luptelor în orele de întuneric au coincis, de asemenea, cu comportamentul real al chinezilor în teren. Ofițerii germani, la rândul lor, au dat o mână de ajutor în lupta împotriva Japoniei, fie pentru că se simțeau loiali față de China, fie pentru că, pur și simplu, tânjeau după șansa de a-și testa abilitățile într-o luptă adevărată. Trebuie să fi fost un miracol faptul că, dacă e să judecăm după surse, niciun german nu și-a pierdut viața în Shanghai.

Însă, pe măsură ce lunile treceau, consilierii germani constatau că influența lor slăbea din ce în ce mai mult. Chiang Kai-shek și comandanții săi începuseră să le ignore sfaturile. N-au ascultat când germanii au sugerat lansarea unor atacuri-surpriză împotriva punctelor slabe aflate de-a lungul liniei japoneze sau când consilierii au propus organizarea de contraatacuri rapide împotriva forțelor de debarcare înainte ca acestea să se poată constitui într-o masă critică. Și mai grav a fost că Chiang a continuat să păstreze Shanghaiul multă vreme după ce această acțiune încetase să mai aibă vreun sens din punct de vedere militar sau politic și a făcut acest lucru într-un moment în care germanii considerau că era oportun să reducă pierderile și să se retragă organizat în spate, către unele poziții mai bune. Consilierii ajunseseră să înțeleagă ce doreau să spună aceia care afirmau că furia încăpățânată a lui Chiang era, deopotrivă, „cea mai mare putere a sa, dar și cea mai mare greșeală a sa."[15] Chiang acceptase propunerea inițială a germanilor de a lupta pentru Shanghai și era hotărât să ducă totul până la capăt, indiferent care ar fi fost costurile pentru oamenii săi.

Germanii au părăsit China și au revenit acasă în marea lor majoritate în timpul anului 1938, exact înainte de începerea războiului din Europa. În general, nu păreau să-și fi pus în vreun fel anume în practică experiența lor din China. Lecțiile pe care le învățaseră cu privire la războiul urban au părut să fie ignorate în mare măsură, deși aveau să se dovedească a fi utile la Stalingrad în iarna dintre anii 1942 și 1943 sau în nenumărate alte orașe europene. În schimb, au avut cu toții experiențe mai degrabă convenționale în timpul războiului. Falkenhausen a condus guvernul militar din Belgia între 1940 și 1944 și a fost judecat după război în principal pentru rolul pe care l-a jucat în executarea ostaticilor belgieni. A revenit în Germania

şi a fost eliberat în 1951. A murit în 1966, la vârsta de 87 de ani. Chiang Kai-shek i-a rămas recunoscător pentru serviciile aduse consilierului şef şi i-a acordat ajutor, mai ales sub formă de bani, în anii de după război.[16]

Un german avea să trăiască însă o poveste mai senzaţională decât orice ficţiune. Era vorba despre Robert Borchardt, cel al cărui strămoş evreu îi pusese sub semnul întrebării cariera de ofiţer. Întors în Germania, el a ieşit din armată, dar a scris un voluminos raport post-acţiune, *Die Schlacht bei Shanghai*, sau *Bătălia pentru Shanghai*, adresat conducerii supreme a Germaniei. Între timp, tatăl său fusese internat în lagărul de concentrare de la Dachau, după care a fost eliberat şi a emigrat în Marea Britanie. Însă, cu toate că Robert Borchardt ar fi avut toate motivele să-i urască pe naziști, a ajuns să lupte din greu pentru ei, mai abitir decât mulţi alţii.

Când a început războiul, el a acceptat oferta de a se întoarce în forţele armate. Promovat la gradul de căpitan, a fost implicat în înfiinţarea Sonderverband 288, o unitate care urma să opereze în Africa de Nord şi în Orientul Mijlociu, într-un rol neconvenţional, similar cu cel al Long Range Desert Group, forţa britanică de comando. Sonderverband nu şi-a îndeplinit însă niciodată scopul iniţial, ci a fost anexată Afrika Korps – trupelor expediţionare germane din Africa, doar ca unitate de luptă standard. Borchardt a fost numit comandantul unei companii de blindate care efectua operaţii de recunoaştere, iar în luna august 1941 a primit Crucea Cavalerului. Aceasta a făcut din el cel mai decorat german de origine evreiască din timpul întregului război. Mai târziu, a oferit o explicaţie simplă referitor la motivul pentru care luptase pentru un regim care a ucis milioane de oameni ca el: „Am luptat pentru că am vrut să demonstrez greşeala lui Hitler faţă de nonsensul rasist", a declarat

el. „Am vrut să arăt că oamenii de origine evreiască sunt, cu adevărat, soldați bravi și curajoși."[17]

*

Chiar dacă, într-adevăr, chinezii au avut cel mai mult de suferit în Shanghai și în zona orașului în 1937, bătălia s-a dovedit a fi mult mai costisitoare pentru japonezi decât prevăzuseră oricare dintre mândrii generali și amirali ai imperiului. Până pe 8 noiembrie, numărul total al victimelor înregistrate în rândul militarilor niponi a fost de 9 115 morți și 31 257 răniți.[18] Forțele japoneze au beneficiat de o superioritate zdrobitoare în privința artileriei și aviației, dar acest lucru nu a compensat faptul că soldații de pe linia frontului au trebuit să plătească prețul pentru aroganța de neștirbit a superiorilor lor, care au subestimat în permanență puterea chinezilor și voința acestora de a lupta până la capăt. Trimiterea de întăriri s-a petrecut fragmentat, iar Matsui și comandanții din teren n-au simțit niciodată că au suficienți oameni la dispoziție pentru a duce la capăt campania, repede și decisiv.[19]

Dar, pe măsură ce Bătălia pentru Shanghai se apropia de final, Matsui a devenit mai încrezător în faptul că pregătise îndeajuns de bine o lovitură pentru Chiang Kai-shek, după care acesta n-avea să-și mai revină vreodată. Într-un interviu acordat unui reporter german la sfârșitul lunii octombrie, Matsui a declarat că, după ce avea să ocupe Shanghaiul, armata japoneză avea să pornească în marș spre capitala politică din Nanjing, dacă era necesar.[20] Era un bărbat cu instincte politice sigure, care știa că întotdeauna era mai bine să-ți ceri iertare după decât să ceri permisiunea înainte. „N-am cerut niciodată ordine de la guvernul meu", spunea el unui grup de jurnaliști. „Tot ce se întâmplă este cu totul responsabilitatea mea."[21]

Este greu de crezut că japonezii ar fi continuat drumul spre Nanjing fără un general agresiv de talia lui Matsui la conducere. În timpul primelor zile după căderea Shanghaiului au urmărit coloanele chinezești în retragere. Era o mișcare tactică eficientă și nu presupunea neapărat implicarea vreunei decizii strategice de amploare precum aceea de a parcurge tot drumul până la Nanjing. Totuși, după ce japonezii au desfășurat noua debarcare amfibie surpriză din 13 noiembrie, de această dată pe malul de sud al fluviului Yangtze, se părea că armata chineză nu mai avea nicio apărare în fața unei distrugeri totale. Pe 15 noiembrie, comandanții japonezi din regiunea Shanghai au hotărât să pornească spre Nanjing și să pună capăt războiului odată pentru totdeauna.[22]

În drumul spre capitala chineză, diviziile japoneze au traversat în marș zone odinioară prospere și intens populate, ale căror produse din mătase își croiseră cândva drumul până spre pieţele Romei antice. Totul fusese transformat într-un ținut pustiu și cernit, în care singurele creaturi vii erau câinii vagabonzi „nefiresc de graşi în urma festinurilor din resturile cadavrelor umane."[23] De regulă, soldații masacrau orice civil întâlnit în cale, uneori ca o formă de amuzament după o zi lungă pe drum. În rarele ocazii în care oamenii întrebau de ce era necesară atâta cruzime, ofițerii explicau că aceasta era plata cuvenită pentru rezistența înverșunată de care dăduse dovadă armata chineză.

Kurosu Tadanobu, un soldat din Divizia 13 japoneză, a povestit ce s-a întâmplat când unitatea sa de artilerie a intrat într-un sat și și-a instalat tabăra pentru noapte. „Am dus toți bărbații în spatele caselor și i-am ucis cu baionetele și cu cuțitele", a declarat el. „Apoi, am încuiat într-o casă toate femeile și copiii și i-am violat în timpul nopții. Eu n-am făcut asta, dar cred că sunt alți soldați care au făcut-o. După aceea, înainte să

plecăm, în dimineaţa următoare, am ucis toate femeile şi copiii şi, pe deasupra, am dat foc tuturor caselor, astfel că, dacă s-ar mai fi întors cineva acasă, n-ar mai fi avut unde să stea."[24]

În decembrie 1937, armata japoneză a ajuns la Nanjing. Orice urmă de prestigiu câştigat datorită dibăciei militare demonstrate în Shanghai şi în alte părţi a fost complet anulată de orgiile cu violuri şi crime care păreau că nu se mai sfârşesc, ci care se înmulţeau de parcă vederea sângelui incita apetitul japonezilor. Zilele erau lungi ca săptămânile. Se vorbea pretutindeni despre infamul „Viol al Nanjingului". Un locuitor străin al oraşului al cărui nume a rămas necunoscut a descris ce însemna viaţa sub ocupaţia japoneză: „La amiază a fost adus la sediul central un bărbat cu capul ars, negru ca zgura – nu mai avea ochi şi nici urechi, din nas îi mai rămăsese doar o parte, o imagine îngrozitoare. L-am dus la spital cu maşina mea, dar după câteva ore a murit. Povestea sa era că făcuse parte dintr-o bandă de vreo câteva sute de oameni, care fuseseră legaţi laolaltă, peste care se turnase benzină şi apoi li se dăduse foc."[25]

Robert O. Wilson, un chirurg american de la Spitalul Universitar Nanjing, a descris ororile la care fusese martor, într-o scrisoare adresată familiei sale, pe 18 decembrie, 1937: „Două fete, de vreo 16 ani, au fost violate până au murit într-una din taberele de refugiaţi. La Şcoala Medie a Universităţii unde se află vreo 8 000 de oameni, japonezii au intrat de zece ori noaptea trecută, sărind zidul, au furat mâncare, haine şi au violat până au fost satisfăcuţi. Au ucis cu baioneta un băieţel, iar în dimineaţa asta m-am chinuit vreo oră şi jumătate să cos un alt puşti de vreo opt ani, care avea cinci răni de baionetă, inclusiv una în stomac."[26]

Matsui a părut îngrozit când şi-a dat seama de proporţiile atrocităţilor comise de trupele sale. Conform unui raport, el i-a

mustrat personal după aceea pe toţi ofiţerii săi superiori, lucru care i-a surprins pe toţi cei prezenţi din cauza severităţii cu care o făcuse.[27] Asta însă nu l-a salvat de la spânzurătoare. A fost condamnat la moarte de Tribunalul Militar Internaţional pentru Orientul Îndepărtat şi a fost spânzurat în închisoarea Sugamo din Tokyo în decembrie 1948. Tani Hisao, comandantul ochelarist al Diviziei 6 Infanterie, a fost trimis în China după război, pentru a da socoteală pentru crimele comise de trupele sale. La rândul său, a fost executat la Nanjing în aprilie 1947.

Numai că aceste lucruri aveau să se petreacă după ani buni. În decembrie 1937, tânăra Liliane Willens avea doar o vagă idee despre cele ce se petreceau în Nanjing. Ferită de părinţii săi îngrijoraţi, ea nu avusese ocazia să vadă fotografiile înfiorătoare din ziarele locale. Aflase, totuşi, de la bătrâna Amah, bona sa chinezoaică, că „micuţii japonezi" erau foarte, foarte răi. Apoi femeia i-a explicat cu o voce ameninţătoare cum războiul începea în China odată la fiecare cinci ani, mai întâi în 1927, apoi în 1932, iar acum în 1937. Peste alţi cinci ani, japonezii aveau să atace din nou, spunea ea.[28] Şi aproape că avea dreptate. După patru ani şi o lună de la ultimul foc de armă tras în Shanghai, avea să se audă primul foc tras în Pearl Harbor. Abia atunci, lupta solitară a Chinei avea să se transforme într-un război mondial.

Anexă

Ordine de bătaie

Numele comandanţilor sunt prezentate în paranteze, până la nivel de divizie pentru partea japoneză şi până la nivel de armată pentru partea chineză. Observaţi o oarecare inconsistenţă organizaţională în desfăşurarea forţelor chineze din regiunea Shanghai. În principiu, diviziile erau grupate pe armate, care, la rândul lor, erau organizate pe grupuri de armate. În consecinţă, în anumite cazuri, în ordinul de luptă de mai jos, diviziile sunt enumerate pe acelaşi nivel organizatoric ca şi armatele. Acest lucru nu reflectă neapărat vreo egalitate între divizii şi armate în sensul forţei umane sau a valorii în luptă.

JAPONIA

FORŢELE DIN SHANGHAI, 13 AUGUST, 1937

Flota a 3-a (Hasegawa Kiyoshi)
- Divizia 8 Crucişătoare (Nagumo Chuichi)
- Divizia 11 Canoniere (Tanimoto Umataro)
- Escadronul 1 Submarine
- Escadronul 3 Submarine
- Forţele Navale Speciale de Debarcare Shanghai (Okawachi Denshichi)

ÎNTĂRIRILE JAPONEZE DEBARCATE LA 23 AUGUST 1937

Corpul Expediţionar Shanghai (Matsui Iwane)

Divizia 3 (Fujita Susumu)
Brigada 5
Regimentul 6
Regimentul 68
Brigada 29
Regimentul 18
Regimentul 34
Divizia 11 (Yamamuro Monetake)
Brigada 10
Regimentul 12
Regimentul 22
Brigada 22
Regimentul 43
Regimentul 44

ÎNTĂRIRILE JAPONEZE DEBARCATE LA 22 SEPTEMBRIE 1937
Ataşate Corpului Expediţionar Shanghai:
Divizia 9 (Yoshizumi Ryosuke)
Brigada 7
Regimentul 7
Regimentul 35
Brigada 18
Regimentul 19
Regimentul 36
Divizia 13 (Ogisu Ryuhei)
Brigada 103
Regimentul 14
Regimentul 65
Brigada 26
Regimentul 116
Regimentul 58
Divizia 101 (Ito Masaki)

Brigada 101
Regimentul 101
Regimentul 149
Brigada 102
Regimentul 103
Regimentul 157
Detaşamentul „Shigeto" (Shigeto Chiaki)

ÎNTĂRIRILE JAPONEZE DEBARCATE LA 5 NOIEMBRIE 1937
Armata a 10-a (Yanagawa Heisuke)
Divizia 6 (Tani Hisao)
Brigada 11
Brigada 36
Divizia 18 (Ushijima Sadao)
Brigada 23
Brigada 35
Divizia 114 (Suematsu Shigeharu)
Brigada 127
Brigada 128
Detaşamentul „Kunizaki" (Brigada 9 din Divizia 5)
Brigada 6 Artilerie Grea

CHINA

FORŢELE CHINEZE LA 6 SEPTEMBRIE, 1937
A Treia Zonă de Război (Feng Yuxiang)
Grupul de Armate 8 (Zhang Fakui)
Armata a 28-a (Tao Guang)
Divizia 62
Divizia 55
Divizia 63
Brigada 45 Independentă
Brigada 45 Artilerie Independentă

Grupul de Armate 9 (Zhang Zhizhong)
Flancul Drept (Sun Yuanliang)
Armata a 72-a (Sun Yuanliang)
Divizia 88
Trupele de Menținere a Păcii
Flancul Stâng (Wang Jinjiu)
Armata a 71-a (Wang Jinjiu)
Divizia 87
Armata a 78-a (Song Xilian)
Divizia 36
Divizia 61
Brigada 20 Independentă

Grupul de Armate 15 (Cheng Cheng)
Flancul Drept (Hu Zongnan)
Armata 1-a (Hu Zongnan)
Divizia 1
Divizia 78
Divizia 8
Divizia 15
Divizia 16
Divizia 32
Divizia 57
Divizia 77
Divizia 159
Flancul Central (Luo Zhuoying)
Armata a 18-a (Luo Zhuoying)
Divizia 11
Divizia 67
Divizia 60
Armata a 54-a (Huo Kuizhang)
Divizia 14
Divizia 98

Armata a 4-a (Wu Qiwei)
Divizia 59
Divizia 90
Brigada Şcoală 66
Flancul Stâng (Liu Heding)
Armata a 39-a (Liu Heding)
Divizia 56
Armata a 74-a (Yu Jishi)
Divizia 51
Divizia 6
Brigada 37 Independentă

Forţele chineze la 21 octombrie, 1937

A Treia Zonă de Război (Chiang Kai-shek, comandant adjunct, Gu Zhutong)
Flancul Drept (Zhang Fakui)
Grupul de Armate 8 (Zhang Fakui)
Armata a 28-a (Tao Guang)
Divizia 62
Divizia 55
Divizia 63
Brigada 45 Independentă
Brigada 2 Artilerie Independentă
Batalionul Şcoală de Artilerie
Grupul de Armate 10 (Liu Jianxu)
Divizia 45
Divizia 52
Divizia 126
Brigada 37 Independentă
Brigada 11 (temporar)
Brigada 12 (temporar)
Brigada 13 (temporar)
Comandamentul de Apărare Ningbo

Flancul Central (Zhu Shaoliang)
Grupul de Armate 9 (Zhu Shaoliang)
Armata a 8-a (Huang Jie)
Divizia 61
Divizia de Poliţie a Taxelor
Armata a 71-a (Wang Jinjiu)
Divizia 87
Armata a 72-a (Sun Yuanliang)
Divizia 88
Trupele de Menţinere a Păcii
Armata a 78-a (Song Xiliang)
Divizia 36
Divizia 3
Divizia 18
Comandamentul de Apărare Songhu
Grupul de Armate 21 (Liao Lei)
Armata 1-a (Hu Zongnan)
Divizia 1
Divizia 78
Divizia 32
Divizia 19
Divizia 26
Divizia 135
Divizia 171
Divizia 173
Divizia 174
Divizia 176

Flancul Stâng (Chen Cheng)
Grupul de Armate 15 (Luo Zhuoying)
Armata a 76-a (Tao Zhiyue)
Divizia 16

Armata a 18-a (Luo Zhuoying)
Divizia 11
Divizia 67
Divizia 90
Divizia 15
Divizia 77
Armata a 39-a (Liu Heding)
Divizia 56
Armata a 74-a (Yu Jishi)
Divizia 51
Divizia 58
Brigada 34 Independentă
Divizia 44
Divizia 60
Regimentul de Menţinere a Păcii „Jiangsu"
Regimentul 16 Artilerie
Două companii de artilerie
Grupul de Armate 19 (Xue Yue)
Armata a 2-a (Li Yannian)
Divizia 9
Armata a 20-a (Yang Sen)
Divizia 133
Divizia 134
Armata a 25-a (Wan Yaohuang)
Divizia 13
Armata a 66-a (Ye Zhao)
Divizia 159
Divizia 160
Regimentul Brigăzii Şcoală
Armata a 69-a (Yuan Zhaochang)
Divizia 57

ÎNTĂRIRI PRIMITE LA SFÂRŞITUL LUNII OCTOMBRIE ŞI ÎNCEPUTUL LUI NOIEMBRIE 1937

Ataşate Grupului de Armate 9:
- Divizia 46
- Divizia 154

Ataşate Flancului Drept:
- Armata a 67-a (Wu Keren)
  - Divizia 107
  - Divizia 108
- Divizia 79
- Brigada de Instrucţie

Ataşată Grupului de Armate 15:
- Divizia 98

Ataşate Grupului de Armate 19:
- Armata a 54-a (Huo Kuizhang)
  - Divizia 14
  - Divizia 35
  - Divizia 105

Ataşate Grupului de Armate 21:
- Armata a 48-a (Wei Yunsong)
  - Divizia 170
  - Divizia 172*

* Surse: Cao Jianlang, *Zhongguo Guomingdangjun jianshi* („O scurtă istorie a Forţelor Naţionaliste Chineze"), Jiefangjun chubanshe, Beijing, 2009; *Riben haijun zai Zhongguo zuozhan* („Războiul naval japonez în China"), Taijin shi zhengxia bianyi weiyuanhui, Taijin, 1991.

Note

Prefață

1. Pentru istoria acestui oraș a se vedea, între altele, Anna Eva Budura, *Diplomația chineză. Premise istorice și spirituale*, Editura Top Form, București, 2008, pp. 240-246.
2. Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale, vol. I, 1919-1947*, traducere: Anca Airinei, Editura Științelor Sociale și Politice, București, 2006, pp. 112-116.
3. Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Editura Politică, București, 1967, pp. 399-403. Pentru relațiile româno-chineze, importante sunt și următoarele lucrări: Romulus Ioan Budura (coordonator), *Relațiile româno-chineze: 1880-1974. Documente*, Editura Monitorul Oficial, București, 2005; Ion Buzatu, *Istoria relațiilor României cu China din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Editura Meteor Press, București, 2005; Ion Buzatu, *Istoria Chinei și a civilizației chineze (album). România și China*, Editura Uranus, București, 2009.
4. Pentru evoluția Chinei în cea mai mare confruntare a secolului al XX-lea este de reținut lucrarea: Anna Eva Budura, *Triumful Dragonului. China în ce de-al Doilea Război Mondial*, ediția a II-a, Editura TopForm, București, 2007.
5. Din bogata bibliografie aferentă menționăm: Manfred Kehrig, *Stalingrad. Analyse und Dokumentation einer Schlacht*, Deusche-Verlag-Anstadt, Stuttgart, 1974; Joel S.A. Hayward, *Stopped At Stalingrad. The Luftwaffe and Hitler's Defeat in the East 1942-1943*,

University Press of Kansas, 1998; David M. Glantz, *Zhukov's Greatest Defeat: the Red Army's disaster in Operation Mars*, the University Press of Kansas, 1999, pp. 5-45; Erich von Manstein, *Victorii pierdute. Memoriile de război ale celui mai strălucit general al lui Hitler*, Editura Elit, Iaşi, 2002; Geoffrey Roberts, *Victory at Stalingrad: The Battle that Changed History*, Pearson Education, Londra, 2002; Anthony Beevor, *Stalingrad*, traducere din limba engleză: Delia Razdolescu, RAO International Publishing Company, Bucureşti, 2005; Benoît Lemay, *Erich von Mainstein. Le stratège de Hitler*, Perrin, 2006; Michael K. Jones, *Stalingrad. Cum a triumfat Armata Roşie*, traducere de Alfred Neagu, Cuvânt-înainte de Adrian Cioroianu, Editura Corint, Bucureşti, 2013 etc. Pentru secvenţa românească a bătăliei a se vedea: Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii în bătălia de la Stalingrad. Versiunea românească asupra tragediei din Cotul Donului şi Stepa Calmucă*, Editura Militară, Bucureşti, 1992; Mihail Vasile-Ozunu, Petre Otu, *Înfrânţi şi uitaţi. Românii în bătălia de la Stalingrad*, Editura Ion Cristoiu, Bucureşti, 1999.

6. Liddell Hart, *Istoria celui de al Doilea Război Mondial*, traducere: Irina Negrea, vol. I, Editura Orizonturi, Bucureşti, 2006, p. 322.
7. Adolf Hitler, *Directive de război*, versiunea românească: Dragoş Nedelcescu, Editura Elit, pp. 246-290.
8. Shuhsi Hsü, *Japan and Shanghai*, Kelly&Valsh Limited, Shanghai-Hong Kong-Singapore, 1938, pp. 6-21.
9. Pentru bătălia de la Verdun din anul 1916, a se vedea *Histoire militaire de la France, 3, de 1871 à 1940*, sous la direction de Guy Pedrocini, Presses Universitaires de France, Paris, 1992, pp. 161-192.
10. Pentru Conferinţa de Pace de la Paris a se vedea lucrarea: Margaret Mac Millan, *Les artisans de la paix. Comment Lloyd George, Clemenceau et Wilson ont redessiné la carte du monde*, traducere din limba engleză: André Zavriew, lucrare tradusă cu sprijinul Centre National Du Livre, J.C. Lattés, Paris, 2006.

11. Paul Johnson, *O istorie a lumii moderne 1920-2000*, traducere din limba engleză: Luana Schidu, ediția a doua, revizuită, Humanitas, București, 2005, p. 312.

Prolog

1. Bătălia de la Stalingrad (astăzi, Volgograd) s-a desfășurat între 17 iulie 1942 și 2 februarie 1943, în timpul celui de al Doilea Război Mondial, fiind una dintre cele mai sângeroase lupte din istoria omenirii (numai în bătăliile purtate în interiorul orașului au murit, au fost răniți sau au dispărut 850 000 de soldați ai Axei, dintre care 200 000 de români, și 750 000 de ruși). În Bătălia de la Stalingrad s-au confruntat soldații germani din Grupul de Armate Sud (B) condus de feldmareșalul Friedrich Paulus și unități ale armatei sovietice aflate sub comanda mareșalului Vasili Ciukov. Confruntarea, care a durat peste cinci luni, este considerată una dintre cele mai mari lupte urbane din istoria umanității (nota coordonatorului colecției, n. c.).
2. Zhang Fakui, *Reminiscences of Fa-k'uei Chang: Oral History, 1970-1980,* Columbia University Libraries, Oral History Research Office, p. 490. Acest document se bazează pe o serie de interviuri acordate de Zhang în anii 1970. (Aici și în continuare, toate notele neatribuite aparțin autorului.)
3. Masacrul sau Violul din Nanjing (Nanking) este denumirea unei perioade de șase săptămâni începute pe 13 decembrie 1937 (ziua capturării fostei capitale chineze de către trupele armatei imperiale japoneze) în care militarii japonezi s-au dedat unei serii de atrocități. Estimările istorice spun că au murit atunci între 40 000 și 300 000 de oameni și că au fost violate între 20 000 și 80 000 de femei (n. red.).
4. Bătălia de la Verdun, mare confruntare dintre armata germană și cea franceză din timpul Primului Război Mondial (februarie–iulie 1916) numită și „Abatorul" din cauza uriașelor pierderi umane (peste 700 000 de militari) (n. c.).

5. Bătălia de la Gettysburg (iulie 1863), confruntare din timpul Războiului Civil American (1861–1865) dintre armata Statelor Unite ale Americii şi cea a Statelor Confederate ale Americii (sudiştii). Considerată cea mai mare bătălie din acest război şi chiar cea mai mare luptă care s-a desfăşurat vreodată pe teritoriul Americii de Nord, confruntarea, extrem de sângeroasă, a dus la uciderea a aproximativ 50 000 de oameni din totalul de 160 000 de soldaţi din ambele tabere (n. c).
6. Edgar Snow, *The Battle for Asia*, The World Publishing Company, Cleveland, 1941, p. 45.
7. Chiang Kai-shek (Jiang Jieshi sau Jiang Zhongzheng în chineză) (1887–1975), om politic chinez, preşedintele guvernului de la Nanjing, şeful primului partid politic chinez modern, Gomindanul (în chineză, Kuomintang, Partidul Naţionalist al Chinei), formaţiune politică creată în 1921. A avut un rol important în unificarea Chinei după destrămarea imperiului. Între 1928 şi 1975 a fost preşedintele Republicii China (Taiwan) (n. c.).
8. Antroponimia chineză poate fi un pic aiuritoare pentru un european, deoarece un chinez primeşte mai multe nume în decursul vieţii şi, uneori, dacă a fost o personalitate istorică (rege, împărat etc.), chiar şi după moarte. Astfel, la naştere, un chinez primeşte un „nume oficial" compus dintr-un nume de familie, un nume genealogic (cunoscut de rude) şi un prenume. Astfel, în cazul lui Sun Iat-sen, numele oficial este Sun Deming, în care *de* reprezintă ideograma generaţională, pe care omul politic o avea în comun cu fratele său şi cu alţi membri ai familiei sale din aceeaşi generaţie. El poate avea însă mai multe prenume: un prenume aşa-zis „mic" (sau „de lapte", deoarece este primit la naştere şi e folosit doar de mebrii familiei; în cazul lui Sun Iat-sen acesta era Sun Dixiang); un „prenume de şcolar" (semi-oficial, folosit în primii ani de şcoală; pentru Sun Iat-sen acesta era Sun Wen) şi chiar un „prenume caricatural" (cel al lui Sun Iat-sen nu se cunoaşte). Urmează apoi un „prenume de adult" pe care tânărul îl primeşte la 20 de ani, pentru

a se marca trecerea sa în rândul maturilor (pentru Sun Iat-sen: Sun Zaizhi) şi, în cazul intelectualilor, un pseudonim. Sun Iat-set a avut mai multe pseudonime: astfel, chiar numele cu care a ajuns să fie cunoscut în Occident, Sun Iat-sen, este numele pe care omul politic l-a folosit pe când era student în Hong Kong. În plus, el a mai primit pseudonimul japonez Nakayama Sho (pe când era urmărit de autorităţi în timp ce se afla la studii în Japonia) şi pe cel chinez de Sun Zhongshan (ortografiat şi Sun Chung-shan), care reprezintă, de fapt, o variaţie a pseudonimului său japonez. Ca alte personalităţi istorice, după moarte, el a primit şi numele de Guofu, „Părintele Naţiunii". În această lucrare, numele chineze şti sunt redate în varianta lor oficială, care este cea mai folosită în prezent în China şi Taiwan, în care numele de familie este prezentat primul (n. red.).

9. Zhang Zhizhong (1895–1969), general în Armata Naţională Revoluţionară a Republicii Populare Chineze. Absolvent al Academiei Militare din Baoding (1916), a servit, un timp, în armatele locale ale unor seniori ai războiului din nordul Chinei. La chemarea liderului naţionalist Sun Iat-sen s-a alăturat acestuia, devenind instructor la Academia Whampoa. După participarea la Expediţia din Nord, şi după ce naţionaliştii au creat noul guvern republican în Nanjing, a devenit comandant al Academiei Militare Centrale şi s-a alăturat generalisimului Chiang Kai-shek în lupta pentru unificarea Chinei. Numit la conducerea Armatei a 5-a în 1932, a participat la prima bătălie din Shanghai împotriva Japoniei, pentru ca, ulterior, în calitate de şef al Grupului de Armate Noi, să supravegheze apărarea Shanghaiului împotriva invadatorului japonez. În 1940, a devenit directorul politic al Consiliului Militar Naţional. Guvernator al Xinjiang între 1945 şi 1948, Zhang a ales să rămână pe continent în 1949, atunci când Chiang Kai-shek şi forţele Kuomintangului au fugit în Taiwan. În final, s-a alăturat comuniştilor (n. c.).

10. Zhang Fakui (sau Chang Fa-kuei) (1896–1980), general naţionalist chinez, comandant al Grupului de Armate 8 în lupta împotriva

dictatorilor locali din Nordul Chinei, împotriva armatei imperiale japoneze și împotriva comuniștilor. Guvernator al unor provincii, a fost consilier al președintelui Chiang Kai-shek după înfrângerea Japoniei, iar în martie 1949 a devenit comandantul șef al forțelor terestre naționaliste. A demisionat în vara lui 1949 și s-a retras în Hong Kong, reușind să rămână echidistant și imparțial atât față de comuniștii care stăpâneau China continentală, cât și față de naționaliștii din Taiwan (n. c.).

Capitolul 1

Trei cadavre

1. Relatarea situației de pe Aerodromul Hongqiao din noaptea dintre 9 și 10 august se bazează în principal pe informațiile publicate în *North China Daily News* din Shanghai (citat în continuare drept NCDN), precum și în *The New York Times* și în alte publicații din Occident. Au fost strânse, de asemenea, detalii din *Shin Shina gensei yoran* („Situația actuală a Chinei"), Toa Dobunkai, Tokyo, 1938, p. 65, apud Higashinakano Shudo, *The Nanking Massacre: Facts versus Fiction,* Sekai Shuppan, Tokyo, 2006, p. 11.
2. Autorul se referă la așa-numitul „Incident din 28 ianuarie", de fapt, un scurt război purtat de Republica Chineză și imperiul japonez între 28 ianuarie și 3 martie 1932 (n. red.).
3. O „victorie à la Pyrrhus" (sau Pirus) este o victorie obținută cu mari pierderi pentru învingător. Expresia face referire la victoria obținută de regele din Epir, Pyrrhus, care i-a înfrânt pe romani în bătăliile de la Heraclea și Asculum (279 î.Hr.), însă cu mari pierderi umane. Se spune că, în timp ce era felicitat pentru aceste victorii, Pyrrhus ar fi spus chiar: „Încă o victorie ca asta și suntem terminați" (n. c.).
4. „Chapei Again Fearful", știre Associated Press, 9 august 1937, publicată în *The New York Times,* 10 august 1937.
5. *Ibidem.*

6. Li Junsan, *Shanghai Nanjing baoweizhan* („Luptele defensive pentru Shanghai şi Nanjing"), Maitian chubanshe, Taipei, 1997, pp. 49–50.
7. *All About Shanghai and Environs,* The University Press, Shanghai, 1934, pp. 1, 39, 41.
8. Războiului Opiului (cunoscut şi sub numele de Primul Război Anglo-Chinez sau Primul Război al Opiului) s-a desfăşurat între 1839 şi 1842, scopul fiind obţinerea unor beneficii economice de pe urma comerţului cu China. Prin pacea de la Nanjing (unde a fost semnat primul dintre tratatele numite de China „inegale"), Marea Britanie a obţinut, pe lângă înlesniri în comerţul cu imperiul chinez, şi insula Hong Kong, care i-a fost cesionată, devenind „colonie regală". Eşecul aplicării tratatului va duce la cel de al Doilea Război al Opiului (1856–1860) (n. c.).
9. Stella Dong, *Shanghai: The Rise and Fall of a Decadent City,* Harper Collins, New York, 2001, pp. 22–23.
10. *Nailer* în original, cuvânt care, istoric, îl desemna pe cel care producea cuiele, iar în prezent denumeşte un tip de maşină pneumatică folosită pentru a bate cuiele (n. red.).
11. Jonathan Fenby, *Generalissimo: Chiang Kai-shek and the China He Lost,* Simon & Schuster, Londra, 2003, pp. 138–139.
12. Haldore Hanson, *Humane Endeavour: The Story of the China War,* Farrar & Rinehart, New York, 1939, p. 124.
13. Stella Dong, *op. cit.,* p. 113.
14. *Ibidem,* pp. 109–117.
15. Este vorba despre dinastia Qing (1644–1911) (n. c.).
16. *Warlord* (în engl. în original), *caudillo* (sp.) sau *seigneur de la guerre* (fr.), „senior al războiului", sintagmă care descrie o persoană care deţine controlul total (militar şi civil) asupra regiunii unei ţări, graţie loialităţii trupelor sale care i se supun doar lui, nu şi guvernului central. Termenul a fost inventat în special pentru a descrie realităţile din haotica perioadă care a marcat sfârşitul dinastiei Qing şi naşterea Republicii China (1916–1928) şi care a fost denumită „Epoca Seniorilor Războiului", deoarece Republica Chineză, lipsită

de o putere centrală după moartea lui Yuan Shikai, a fost împărțită în regiuni conduse de diverse facțiuni militare care s-au angajat în numeroase conflicte (n. red.).

17. Jonathan Fenby, *op. cit.*, pp. 147–148.
18. Donald A. Jordan, *China's Trial by Fire: The Shanghai War of 1932*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2001, p. 47.
19. Hallett Abend, *My Life in China, 1926–1941*, Harcourt Brace, New York, 1943, pp. 192–193.
20. Donald A. Jordan, *op. cit.*, pp. 186–190.
21. Răscoala populară I-he-tuan, mai cunoscută în Occident sub denumirea de Revolta Boxerilor (după numele atribuit în mod greșit de misionarii creștini celor care practicau artele marțiale), a fost o puternică mișcare antioccidentală și anticreștină a populației chineze care s-a desfășurat între 1898 și septembrie 1900, culminând cu asedierea Cartierului Legațiilor din Beijing. A fost sângeros reprimată de Alianța celor Opt Națiuni (Marea Britanie, Rusia, Japonia, Franța, Statele Unite ale Americii, Germania, Italia și Austro-Ungaria) (n. red.).
22. Henri Johan Diederick de Fremery (1875–?), militar olandez, absolvent al Academiei Regale Militare din Breda. A servit, după pensionarea sa în grad de colonel, la cererea Statului-Major General al Armatei Regale Olandeze, alături de alți experți străini, la instruirea și modernizarea armatei chineze a lui Chiang Kai-shek. A fost luat prizonier de război de către japonezi în 1942, reîntorcându-se în Olanda în 1946 (n. c.).
23. Este vorba despre Kumgang, un munte din Coreea de Nord înalt de 1 638 m, celebru încă din Antichitate pentru frumusețea sa extraordinară (n. red.).
24. Coreea a devenit protectorat japonez în 1905 și a fost oficial anexată Imperiului Japonez în 1910, câștigându-și independența abia după încheierea celui de al Doilea Război Mondial (n. red.).
25. Geir Teitler et al., *A Dutch Spy in China: Reports on the First Phase of the Sino-Japanese War*, Brill, Leiden, 1999, p. 51.

26. Manciuria este denumirea istorică a părții de nord-est a Chinei (n. c.).
27. Michael A. Barnhart, *Japan Prepares for Total War: The Search for Economic Security 1919–1941*, Cornell University Press, Ithaca, 1987, pp. 27– 28, 39.
28. Manciukuo, Manchukuo sau Manciuria, stat marionetă creat de japonezi, în urma Incidentului Mukden (1931), sub forma unei monarhii constituționale, conduse de Puyi, ultimul împărat din dinastia Qing. Acest stat și-a încheiat existența în 1945 în urma înfrângerii Japoniei (n. c.).
29. Herbert P. Bix, *Hirohito and the Making of Modern Japan*, Harper-Collins, New York, 2001, p. 306.
30. Marjorie Dryburgh, *North China and Japanese Expansion 1933–1937*, Curzon Press, Richmond and Surrey, 2000, p. 147.
31. Jay Taylor, *The Generalissimo: Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China*, Belknap, Cambridge, 2009, p. 145.
32. Herbert P. Bix, *op. cit.*, p. 321.
33. Qiao Defu, fiul unor de țărani în vârstă de 13 ani, a văzut-o pe mama sa găsind o baionetă de lungimea unui picior, în lanul de porumb al familiei: „Era strălucitoare. Am folosit-o în gospodărie, să tăiem frunzele de ridichi", își amintea el mulți ani mai târziu: vezi *Xuezhan Nanyuan, xuebing sui jiangjun sunqu* („Sângeroasa bătălie pentru Nanyuan. Soldații și-au urmat generalul spre distrugere"), *Beijing News*, 7 iulie 2005.
34. Kempeitai („Corpul de Poliție Militară") a reprezentat poliția militară secretă a armatei japoneze (similară Gestapoului nazist), în perioada 1881–1945 (n. c.).
35. Frank Dorn, *The Sino-Japanese War 1937–1941: From Marco Polo Bridge to Pearl Harbor*, Macmillan, New York, 1974, p. 42. Incidentul este recunoscut de istoricii chinezi. Vezi, Xiao Yiping et al., *Zhongguo kangri zhanzheng quanshi* („O istorie completă a războiului anti-japonez al Chinei"), Sichuan renmin chubanshe, Chengdu, 2005, vol. II, p. 13.

36. Volumul III din *Defense Exhibits Rejected by the International Military Tribunal for the Far East* (citat în continuare drept IMTFE).
37. Dick Wilson, *When Tiger Fight: The Story of the Sino-Japanese War 1937–1945*, The Viking Press, New York, 1982, p. 22.
38. Frank Dorn, *op. cit.*, pp. 42, 46.
39. David J. Lu, *From the Marco Polo Bridge to Pearl Harbor: A Study of Japan's Entry into World War II*, Public Affairs Press, Washington, DC, 1961, p. 17.
40. Hirohito (cunoscut şi ca împăratul Shōwa) (1901-1989), cel de-al o sută douăzeci şi patrulea monarh care a ocupat tronul Japoniei (1926–1989) (n. c.).
41. Herbert P. Bix, *op. cit.*, p. 322.
42. Kuo Mo-jo, „A Poet with the Northern Expedition", în *Far Eastern Quarterly*, vol. 3, nr. 2, februarie 1944, p. 163.
43. Zhang Fakui, *Reminiscences of Fa-k'uei Chang: Oral History, 1970–1980*, Columbia University Libraries, Oral History Research Office, p. 453.
44. Yang Tianshi. „Chiang Kai-shek and the Battles of Shanghai and Nanjing", în Mark Peattie et al. (editori), *The Battle for China*, Stanford University Press, Stanford, 2011, pp. 144–145.
45. Zhang Fakui, *op. cit.*, p. 453.
46. Dai Chunfeng (cunoscut şi drept Dai Li sau Tai Li în chineză) (1897–1946), general-locotenent chinez, şeful serviciului de informaţii al Kuomintangului (KMT). A studiat la Academia Militară din Whampoa, a cărei comandant era Chiang Kai-shek. După absolvire, şi-a schimbat numele în Dai Li care în chineză semnifică mantia cu glugă a unui asasin, tocmai pentru a preciza caracterul clandestin al viitoarei sale activităţi. Devenit în 1928 şef al Serviciului Secret al Kuomintangului, a contribuit la obţinerea de informaţii politice şi militare, cu scopul de a dobândi superioritatea în lupta cu japonezii şi comuniştii chinezi. Deoarece avea un mare număr de informatori (aproximativ 70 000) şi deoarece colabora cu SUA în activităţi de spionaj, Dai Li a deţinut un rol important în cadrul

puterii naționaliste, motiv pentru care a fost poreclit „Himmlerul Chinei". A murit în circumstanțe suspecte, în urma unui accident de avion (n. c.).

47. Shen Zui, *Juntong neimu* („Povestea secretă a Biroului de Statistica Militară"), Xinrui chubanshe, Taipei, 1994, p. 70.
48. Frederic E. Wakeman, *Spymaster: Dai Li and the Chinese Secret Service*, University of California Press, Berkeley, 2003, p. 244.
49. Edward L. Dreyer, *China at War 1901–1949*, Longman, Londra, 1995, pp. 181–185.
50. Armata chineză a fost alcătuită pornind de la o divizie formată din patru regimente. Acest tip de organizare era popular în Europa înainte de Primul Război Mondial, dar, treptat, a fost abandonat de puterile europene în favoarea diviziei alcătuite din trei regimente (n. red.).
51. Ch'i Hsi-sheng, *Nationalist China at War: Military Defeats and Political Collapse, 1937–1945*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1982, p. 37.
52. *Die Schlacht bei Shanghai*, Oberkommando der Wehrmacht, Berlin, 1939, p. 5. Lucrarea *Die Schlacht bei Shanghai* (care va fi citată în continuare drept DSBS) are la bază mărturiile primilor consilieri germani de pe lângă armata chineză, dar autorul său principal a fost Robert Borchardt, unul dintre primii experți germani în războiul purtat cu ajutorul tancurilor.
53. Chang Jui-te, „The Nationalist Army on the Eve of War", apud Mark R. Peattie et al. (editori), *op. cit.*, pp. 89–90.
54. *Ibidem*, p. 103.
55. Alexander Ernst Alfred Hermann baron von Falkenhausen (1878–1966), general german, nepot al lui Ludwig von Falkenhausen, guvernatorul-general al Belgiei (1917–1918) în timpul ocupației germane din Primul Război Mondial și descendent direct, pe linie masculină, al lui Karl Wilhelm Friedrich, margraful (marchizul) de Brandenburg-Ansbach („Margraful cel Sălbatic"), celebru pentru stilul său de viață extravagant și pentru pasiunea sa pentru

vânătoare. Von Falkenhausen a fost unul dintre promotorii cooperării militare sino-germane, care avea drept scop reformarea armatei chineze. La începutul celui de al Doilea Război Mondial, Germania nazistă a sistat orice ajutor militar oferit Chinei, așa că Falkenhausen a fost nevoit să se retragă din această țară. Reîntors în Europa, a devenit șeful guvernului militar din Belgia (1940–1944) în timpul ocupației acestei țări de către cel de al Treilea Reich. Deoarece a participat la complotul împotriva lui Hitler din iulie 1944, a fost arestat și închis într-un lagăr. După înfrângerea Germaniei în 1945, a fost extrădat în Belgia unde, în 1951, a fost condamnat la 12 ani de închisoare pentru exterminarea evreilor și a partizanilor belgieni în perioada când deținuse funcția de guvernator militar al acestei țări. Eliberat în 1955, conform legislației belgiene, după ce ispășise o treime din pedeapsă, s-a întors în Germania unde a fost grațiat de cancelarul Konrad Adenauer, fiind, astfel, scutit de executarea restului pedepsei (n. c.).

56. Liang, Hsi-huey, *The Sino-German Connection,* Van Gorcum, Amsterdam, 1978, pp. XII, 172.
57. Lennart Andersson, *A History of Chinese Aviation*, AHS al Republicii China (Taiwan), Taipei, 2008, p. 108.
58. *Ibidem,* p. 128.
59. Claire Lee Chennault, *Way of a Fighter,* G.P. Putnam's Sons, New York, 1949, pp. 40-41. A fost mai mult decât o simplă amenințare. Chiang îi mai executase și pe alți subordonați de-ai săi, chiar și pentru eșecuri de care aceștia nu puteau fi considerați, în mod rațional, responsabili. Vezi, spre exemplu, Jay Taylor, *op. cit.*, p. 71.
60. Claire Lee Chennault (1893–1958), general-locotent de aviație american, renumit pentru că a reorganizat aviația Republicii Chineze în timpul celui de al Doilea Război Mondial. A slujit în armata SUA între 1917–1937, apoi s-a retras pentru a pleca să lucreze în China în calitate de consilier în domeniul aviației și instructor, calități pe care le-a deținut de la începutul anului 1941 până la

încheierea războiului, cu finanțarea și controlul SUA. A condus, de asemenea, și Primul Grup de Voluntari Americani (cunoscut sub denumirea de *Flying Tigers*, „Tigrii Zburători") (n. c.).

61. Claire Lee Chennault, *op. cit.*, pp. 37, 40.
62. Gong Yeti, *Kangzhan feixing riji* („Un jurnal de zbor din timpul Războiului de rezistență"), Changjiang wenyi chubanshe, Wuhan, 2011, p. 115.
63. *Ibidem*, p. 111.
64. *Ibid.*, p. 117.
65. Jay Taylor, *op. cit.*, p. 147.
66. Michael A. Barnhart, *op. cit.*, p. 92.
67. Harrison Forman, *Horizon Hunter*, Robert M. McBride & Co, New York, 1940, p. 207.
68. Zhang Fakui, *op. cit.*, pp. 454–455. Zhang a făcut o serie de remarci în mai multe interviuri pe care le-a acordat în contextul unui proiect de istorie orală în anii 1970.
69. Yang Ji, *Huzhan mihua* („Discuții secrete despre Bătălia pentru Shanghai"), Liming shuju, 1938, p. 37.
70. Zhang Zhizhong, *Huiyilu* („Memorii"), Wenhua chubanshe, Beijing, 2007, p. 72.
71. Zhang Suwo, *Huiyi fuqin Zhang Zhizhong* („Amintiri despre tatăl meu, Zhang Zhizhong"), Jiangsu wenyi chubanshe, Nanjing, 2012, p. 185.
72. *Ibidem*, p. 86.
73. Liliane Willens, *Stateless in Shanghai*, Earnshaw Books, Hong Kong, 2010, p. 97.
74. *North China Herald*, 14 iulie 1937.
75. *North China Herald*, 21 iulie 1937.
76. Rhodes Farmer, *Shanghai Harvest: A Diary of Three Years in the China War*, Museum Press, Londra, 1945, p. 37.
77. Carroll Alcott, *My War with Japan*, Henry Holt and Company, New York, 1943, p. 236.
78. *North China Herald*, 28 iulie și 4 august 1937.

79. John B. Powell, *My Twenty-Five Years in China*, Macmillan, New York, 1945, p. 293.
80. Marcia R. Ristaino, *The Jacquinot Safe Zone: Wartime Refugees in Shanghai*, Stanford University Press, Stanford, 2008, p. 45.
81. *North China Herald*, 18 august 1937.
82. Yu Hongjun (1897–1960), primarul oraşului Shanghai din 1936 până la cucerirea acestuia de către japonezi (toamna anului 1937) (n. c.).
83. Rhodes Farmer, *op. cit.*, p. 37.
84. *North China Herald*, 18 august 1937.
85. Kageyama Koichiro, „Oyama jihen no hitotsu kosatsu – dai niji Shanhai jihen no dokasen no shinso to gunreibu ni ateta eikyo" („O reconsiderare a incidentului de la Oyama: faptele referitoare la declanşarea celui de-al doilea incident din Shanghai şi impactul pe care l-a avut acesta asupra Conducerii Generale Navale"), în *Gunji shigaku* („Jurnalul de istorie militară"), vol. 32, nr. 3, decembrie 1996.
86. Sun Yuanliang (1904–2007), general chinez al Armatei Naţionaliste Chineze. După absolvirea cursurilor universităţilor din Nanjing şi Beijing, urmează cursurile Academiei Militare de la Whampoa de unde este trimis la studii în Japonia. La întoarcerea în ţară este numit comandantul Diviziei 88, de elită, antrenate de experţii germani. A participat la Bătălia pentru Shanghai din 1937 în fruntea diviziei sale. După preluarea puterii de către comunişti, Sun Yuanling s-a retras în Taiwan. A fost cel mai longeviv comandant de armată din timpul celui de al Doilea Război Sino-Japonez (n. c.).
87. Zhang Fakui, *op. cit.*, p. 456.
88. Shi Shuo, „Bayaosan Songhu Kanghang jilue" („Stratageme inteligente adoptate în timpul bătăliei de la Songhu [Shanghai] din 13 august") în *Bayaosan Songhu Kangzhan: Yuan Guomindang jiangling Kangri Zhanzheng qinliji* („Bătălia pentru Songhu [Shanghai] din 13 august. Amintirile foştilor comandanţi naţionalişti din războiul de rezistenţă împotriva Japoniei"), Zhongguo wenshi cubanshe,

Beijing, 1987, p. 91. Această colecție neprețuită de memorii ale comandanților-cheie este citată în continuare drept BSK.

89. *Kangri zhanzheng zhengmian zhanchang* („Câmpul de luptă deschis din Războiul antijaponez"), în Zhongguo dier lishi dang'an guan (Arhivele Istorice Chineze), Fenghuang chubanshe, Nanjing, 2005, vol. I, p. 329.
90. *Ibidem,* vol. I, p. 330.
91. NCDN, 12 august 1937.
92. James William Morley, *The China Quagmire: Japan's Expansion on the Asian Continent 1933–1941,* Columbia University Press, New York, 1983, p. 265.
93. Michael A. Barnhart, *op. cit.,* p. 92.
94. Georges Spunt, *A Place in Time,* G.P. Putnam's Sons, New York, 1968, p. 353.
95. Zhang Fakui, *op. cit.,* p. 457. Zhang a continuat prin a-i mărturisi reporterului că: „nu pot spune toate acestea în «Amintiri din Războiul de Rezistență» [memorii prezentate în serial în revista taiwaneză *Lianhe Pinglun* din ianuarie 1962 până în ianuarie 1963], deoarece noi pretindem că războiul nostru a fost unul de rezistență."
96. Apud Zhongguo dier lishi dang'an guan (Arhivele Istorice Chineze), p. 335. Nerăbdarea lui Zhang Zhizhong de a intra în luptă pare să fi ajutat la apariția senzaționalei pretenții că el era, de fapt, o cârtiță comunistă care căuta în mod deliberat să stârnească un război între naționaliștii lui Chiang Kai-shek și japonezi. În particular, conform acestei versiuni a istoriei, Zhang ar fi fost, chipurile, eminența cenușie care pusese la cale împușcăturile de la Aerodromul Hongqiao. Motivele ar fi fost dorința de a slăbi puterea lui Chiang și de a pregăti terenul pentru o revoluție comunistă. Vezi Jung Chang, *Mao: The Unknown Story,* Jonathan Cape, Londra, 2005, pp. 208–209. Cel mai bun lucru care se poate spune despre această poveste este că ar fi interesantă, dacă ar fi adevărată. Numai că se pare că nu e susținută de dovezi credibile. Vezi și Gregor Benton et al., „The Portrayal of Opportunism, Betrayal and Manipulation in

Mao's Rise to Power", în *The China Journal*, no. 55, ianuarie 2006, pp. 106–107.

97. Zhang Zhizhong, *op. cit.*, p. 72.
98. *Ibidem*, p. 75.
99. Chen Yiding, „Yangshu Yunzaobin zhandou" („Bătălia din Yangshupu și Yunzaobin"), în BSK, p. 111.
100 Zhang Zhizhong, *op. cit.*, p. 75.
101. George C. Bruce, *Shanghai's Undeclared War*, Mercury Press, Shanghai, 1937, p. 10.
102. Zhongguo dier lishi dang'an guan (Arhivele Istorice Chineze), p. 340.
103. Sun Yuanliang, *Yiwan guangnian zhong de yi shun* („O clipă dintr-un trilion de ani lumină"), Shiying chubanshe, Taipei, 2002, p. 205. Vezi și Zhang Boting, „Songhu huizhan jiyao" („Rezumatul Bătăliei pentru Songhu [Shanghai]") în BSK, p. 132. Decizia luată de Divizia 88 și, probabil, și de Divizia 87 de a de a merge mai departe decât primiseră ordin a fost recunoscută de toți observatorii de la acea vreme. Vezi, Cao Juren, *Wo yu wo de shijie* („Lumea mea și eu"), SDX Joint Publishing Company, Beijing, 2011, p. 595.
104. Zhang Fakui, *op. cit.*, p. 484.
105. Liu Jingchi, „Songhu Jingbei Silingbu jianwen" („Relatarea comandantului Garnizoanei Songhu [Shanghai]"), BSK, p. 43.
106. Zhongguo dier lishi dang'an guan (Arhivele Istorice Chineze), p. 341.
107. NCDN, 13 august 1937.
108. NCDN, 3 august 1937.
109. Yang Ji, *op. cit.*, p. 4.
110. *Bunkers* în original, prescurtare de la *sand bunkers*, termen care desemnează orice groapă cu nisip de pe terenul de golf (n. red.).
111. NCDN, 14 august 1937.
112. NCDN, 13 august 1937.
113. Hasegawa Kiyoshi (1883–1970), amiral în Marina Imperială Japoneză și penultimul guvernator-general al Taiwanului în timpul războiului din Pacific (1940–1944) (n. c.).
114. James William Morley, *op. cit.*, p. 266.

Capitolul 2

„Sâmbăta Neagră"

1. Frank Joseph Rawlinson (1871–1937), misionar baptist şi lector american de origine engleză venit în 1902 în China, unde a condus două decenii ca editor ziarul *The Chinese Recorder and Missionary Journal,* fiind şi cofondator al Şcolii Americane din Shanghai. În articolele şi cărţile sale a militat pentru adaptarea creştinismului la realităţile Chinei, susţinând că acesta nu putea triumfa într-o ţară în care era perceput ca ideologie a unei clase străine de exploatatori. Adept al egalitarismului, a militat pentru drepturile celor defavorizaţi şi a adoptat o atitudine moderat binevoitoare faţă de comuniştii chinezi, cărora le admira idealurile de dreptate socială, dar cărora le dezavua metodele violente. A murit în ziua de 14 august 1937, în urma bombardamentelor care au marcat începutul Bătăliei pentru Shanghai (n. c.).
2. Relatarea activităţilor lui Rawlinson din 14 august se bazează în principal pe mărturia lui Frances Rawlinson, scrisă într-un interval de 24 de ore de la evenimente şi reprodusă în întregime în John Lang Rawlinson, *Rawlinson, the Recorder and China's Revolution: A Topical Biography of Frank Joseph Rawlinson 1871–1937,* Cross Cultural Publications, Notre Dame, Indiana, 1990, p. 1. Alte detalii au fost adăugate dintr-un raport publicat de poliţia din Concesiunea Franceză, *Rapport sur la catastrophe du 14 Août 1937,* Services de Police, Shanghai, 1937, şi din *History of Air Operations in the First Phase of the China Incident (from July to November 1937),* Liquidation Department of the Second Demobilization Bureau, 1951, cunoscut şi sub numele de *Japanese Monograph No. 166.* Cea de-a doua face parte dintr-o serie de aproape 200 de monografii compilate de armata americană în Japonia după război, care au avut la bază înregistrările supravieţuitorilor conflagraţiei şi amintirile foştilor ofiţeri japonezi.

3. *Rapport sur la catastrophe du 14 Août 1937*, p. 2, *Japanese Monograph No. 166*, p. 18.
4. *Ibidem.*
5. Frances Rawlinson, *op. cit.*, p. 756.
6. Zhang Boting şi Li Dongfang, „Bayaosan Sounghu Huizhan Huiyi" („Amintiri despre Bătălia pentru Songhu [Shanghai] din 13 august"), în *Zhuanji Wenxue*, vol. 41, no. 2, 1982, p. 19, citându-l pe Ji Zhangjian, fostul comandant al trupelor. Dacă povestea este adevărată, există posibilitatea ca *ronin* să nu fi fost puşcaşi marini căzuţi în dizgraţie, ci o prezenţă reală, dată fiind strânsa cooperare dintre armată şi *ronin* din alte părţi.
7. Commercial Press (în engl. în original), denumirea primului grup editorial modern din China, înfiinţat în 1897 de Xia Ruifang şi de trei dintre prietenii lui (n. red.).
8. NCDN, 14 august 1937 şi *Political Strategy Prior to the Outbreak of War, Part I (September 1931 - January 1940)*, Cartierul General al Secţiei de Istorie Militară, Tokyo, 1952, lucrare cunoscută şi drept *Japanese Monograph No. 144*, p. 29. Zhang Zhizhong afirma într-o telegramă trimisă către Chiang Kai-shek în aceeaşi zi că soldaţii japonezi au tras mai întâi în civili, înainte ca soldaţii chinezi să deschidă focul, în replică. (Vezi Zhongguo dier lishi dang'an guan, Arhivele Istorice Chineze, vol. I, p. 409.) Dată fiind inferioritatea numerică simţitoare a japonezilor, este greu de crezut că ei ar fi iniţiat în mod deliberat atacul care ulterior a evoluat atât de brutal. Conform corespondentului japonez de război Hayashi Fusao, care a vizitat frontul din Shanghai la ceva vreme după aceea, comandanţii japonezi erau, desigur, conştienţi de faptul că erau depăşiţi numeric şi aveau mare grijă să nu îi provoace pe chinezi. Vezi Jeff E. Long „The Japanese Literati and «the China Incident»: Hayashi Fusao Reporting the Battle of Shanghai", în *Sino-Japanese Studies*, vol. 15, 2003, p. 32.
9. Aceleaşi inadvertenţe caracterizează şi începutul ostilităţilor din 1932. Vezi Donald A. Jordan, *China's Trial by Fire: The Shanghai*

War of 1932, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2001, pp. 42–43.

10. DSBS, p. 9.
11. George C. Bruce, *Shanghai's Undeclared War,* Mercury Press, Shanghai, 1937, p. 10.
12. NCDN, 14 august 1937.
13. Podul şi-a primit numele din astrologia tradiţională chineză, conform căreia destinul unei persoane poate fi prevăzut de opt ideograme (numite şi caractere chinezeşti sau logograme) cu semnificaţii speciale, atribuite la naştere în funcţie de mai mulţi factori (poziţia principalelor planete la naştere, inclusiv a Soarelui, a Lunii şi a cometelor, precum şi timpul naşterii şi semnul zodical al anului) (n. red.).
14. Zhang Boting şi Li Dongfang, *op. cit.*, pp. 132–133.
15. *Ibidem,* pp. 18–19. Relatarea, adnotată din plin de Li, se bazează, pe de o parte, pe mărturia făcută la începutul anilor 1980 de Wu Qiujian, comandantul de regiment al primarului Yu, care trăia în Los Angeles în epocă. Vezi şi Zhongguo dier lishi dang'an guan (Arhivele Istorice Chineze), vol. I, p. 410; şi Zhang Boting, „Songhu huizhan jiyao" („Rezumatul Bătăliei pentru Songhu [Shanghai]"), în BSK, pp. 132–133. În aproape toate relatările chinezeşti, conflictul de la Podul Celor Opt Ideograme este considerat a fi începutul „oficial" al războiului. Alegerea este, însă, oarecum arbitrară, deoarece luptele din Shanghai începuseră, de fapt, în acea dimineaţă.
16. Hsu Long-hsuen şi Chang Ming-kai, *History of the Sino-Japanese war (1937–1945),* Chung Wu Publishers, Taipei, 1972, p. 203; NCDN, 14 august 1937.
17. DSBS, p. 9; NCDN, 14 august 1937.
18. Prusia, ajutată de alianţa schimbătoare cu puterile mai mici vorbitoare de limbă germană, a purtat cu succes trei războaie la mijlocul secolului al XIX-lea, împotriva Danemarcei (1864), Austriei (1866) şi Franţei (1870–1871). Deşi formarea Imperiului German în 1871 a fost rezultatul unor procese complexe, se poate spune că aceste

trei conflicte au contribuit la crearea sentimentului existenței unui țel comun printre germanii atât de divizați până atunci din punct de vedere politic. Cel puțin aceasta este interpretarea pe care, înainte de 1945, mulți germani educați au dat-o acelei perioade din istoria lor.

19. Bradford A. Lee, *Britain and the Sino-Japanese War, 1937–1939: A Study in the Dilemmas of British Decline*, Stanford University Press, Stanford , 1973, p. 35.
20. Geir Teitler et al., *A Dutch Spy in China: Reports on the First Phase of the Sino-Japanese War,* Brill, Leiden, 1999, p. 92.
21. Shi Shuo în BSK, Zhongguo wenshi cubanshe, Beijing, 1987, p. 102.
22. DSBS, p. 10.
23. Li Junsan, *Shanghai Nanjing baoweizhan* („Luptele defensive pentru Shanghai și Nanjing"), Maitian chubanshe, Taipei, 1997, p. 69.
24. Sun Yuanliang, *Yiwan guangnian zhong de yi shun* („O clipă dintr-un trilion de ani lumină"), Shiying chubanshe, Taipei, 2002, p. 211. Sun nu-și amintește corect data morții lui Huang. Vezi Zhongguo dier lishi dang'an guan (Arhivele Istorice Chineze), vol. I, p. 411.
25. Yuan Ying et al., *Koushu Songhu kangzhan* („O istorie orală a Bătăliei pentru Songhu [Shanghai]"), vol. I, Shanghai Songhu Kangzhan Jinianguan, Shanghai, 2007, p. 98.
26. Xiao Yiping et al., *Zhongguo kangri zhanzheng quanshi* („O istorie completă a războiului antijaponez al Chinei"), Sichuan renmin chubanshe, Chengdu, 2005, vol. II, p. 81.
27. Zhang Zhizhong, *Huiyilu* („Memorii"), Wenhua chubanshe, Beijing, 2007, p.76.
28. Claire Lee Chennault, *Way of a Fighter,* G.P. Putnam's Sons, New York, 1949, p. 42.
29. Feng Yuxiang (1882–1948), militar și lider politic chinez. Provenit dintr-o familie de militari care slujiseră în armata imperială, și-a început cariera de ofițer participând la Revoluția din 1911 care a dus la căderea imperiului. Implicarea sa în luptele purtate în anii 1920 i-a adus recunoșterea meritelor de strateg și notorietatea, precum

şi supranumele de „Generalul Creştin" pentru zelul manifestat în convertirea trupelor pe care la conducea la religia creştină protestantă. Intrat în Partidul Naţionalist Kuomintang (KMT) în 1926, a sprijinit Expediţia în Nord şi a devenit frate de sânge cu Chiang Kai-shek. Între 1928-1930 a deţinut funcţia de vice-prim-ministru al Republicii Chineze şi de ministru de război. Devenit în 1933 şef al Armatei Alianţei Populare antijaponeze, a rezistat incursiunilor intensificate ale acestora. Între 1935 şi 1945, Feng Yuxiang, susţinut de Kuomintang, a ocupat diferite poziţii în armata şi guvernul naţionalist. După a doua conflagraţie mondială a cochetat cu comuniştii, fără a intra însă în partidul acestora. A vizitat de mai multe ori SUA, dar şi URSS. A murit, în circumstanţe suspecte, în urma unui incendiu izbucnit pe un vas care îl ducea prin Marea Neagră în URSS (n. c.).

30. Jonathan Fenby, *Generalissimo: Chiang Kai-shek and the China He Lost*, Simon & Schuster, Londra, 2003, p. 103.
31. Feng Yuxiang, *Wo suo renshi de Jiang Jieshi* („Chiang Kai-shek aşa cum l-am cunoscut"), Jieyou chubanshe, Taipei, 2007, p. 75.
32. Ge Yunlong, „Feng Yuxiang churen disan zhanqu silingzhangguan jianwen" („O relatare a activităţii lui Feng Yuxiang în calitate de comandant al celei de-a Treia Zone de Război"), în BSK, p. 10.
33. Yang Ji, *Huzhan mihua* („Discuţii secrete despre Bătălia pentru Shanghai"), Liming shuju, 1938, pp. 37–38.
34. Feng Yuxiang, *op. cit.*, pp. 75–76.
35. Georges Spunt, *A Place in Time*, G.P. Putnam's Sons, New York, 1968, p. 354.
36. DSBS, p. 9; NCDN, 14 august 1937.
37. William Verhage, „The Bombing of Shanghai" în *Sigma Phi Epsilon Journal*, vol. 35 (1937), nr. 2, p. 110.
38. Rhodes Farmer, *Shanghai Harvest: A Diary of Three Years in the China War*, Museum Press, Londra, 1945, p. 42.
39. Shi Shuo în BSK, Zhongguo wenshi cubanshe, Beijing, 1987, p. 92
40. *Japanese Monograph* No. 166, p. 20.

41. Frank Oliver, *Special Undeclared War*, Jonathan Cape Ltd, Londra, 1939, p. 137.
42. Frances Rawlinson, *op. cit.*, p. 7.
43. Rhodes Farmer, *op. cit.*, pp. 45–46.
44. William Verhage, *op. cit.*, pp. 112–113. Descrierea scenei de pe Şoseaua Nanjing după explozie se bazează pe mai multe surse bibliografice, printre care: Percy Finch, *Shanghai and Beyond*, Charles Scribner's Sons, New York, 1953, pp. 255–256; Rhodes Farmer, *op. cit.*, pp. 44–49; Georges Spunt, *A Place in Time*, G. P. Putnam's Sons, New York, 1968, pp. 357–360; şi NCDN din 15 august 1937.
45. Percy Finch, *op. cit.*, pp. 255–256.
46. Georges Spunt, *op. cit.*, p. 360.
47. *Rapport sur la catastrophe du 14 Août 1937*, Anexa X4.
48. *Shanghai Sunday Times*, 15 august 1937.
49. John B. Powell, *My Twenty-Five Years in China*, Macmillan, New York, 1945, p. 301.
50. *Rapport sur la catastrophe du 14 Août 1937*, p. 5.
51. John B. Powell, *op. cit.*, p. 301.
52. Geir Teitler et al., *op. cit.*, pp. 93–95. Spionul olandez Henri Johan Diederick de Fremery a vizitat mai târziu zona din faţa Centrului de Distracţii. El mai fusese implicat în astfel de cercetări, iar acum voia să ştie ce anume cauzase moartea unui număr atât de mare de oameni. Rezultatul investigaţiei sale a fost că doar puţine victime pieriseră din cauza schijelor şi că majoritatea îşi pierduseră viaţa din cauza presiunii gazului. El a conchis, cu un profesionalism glacial, că: „se recomandă folosirea unor bombe cu pereţi groşi şi cu o încărcătură cât mai mare cu putinţă".
53. Rhodes Farmer, *op. cit.*, p. 47.
54. Harrison Forman, *Horizon Hunter*, Robert M. McBride & Co, New York, 1940, p. 199.
55. William Verhage, *op. cit.*, p. 114; Edwin O. Reischauer, *My Life between Japan and America*, Harper & Row Publishers, New York, 1986, p. 62.

56. Rhodes Farmer, *op. cit.*, p. 48.
57. Carroll Alcott, *My War with Japan*, Henry Holt and Company, New York, 1943, pp. 238–239.
58. *Rapport sur la catastrophe du 14 Août 1937*, p. 17.
59. Claire Lee Chennault, *op. cit.*, pp. 34–35.
60. *Ibidem*, p. 44.
61. *Ibidem*, pp. 44–45.
62. *Ibid.*, pp. 45–46.
63. *Ibid.*, p. 45.
64. John B. Powell, *op. cit.*, pp. 300–301.
65. George C. Bruce, *op. cit.*, pp. 17–18.
66. Fumimaro Konoe (scris şi Konoye în japoneză) (1891–1945), politician al Japoniei imperiale, provenit din vechiul clan Fujiwara, absolvent al Facultăţii de Drept al Universităţilor Imperiale din Tokyo şi Kyoto. Prinţul Konoe a intrat în politică în 1926, ca membru al Dietei. În 1937 a devenit prim-ministru şi a deţinut această funcţie de două ori (1937–1939 şi 1940–1941). Din 1939 a fost cooptat ca membru al Consiliului Privat din care a demisionat în 1940. A fost fondatorul şi liderul partidului Asociaţia de Asistenţă a Guvernului Imperial (1940–1945). Al doilea mandat de prim-ministru l-a deţinut până la intrarea Japoniei în cel de-al Doilea Război Mondial. După înfrângerea Japoniei a deţinut pentru scurt timp funcţia de ministru adjunct al afacerilor naţionale. Fiind declarat criminal de război de către trupele americane de ocupaţie, s-a sinucis prin otrăvire (n. c.).
67. John B. Powell, *op. cit.*, pp. 303–304; Geir Teitler et al., *op. cit.*, p. 96.
68. James William Morley, *The China Quagmire: Japan's Expansion on the Asian Continent 1933–1941*, Columbia University Press, New York, 1983, p. 454.
69. *Japanese Monograph* No. 166, pp. 17–18.
70. Mark R. Peattie, *Sunburst: The Rise of Japanese Naval Air Power 1909–1941*, Naval Institute Press, Annapolis, 2002, pp. 106–107.

71. Întâiul Grup Aerian Combinat cuprindea primele două grupe de bombardiere terestre ale marinei, Grupul aerian „Kisarazu" şi Grupul aerian „Kanoya".
72. Mark R. Peattie, *op. cit.*, pp. 104, 106.
73. Unii istorici au susţinut că Japonia a evitat să se refere la „incidentul din China" ca la un război, deoarece acest lucru ar fi pus capăt furnizării de către americani a materialelor vitale imperiului în baza *Acordului de neutralitate cu Statele Unite*, care interzicea relaţiile comerciale cu naţiunile beligerante. Însă implementarea *Acordului de Neutralitate* avea să afecteze China mult mai mult decât Japonia. Vezi Michael A. Barnhart, *Japan Prepares for Total War: The Search for Economic Security 1919–1941*, Cornell University Press, Ithaca, 1987, pp. 119–121.
74. Herbert P. Bix, *Hirohito and the Making of Modern Japan*, HarperCollins, New York, 2001, p. 323.
75. Matsui Iwane (1878–1948), general în armata imperială japoneză şi comandantul forţelor expediţionare trimise în China, în cel de-al Doilea Război Mondial. La sfârşitul celei de a doua conflagraţii mondiale a fost condamnat la moarte prin spânzurare pentru crime de război, de către Tribunalul Militar Internaţional pentru Orientul Îndepărtat, ca urmare a Masacrului din Nanjing, care a discreditat reputaţia armatei imperiale japoneze (n. c.).
76. Sun Iat-sen (Sun Zhongshan sau Sun Chung-Shan) (1866–1925), medic, om politic şi revoluţionar considerat a fi „tatăl Chinei moderne". Sun a avut un rol esenţial în detronarea dinastiei Qing în 1911, fiind primul preşedinte provizoriu al Republicii China, la a cărei fondare a participat, în 1912. Cofondator al partidului Kuomintang (KMT), Sun a jucat rolul de unificator al ţării în China post-imperială. După succesul revoluţiei chineze din anii 1911–1912, Sun a pierdut rapid controlul puterii. Doctrina politică iniţiată de el guvernează şi astăzi China (n. c.).
77. Hallett Abend, *My Life in China, 1926–1941*, Harcourt Brace, New York, 1943, p. 270.

78. Societate care propovăduia doctrina imperialistă niponă a existenței unei zone numite *Dai-tō-a Kyōeiken*, „Sfera de Co-prosperitate a Asiei de Est Mărite", care reprezenta, de fapt, zona pe care Japonia dorea să o introducă în imperiul său. Propaganda niponă afirma însă că armatele împăratului nu vor face altceva decât să elibereze popoarele din această regiune de opresorii colonialiști (cel mai folosit slogan fiind: „Asia pentru asiatici!"). Japonia a înființat chiar un Minister al Asiei de Est Mărite, care a funcționat între 1942-1945 și a organizat, în perioada 5-6 noiembrie 1943, o conferință internațională la care au participat reprezentanți ai statelor care ar fi susținut, chipurile, această doctrină: Japonia, statele marionetă chineze supuse Japoniei, Manchuko și Republica Chineză condusă de Guvernul Național Reorganizat, Burma, Cea de a Doua Republică Filipineză (alt stat marionetă creat de japonezi în timpul ocupației instituite de ei), Thailanda și India (aceasta din urmă doar ca observator) (n. red.).
79. Yamamoto Masahiro, *Nanjing: Anatomy of an Atrocity*, Praeger Publishers, Westport, 2000, pp. 40–41.
80. Yoshida Hiroshi, *Tenno no guntai to Nankin jiken*, Aoki shoten, Tokyo, 1998, p. 71.
81. Yamamoto Masahiro, *op. cit.*, p. 69.

Capitolul 3

Carne de tun împotriva armelor de oțel

1. Apud Jeff E. Long, „The Japanese Literati and 'the China Incident': Hayashi Fusai Reporting the Battle of Shanghai" în *Sino-Japanese Studies*, vol. 15, 2003, p. 36.
2. *Ibidem*, p. 36.
3. Rhodes Farmer, *Shanghai Harvest: A Diary of Three Years in the China War*, Museum Press, Londra, 1945, pp. 56–57.
4. *Ibidem*, p. 59.
5. Rhodes Farmer, *op. cit.*, pp. 57–58; Jeff E. Long, *op. cit.*, p. 32.
6. NCDN, 25 august 1937.

7. Guo Rugui et al., *Zhongguo Kangri Zhanzheng zhengmian zhanchang zuozhan ji* („Războiul de rezistență împotriva Japoniei. Trecere în revistă a bătăliilor de pe linia frontului"), Jiangsu renmin chubanshe, Nanjing, 2005, p. 534.
8. *Japanese Monograph No. 166*, p. 26.
9. *Riben haijun zai Zhongguo zuozhan* („Războiul naval Japonez în China"), Tianjin shi zhengxia bianyi weiyuanhui, Tianjin, 1991, p. 205.
10. Jiang Zhongzheng (Chiang Kai-shek) (editor), *Kangri zhanshi: Songhu huizhan* („Istoria războiului de rezistență împotriva Japoniei. Bătălia pentru Songhu [Shanghai]"), Guofangbu shizhengju, Taipei, 1962, vol. 3, pp. 267–268.
11. *Ibidem*, vol. III, pp. 267–268. Zhang Boting, șeful de stat-major al Diviziei 88, atribuie direct planul operațiunii consilierului german repartizat diviziei sale, fără însă a-i spune numele (Zhang Boting, pp. 135–136). Cu toate acestea, Hsin Ta-mo îl identifică pe consilierul german repartizat Diviziei 88 pe durata Bătăliei din Shanghai, ca fiind colonelul Hans Vetter (Hsin Ta-Mo, *A Review of German Military Advisors' Work in China*, lucrare prezentată în cadrul Conferinței cu tema „Chiang Kai-shek și China modernă" de la Taipei, din octombrie 1986, pp. 16, 23).
12. DSBS, p. 10.
13. Zhang Fakui, *Reminiscences of Fa-k'uei Chang: Oral History, 1970–1980*, Columbia University Libraries, Oral History Research Office, p. 457.
14. Jiang Zhongzheng (editor), *op. cit.*, p. 268.
15. Chen Yiding, „Yangshu Yunzaobin zhandou" („Bătălia din Yangshupu și Yunzaobin"), în BSK, p. 112.
16. Jiang Zhongzheng (editor), *op. cit.*, vol. III, p. 268.
17. DSBS, p. 10.
18. *Ibidem*, p. 10.
19. George C. Bruce, *Shanghai's Undeclared War*, Mercury Press, Shanghai, 1937, p. 15.
20. Zhang Fakui, *op. cit.*, p. 462.

21. Guo Rugui et al., *op. cit.*, pp. 535–536.
22. Chen Yiding, *op. cit.*, p. 112.
23. Zhang Fakui, *op. cit.*, p. 462.
24. Yuan Ying et al., *Koushu Songhu kangzhan* („O istorie orală a Bătăliei pentru Songhu [Shanghai]"), vol. I, Shanghai Songhu Kangzhan Jinianguan, Shanghai, 2007, vol. I, p. 123.
25. Hsi-huey Liang, *The Sino-German Connection*, Van Gorcum, Amsterdam, 1978, p. 93.
26. Confruntarea germanilor cu japonezii în luptă nu a fost fără precedent. Cele două naţiuni se mai ciocniseră într-o scurtă campanie din portul Qingdao din nord-estul Chinei în 1914.
27. Liang Hsi-huey, *Foreign Tributes to Chiang Kai-shek: The Case of Alexander von Falkenhausen*, lucrare prezentată în cadrul Conferinţei cu tema „Chiang Kai-shek şi China modernă" de la Taipei, din octombrie 1986, p. 12.
28. Abandonarea extrateritorialităţii însemna, de pildă, că toţi cetăţenii germani care comiteau infracţiuni în interiorul zonelor străine din Shanghai puteau fi aduşi în faţa judecătorului chinez.
29. Liang Hsi-huey, *Foreign Tributes to Chiang Kai-shek: The Case of Alexander von Falkenhausen*, lucrare prezentată în cadrul Conferinţei cu tema „Chiang Kai-shek şi China modernă" de la Taipei, din octombrie 1986, p. 10.
30. William Kirby, *Germany and Republican China*, Stanford University Press, Stanford, 1984, p. 151.
31. Johannes Friedrich von Seeckt (1866–1936), ofiţer german care i-a servit în calitate de şef de stat-major lui August von Mackensen în timpul Primul Război Mondial. În timpul Republicii de la Weimar a fost şef de personal al Reichswehr-ului (1919-1920) şi comandant suprem al armatei germane din 1920 până când a demisionat, în octombrie 1926. În această perioadă, s-a implicat în reorganizarea armatei germane. Când Seeckt a părăsit armata germană (1926) aceasta avea o doctrină operaţională clară, standardizată, care a influenţat foarte mult campaniile militare purtate de Wehrmacht în prima parte a celui de al Doilea Război Mondial. Membru al

parlamentului între 1930–1932 şi 1933–1935, Seeckt a călătorit de mai multe ori în China în calitate de consultant militar al lui Chiang Kai-shek în războiul său împotriva comuniştilor chinezi (n. c.).

32. E.G. Mohr, *Sino-German Relations in the Period of Chiang Kai-shek*, lucrare prezentată în cadrul Conferinţei cu tema „Chiang Kai-shek şi China modernă" de la Taipei, din octombrie 1986, p. 12.
33. Bernd Martin, „The Role of German Military Advisors on the Chinese Defense Efforts against the Japanese 1937–1938", în David Pong (editor), *Resisting Japan: Mobilizing for War in Modern China*, East-Bridge, Norwalk CT, 2008, p. 68.
34. E.G. Mohr, *op. cit.*, p. 12.
35. *Ibidem*, p. 13.
36. Hsi-huey Liang, *Foreign Tributes to Chiang Kai-shek: The Case of Alexander von Falkenhausen*, lucrare prezentată în cadrul Conferinţei cu tema „Chiang Kai-shek şi China modernă" de la Taipei, din octombrie 1986, p. 11.
37. *Ibidem*, p. 10.
38. E.G. Mohr, *op. cit.*, pp. 13–14.
39. *Ibidem*, p. 13.
40. *Ibidem*, p. 14.
41. Zhang Fakui, *op. cit.*, p. 477. Aversiunea pare să fi fost reciprocă. Activitatea unităţilor lui Zhang în regiunea Pudong este criticată în repetate rânduri în rapoartele post-acţiune scrise de ofiţerii germani după reîntoarcerea lor în ţară.
42. Hsi-huey Liang, *Foreign Tributes to Chiang Kai-shek: The Case of Alexander von Falkenhausen*, lucrare prezentată în cadrul Conferinţei cu tema „Chiang Kai-shek şi China modernă" de la Taipei, din octombrie 1986, p. 9.
43. *Ibidem*, p.11.
44. *Ibidem*, pp. 12–13.
45. *Ibidem*, p. 12. Dezamăgirea lui Falkenhausen faţă de reţinerea chineză de a pătrunde în zonele străine din Shanghai reiese clar din limbajul raportului întocmit pentru Înaltul Comandament German.

46. E.G. Mohr, *op. cit.*, p. 18.
47. NCDN, 19 august 1937.
48. NCDN, 15 august 1937.
49. NCDN, 24 august 1937.
50. George C. Bruce, *op. cit.*, p. 12.
51. *Ibidem*, p. 13.
52. „Raport Săptămânal de Informații Secrete", 23 august 1937, Oficiul de Război 5595/9/10.
53. George C. Bruce, *op. cit.*, p. 14.
54. NCDN, 19 august 1937.
55. *North China Herald*, 18 august 1937.
56. „Două femei au fost decapitate pentru trădare în Shanghai", știre Associated Press, 30 august 1937.
57. „Mulțimile din Shanghai îi ucid pe cei suspectați că ar fi otrăvit apa", știre Associated Press din 18 august, 1937.
58. NCDN, 18 august 1937.
59. *Ibidem.*
60. Geir Teitler et al., *A Dutch Spy in China: Reports on the First Phase of the Sino-Japanese War*, Brill, Leiden, 1999, p.98; George C. Bruce, *op. cit.*, pp. 16–17.
61. George C. Bruce, *op. cit.*, p. 19.
62. De exemplu, pe 8 septembrie, un proiectil a explodat în interiorul clădirii personalului chinez, rănind patru gardieni. NCDN, 9 septembrie 1937.
63. *Riben haijun zai Zhongguo zuozhan*, pp. 205–206.
64. Herbert P. Bix, *Hirohito and the Making of Modern Japan*, HarperCollins, New York, 2001, p. 324.
65. Nicholas Rowland Clifford, *Retreat from China: British Policy in the Far East 1937–1941*, University of Washington Press, Seattle, 1967, p. 23.
66. Chen Cheng (1897–1965), lider politic și militar chinez, unul dintre principalii comandanți ai Armatei Naționale Chineze în timpul celui de al Doilea Război Sino-Japonez și în timpul războiului civil

chinez. După ce s-a mutat în Taiwan, la sfârşitul războiului civil, a devenit guvernator al acestei provincii, deţinând, ulterior, funcţiile de vice-preşedinte şi de premier al Taiwanului. Măsurile liberale adoptate în timpul guvernării sale au făcut ca principiile comuniste să devină neatractive în această ţară (n. c.).

67. Guo Rugui et al., *op. cit.*, p. 536.
68. Chen Cheng, „Chen Cheng siren huiyi ziliao" („Amintirile personale ale lui Chen Cheng"), în *Minguo Dang'an*, 1987, nr. 1, pp. 14–15,
69. DSBS, p. 10.
70. Guo Rugui et al., *op. cit.*, p. 536.
71. Li Junsan, *Shanghai Nanjing baoweizhan* („Luptele defensive pentru Shanghai şi Nanjing"), Maitian chubanshe, Taipei, 1997, p. 75.
72. DSBS, p. 11.
73. Li Junsan, *op. cit.*, p. 75.
74. Zhang Fakui, *op. cit.*, p. 461.
75. Song Xilian, „Xuezhan Songhu" („Sângeroasa bătălie de la Songhu [Shanghai]") în BSK, p. 172.
76. Chen Yiding, *op. cit.*, p. 112.
77. DSBS, p. 11.
78. *Riben haijun zai Zhongguo zuozhan*, p. 205.
79. Guo Rugui et al., *op. cit.*, pp. 536–538.
80. DSBS, p. 13. Nu este o coincidenţă faptul că autorul raportului german, Robert Borchardt, era specialist în tancuri, unul dintre cei instruiţi de Reichswehr.
81. Zhang Zhizhong, *Huiyilu* („Memorii"), Wenhua chubanshe, Beijing, 2007, p. 78.
82. Wu Yujun, „Junmin cheng yiti" („Armata şi oamenii au devenit una") în BSK, p. 199.
83. Fang Jing, „Hogjiang, Baoshan, Yuepu, Guangfu, Xuezhanji" („O descriere a bătăliilor sângeroase purtate în Hongjiang, Baoshan, Yuepu şi Guangfu"), în BSK, p. 186.
84. Această expresie („There's a *brave little berry-brown man* / At the opposite side of the earth") a fost creată de către scriitoarea canadiană

Emily Pauline Johnson (1861-1913) în poemul *The Man in Chrysanthemum Land*, scris la sfârşitul Războiului Ruso-Japonez.

85. Haldore Hanson, *Humane Endeavour: The Story of the China War*, Farrar & Rinehart, New York, 1939, p. 120.
86. Carroll Alcott, *My War with Japan*, Henry Holt and Company, New York, 1943, pp. 228–229.
87. Haldore Hanson, *op. cit.*, p. 120.
88. John Goette, *Japan Fights for Asia*, Harcourt, Brace and Co., New York, 1943, p. 39.
89. *Handbook on Japanese Military Forces*, Departamentul de Război, Washington, 1944, p. 9.
90. Frank Dorn, *The Sino-Japanese War 1937–1941: From Marco Polo Bridge to Pearl Harbor*, Macmillan, New York, 1974, p. 9.
91. Haldore Hanson, *op. cit.*, p. 119.
92. *Ibidem*, p. 120.
93. *Ibid.*
94. John B. Powell, *My Twenty-Five Years in China*, Macmillan, New York, 1945, p. 308.
95. George C. Bruce, *op. cit.*, p. 16.
96. *Japanese Monograph No. 166*, p. 30.
97. Această practică nu a fost abolită până la începutul lunii octombrie.
98. *Japanese Monograph No. 166*, p. 30. 203 (Meter Hill. „Dealul de 203 metri") este un deal din apropierea oraşului Dalian (cunoscut în istorie şi drept Port Arthur) şi a fost locul uneia dintre cele mai sângeroase bătălii purtate în timpul asediului Portului Arthur din Războiul Ruso-Japonez (8 februarie 1904–5 septembrie 1905).
99. Oficiul de Război, 5867/9/20.
100. Fang Jing, „Hongjiang, Baoshan, Yuepu, Guangfu xuezhanji" („O descriere a bătăliilor sângeroase purtate în Hongjiang, Baoshan, Yuepu şi Guangfu"), în BSK, p. 186.
101. De fapt, avioanele chineze au fost observate deasupra Shanghaiului până în octombrie.

102. Fang Zhendong, „Yi cun heshan, yi cun xue", documentar difuzat de postul de televiziune taiwanez CTS în 1995 şi 1996.
103. DSBS, p. 10.
104. George C. Bruce, *op. cit.*, p.15.
105. *North China Herald*, 1 septembrie 1937.
106. DSBS, pp. 11-12.
107. Guo Rugui et al., *op. cit.*, p.536.
108. DSBS, p. 12.
109. Detaşamentul „Amaya", denumit astfel după comandantul său, Amaya Shinjiro, consta din Regimentul 12 al Diviziei 11, întărit cu un batalion de artilerie (vezi Guo Rugui et al., *op. cit.*, p. 544).
110. *Riben haijun zai Zhongguo zuozhan*, p. 228.
111. Relatarea se bazează pe *Nanjing datusha shiliaoji* („Colecţia de înregistrări istorice cu privire la Masacrul de la Nanjing"), citată în prezenta ca NDS, Jiangsu renmin chubanshe, Nanjing, 2005, vol. 60, pp. 116-119.
112. Oficiul de Război, 5595/9/10.
113. Contele Alfred von Schlieffen (1833-1913), feldmareşal german, şeful Marelui Stat-Major al armatei imperiale germane între 1891–1906. De numele lui se leagă un celebru plan de război, finalizat din 1905, care avea drept scop înfrângerea Franţei pe Frontul de Vest pentru ca, ulterior, Germania să-şi poată utiliza toate forţele pe Frontul de Est împotriva Imperiului Ţarist (n. c.).
114. Bătălia de la Cannae (2 august 216 î.Hr.) s-a desfăşurat în apropierea oraşului Cannae din Apulia (sud-estul Italiei) şi a fost una dintre cele mai importante confruntări din timpul celui de al Doilea Război Punic (218–201 î Hr.). Armata cartagineză condusă de Hannibal a distrus armata romană, superioară numeric, condusă de cei doi consuli Lucius Aemilius Paullus şi Gaius Terentius Varro. Bătălia este studiată şi în prezent în şcolile de profil ca model de tactică (n. c.).
115. Aleksandr Ya. Kalyagin, *Along Alien Roads*, Columbia University Press, New York, 1983, pp. 103-104.
116. Apud George C. Bruce, *op. cit.*, p. 18.

Capitolul 4

Banzai! Banzai! Banzai!

1. *Banzai*, strigăt de luptă japonez, prescurtare a urării *Tenno Heika Banzai*, „Trăiască împăratul!" (n. c.).
2. Prezentarea mişcărilor lui Matsui de pe 23 august şi din zilele precedente se bazează în principal pe jurnalul său de război, publicat în traducere chineză în NDS, vol. 8, pp. 20–199. Informaţiile care conţin date specifice privind debarcarea se găsesc la pp. 29–32.
3. Nagumo, născut în 1887, a devenit mai târziu unul dintre actoriicheie atât în atacul de la Pearl Harbor, cât şi în bătălia de la Midway. El s-a sinucis prin împuşcare în ultima etapă a bătăliei pentru Saipan în iulie 1944.
4. NDS, vol. 8, p. 30.
5. „Imagini de pe o navă de război", NCDN, 24 august 1937, conţine o descriere vie a debarcării.
6. „Imagini de pe o navă de război," NCDN, 24 august 1937. Spionul olandez de Fremery întrebuinţează aceleaşi informaţii din ziar într-una dintre depeşele sale, dar presupune, în mod eronat, că aceasta ar fi o descriere a debarcării în paralel la Chuanshakou (apud Geir Teitler et al., *A Dutch Spy in China: Reports on the First Phase of the Sino-Japanese War*, Brill, Leiden, 1999, p. 103).
7. Guo Rugui et al., *Zhongguo Kangri Zhanzheng zhengmian zhanchang zuozhan ji* („Războiul de rezistenţă împotriva Japoniei. Trecere în revistă a bătăliilor de pe linia frontului"), Jiangsu renmin chubanshe, Nanjing, 2005, p. 538; *Shina jihen rikugun sakusen, I, Showa jusan nen ichi gatsu made* (*Istoria militară oficială*, vol. 86, „Operaţiunile armatei în timpul incidentului din China. Partea I: până în ianuarie 1938") Asagumo shimbunsha, Tokyo, 1975, p. 277.
8. Zhang Zhizhong, *Huiyilu* („Memorii"), Wenhua chubanshe, Beijing, 2007, p. 79.
9. Mai exact, zona dintre Baoshan şi Luodian.
10. Zhang Zhizhong, *op. cit.*, pp. 79–80.

11. Li Guanru, *Tumu dizhu: Guojun dishiba jun zhanshi* („Putere neîmblânzită. Istoria războiului purtat de Grupul de Armate 18"), Zhibingtang chubanshe, Taipei, 2012, p. 74; Zhang Zhizhong, *op. cit.*, p. 79; Zhongguo dier lishi dang'an guan (Arhivele Istorice Chineze), p. 419.
12. Geir Teitler et al., *op. cit.*, p. 104; Zhang Zhizhong, *op. cit.*, p. 80.
13. Qin Xiaoyi (editor), *Zhonghua Minguo zhongyao shiliao chubian—Duiri Kangzhan shiqi* („O compilație preliminară a documentelor istorice importante pentru Republica Chineză [Taiwan] - perioada războiului împotriva Japoniei"), Zhongguo Guomindang zhongyangweiyuanhui dangshiweiyuanhui, Taipei, 1981, vol. 2, p. 181.
14. Li Guanru, *op. cit.*, pp. 74–75.
15. Yan Kaiyun et al., „Zhanghuabang, Baiziqiao zhadou" („Bătălia purtată pentru cucerirea lui Zhanghuabang și a Podului Celor Opt Ideograme"), în BSK, pp. 203–204; Yuan Ying et al., *Koushu Songhu kangzhan* („O istorie orală a Bătăliei pentru Songhu [Shanghai]"), vol. I, Shanghai Songhu Kangzhan Jinianguan, Shanghai, 2007, vol. I, pp. 141–148.
16. Yan Kaiyun et al., *op. cit.*, p. 204; Yuan Ying et al., *op. cit.*, p. 144.
17. Batalionul de Infanterie Lehr a fost un batalion de instrucție înființat în 1819 în armata prusacă (*lehr* înseamnă chiar „a învăța") (n. c.).
18. F.F. Liu, *A Military History of Modern China, 1924-1949*, Princeton University Press, Princeton, 1956, pp. 91-94. Practica înființării unităților Lehr datează cel puțin de la începutul secolului al XIX-lea, când a apărut în Germania. Vezi Wilhelm Siegert, *Geschichte des Lehr Infanterie Bataillons 1820 bis 1896. Mit einem Nachtrag, die Jahre 1897–1906 umfassend von Armin Witthauer*, E.S. Mittler und Sohn, Berlin, 1912; David Askew, „Defending Nanjing: An Examination of the Capital Garrison Forces" în *Studii Sino-Japoneze*, vol. 15, 2003, p. 151; și Zhang Ruide, *1937 nian de guojun*, Academia Sinica, Taipei, 2005, p. 19.
19. Yan Kaiyun et al., *op. cit.*, p. 204.
20. Apud Yuan Ying et al., *op. cit.*, vol. I, p. 144.

21. *Ibidem*, vol. I, pp. 144-145.
22. *Ibid.*, vol. I, p. 145.
23. Yan Kaiyun et al., *op. cit.*, p. 204.
24. *Ibidem*, p. 205.
25. *Ibid.*, pp. 205-206.
26. Ge Yunlong, „Feng Yuxiang churen disan zhanqu silingzhangguan jianwen" („O relatare a activității lui Feng Yuxiang în calitate de comandant al celei de-a Treia Zone de Război"), în BSK, p. 10.
27. Chen Cheng, „Chen Cheng siren huiyi ziliao" („Amintirile personale ale lui Chen Cheng") în *Minguo Dang'an*, 1987, nr. 1, 1987, p. 14.
28. Cao Jianlang, *Zhongguo Guomingdangjun jianshi* („O scurtă istorie a Armatei Naționaliste Chineze"), Jiefangjun chubanshe, Beijing, 2009, p. 565.
29. Zhang Zhizhong, *op. cit.*, p. 82.
30. DSBS, p. 15.
31. Guo Rugui et al., *op. cit.*, p.539.
32. DSBS, p. 16.
33. Harrison Forman, *Horizon Hunter*, Robert M. McBride & Co, New York, 1940, p. 208.
34. DSBS, p. 16.
35. *Ibidem*.
36. Qin Xiaoyi (editor), *op. cit.*, p. 82.
37. Xue Zhaguang, „Xuezhan Luodian" („Sângeroasa bătălie pentru Luodian") în BSK, p. 239.
38. NCDN, 4 septembrie 1937.
39. NCDN, 27 august 1937.
40. DSBS, p. 17.
41. Honda Katsuichi, *The Nanjing Massacre: A Japanese Journalist Confronts Japan's National Shame*, M.E. Sharpe, Armonk, 1999, pp. 32-36.
42. NDS, vol. 8, p. 32.
43. NDS, vol. 8, p. 33.
44. NDS, vol. 8, p. 32.
45. NDS, vol. 8, pp. 33, 36.

46. NDS, vol. 61, p. 503
47. Honda Katsuichi, *op. cit.*, p. 30.
48. Printre navele japoneze sosite în Shanghai la sfârşitul lunii august s-a aflat şi hidroavionul *Kamoi*, construit în New Jersey, la Şantierul Naval New York, în 1922. Vezi *Riben haijun zai Zhongguo zuozhan*, pp. 238-239.
49. NDS, vol. 8, pp. 36, 38; Guo Rugui et al., *op. cit.*, p. 542.
50. Mai târziu în timpul războiului, un consilier rus, Aleksandr Kaliaghin, a văzut cu ochii săi cum legăturile personale pot decide în mod direct viaţa şi moartea. După un raid aerian pe deasupra cartierului general chinez, un general a fost scos din moloz, când un ofiţer superior al batalionului de gardă şi-a făcut apariţia şi şi-a dat seama că acesta făcea parte dintr-o facţiune diferită. „Nu e unul dintre-ai noştri. Îngropaţi-l", a spus ofiţerul. Observatorul rus a reuşit să-l salveze pe general. Vezi Dick Wilson, *When Tigers Fight: The Story of the Sino-Japanese War 1937–1945*, The Viking Press, New York, 1982, p. 10.
51. Relatarea se bazează pe spusele lui Guo Rugui, *Guo Rugui huiyilu* („Memoriile lui Guo Rugui"), Zhonggongdang zhubanshe, Beijing, 2009, pp. 76-78.
52. Liu Jingchi, „Songhu Jingbei Silingbu jianwen" („Relatarea comandantului Garnizoanei Songhu [Shanghai]"), BSK, p. 45.
53. DSBS, p. 18.
54. Xiong Xinmin, „Yangpushu yu Jiangwan kangzhan", („Războiul de rezistenţă din Yangpushu şi Jiangwan"), în BSK, p. 181.
55. Zhang Fakui, *Reminiscences of Fa-k'uei Chang: Oral History, 1970–1980*, Columbia University Libraries, Oral History Research Office, p. 463.
56. *Ibidem*, p. 464.
57. *Ibid.*, p. 466.
58. *Sampan*, tip de ambarcaţiune de lemn cu fundul relativ plat specific chinezească. Unele pot avea la bord un adăpost, fiind folosite ca locuinţe (n. red.).

59. Zhang Fakui, *op. cit.*, p. 464.
60. *Ibidem*, p. 464.
61. Geir Teitler et al., *op. cit.*, pp. 96-97.
62. Edgar Snow, *The Battle for Asia*, The World Publishing Company, Cleveland, 1941, p. 47.
63. Liliane Willens, *Stateless in Shanghai*, Earnshaw Books, Hong Kong, 2010, p. 101.
64. NCDN, 23 august 1937.
65. *Shijie hongwanzihui* în limba chineză este denumirea unei societăți de caritate înființate în 1922 după modelul Crucii Roșii. Zvastica adoptată ca semn distinctiv este un vechi simbol hinduist (unde îl reprezintă pe Dumnezeu, Brahman, și energia sa) și budist (unde constituie o reprezentare grafică a eternității), care nu a căpătat niciodată în Asia valențele malefice pe care i le-au atribuit naziștii în imaginarul occidental (n. red.).
66. NCDN, 23 august 1937; George C. Bruce, *Shanghai's Undeclared War*, Mercury Press, Shanghai, 1937, pp. 19-20.
67. George C. Bruce, *op. cit.*, pp. 22-23. Knatchbull-Hugessen devenea invalid mai târziu, în Marea Britanie. A murit în 1971.
68. *Ibidem*, p. 24.
69. *China Weekly Review*, 4 septembrie 1937, p. 7.
70. John W. Garver, *Chinese-Soviet Relations 1937-1945: The Diplomacy of Chinese Nationalism*, Oxford University Press, New York, 1988, pp. 20-21.
71. Observația a fost făcută într-o conversație cu însărcinatul american cu afaceri Loy Henderson; *Foreign relations of the United States, Diplomatic papers, 1937, in Five Volumes, Vol. III, The Far East*, U.S. Government Printing Office, Washington DC, 1954, pp. 498-499.
72. Jiang Zhongzheng (Chiang Kai-shek), *Kunmian ji* („Antologia încurajării în mijlocul dificultăților"), Guoshiguan, Taipei, 2011, p. 569.
73. Wang Shijie, *Wang Shijie riji* („Jurnalul lui Wang Shijie"), Zhongyang yanjiuyuan jiandaishi yanjiusuo, Taipei, 1992, p. 97.
74. John W. Garver, *op. cit.*, p. 21.

75. Dmitri Vasilievici Bogomolov (1890-1937), diplomat sovietic. A fost cooptat în 1920 pentru a lucra în cadrul Comisariatului Afacerilor Externe. Între 1920-1922 a fost șeful Biroului de Informare al Comisariatului Poporului al RSFSR, ulterior deținând calitatea de șef al departamentului de presă al Comisariatului Poporului din Ucraina. Între 1922-1933 a deținut mai multe funcții diplomatice în Austria, Germania, Polonia și Marea Britanie. În 1933 a fost numit ambasador în China. În 1937, în timpul Marii Terori staliniste a fost rechemat la Moscova, fiind arestat, condamnat la moarte și executat. A fost reabilitat postum (n. c.).
76. *Foreign Relations of the United States, Diplomatic papers, 1937, in Five Volumes, Vol. III, The Far East*, p. 827.
77. Jiang Zhongzheng, *Kunmian ji*, ed. cit., p. 578.
78. Sun Youli, *China and the Origins of the Pacific War*, St Martin's Press, New York, 1993, p. 90.
79. Acest punct de vedere al lui Chiang care motivează rămânerea în Shanghai nu este universal acceptat. Vezi Jay Taylor, *The Generalissimo: Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China*, Belknap, Cambridge, 2009, pp. 147–148. Este de remarcat însă că, un an mai târziu, Chiang a încercat o strategie similară, când a vrut să atragă Japonia să lupte în sudul Chinei, aparent din dorința de a-i implica pe britanicii din Hong Kong în ostilități. Vezi Franco David Macri, *Clash of Empires in South China: The Allied Nations' Proxy War with Japan, 1935–1941*, University of Kansas Press, Lawrence, 2012, p. 53.
80. Li Tsung-jen et al., *The Memoirs of Li Tsung-jen*, Westview Press, Boulder, 1979, p. 329.
81. Guo Rugui et al., *op. cit.*, pp. 543–544.
82. NDS, vol. 8, p. 36.
83. Detașamentul „Asama", denumit astfel după comandantul său, Asama Yoshio, consta din cele două batalioane ale Regimentului 43 din Divizia 11, întărite de o companie de artilerie de munte. Vezi *Shina jihen rikugun sakusen, I, Showa jusan nen ichi gatsu made*

(*Istoria militară oficială*, vol. 86, „Operațiunile armatei în timpul incidentului din China. Partea I: până în ianuarie 1938"), p. 277.

84. NDS, vol. 8, p. 37.
85. Zhang Zhizhong, *op. cit.*, p. 81.
86. NDS, vol. 8, p. 40; *Shina jihen rikugun sakusen, I, Showa jusan nen ichi gatsu made*, pp. 277–278.
87. NDS, vol. 8, p. 41.
88. *China Weekly Review*, 11 septembrie 1937, p. 30.
89. NDS, vol. 8, p. 41.
90. NDS, vol. 8, p. 42.
91. Zhang Zhizhong, *op. cit.*, p. 81.
92. Guo Rugui et al., *op. cit.*, p. 543.
93. NDS, vol. 8, pp. 42, 44.
94. Prezentarea bătăliei de la Baoshan se bazează pe Li Guanru, *op. cit.*, pp. 89–91.
95. NCDN, 10 septembrie 1937.
96. Guo Rugui et al., *op. cit.*, p. 544.
97. *Japanese Monograph No. 166*, p. 57.
98. DSBS, p. 20.
99. *Japanese Monograph No. 166*, p. 67.
100. Detașamentul „Shigeto", condus de Shigeto Chiaki, consta din cinci batalioane și o companie de artilerie de munte. Vezi *Shina jihen rikugun sakusen, I Showa jusan nen ichi gatsu made*, pp. 278–279.
101. *Shina jihen rikugun sakusen, I, Showa jusan nen ichi gatsu made*, p. 279.
102. Fang Jing, „Hongjiang, Baoshan, Yuepu, Guangfu xuezhanji" („O descriere a bătăliilor sângeroase purtate în Hongjiang, Baoshan, Yuepu și Guangfu"), în BSK, p. 187.
103. Guo Rugui, *op. cit.*, p. 78.
104. DSBS, p. 42. Raportul elaborat de primii consilieri pentru Înaltul Comandament German din 1939, conține o anexă cu amintirile personale ale unui ofițer german al cărui nume nu este citat, pp. 42–46. Ofițerul, deși nu a fost identificat, este mai mult ca sigur Newiger.

Spre exemplu, ofițerul anonim descrie la p. 43 cum a fost mutat la Înaltul Comandament Chinez la sfârșitul lunii octombrie, însoțit de locotenentul Klaus von Schmeling, ceea ce corespunde cu mutarea lui Newiger în acel moment. O altă dovadă din raport care demonstrează că Newiger era consilierul-șef al Înaltului Comandament Chinez de la sfârșitul lunii octombrie se găsește la pp. 48 și 51. Vezi de asemenea Bernd Martin, „The Role of German Military Advisors on the Chinese Defense Efforts against the Japanese 1937–1938" în David Pong (editor), *Resisting Japan: Mobilizing for War in Modern China*, East-Bridge, Norwalk CT, 2008, p. 76.

105. DSBS, p. 43.
106. Hsin Ta-mo, *A Review of German Military Advisors' Work in China*, lucrare prezentată în cadrul Conferinței cu tema „Chiang Kai-shek și China modernă" de la Taipei, din octombrie 1986, p. 24.
107. DSBS, p. 42.
108. DSBS, p. 42.
109. Zhang Fakui, *op. cit.*, p. 507.
110. DSBS, p. 42.
111. *Der Spiegel*, 11 mai 1970.
112. Bryan Mark Rigg, *Hitler's Jewish Soldiers: The Untold Story of Nazi Racial Laws and Men of Jewish Descent in the German Military*, University Press of Kansas, Lawrence, 2004, pp. 83–84, 358–359.
113. *Ibidem*, p. 314.
114. *Ibid.*, p. 359.
115. Povestea experienței lui Lu Chuanyong în timpul Bătăliei pentru Shanghai se bazează pe descrierea făcută în Yuan Ying et al., *op. cit.*, pp. 153–158.
116. A XVIII-a Sesiune a Ligii Națiunilor a început pe 13 septembrie.
117. Guo Rugui et al., *op. cit.*, pp. 544–545.
118. Qiu Weida, „Diwushiyishi Luodian fangyuzhan" („Lupta pentru apărarea Luodian a Diviziei 51") în BSK, pp. 258–259.
119. „Vigil of Fear Told in Soldier's Diary", știre Associated Press, 3 octombrie 1937.

Capitolul 5

„Râuri de sânge"

1. Descrierea vizitei lui Tiltman pe linia frontului a fost publicată în NCDN pe 12 septembrie 1937.
2. Referire probabilă la un citat celebru din Cartea a VI-a a *Eneidei* lui Virgiliu, în care Sibila din Cumae face o profeție despre soarta viitoare a statului pe care îl vor înființa urmașii lui Dardanus, descriind „războaie, năprasnice războaie, și Tibrul în spume rostogolind *valuri de sânge*" (traducere de Eugen Lovinescu). În limba engleză, fragmentul subliniat se traduce adesea prin *streams of blood* sau *rivers of blood* („râuri de sânge") (n. red.).
3. Wang Shijie (Wang Jieshi), *Wang Shijie riji* („Jurnalul lui Wang Shijie"), Zhongyang yanjiuyuan jiandaishi yanjiusuo, Taipei, 1992, p. 100.
4. Detașamentul „Amaya" a fost întărit pentru acest asalt de Detașamentul „Asama" al Diviziei 11, care coborâse în urmă cu câteva zile pe malul fluviului Yangtze și ocupase fortăreața Shizilin. Vezi *Shina jihen rikugun sakusen, I, Showa jusan nen ichi gatsu made* (*Istoria militară oficială*, vol. 86, „Operațiunile armatei în timpul incidentului din China. Partea I: până în ianuarie 1938") Asagumo shimbunsha, Tokyo, 1975, p. 278.
5. DSBS, p. 19.
6. DSBS, p. 19; Geir Teitler et al., *A Dutch Spy in China: Reports on the First Phase of the Sino-Japanese War,* Brill, Leiden, 1999, p. 109.
7. Geir Teitler et al., *op. cit.*, pp. 111–112.
8. Shi Shuo, BSK, Zhongguo wenshi cubanshe, Beijing, 1987, p. 96.
9. Gu Zhutong (1893–1987), militar și om politic chinez. A participat la Revoluția din 1911 și a devenit membru al Partidului Național din 1912. A absolvit Academia Militară de la Baoding. A avansat relativ ușor în ierarhie, promovând de la funcția de instructor al Academiei de la Whampoa, la aceea de comandant al garnizoanei din Nanjing, capitala țării (1931). General din 1935, va fi numit,

în urma izbucnirii celui de al Doilea Război Sino-Japonez, comandant șef al celei de a Treia Zone de Război. Comandant șef al armatei naționaliste (1946), se va retrage în Taiwan după victoria comuniștilor, fiind numit ministru al apărării (1950). Peste patru ani, Gu Zhutong va fi înaintat la gradul de general cu patru stele. În 1956, Gu a fost numit în funcția de secretar-general al Consiliului de Apărare a Țării, iar în 1967 a fost promovat în funcția de șef-adjunct al Comitetului Consultativ Strategic. Ultima funcție obținută, înainte de moarte, va fi aceea de consilier al lui Chiang Kai-shek (1972) (n. c.).

10. DSBS, pp. 19–20.
11. Jiang Zhongzheng, *Kunmian ji*, Academia Historica, Taipei, 2011, vol. 2, p. 574.
12. Hsu Long-hsuen și Chang Ming-kai, *History of the Sino-Japanese war (1937–1945)*, Chung Wu Publishers, Taipei, 1972, pp. 206-207.
13. Zhang Zhizhong, *Huiyilu* („Memorii"), Wenhua chubanshe, Beijing, 2007, p. 83; DSBS, p. 20.
14. NCDN, 14 septembrie 1937.
15. Linia Maginot, sistem de fortificații din beton și obstacole antitanc, dotat cu artilerie grea, cazemate, mitraliere etc. care poartă numele ministrului francez al apărării André Maginot și a fost construit între 1920-1930 de-a lungul granitei Franței cu Germania, fiind o măsură de prevedere în eventualitatea unui atac german (n. c.).
16. Teitler et al., *op. cit.*, p. 132.
17. DSBS, p. 20.
18. NDS, vol. 8, p. 56.
19. NDS, vol. 8, p. 55.
20. NDS, vol. 8, pp. 56–57.
21. Numărul victimelor a fost declarat de Nishimura Toshio, un ofițer japonez trimis de Tokyo să inspecteze frontul din Shanghai. Vezi Dai Feng et al., *1937 Zhongri Songhu zhanyi* („Bătălia Sino-Japoneză pentru Songhu [Shanghai] din 1937"), Zhimingtang, Taipei, 2011,

pp. 70–71. În acel moment, Matsui avea cifre ceva mai mici pentru victime. Vezi NDS, vol. 8, p. 50.

22. Dai Feng et. al., *op. cit.*, pp. 70-71; James William Morley, *The China Quagmire: Japan's Expansion on the Asian Continent 1933–1941*, Columbia University Press, New York, 1983, p. 267.
23. Ishiwara Kanji (1889–1949), general în armata imperială japoneză în al Doilea Război Mondial, care a purtat, împreună cu Itagaki Seishirō, răspunderea pentru Incidentul Mukden, care a dus la ocuparea Manciuriei în 1931. A deținut între 1935-1937 funcția de șef de operațiuni în cadrul statului-major al armatei imperiale japoneze. General-maior din 1937, a fost retrimis in Manciuria având calitatea de vice-comandant al armatei japoneze din Kwantung. Intrând în conflict cu generalul Tojo, prim-ministrul Japoniei din octombrie 1941, Ishiwara va fi pensionat (n. c.).
24. James William Morley, *op. cit.*, p. 275.
25. Dai Feng et. al., *op. cit.*, p. 72.
26. Herbert P. Bix, *Hirohito and the Making of Modern Japan*, HarperCollins, New York, 2001, p. 325; *Shina jihen rikugun sakusen, I, Showa jusan nen ichi gatsu made*, pp. 278–279.
27. Herbert P. Bix, *op. cit.*, p. 325.
28. *Ibidem.*
29. Dai Feng et. al., *op. cit.*, p. 71.
30. Yuan Ying et al., *Koushu Songhu kangzhan* („O istorie orală a Bătăliei pentru Songhu [Shanghai]"), Shanghai Songhu Kangzhan Jinianguan, Shanghai, 2007, vol. 2, pp. 46–47.
31. *Ibidem*, vol. 2, pp. 47–48. Mai târziu în timpul campaniei, unitatea lui Wu a fost retrasă spre sud și a luat parte la alte bătălii pentru apărarea Shanghaiului. El a fost grav rănit la ambele picioare în timpul retragerii din oraș, în luna noiembrie.
32. DSBS, pp. 22–23.
33. DSBS, p. 23, NCDN, 16 septembrie 1937.
34. DSBS, p. 23.

35. *Shina jihen rikugun sakusen, I, Showa jusan nen ichi gatsu made*, p. 279.
36. NCDN, 18 septembrie 1937.
37. NCDN, 12 septembrie 1937.
38. Yamamoto Masahiro, *Nanjing: Anatomy of an Atrocity*, Praeger Publishers, Westport, 2000, p. 42.
39. „Admiration for Chinese Troops", ştire Reuters, 14 septembrie 1937.
40. Rhodes Farmer, *Shanghai Harvest: A Diary of Three Years in the China War*, Museum Press, Londra, 1945, p. 88.
41. Edgar Snow, *The Battle for Asia*, The World Publishing Company, Cleveland, 1941, p. 51.
42. *Ibidem*, p. 50.
43. Evan F. Carlson, *Evan F. Carlson on China at war, 1937-194*, Foreign Languages Press, Beijing, 2003, pp. 17–18.
44. Carroll Alcott, *My War with Japan*, Henry Holt and Company, New York, 1943, p. 159.
45. *China Weekly Review*, 18 septembrie 1937, p. 35.
46. Lily Abegg, *Chinas Erneuerung: Der Raum als Waffe*, Societäts-Verlag, Frankfurt pe Main, 1940, pp. 160–161.
47. *Ibidem*, p. 161.
48. George C. Bruce, *Shanghai's Undeclared War*, Mercury Press, Shanghai, 1937, p. 14
49. *China Weekly Review*, 18 septembrie 1937, p. 35.
50. Relatarea raidului din 18 septembrie apud Gong Yeti, *Kangzhan feixing riji* („Un jurnal de zbor din Războiul de rezistenţă"), Changjiang wenyi chubanshe, Wuhan, 2011, pp. 175–179.
51. NCDN, 19 septembrie 1937.
52. *Ibidem*.
53. *Japanese Monograph No.166*, p. 81.
54. *Ibidem*, pp. 83–87.
55. *Ibid.*, pp. 88–90.
56. Gong Yeti, *op. cit.*, pp. 179–183.

57. *Ibidem*, p. 183.
58. Shen Zui, *Juntong neimu* („Povestea secretă a Biroului de Statistica Militară"), Xinrui chubanshe, Taipei, 1994, pp. 69–70.
59. De fapt, Dai Li a fost o personalitate complexă și a reprezentat lucruri diferite pentru persoane diferite. Vezi Frederic E. Wakeman, *Spymaster: Dai Li and the Chinese Secret Service*, University of California Press, Berkeley, 2003, pp. 1–11.
60. Shen Zui, *op. cit.*, p. 70. Singura rețea de spionaj eficientă a Chinei în Shanghai încetase să mai existe. În ultimele două luni de campanie, chinezii nu au dispus de informații secrete sistematice cu privire la situația din tabăra inamică.
61. Jiang Zhongzheng, *op. cit.*, p. 577.
62. Zhongguo dier lishi dang'an guan (Arhivele Istorice Chineze), vol. I, p. 387.
63. Dai Feng et. al., *op. cit.*, p. 76.
64. *Ibidem*, pp. 76–77. Vezi de asemenea Gregor Benton, *New Fourth Army: Communist Resistance along the Yangtze and the Huai 1938–1941*, University of California Press, Berkeley, 1999, p. 116.
65. Zhu Shaoliang (sau Chu Shao-liang) (1891-1963), general în Armata Națională Revoluționară a Republicii Populare Chineze. În 1935 Chiang Kai-shek l-a numit comandant-șef al Armatei a 3-a care avea drept scop exterminarea liderilor comuniști. Pentru a-i captura, Zhu Shaoliang a fost primul militar care a oferit recompense oricui ar fi ajutat la capturarea fruntașilor Partidului Comunist Chinez. Cu toate acestea, după venirea comuniștilor la putere (octombrie 1949), Zhu Shaoliang va fi cooptat în conducerea armatei noului regim. După un stagiu de pregătire la Academia Frunze din URSS, va servi drept consilier de imagine pe lângă biroul președintelui republicii comuniste (n. c.).
66. Jiang Zhongzheng, *op. cit.*, p. 575.
67. DSBS, p. 24.
68. Li Junsan, *Shanghai Nanjing baoweizhan* („Luptele defensive pentru Shanghai și Nanjing"), Maitian chubanshe, Taipei, 1997, pp. 78–79.

69. Guo Rugui et al., *Zhongguo Kangri Zhanzheng zhengmian zhanchang zuozhan ji* („Războiul de rezistență împotriva Japoniei. Trecere în revistă a bătăliilor de pe linia frontului"), Jiangsu renmin chubanshe, Nanjing, 2005, p. 558.
70. Shi Shuo, „Bayaosan Songhu Kanghang jilue" („Strategeme inteligente adoptate în timpul Bătăliei pentru Songhu [Shanghai] din 13 august") în *Bayaosan Songhu Kangzhan: Yuan Guomindang jiangling Kangri Zhanzheng qinliji* („Bătălia pentru Songhu [Shanghai] din 13 august. Amintirile foștilor comandanți naționaliști din războiul de rezistență împotriva Japoniei"), Zhongguo wenshi cubanshe, Beijing, 1987, p. 96.
71. Zhang Suwo, *Huiyi fuqin Zhang Zhizhong* („Amintiri despre tatăl meu, Zhang Zhizhong"), Jiangsu wenyi chubanshe, Nanjing, 2012, p. 89.
72. NCDN, 29 septembrie 1937.
73. NCDN, 21 septembrie 1937.
74. NCDN, 16 septembrie 1937.
75. NCDN, 18 septembrie 1937.
76. NCDN, 20 septembrie 1937.
77. NCDN, 15 septembrie 1937.
78. NCDN, 20 septembrie 1937.
79. Edgar Snow, *op. cit.*, p. 50.
80. NCDN, 19 septembrie 1937.
81. *Ibidem.*
82. *Christian Science Monitor*, 4 noiembrie 1937.
83. Marcia R. Ristaino (*The Jacquinot Safe Zone: Wartime Refugees in Shanghai*, Stanford University Press, Stanford, 2008, p. 60) susține că 500 000 de refugiați s-au adunat în Concesiunea Internațională la începutul lui septembrie. Această cifră pare însă prea mare. Departamentul de Sănătate Publică din Shanghai a raportat ulterior că la sfârșitul lunii octombrie, adică aproape două luni mai târziu, numărul refugiaților din cele 128 de tabere ale orașului era de 64 189. Vezi și NCDN, 4 noiembrie 1937. Cu toate că este foarte posibil să nu fi încăput în tabere și să fi fost obligați să vagabondeze pe străzi, este greu de crezut că ar fi putut număra în total mai mult de 400 000.

84. Marcia R. Ristaino, *op. cit.*, pp. 55, 60–61.
85. *North China Herald*, 15 septembrie 1937.
86. NCDN, 19 septembrie 1937.
87. NCDN, 15 şi 16 septembrie 1937.
88. NCDN, 13 septembrie 1937.
89. NCDN, 10 octombrie 1937.
90. NCDN, 26 septembrie 1937.
91. *North China Herald*, 13 octombrie 1937.
92. *Life*, 20 decembrie 1937.
93. NDS, vol. 57, pp. 516–517.
94. DSBS, p. 25; NDS, vol. 8, p. 66.
95. NDS, vol. 8, pp. 66–67.
96. DSBS, p. 25.
97. *Ibidem.*
98. *Shina jihen rikugun sakusen, I, Showa jusan nen ichi gatsu made*, p. 379.
99. DSBS, p. 24.
100. NDS, vol. 8, p. 64.
101. Prezentarea unităţii lui Maebara Hisashi din regiunea Shanghai apud NDS, vol. 10, pp. 35–36.

Capitolul 6

Verdunul Estului

1. Următoarea relatare se bazează pe *Huodao Jingfu riji* („Jurnalul lui Ogishima Shizuo"), Lixu wenhua, Xindian, Taiwan, 2005, pp. 44–56.
2. *Shina jihen rikugun sakusen, I, Showa jusan nen ichi gatsu made* (*Istoria militară oficială*, vol. 86, „Operaţiunile armatei în timpul incidentului din China. Partea I: până în ianuarie 1938"), Asagumo shimbunsha, Tokyo, 1975, p. 379.
3. Hattori Satoshi şi Edward J. Drea, „Japanese Operations from July to December 1937", în *The Battle for China*, Stanford University Press, Stanford, 2011, pp. 172, 512.
4. *Shina jihen rikugun sakusen, I, Showa jusan nen ichi gatsu made*, p. 380.

5. Chen Cheng, „Chen Cheng siren huiyi ziliao" („Amintirile personale ale lui Chen Cheng") în *Minguo Dang'an*, 1987, nr. 1, 1987, p. 15.
6. DSBS, p. 26.
7. Hattori Satoshi și Edward J. Drea, *op. cit.*, pp. 173–174.
8. DSBS, p. 26.
9. NDS, vol. 8, p. 85.
10. NDS, vol. 8, pp. 85–86.
11. Yan Yinggao, „Yu Wenzaobang zhendi gongcunwang" („Cum am ținut linia frontului pe râul Wusong cu prețul vieții") în BSK, pp. 280–281.
12. Sursele contemporane s-au referit adeseori la aceasta ca la „Divizia de Sare" deoarece a fost finanțată din veniturile rezultate din monopolul pe sare al guvernului.
13. Shen Keqin, *Sun Liren zhuan* („Biografia lui Sun Liren"), Taiwan xuesheng shuju, Taipei, 2005, vol. I, p. 98.
14. Huang Jie, „Wenzaobang, Suzhouhe zhandou" („Bătăliile pentru râurile Wusong și Suzhou"), în BSK, pp. 191–192.
15. *Guijun yu Songhu Kangzhan* („Trupele din Guangxi în timpul Bătăliei pentru Songhu [Shanghai]"), Shanghai Songhu Kangzhan Jinianguan, Shanghai, 2011, p. 58; DSBS, p. 29.
16. Bai Chongxi (sau Pai Chung-hsi) (1893–1966), general chinez în Armata Națională Revoluționară și un proeminent lider chinez naționalist musulman. Apațînând etniei Hui, de credință musulmană, Chongxi a avut o relație complicată cu Chiang Kai-shek, una care a oscilat între momentele de rivalitate și de cooperare. Dacă inițial (1930) a făcut o alianță militară anti-Chiang, ulterior l-a sprijinit Chiang Kai-shenk în al Doilea Război Sino-Japonez și în războiul civil chinez. Ministru al Apărării Naționale al Republicii Chineze între 1946-1948, s-a retras, după victoria comuniștilor în 1949, în Taiwan, unde a murit în 1966 (n. c.).
17. Wolf Schenke, *Reise and der gelben Front*, Gerhard Stalling Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1941, p. 246.
18. *Guijun yu Songhu Kangzhan*, p. 58.
19. DSBS, pp. 26–27.

20. DSBS, p. 43.
21. NDS, vol. 61, pp. 504–505.
22. NDS, vol. 10, pp. 210–211.
23. NCDN, 26 august 1937.
24. NDS, vol. 8, p. 46.
25. Geir Teitler et al., *A Dutch Spy in China: Reports on the First Phase of the Sino-Japanese War,* Brill, Leiden, 1999, p. 147.
26. Zhang Fakui, *Reminiscences of Fa-k'uei Chang: Oral History, 1970–1980,* Columbia University Libraries, Oral History Research Office, p. 481.
27. NCDN, 31 octombrie 1937.
28. NCDN, 25 august 1937.
29. Timothy Brook, *Collaboration: Japanese Agents and Local Elites in Wartime China,* Harvard University Press, Cambridge, 2005, p. 93.
30. Geir Teitler et al., *op. cit.,* p. 147.
31. Lily Abegg, *Chinas Erneuerung: Der Raum als Waffe,* Societäts-Verlag, Frankfurt pe Main, 1940, p. 205. Abegg menționează doi piloți sovietici voluntari care luptau de partea chinezilor și care s-au parașutat din aeronavele lor în flăcări și s-au confruntat cu o soartă similară pentru că, din greșeală, au fost considerați japonezi (*ibidem*). Această lucrare trebuie însă tratată cu prudență. Deși Germania nu era un aliat oficial al japonezilor în 1937, în momentul publicării cărții, niponii se alăturaseră Axei. Aceasta însă sporește credibilitatea relatării lui Abegg, conform căreia tratamentul brutal al prizonierilor japonezi din zonele naționaliste contrastează cu politica mult mai indulgentă din regiunile controlate de comuniști, pp. 206-207.
32. Aleksandr Ya. Kalyagin, *Along Alien Roads,* Columbia University Press, New York, 1983, p. 228. Recompensa era echivalentă cu o sumă cuprinsă între 15 și 30 dolari americani la rata de schimb a momentului.
33. Shen Keqin, *op. cit.,* vol. I, pp. 98–99.
34. *Ibidem,* vol. I, p. 99.

35. DSBS, p. 26.
36. Rhodes Farmer, *Shanghai Harvest: A Diary of Three Years in the China War,* Museum Press, Londra, 1945, p. 81.
37. Sun Shengzhi, „Pudong paobing xianshenwei" („Puterea invincibilă a Artileriei Pudong") în BSK, pp. 228–229.
38. DSBS, pp. 30, 47–48.
39. Edgar Snow, *The Battle for Asia*, The World Publishing Company, Cleveland, 1941, pp. 46–47.
40. *Ibidem,* p. 47.
41. Wolf Schenke, *op. cit.*, pp. 19–20.
42. Carroll Alcott, *My War with Japan,* Henry Holt and Company, New York, 1943, p. 149.
43. Vezi Capitolul 8 al prezentei lucrări. Cel puțin un jurnalist japonez și-a pierdut viața în bătălia din Shanghai: Iwakura Tomokata, un editorialist de la *Hochi daily*, ucis de un proiectil chinezesc la mijlocul lui octombrie. Vezi NCDN, 16 octombrie 1937.
44. Relatarea despre participarea lui Kuse Hisao la atacul asupra Chenjiahang apud NDS, vol. 60, pp. 184–186.
45. Kuse Hisao și-a petrecut următoarele șase săptămâni într-un spital de campanie. A revenit la unitatea sa pe 24 noiembrie, pentru a lua parte la asaltul asupra Nanjingului, apud NDS, vol. 60, p. 187.
46. *Guijun yu Songhu Kangzhan*, p. 53.
47. DSBS, p. 25.
48. *Guijun yu Songhu Kangzhan*, p. 54.
49. Liu Weikai „Luoyang Qiao xuezhanji" („Descrierea bătăliei sângeroase de la Podul Luoyang") în BSK, p. 312.
50. NDS, vol. 8, p. 96.
51. *Ibidem,* vol. 8, p. 97.
52. *Ibidem,* vol. 8, p. 99.
53. *Ibidem,* vol. 8, p.95.
54. *Ibidem,* vol. 8, pp. 97, 103.
55. *Ibidem,* vol. 8, p. 103.

56. Associated Press, „China Accuses Japan of Using War Gas" în the *Christian Science Monitor*, 15 octombrie 1937.
57. Zhang Fakui, *op. cit.*, p. 481.
58. Zhongguo dier lishi dang'an guan (Arhivele Istorice Chineze), p. 452.
59. Tanisuga Shizuo, un specialist în gazele otrăvitoare folosite în lupte, şi-a amintit că, mai târziu, în timpul războiului, a întrebuinţat grenade de mână cu gaz, dar din relatarea sa gazul pare să nu fi fost letal. Vezi Haruko Taya Cook et al., *Japan at War: An Oral History*, The New Press, New York, 1992, pp. 44–46.
60. Geir Teitler et al., *op. cit.*, pp. 138, 146.
61. Difenilcloroarsina, un gaz iritant-lacrimogen, este denumit şi „gaz de strănutat" pentru că acest compus arsenical toxic provoacă strănut, tuse, dureri de cap şi vomă (n. red.).
62. NCDN, 27 septembrie 1937.
63. Geir Teitler et al., *op. cit.*, pp. 138–139. În timp ce de Fremery era convins că niciodată China n-a folosit gaze letale în timpul războiului, mai târziu în timpul conflagraţiei, n-a mai fost la fel de sigur referitor la inocenţa Japoniei în această privinţă. Vezi *ibid.*, p. 218.
64. Acest paragraf şi următoarele apud *Huodao Jingfu riji*, pp. 58-63.
65. Apud Haruko Taya Cook et al., *op. cit.*, pp. 31–32.
66. NDS, vol. 60, pp. 140–142.
67. *Ibidem*, vol. 60, p. 140.
68. Apud Michael A. Barnhart, *Japan Prepares for Total War: The Search for Economic Security 1919–1941*, Cornell University Press, Ithaca, 1987, p. 123.
69. Sun Youli, *China and the Origins of the Pacific War*, St Martin's Press, New York, 1993, pp. 93–94.
70. Koki Hirota (1878-1948), diplomat şi politician japonez, cel de-al treizeci şi doilea prim-ministru al Japoniei (1936-1937). Iniţial ministru de externe (1933-1936), a contribuit la ieşirea Japoniei din Liga Naţiunilor. În perioada cât a fost prim-ministru Hirota a semnat, în numele ţării sale, Pactul Anti-Comintern, alături de Germania nazistă şi Italia fascistă. În urma capitularii Japoniei,

Hirota a fost arestat, fiind declarat criminal de război de clasă A şi a fost adus în faţa Tribunalului Militar Internaţional pentru Extremul Orient. Condamnat la moarte, a fost executat prin spânzurare pentru crime de război comise în timpul celui de al Doilea Război Mondial, fiind singurul civil care a primit acestă pedeapsă (n. c.).

71. Eduard Willy Kurt Herbert von Dirksen (1882-1955), diplomat german, ultimul ambasador german în Marea Britanie înaintea celui de al Doilea Război Mondial (1938-1939). Între 1933-1938 a fost ambasadorul Reich-lui nazist în Japonia (n. c.).
72. E.G. Mohr, *Sino-German Relations in the Period of Chiang Kai-shek*, lucrare prezentată în cadrul Conferinţei cu tema „Chiang Kai-shek şi China modernă" de la Taipei, din octombrie 1986, pp. 18–19.
73. *Guijun yu Songhu Kangzhan*, p. 58.
74. NDS, vol. 8, p. 105.
75. *Guijun yu Songhu Kangzhan*, p. 61.
76. *Ibidem*, pp. 61–62.
77. *Ibid.*, p. 63.
78. *Ibid.*, pp. 64–65.
79. Lan Xiangshan, „Guijun canzhan jianwen" („Informaţii despre participarea trupelor din Guangxi în război") în BSK, p. 320.
80. *Ibidem*, p. 320.
81. DSBS, pp. 27–28.

Capitolul 7

Batalionul Pierdut

1. Următoarea relatare se bazează Zhang Boting, „Songhu huizhan jiyao" („Rezumatul Bătăliei pentru Songhu [Shanghai]"), în BSK, pp. 140–142.
2. *În relatarea sa, Zhang Boting se referă în mod eronat la o viitoare* întâlnire a Ligii Naţiunilor pe care o consideră motivul păstrării Diviziei 88 în Zhabei.

3. Zhang Boting se referă la obiceiul chinezilor de a adăuga în mod repetat apă fierbinte în același pahar, peste frunzele de ceai, pentru a face ca licoarea să dureze mai mult.
4. *Shina jihen rikugun sakusen, I, Showa jusan nen ichi gatsu made* (*Istoria militară oficială*, vol. 86, „Operațiunile armatei în timpul incidentului din China. Partea I: până în ianuarie 1938"), Asagumo shimbunsha, Tokyo, 1975, p. 380; NDS, vol. 8, pp. 107–108.
5. NDS, vol. 8, p. 108.
6. Un fenomen similar a fost observat pe Frontul de Vest în 1918, când inovațiile tactice au făcut ca războiul mobil să fie din nou posibil după mai bine de trei ani de război pozițional. Mulți soldați au raportat dificultăți în timpul adaptării.
7. NDS, vol. 8, pp. 108-109.
8. DSBS, p. 31.
9. *Christian Science Monitor*, 22 octombrie 1937.
10. DSBS, p. 31.
11. E.F. Carlson, *Twin Stars of China*, Foreign Languages Press, Beijing, 2003, p. 27.
12. *Xiangjun yu Songhu Kangzhan* („Trupele Hunan în Bătălia pentru Songhu [Shanghai]"), Shanghai Songhu Kangzhan Jinianguan, Shanghai, 2010, p. 85.
13. Zhongguo dier lishi dang'an guan (Arhivele Istorice Chineze), vol. 1, p. 399.
14. *Xiangjun yu Songhu Kangzhan*, pp. 85-86.
15. NCDN, 26 octombrie 1937.
16. Rhodes Farmer, *Shanghai Harvest: A Diary of Three Years in the China War*, Museum Press, Londra, 1945, p. 85.
17. DSBS, p.32.
18. *Xiangjun yu Songhu Kangzhan*, p. 86; DSBS, p. 32.
19. NDS, vol. 8, p. 109.
20. De exemplu, Sun Liren de la Divizia de Poliție a Taxelor, vorbea disprețuitor despre „o anumită divizie" care a „cedat în momentul în care a venit în contact cu inamicul", Shen Keqin, *Sun Liren zhuan* („Biografia lui Sun Liren"), Taiwan xuesheng shuju, Taipei, 2005, vol. 1, p. 103.

21. *Xiangjun yu Songhu Kangzhan*, pp. 86, 148.
22. Frank Oliver, *Special Undeclared War*, Jonathan Cape Ltd, Londra, 1939, p. 147.
23. Rhodes Farmer, *op. cit.*, p. 85.
24. *The Washington Post*, 28 noiembrie 1937.
25. NCDN, 28 octombrie 1937.
26. DSBS, p. 36.
27. Yang Ruifu, „Gujun fendou siriji" („Povestea celor patru zile de luptă ale Unității Singuratice") în BSK, p. 153.
28. DSBS, p. 33.
29. NCDN, 28 octombrie 1937.
30. DSBS, p. 32. Autorul german atribuie de asemenea japonezilor incapacitatea de a acționa din reținerea stranie de a lupta pe timpul nopții, care a caracterizat toată acțiunea lor din Shanghai. Cu toate acestea, acest lucru nu este pe deplin convingător, dat fiind faptul că porțiuni mari din Zhabei trebuie să fi fost luminate ca în timpul zilei din cauza numeroaselor incendii.
31. Rhodes Farmer, *op. cit.*, p. 85.
32. *Ibidem*, pp. 81–82.
33. *Ibid.*, p. 86.
34. Yang Ruifu, *op. cit.*, p. 152.
35. *Ibidem*, pp. 150–152.
36. *Ibid.*, p. 153.
37. *Ibid.*, pp. 153–154.
38. Yuan Ying et al., *Koushu Songhu kangzhan* („O istorie orală a Bătăliei pentru Songhu [Shanghai]"), Shanghai Songhu Kangzhan Jinianguan, Shanghai, 2007, vol I, p. 4.
39. Rhodes Farmer, *op. cit.*, p. 86.
40. Yang Ruifu, *op. cit.*, p. 154.
41. *Ibidem*, p. 155.
42. *Ibid.*, p. 157. Guvernul chinez era dornic să obțină maximum de propagandă din apărarea antrepozitului, dovadă fiind faptul că, printre altele, a turnat un film pe această temă în anul următor.

43. Zhang Fakui, *Reminiscences of Fa-k'uei Chang: Oral History, 1970–1980,* Columbia University Libraries, Oral History Research Office, p. 481.
44. Li Tsung-jen (Li Zongren) et al., *The Memoirs of Li Tsung-jen,* Westview Press, Boulder, 1979, p. 326.
45. *Ibidem,* pp. 324, 326.
46. Zhang Fakui, *op. cit.,* pp. 482–483.
47. *The Washington Post,* 28 noiembrie 1937.
48. NCDN, 28 octombrie 1937.
49. NCDN, 29 octombrie 1937.
50. *North China Herald,* 3 noiembrie 1937.
51. Marcia R. Ristaino, *The Jacquinot Safe Zone: Wartime Refugees in Shanghai,* Stanford University Press, Stanford, 2008, pp. 62–63.
52. Relatarea faptelor lui Yang Huimin se bazează pe Sun Yuanliang, *Yiwan guangnian zhong de yi shun* („O clipă dintr-un trilion de ani lumină"), Shiying chubanshe, Taipei, 2002, pp. 225–227.
53. Yang Ruifu, *op. cit.,* p. 158.
54. Referire la bătălia de la Alamo (23 februarie–6 martie 1836) din timpul Revoluției Texane, care poartă numele misiunii Alamo, asediate vreme de 13 zile de soldații mexicani conduși de președintele-general Antonio Lopez de Santa Anna. Aproape toți revoluționarii americani, care, deși inferiori numeric, se apăraseră cu un curaj incredibil, au fost măcelăriți cu brutalitate după ce armata mexicană a cucerit fortul misiunii. Bătălia a devenit un simbol pentru o luptă inegală, în care o mână de oameni curajoși se apără cu un curaj suicidar aproape împotriva unei forțe superioare numeric (n. red.).
55. Zhang Boting, *op. cit.,* p. 143.
56. Dosarele poliției municipale din Shanghai arată cum Yang Hu a devenit milionar datorită averii pe care a acumulat-o cât a făcut parte din Comisa de Apărare. Vezi Brian G. Martin, *The Shanghai Green Gang: Politics and Organized Crime 1919–1937,* University of California Press, Berkeley, 1996, p. 168.

57. Alexander Patrick Drummond Telfer-Smollet (1884-1954), general-maior al armatei britanice, comandant al trupelor acestei țări în Shanghai între 1936-1937, în timpul celui de al Doilea Război Sino-Japonez (n. c.).
58. Zhang Boting, *op. cit.*, pp. 144–145.
59. NCDN, 1 noiembrie 1937.
60. Yang Ruifu, *op. cit.*, p. 163.
61. Yuan Ying et al., *op. cit.*, vol. I, p. 5.
62. George C. Bruce, *Shanghai's Undeclared War,* Mercury Press, Shanghai, 1937, p. 67.
63. Geir Teitler et al., *A Dutch Spy in China: Reports on the First Phase of the Sino-Japanese War,* Brill, Leiden, 1999, pp. 147–148.
64. Rhodes Farmer, *op. cit.*, p. 78.
65. NCDN, 12 septembrie 1937.
66. Rhodes Farmer, *op. cit.*, p. 77.
67. NCDN, 14 septembrie 1937.
68. Feng Yuxiang, *Wo suo renshi de Jiang Jieshi* („Chiang-shek așa cum l-am cunoscut"), Jieyou chubanshe, Taipei, 2007, p.78.
69. NCDN, 14 septembrie 1937.
70. Feng Yuxiang, *op. cit.*, p. 78.
71. Qin Xiaoyi (editor), *Zhonghua Minguo zhongyao shiliao chubian—Duiri Kangzhan shiqi* („O compilație preliminară a documentelor istorice importante pentru Republica Chineză [Taiwan] - perioada războiului împotriva Japoniei"), Zhongguo Guomindang zhongyangweiyuanhui dangshiweiyuanhui, Taipei, 1981p. 205.
72. Lily Abegg, *Chinas Erneuerung: Der Raum als Waffe,* Societäts-Verlag, Frankfurt pe Main, 1940, p. 166.
73. *Ibidem,* p. 165.
74. Marvin Williamsen, „The Military Dimension 1937–1941" în James C. Hsiung et al. (editori), *China's Bitter Victory: The War with Japan 1937–1945,* M.E. Sharpe, Armonk, 1992, p. 148.
75. Lily Abegg, *op. cit.*, p. 166.
76. Theodore H. White et al., *Thunder Out of China,* William Sloane Associates, New York, 1946, p. 134.

77. *Ibidem*, p. 138.
78. „Japanese Military Medicine", în *Intelligence Bulletin*, War Department, Washington DC, martie 1946, p. 88.
79. Aso Tetsuo, *From Shanghai to Shanghai: The War Diary of an Imperial Japanese Army Medical Officer 1937–1941*, Eastbridge, Norwalk, 2004, p. 22.
80. John Goette, *Japan Fights for Asia*, Harcourt, Brace and Co., New York, 1943, pp. 43-45. Merită observat că această carte a fost publicată în Statele Unite ale Americii în 1943, într-un moment de puternic resentiment împotriva Japoniei, ceea ce face ca afirmațiile din volum să fie cu atât mai credibile.
81. NDS, vol. 8, p. 61.
82. Haruko Taya Cook et al., *Japan at War: An Oral History*, The New Press, New York, 1992, p. 32.
83. Geir Teitler et al., *op. cit.*, p. 114.
84. DSBS, p. 35.
85. DSBS, p. 36; Geir Teitler et al., *op. cit.*, p. 114; NDS, vol. 10, p. 213.
86. DSBS, p. 36.
87. NDS, vol. 8, p. 113.
88. DSBS, p. 36.
89. *Shina jihen rikugun sakusen, I, Showa jusan nen ichi gatsu made*, p. 381; DSBS, p. 37; NDS, vol. 8, p. 115.
90. Știre Associated Press, 31 octombrie 1937.
91. Geir Teitler et al., *op. cit.*, pp. 117–118.
92. DSBS, pp. 37–38.
93. Relatarea acțiunilor Diviziei de Poliție a Taxelor la Zhoujiaqiao apud Shen Keqin, *op. cit.*, vol. 1, pp. 103–106.
94. DSBS, p. 38.
95. NDS, vol. 8, p. 118.
96. *Shina jihen rikugun sakusen, I, Showa jusan nen ichi gatsu made*, pp. 385–386.
97. Guo Rukui, *Guo Rukui huiyilu* („Memoriile lui Gui Rukui"), Zhonggongdang chubanshe, Beijing, 2009, p. 570; *Shina jihen rikugun sakusen, I, Showa jusan nen ichi gatsu made*, p. 388.

98. Yanagawa Heisuke (1879-1945), general în armata imperială japoneză în al Doilea Război Mondial. Absolvent al Academiei Militare Imperiale japoneze în 1900, Yanagawa a luptat în timpul Războiului Ruso-Japonez din 1904-1905. A făcut parte din delegația Japoniei la negocierile Tratatului de Pace de la Paris, iar între 1920-1923 a fost membru al delegației Japoniei la Liga Națiunilor. General-locotent din 1931, Yanagawa a fost ministru adjunct de război al Japoniei imperiale (1932-1934). În al Doilea Război Sino-japonez, Yanagawa a fost rechemat în serviciul activ și a primit comanda Armatei a 10-a, având drept scop urmărirea forțelor chineze care fugeau din zona Shanghai. De asemenea, el a comandat și una dintre principalele coloane japoneze în bătălia de la Nanjing, trupele sale participând la Masacrul din Nanjing (n. c.).
99. NDS, vol. 62, pp. 13–14.
100. *Ibidem.*
101. *Ibid.*, vol. 8; pp. 95–96.
102 *Ibid.*, vol. 8, p. 120.
103. *Ibid.*, vol. 62, p. 17.
104. *Ibid.*, vol. 62, p. 16.
105. *Ibid.*, vol. 62, p. 16.

Capitolul 8

Prăbușirea

1. La puțină vreme după campanie, Tamai Katsunori a publicat o prezentare foarte populară a debarcării din golful Hangzhou și a bătăliilor ulterioare, folosind pseudonimul Hino Ashihei.
2. Prezentarea se bazează pe descrierea lui Hino Ashihei a debarcării din *Wheat and Soldiers*, Farrar & Rinehart, New York, 1939, pp. 41–68, completată cu detalii din traducerea germană, *Weizen und Soldaten*, Paul List Verlag, Leipzig, 1940, pp. 37–63.
3. Hino Ashihei, *op. cit.*, p. 59.
4. NDS, vol. 62, p. 19.
5. NDS, vol. 62, p. 17.

6. NDS, vol. 62, p. 18. Teama de lunetiștii chinezi îi obligase deja pe ofițerii japonezi să-și scoată însemnele pe care le purtaseră mai devreme în Bătălia pentru Shanghai. Vezi Edward J. Drea, *In the Service of the Emperor: Essays on the Imperial Japanese Army*, University of Nebraska Press, Lincoln, 1998, p. 98.
7. Jiang Jingguo, *Kangri Yuwu* („Rezistența în fața agresiunii japoneze"), Liming wenhua, Taipei, 1978, vol. 5, p. 63.
8. *Ibidem.*
9. DSBS, p. 48.
10. DSBS, p. 48; Jiang Jingguo, *op. cit.*, vol. 5, pp. 62–63.
11. Sun Shengzhi, „Pudong paobing xianshenwei" („Puterea invincibilă a Artileriei Pudong") în BSK, p. 232.
12. Cao Jianlang, *Zhongguo Guomingdangjun jianshi* („O scurtă istorie a Armatei Revoluționare Naționale"), Jiefangjun chubanshe, Beijing, 2009, p. 578; Dai Feng et al., *1937 Zhongri Songhu zhanyi* („Bătălia Sino-Japoneză pentru Songhu [Shanghai] din 1937"), Zhimingtang, Taipei, 2011, p. 120.
13. Zhang Fakui, *Reminiscences of Fa-k'uei Chang: Oral History, 1970–1980,* Columbia University Libraries, Oral History Research Office, pp. 483–484.
14. DSBS, p. 45. Acest tip de reacție în fața unei debarcări surpriză a inamicului nu este unică în istoria militară, după cum reiese din reacția Germaniei față de invazia din Normandia din iunie 1944.
15. DSBS, p. 45.
16. DSBS, pp. 45, 48.
17. DSBS, p. 43.
18. DSBS, p. 45.
19. Prezentarea experiențelor lui Sone Kazuo la râul Suzhou apud NDS, vol. 10, pp. 213–217.
20. NDS, vol. 61, p. 576.
21. NDS, vol. 62, pp. 19–20.
22. Jiang Jingguo, *op. cit.*, vol. 5, pp. 64–65.
23. NDS, vol. 62, p. 20.
24. NDS, vol. 62, p. 21.

25. Dai Feng et al., *op. cit.*, p.126.
26. Acestea au inclus Diviziile de Infanterie 26, 55, 61, 62, 79, 107 şi 108, precum şi Brigada Independentă 45. Vezi Dai Feng et al., *op. cit.*, p.124; Wang Daoping (editor), *op. cit.*, vol. 2, p. 148.
27. Dai Feng et al., *op. cit.*, pp. 124-125.
28. *Ibidem*, pp. 126–127.
29. Jiang Jingguo, *op. cit.*, vol. 5, p. 66.
30. Dai Feng et al., *op. cit.*, p. 127.
31. Michael Richard Gibson, *Chiang Kai-shek's Central Army*, teză de doctorat nepublicată, George Washington University, 1985, p. 385.
32. Sun Shengzhi, *op. cit.*, p. 232.
33. Li Junsan, *Shanghai Nanjing baoweizhan* („Luptele defensive pentru Shanghai şi Nanjing"), Maitian chubanshe, Taipei, 1997, p. 152.
34. Chen Cheng, *Chen Chen Huiyilu—Kanri zhanzheng* („Memoriile lui Chen Cheng. Războiul de Rezistenţă împotriva Japoniei"), Dongfang chuhanshe, Beijing, 2009, p. 38.
35. Jiang Zhongzheng (Chiang Kai-shek), *Kunmian ji* („Antologia încurajării în mijlocul dificultăţilor"), Guoshiguan, Taipei, 2011, p. 584.
36. *Ibidem.*
37. Zhang Fakui, *op. cit.*, p. 484.
38. *Ibidem*, p. 485.
39. Chiang Kai-shek şi-a pus însă în aplicare câteva dintre ameninţări. La începutul lui 1938, el a ordonat executarea lui Han Fuju, guvernatorul militar al provinciei estice chineze Shandong, pentru neîndeplinirea sarcinilor.
40. *Jiang Gong sixiang yanlun zongji* („Culegere de cugetări şi discursuri ale Preşedintelui Jiang"), Taipei, vol. 15, p. 545.
41. Prezentarea primei lupte de lângă podul de la Sheshan se bazează pe NDS, vol. 62, pp. 147–149.
42. NDS, vol. 62, p. 27.
43. NDS, vol. 62, p. 28.
44. NDS, vol. 62, pp. 154, 157.
45. NDS, vol. 62, p. 29.
46. NDS, vol. 62, p. 159.

47. NDS, vol. 62, p. 155.
48. NDS, vol. 62, p. 29.
49. NDS, vol. 62, p. 155.
50. Abend Hallett, „Chinese in Orderly Retreat", *The New York Times*, 9 noiembrie 1937; Jiang Zhongzheng (Chiang Kai-shek) (editor), *Kangri zhanshi: Songhu huizhan* („Istoria războiului de rezistență împotriva Japoniei. Bătălia pentru Songhu [Shanghai]"), Guofangbu shizhengju, Taipei, 1962, vol. 3, p. 189.
51. Jiang Zhongzheng (Chiang Kai-shek) (editor), *op. cit.*, vol. 3, pp. 189, 191.
52. E.F. Carlson, *Twin Stars of China*, Foreign Languages Press, Beijing, 2003, p. 23.
53. Hallett Abend, „Shanghai French Beat Off Refugees", *The New York Times*, 10 noiembrie 1937.
54. Zhang Fakui, *op. cit.*, p. 489.
55. *Ibidem*, p. 488.
56. Descrierea se bazează pe o fotografie a Acme Newsphotos de la începutul lunii noiembrie 1937.
57. NCDN, 10 noiembrie 1937.
58. *North China Herald*, 3 noiembrie 1937.
59. Hallett Abend, „Shanghai French Beat Off Refugees", *The New York Times*, 10 noiembrie 1937.
60. NCDN, 10 noiembrie 1937.
61. Marcia R. Ristaino, *The Jacquinot Safe Zone: Wartime Refugees in Shanghai*, Stanford University Press, Stanford, 2008, p. 63
62. NCDN, 6 noiembrie 1937.
63. Marcia R. Ristaino, *op. cit.*, p. 65.
64. NCDN, 6 noiembrie 1937.
65. *North China Herald*, 17 noiembrie 1937.
66. Prima dată, în Nanjing câteva săptămâni mai târziu, a fost un eșec, zona fiind înghițită în măcelul general care a devastat orașul. Anul următor, o altă încercare în orașul Hankou din centrul Chinei a avut mai mult succes și, probabil, a salvat mii de vieți. Conceptul avea să fie consacrat într-un comentariu pe marginea Convenției

de la Geneva din 1949, care avea să-l onoreze în plus pe Jacquinot prin folosirea numelui său.

67. Marcia R. Ristaino, *op. cit.*, p. 133.
68. J.V. Davidson-Houston, *Yellow Creek: The Story of Shanghai*, Dufour Editions, Philadelphia, 1964, p. 155.
69. *Christian Science Monitor*, 11 noiembrie 1937.
70. Edgar Snow, *The Battle for Asia*, The World Publishing Company, Cleveland, 1941, p. 52.
71. Rhodes Farmer, *Shanghai Harvest: A Diary of Three Years in the China War*, Museum Press, Londra, 1945, p. 90.
72. E.F. Carlson, *op. cit.*, pp. 23–24.
73. *Ibidem*, p. 25.
74. Edgar Snow, *op. cit.*, pp. 53–54.
75. *Ibidem*.
76. George C. Bruce, *Shanghai's Undeclared War*, Mercury Press, Shanghai, 1937, p. 74.

Capitolul 9
Urmările războiului

1. Robert Guillain, *Orient Extreme: Une vie en Asie*, Arlea/Seuil, Paris, 1986, p. 31.
2. Wolf Schenke, *Reise and der gelben Front*, Gerhard Stalling Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1941, p. 21. Schenke nu furnizează o dată a sosirii, dar susține că a fost a doua zi după moartea lui Pembroke Stephens.
3. *Ibidem*, p. 15.
4. Liliane Willens, *Stateless in Shanghai*, Earnshaw Books, Hong Kong, 2010, p. 104.
5. NCDN, 13 noiembrie 1937.
6. La scurt timp după ce a părăsit Shanghaiul, Yu Hongjun și-a continuat cariera în elaborarea de politici economice. Printre posturile pe care le-a ocupat ulterior s-au numărat cel de ministru de finanțe și de guvernator al băncii centrale. În 1949, când Chiang Kai-shek a pierdut controlul Chinei în favoarea comuniștilor, Yu a fugit în Taiwan, unde a murit în 1960 la 62 de ani.

7. Robert W. Barnett, *Economic Shanghai: Hostage to Politics 1937–1941*, Institute of Pacific Relations, New York, 1941, p. 17.
8. Timothy Brook, *Collaboration: Japanese Agents and Local Elites in Wartime China*, Harvard University Press, Cambridge, 2005, p. 189.
9. Rhodes Farmer, *Shanghai Harvest: A Diary of Three Years in the China War*, Museum Press, Londra, 1945, p. 94.
10. *Ibidem*, pp. 94–95.
11. NCDN, 27 octombrie 1937. Niciodată nu s-a făcut vreo estimare credibilă a victimelor din rândul civililor.
12. Xu Yongchang, *Xu Yongchang riji* („Jurnalul lui Xu Yongchang"), Zhongyang Yanjiuyuan Jindaishi Yanjiusuo, Taipei, 1991.
13. Ch'i Hsi-sheng, *Nationalist China at War: Military Defeats and Political Collapse, 1937–1945*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1982, p. 43.
14. Jay Taylor, *The Generalissimo: Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China*, Belknap, Cambridge, 2009, p. 149.
15. Theodore H. White et al., *Thunder Out of China*, William Sloane Associates, New York, 1946, p. 46.
16. Liang Hsi-huey, *The Sino-German Connection*, van Gorcum, Amsterdam 1978, pp. 172-185.
17. *Bryan Mark Rigg, Hitler's Jewish Soldiers*, University Press of Kansas, Lawrence, 2004, p. 196; Tim King, „Secret of Hitler's Jewish soldiers is uncovered", în *The Daily Telegraph*, 2 decembrie 1996. În octombrie 1942, Borchardt, care avansase și devenise maior și comandant de regiment, a fost rănit la El Alamein și luat prizonier de către britanici. El a trecut prin mai multe tabere de prizonieri de război din Marea Britanie și Canada și a povestit interogatorilor săi că tatăl său era, de fapt, evreu și locuia la Londra. Borchardt s-a întors în Germania în 1946. „Cineva trebuie să se întoarcă să reconstruiască țara", îi spusese soția sa. După război, el a făcut carieră în jurnalism și diplomație. La sfârșitul anilor 1950 și începutul anilor 1960 era atașat de presă al ambasadei Germaniei de Vest la Washington. Și-a încheiat cariera în serviciile secrete.

18. *Shina jihen rikugun sakusen, I, Showa jusan nen ichi gatsu made*, p. 387. Cifra poate fi, oarecum, înțeleasă. Matsui notează în jurnalul său (7 februarie 1938), la alte trei luni după încheierea luptei, menționând că „mai mult de 18 000" de soldați au murit pe câmpul de luptă sau din cauza bolilor. Vezi NDS, vol. 8, p. 176.
19. James William Morley, *The China Quagmire: Japan's Expansion on the Asian Continent 1933–1941*, Columbia University Press, New York, 1983, p. 270.
20. *North China Herald*, 10 noiembrie 1937.
21. Haldore Hanson, *Humane Endeavour: The Story of the China War*, Farrar & Rinehart, New York, 1939, p. 118.
22. *Shina jihen rikugun sakusen, I, Showa jusan nen ichi gatsu made*, p. 416. Se pare că Matsui a ezitat ușor la mijlocul lui noiembrie la ideea de a continua drumul spre Nanjing, dar în scurtă vreme s-a răzgândit și a susținut-o cu toată convingerea. Vezi Hattori Satoshi și Edward J. Drea, „Japanese Operations from July to December 1937", în *The Battle for China*, Stanford University Press, Stanford, 2011, pp. 176–177.
23. Rhodes Farmer, *Shanghai Harvest: A Diary of Three Years in the China War*, Museum Press, Londra, 1945, p. 97.
24. Honda Katsuichi, *The Nanjing Massacre: A Japanese Journalist Confronts Japan's National Shame*, M.E. Sharpe, Armonk, 1999, p. 351. Kurosu Tadanobu nu este numele său real. Autorul susține că, de teama represaliilor, bătrânul soldat ar fi cerut să fie identificat doar printr-un pseudonim.
25. Harold J. Timperley (editor), *Japanese Terror in China*, Book for Libraries Press, Freeport, 1938, p. 38.
26. Zhang Kaiyuan (editor), *Eyewitnesses to Massacre: American Missionaries Bear Witness to Japanese Atrocities in Nanjing*, M.E. Sharpe, Inc., Armonk, 2001, p. 393.
27. John Goette, *Japan Fights for Asia*, Harcourt, Brace and Co., New York, 1943, p. 65.
28. Liliane Willens, *op. cit.*, p. 107.

Bibliografie

ZIARE ŞI AGENŢII DE PRESĂ

China Weekly Review
Christian Science Monitor
Life
North China Daily News (NCDN)
North China Herald
The New York Times
Washington Post
The Daily Telegraph
Associated Press
Reuters

LUCRĂRI ÎN LIMBA CHINEZĂ

Cao Jianlang, *Zhongguo Guomindangjun jianshi* („O scurtă istorie a Forţelor Naţionaliste Chineze"), Jiefangjun chubanshe, Beijing, 2009.

Cao Juren, *Wo yu wo de shijie* („Eu şi lumea mea"), SDX Joint Publishing Company, Beijing, 2011.

Chen Cheng, *Chen Chen Huiyilu—Kangri zhanzheng* („Memoriile lui Chen Cheng. Războiul de rezistenţă împotriva Japoniei"), Dongfang chuhanshe, Beijing, 2009.

—, „Chen Cheng siren huiyi ziliao" („Amintirile personale ale lui Chen Cheng") *Minguo Dang'an*, 1987, nr.1.

Chen Yiding, „Yangshu Yunzaobin zhandou" („Bătălia de pe Yangshupu şi Yunzaobin") în *Bayaosan Songhu Kangzhan: Yuan*

Guomindang jian-gling Kangri Zhanzheng qinliji („Bătălia pentru Songhu [Shanghai] de pe 13 august. Amintiri personale din războiul de rezistență împotriva Japoniei ale foștilor comandanți naționaliști"), Zhongguo wenshi cubanshe, Songhu-Beijing, 1987. Citată în această lucrare drept BSK.

Dai Feng et al., *1937 Zhongri Songhu zhanyi* („Bătălia sino-japoneză pentru Songhu [Wusong sau Suzhou, denumiri pentru Shanghai] din 1937"), Zhimingtang, Taipei, 2011.

Fang Jing, „Hongjiang, Baoshan, Yuepu, Guangfu xuezhanji", în BSK.

Feng Yuxiang, *Wo suo renshi de Jiang Jieshi* („Chiang Kai-shek cel pe care l-am cunoscut"), Jieyou chubanshe, Taipei, 2007.

Ge Yunlong, „Feng Yuxiang churen disan zhanqu silingzhangguan jianwen" („O prezentare a lui Feng Yuxiang în calitatea sa de comandant al celei de-a Treia Zone de Război") în BSK. Gong

Yeti, *Kangzhan feixing riji* („Un jurnal de zbor din Războiul de rezistență"), Wuhan, Changjiang wenyi chubanshe, 2011.

Guijun yu Songhu Kangzhan („Trupele din Guangxi în Bătălia pentru Songhu [Shanghai]"), Shanghai Songhu Kangzhan Jinianguan, Shanghai, 2011.

Guo Rugui, *Guo Rugui huiyilu* („Memoriile lui Guo Rugui"), Zhonggongdang zhubanshe, Beijing, 2009.

Guo Rugui et al., *Zhongguo Kangri Zhanzheng zhengmian zhanchangzuozhan ji* („Războiul de rezistență împotriva Japoniei: o prezentare a luptelor de pe linia frontului"), Jiangsu renmin chubanshe, Nanjing, 2005.

Huang Jie, „Wenzaobang, Suzhouhe zhandou" („Bătăliile pentru râurile Wusong și Suzhou"), în BSK.

Huodao Jingfu riji, Lixu wenhua, Xindian, Taiwan, 2005.

Jiang Gong sixiang yanlun zongji („O culegere a cugetărilor și discursurilor președintelui Jiang"), Taipei.

Jiang Jingguo, *Kangri Yuwu* („Rezistența față de agresiunea japoneză"), Liming wenhua, Taipei, 1978.

Jiang Zhongzheng (Chiang Kai-shek), *Kunmian ji* („O antologie a curajului în mijlocul dificultăților"), Guoshiguan, Taipei, 2011.

Jiang Zhongzheng (Chiang Kai-shek) (ed.), *Kangri zhanshi: Songhu huizhan* („Istoria Războiului de rezistență împotriva Japoniei: Bătălia pentru Songhu [Shanghai]"), vol. 1-3, Guofangbu shizhengju, Taipei, 1962.

Lan Xiangshan, „Guijun canzhan jianwen" („Informații despre participarea la război a Trupelor Guangxi"), în BSK, p. 320.

Li Guanru, *Tumu dizhu: Guojun dishiba jun zhanshi* („Puterea neîmblânzită. Istoria războiului purtat de Grupul de Armate 18"), Zhibingtang chubanshe, Taipei, 2012.

Li Junsan, *Shanghai Nanjing baoweizhan* („Bătăliile pentru apărarea Shanghaiului și Nanjingului"), Maitian chubanshe, Taipei, 1997.

Liu Weikai, „Luoyang Qiao xuezhanji" („Prezentarea sângeroasei lupte de la Podul Luoyang"), în BSK.

Nanjing datusha shiliaoji („Colecție de înregistrări istorice ale Masacrului din Nanjing"), volumele 8, 10, 61 și 62, Jiangsu renmin chubanshe, Nanjing, 2005–2010.

Qin Xiaoyi (ed.), *Zhonghua Minguo zhongyao shiliao chubian—Duiri Kangzhan shiqi* („O compilație preliminară a documentelor istorice importante pentru Republica Chineză – perioada războiului împotriva Japoniei"), vol. 2, Zhongguo Guomindang zhongyangweiyuanhui dangshiweiyuanhui, Taipei, 1981.

Qiu Weida, „Diwushiyishi Luodian fangyuzhan" („Bătălia defensivă a Diviziei 51 de la Luodian"), în BSK.

Riben haijun zai Zhongguo zuozhan („Războiul naval japonez din China"), Tianjin shi zhengxia bianyi weiyuanhui, Tianjin, 1991.

Shen Keqin, *Sun Liren zhuan* („Biografia lui Sun Liren"), Taiwan xuesheng shuju, Taipei, 2005.

Shen Zui, *Juntong neimu* („Povestea Biroului de Statistica Militară"), Xinrui chubanshe, Taipei, 1994.

Shi Shuo, „Bayaosan Songhu Kangzhan jilue" („Stratageme inteligente adoptate în timpul Bătăliei pentru Songhu [Shanghai]"), în BSK.

Song Xilian, „Xuezhan Songhu" („Sângeroasa bătălie pentru Songhu [Shanghai]"), în BSK.

Sun Shengzhi, „Pudong paobing xianshenwei" („Forţa invincibilă a artileriei din Pudong"), în BSK.

Sun Yuanliang, *Yiwan guangnian zhong de yi shun* („O clipă dintr-un bilion de ani-lumină"), Shiying chubanshe, Taipei, 2002.

Wang Shijie, *Wang Shijie riji* („Jurnalul lui Wang Shijie"), Zhongyang yanjiuyuan jiandaishi yanjiusuo, Taipei, 1992.

Wu Yujun, „Junmin cheng yiti" („Armata şi poporul devin una"), în BSK.

Xiangjun yu Songhu Kangzhan („Trupele Hunan în Bătălia pentru Songhu [Shanghai]"), Shanghai Songhu Kangzhan Jinianguan, Shanghai, 2010.

Xiao Yiping et al., *Zhongguo kangri zhanzheng quanshi* („O istorie completă a războiului împotriva agresiunii japoneze"), Sichuan Chuban Jituan, Chengdu, 2005.

Xiong Xinmin, „Yangpushu yu Jiangwan kangzhan" („Războiul de rezistenţă din Yangpushu şi Jiangwan"), în BSK.

Xu Yongchang, *Xu Yongchang riji* („Jurnalul lui Xu Yongchang"), Zhongyang Yanjiuyuan Jindaishi Yanjiusuo, Taipei, 1991.

Xue Zhaguang, „Xuezhan Luodian" („Sângeroasa bătălie pentru Luodian"), în BSK.

Yan Kaiyun et al., „Zhanghuabang, Baiziqiao zhadou" („Luptele pentru Zhanghuabang şi pentru Podul Celor Opt Ideograme"), în BSK.

Yan Yinggao, „Yu Wenzaobang zhendi gongcunwang" („Apărarea frontului de pe râul Wusong cu preţul vieţii"), în *BSK*.

Yang Ji, *Huzhan mihua* („Discuţii secrete despre Bătălia pentru Shanghai"), Liming shuju, 1938.

Yang Ruifu, „Gujun fendou siriji" („Prezentarea bătăliei de patru zile a Unității singuratice"), în BSK.

Yuan Ying et al., *Koushu Songhu kangzhan* („O istorie orală a Bătăliei pentru Songhu [Shanghai]"), vol. 1, Shanghai Songhu Kangzhan Jinianguan, Shanghai, 2007.

Zhang Boting, „Songhu huizhan jiyao", („Rezumatul Bătăliei pentru Songhu [Shanghai]"), în BSK.

Zhang Boting și Li Dongfang. „Bayaosan Sounghu Huizhan Huiyi" („Amintiri despre Bătălia pentru Songhu [Shanghai] din 13 august"), în *Zhuanji Wenxue*, vol. 41, nr. 2, 1982.

Zhang Ruide, *1937 nian de guojun*, Academia Sinica, Taipei, 2005.

Zhang Suwo, *Huiyi fuqin Zhang Zhizhong* („Amintiri despre tatăl meu, Zhang Zhizhong"), Jiangsu wenyi chubanshe, Nanjing, 2012.

Zhang Zhizhong, *Huiyilu* („Memorii"), Wenhua chubanshe, Beijing, 2007.

Zhongguo dier lishi dang'an guan, *Kangri zhanzheng zhengmian zhanchang* („Câmpul de luptă frontal din Războiul anti-japonez"), Fenghuang chubanshe, Nanjing, 2005.

Lucrări în limba engleză

Abend, Hallett, *My Life in China, 1926-1941*, Harcourt Brace, New York, 1943.

Alcott, Carroll, *My War with Japan*, Henry Holt, New York, 1943.

All About Shanghai and Environs, The University Press, Shanghai, 1943.

Andersson, Lennart, *A History of Chinese Aviation*, AHS of ROC, Taipei, 2008.

Askew, David, „Defending Nanjing: An Examination of the Capital Garrison Forces", în *Sino-Japanese Studies*, vol. 15, 2003.

Aso Tetsuo, *From Shanghai to Shanghai: The War Diary of an Imperial Japanese Army Medical Officer 1937-1941*, Eastbridge, Norwalk CT, 2004.

Barnett, Robert W., *Economic Shanghai: Hostage to Politics 1937–1941*, Institute of Pacific Relations, 1941.

Barnhart, Michael A., *Japan Prepares for Total War: The Search for Economic Security 1919–1941*, Cornell University Press, Ithaca, 1987.

Benton, Gregor, *New Fourth Army: Communist Resistance along the Yangtze and the Huai 1938–1941*, University of California Press, Berkeley, 1999.

Benton, Gregor et al., „The Portrayal of Opportunism, Betrayal and Manipulation in Mao's Rise to Power", în *The China Journal*, nr. 55, ianuarie 2006.

Bix, Herbert P., *Hirohito and the Making of Modern Japan*, HarperCollins, New York, 2001.

Brook, Timothy, *Collaboration: Japanese Agents and Local Elites in Wartime China*, Harvard University Press, Cambridge, 2005.

Bruce, George C., *Shanghai's Undeclared War*, Mercury Press, Shanghai, 1937.

Carlson, Evan F., *Evan F. Carlson on China at war 1937-1941*, Foreign Languages Press, Beijing, 2003.

___, *Twin Stars of China*, Foreign Languages Press, Beijing, 2003.

Cook, Haruko Taya şi Theodore F. Cook, *Japan at War: An Oral History*, The New Press, New York, 1992.

Chang Jui-te, „The Nationalist Army on the Eve of War", în Peattie et al. (editori), *The Battle for China: Essays on the Military History of the Sino-Japanese War of 1937–1945*, Stanford University Press, Stanford, 2011.

Chang, Jung, *Mao: The Unknown Story*, Jonathan Cape, Londra, 2005.

Chennault, Claire Lee, *Way of a Fighter*, C. P. Putnam's Sons, New York, 1949.

Ch'i Hsi-sheng, *Nationalist China at War: Military Defeats and Political Collapse 1937-1945*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1982.

Clifford, Nicholas Rowland, *Retreat from China: British Policy in the Far East 1937–1941*, University of Washington Press, Seattle, 1967.

Davidson-Houston, J.V., *Yellow Creek: The Story of Shanghai*, Dufour Editions, Philadelphia, 1964.

Dong, Stella, *Shanghai: The Rise and Fall of a Decadent City*, Harper-Collins, New York, 2001.

Dorn, Frank, *The Sino-Japanese War 1937-1941: From Marco Polo Bridge to Pearl Harbor*, Macmillan, New York, 1974.

Drea, Edward J., *In the Service of the Emperor: Essays on the Imperial Japanese Army*, University of Nebraska Press, Lincoln, 1998.

Dreyer, Edward L., *China at War 1901-1949*, Longman, Londra, 1995.

Dryburgh, Marjorie, *North China and Japanese Expansion 1933-1937*, Curzon Press, Richmond and Surrey, 2000.

Farmer, Rhodes, *Shanghai Harvest: A Diary of Three Years in the China War*, Museum Press, Londra, 1945.

Fenby, Jonathan, *Generalissimo: Chiang Kai-shek and the China He Lost*, Simon & Schuster, Londra, 2003.

Finch, Percy, *Shanghai and Beyond*, Charles Scribner's Sons, New York, 1953.

Foreign relations of the United States, Diplomatic papers, 1937, in Five Volumes, Vol. III, The Far East, U.S. Government Printing Office, Washington DC, 1954.

Forman, Harrison, *Horizon Hunter*, Robert M. McBride, New York, 1940.

Garver, John W., *Chinese-Soviet Relations 1937–1945: The Diplomacy of Chinese Nationalism*, Oxford University Press, New York, 1988.

Gibson, Michael Richard, *Chiang Kai-shek's Central Army*, teză de doctorat nepublicată, George Washington University, 1985.

Goette, John, *Japan Fights for Asia*, Harcourt, Brace and Co., New York, 1943.

Handbook on Japanese Military Forces, War Department, Washington DC, 1944.

Hanson, Haldore, *Humane Endeavour: The Story of the China War*, Farrar & Rinehart, NewYork, 1939.

Hattori Satoshi şi Edward J. Drea, „Japanese Operations from July to December 1937", în *The Battle for China*, Stanford University Press, Stanford, 2011.

Higashinakano Shudo, *The Nanking Massacre: Facts versus Fiction*, Sekai Shuppan, Tokyo, 2006.

Hino Ashihei, *Wheat and Soldiers*, Farrar & Rinehart, New York, 1939.

History of Air Operations in the First Phase of the China Incident (from July to November 1937) [*Japanese Monograph No. 166*], Liquidation Department of the Second Demobilization Bureau, Tokyo, 1951.

Honda Katsuichi, *The Nanjing Massacre: A Japanese Journalist Confronts Japan's National Shame*, M.E. Sharpe, Armonk, 1999.

Hsin Ta-Mo, *A Review of German Military Advisors' Work in China*, Document prezentat la Conferința cu tema „Chiang Kai-shek şi China modernă" de la Taipei, octombrie 1986.

Hsu Long-hsuen şi Chang Ming-kai, *History of the Sino-Japanese war 1937–1945*, Chung Wu Publishers, Taipei, 1972.

„Japanese Military Medicine", în *Intelligence Bulletin*, War Department, Washington DC, martie 1946.

Jordan, Donald A., *China's Trial by Fire: The Shanghai War of 1932*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2001.

Kalyagin, Aleksandr Ya., *Along Alien Roads*, Columbia University, New York, 1983.

Kirby, William, *Germany and Republican China*, Stanford University Press, Stanford, 1984.

Kuo Mo-jo, „A Poet with the Northern Expedition", în *Far Eastern Quarterly*, vol. 3, nr. 2, februarie 1944.

Lang, John, *Rawlinson, the Recorder and China's Revolution: A Topical Biography of Frank Joseph Rawlinson 1871–1937*, Cross Cultural Publications, Notre Dame, 1990.

Lee, Bradford A., *Britain and the Sino-Japanese War 1937–1939: A Study in the Dilemmas of British Decline*, Stanford University Press, Stanford, 1973.

Liang Hsi-huey, *Foreign Tributes to Chiang Kai-shek: The Case of Alexander von Falkenhausen*, document prezentat la Conferința cu tema „Chiang Kai-shek și China modernă" de la Taipei, octombrie 1986.

___, *The Sino-German Connection*, Van Gorcum, Amsterdam, 1978.

Liu, F.F., *A Military History of Modern China, 1924–1949*, Princeton University Press, Princeton, 1956.

Long, Jeff E., „The Japanese Literati and 'the China Incident': Hayashi Fusai Reporting the Battle of Shanghai", în *Sino-Japanese Studies*, vol. 15, 2003.

Lu, David J., *From the Marco Polo Bridge to Pearl Harbor: A Study of Japan's Entry into World War II*, Public Affairs Press, Washington DC, 1961.

Macri, Franco David, *Clash of Empires in South China: The Allied Nations' Proxy War with Japan, 1935–1941*, University of Kansas Press, Lawrence, 2012.

Martin, Bernd, „The Role of German Military Advisors on the Chinese Defense Efforts against the Japanese 1937–1938", în David Pong (editor), *Resisting Japan: Mobilizing for War in Modern China*, EastBridge, Norwalk, 2008.

Martin, Brian G., *The Shanghai Green Gang: Politics and Organized Crime 1919–1937*, University of California Press, Berkeley, 1996.

Mohr, E.G., *Sino-German Relations in the Period of Chiang Kai-shek*, document prezentat la Conferința pe tema „Chiang Kai-shek și China Modernă" de la Taipei, octombrie 1986.

Morley, James William, *The China Quagmire: Japan's Expansion on the Asian Continent 1933–1941*, Columbia University Press, New York, 1983.

Oliver, Frank, *Special Undeclared War*, Jonathan Cape, Londra, 1939.

Peattie, Mark R., *Sunburst: The Rise of Japanese Naval Air Power 1909-1941*, Naval Institute Press, Annapolis, 2002.

___, Edward Drea şi Hans van de Ven (editori), *The Battle for China: Essays on the Military History of the Sino-Japanese War of 1937-1945*, Stanford University Press, Stanford, 2011.

Japanese Monograph No. 144 - Political Strategy Prior to the Outbreak of War, General Headquarters Far East Command - Foreign Histories Division, Tokyo, 1952.

Powell, John B., *My Twenty-Five Years in China*, Macmillan, New York, 1945.

Reischauer, Edwin O., *My Life between Japan and America*, Harper & Row Publishers, New York, 1986.

Rigg, Bryan Mark, *Hitler's Jewish Soldiers: The Untold Story of Nazi Racial Laws and Men of Jewish Descent in the German Military*, University Press of Kansas, Lawrence, 2004.

Ristaino, Marcia R., *The Jacquinot Safe Zone: Wartime Refugees in Shanghai*, Stanford University Press, Stanford, 2008.

Snow, Edgar, *The Battle for Asia*, The World Publishing Company, Cleveland, 1941.

Spunt, Georges, *A Place in Time*, G.P. Putnam's Sons, New York, 1968.

Sun Youli, *China and the Origins of the Pacific War*, St Martin's Press, New York, 1993.

Taylor, Jay, *The Generalissimo: Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China*, Belknap, Cambridge, 2009.

Teitler, Geir et al., *A Dutch Spy in China: Reports on the First Phase of the Sino-Japanese War*, Brill, Leiden, 1999.

Timperley, Harold J. (editor), *Japanese Terror in China*, Book for Libraries Press, Freeport, 1938.

Verhage, William, „The Bombing of Shanghai", în *Sigma Phi Epsilon Journal*, vol. 35, nr. 2, 1937.

Wakeman, Frederic E., *Spymaster: Dai Li and the Chinese Secret Service*, University of California Press, Berkeley, 2003.

„Weekly Intelligence Summaries", August 1937, British War Office.

White, Theodore H., et al., *Thunder Out of China*, William Sloane Associates, New York, 1946.

Willens, Liliane, *Stateless in Shanghai*, Earnshaw Books, Hong Kong, 2010.

Williamsen, Marvin, „The Military Dimension 1937-1941", în Hsiung, James C. et al. (editori), *China's Bitter Victory: The War with Japan 1937-1945*, M.E. Sharpe, Armonk NY, 1992.

Wilson, Dick, *When Tigers Fight: The Story of the Sino-Japanese War 1937-1945*, The Viking Press, New York, 1982.

Yang Tianshi, „Chiang Kai-shek and the Battles of Shanghai and Nanjing", în Mark Peattie et al. (editori), *The Battle for China*, Stanford University Press, Stanford, 2011.

Yamamoto Masahiro, *Nanjing: Anatomy of an Atrocity*, Praeger, Westport, 2000.

Zhang Fakui, *Reminiscences of Fa-k'uei Chang: Oral History*, 1970-1980, Columbia University Libraries, Oral History Research Office.

Zhang Kaiyuan (editor), *Eyewitnesses to Massacre: American Missionaries Bear Witness to Japanese Atrocities in Nanjing*, M.E. Sharpe, Armonk, 2001.

LUCRĂRI ÎN ALTE LIMBI

Abegg, Lily, *Chinas Erneuerung: Der Raum als Waffe*, Societäts Verlag, Frankfurt a. M, 1940.

Die Schlacht bei Shanghai, Oberkommando der Wehrmacht, Berlin, 1939.

Guillain, Robert, *Orient Extreme: Une vie en Asie*, Arlea/Seuil, Paris, 1986.

Hino Ashihei, *Weizen und Soldaten*, Paul List Verlag, Leipzig, 1940.

Kageyama Koichiro, „Oyama jihen no hitotsu kosatsu—dai niji Shanhai jihen no dokasen no shinso to gunreibu ni ateta eikyo", în *Gunji shigaku*, vol. 32, nr.3, decembrie 1996.

Rapport sur la catastrophe du 14 Août 1937, Services de Police, Shanghai, 1937.

Schenke, Wolf, *Reise and der gelben Front*, Gerhard Stalling Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1941.

Shina jihen rikugun sakusen, I, Showa jusan nen ichi gatsu made, „Istoria militară oficială", vol. 86, „Operațiunile Armatei în timpul incidentului din China, Partea 1, Până în ianuarie 1938", Asagumo shimbunsha, Tokyo, 1975.

Siegert, Wilhelm, *Geschichte des Lehr Infanterie Bataillons 1820 bis 1896. Mit einem Nachtrag, die Jahre 1897–1906 umfassend von Armin Witthauer*, E.S. Mittler und Sohn, Berlin, 1912.

Yoshida Hiroshi, *Tenno no guntai to Nankin jiken*, Aoki shoten, Tokyo, 1998.

Index

A

Abegg, Lily, ziaristă germană, 246, 303

Abend, Hallet, jurnalist american, 349

Alcott, Carroll, ziarist american, 56, 207, 253,

Asahi Shimbun, 7, 18,

Asano Yoshiuchi, ofiţer japonez, 136-137

Ashigara, crucişător japonez, 136

Aso Tetsuo, medic ofiţer japonez, 305

A Şasea Zonă de Război, 216

A Treia Zonă de Război, 155, 195, 218, 327-328, 371, 373

B

Baba Toraji, civil japonez, 119,

Bai Chongxi, general chinez, 240-241, 267, 270-271, 291

„Batalionul Pierdut", 273, 277, 296-300, 360

Boegel, Gustav, consilier german, 249

Bogomolov, Dmitri, ambasadorul sovietic în China, 174-175

Borchardt, Philipp, tatăl lui Robert B., 185

Borchardt, Robert, consilier german, 184-185, 204, 284, 307, 363

Boynton, C.L., oficial al Consiliului Naţional al Bisericii, 88

C

Cai Jianjun, oficial al poliţiei chineze, 339

Carlson, Evans, ofiţer al marinei americane, 206,

Chen Cheng, ministru adjunct de război chinez, 124, 148, 156-158, 166, 194, 218, 235, 240, 337, 372, 374

Chen Yiding, ofiţer chinez, 111,

Chennault, Claire Lee, căpitan american de aviaţie, 50, 96-97

Chiang Kai-shek, 22, 34-35, 38-39, 41, 44-45, 47-50, 52-53, 55, 66-67, 79, 82-84, 96,

102-103, 108-109, 112, 114-116, 118, 124, 155-157, 159, 173-176, 179, 185-186, 188, 194-195, 214-218, 235-236, 240-241, 261, 266-267, 274-276, 290-292, 302, 310, 314, 328, 337-340, 347, 358-364, 373

Chiang Kai-shek, *Madame*, 96, 116, 291

Concesiunea Franceză, 28, 57, 60, 72-73, 91-92, 95-96, 112, 211, 214, 272, 293-294, 298, 347-348, 351-354, 360

Concesiunea Internațională, 28-30, 35, 60, 68, 73, 75, 77, 80, 85-87, 92, 98, 112, 119, 121, 123, 126, 211, 216, 220, 222-223, 252-253, 272, 277, 283-285, 288-289, 293-295, 297-299, 308-309, 311, 339, 349, 357, 360

Cumberland, crucișător britanic, 97

D

Dai Ajia Kyokai, vezi Societatea „Asia Mare"

Dai Li, 45, 214-215

Dirksen, Herbert von, ambasadorul Germaniei în Japonia, 266

Dodds, James, însărcinat cu afaceri britanic în Japonia, 123

F

Falkenhausen, generalul Alexander von, șeful consilierilor germani din China, 48-49, 52, 79, 115-116-119, 149, 158-159, 165, 183, 185, 303, 361-362

Falkenhausen, Hans Joachim von, fratele mai tânăr al lui Alexander von F., 117

Fang Jing, comandant de brigadă chinez, 128, 133, 182

Fang Zhendong, soldat chinez, 134

Farmer, Rhodes, jurnalist australian (*North China Daily News*), 86, 95, 106

Feng Yuxiang, general chinez („Generalul Creștin"), 83, 155, 216-218

Finch, Percy, ziarist american, 90

Fremery, colonelul Henri Johan Diederick de, spion olandez, 37, 196, 244-245, 262

Fujita Susumu, general japonez, 143

G

„Generalul Creștin" vezi Feng Yuxiang,

Goette, John, 130, 305

Gong Yeti, locotenent în aviația chineză, 51, 209, 211, 213

Gu Qingzhen, băiat chinez, 161

Gu Zhutong, general chinez, 194, 218, 241, 273-277, 281, 326, 337, 347
Guillain, Robert, jurnalist francez, 355
Guo Rugui, ofiţer chinez, 165-166

H

Hajime Sugiyama, ministru de război japonez, 103
Han Suyin, scriitor chinez, 33
Hanson, Haldore, ziarist american, 131
Hasegawa Kiyoshi, amiral japonez, 68, 100, 107, 222
Hayashi Fusao, corespondent japonez, 105-106
Hirohito, împăratul, 43, 69, 199
Hirota Koki, ministru de externe japonez, 70
Hitler, Adolf, 20, 117, 174-175, 185, 363
Honigsberg, Hubert, victimă americană, 93
Horiguchi, „Bob", translator japonez, 253
Horinouchi Kensuke, ministru adjunct de externe japonez, 123-124
Hosokawa Hajime, membru în echipa unui bombardier japonez, 99-100
Hu Guobing, soldat chinez, 150-152
Huang Jie, general chinez, 310
Huang Meixing, ofiţer chinez, 81

I

Iinuma Mamoru, ofiţer japonez, 103
Ishiwara Kanji, general japonez, 199
Izumo, crucişător japonez, 55, 71-73, 87-89, 98, 132, 170

J

Jacquinot de Besange, preotul Robert, 57, 222, 294, 350
Jiang Tingfu, ambasadorul chinez în Uniunea Sovietică, 174
Jintsu, crucişător japonez, 136-137
Jobez, R., ofiţer al poliţiei franceze, 95

K

Katsura Shizhuo, ofiţer japonez, 42
Knatchbull-Hugessen, Sir Hughe, ambasador britanic în China, 172
Konoye, prinţul, prim-ministru japonez, 98
Kuri, distrugător japonez, 78
Kurosu Tadanobu, soldat japonez, 365
Kuse Hisao, soldat japonez, 254-256

L

Lan Xiangshan, ofiţer chinez, 271

Li Yougan, pilot chinez, 210
Li Zongren, general chinez, 176, 291
Liga Naţiunilor, 261, 266
Liu Heding, ofiţer chinez, 147
Liu Jingchi, ofiţer chinez, 66, 167
Liu Yongcheng, ofiţer chinez, 153
Lu Chuanyong, soldat chinez, 186
Luo Zhuoying, ofiţer chinez, 182

M

Maebara Hisashi, soldat japonez, 228
Matsui Iwane, general japonez, 101-103, 141-144, 146, 162, 176-177, 179-180, 197-198, 226-228, 234-235, 237, 244, 258-260, 268, 278, 282, 307, 313, 315-316, 357-358, 364-366
McDonald, Billy, pilot american, 97

N

Nachi, crucişător japonez, 136
Nagasaki Maru, navă de pasageri japoneză, 355
Nagumo Chuichi, contraamiral japonez, 141-142
Newiger, Albert, consilier german, 183-184, 242, 326-328
Nogi Maresuke, general japonez, 155
Nohara Teishin, soldat japonez, 264, 306
North China Daily News, 62, 86, 95, 120, 211, 303
North China Herald, 294, 350
Nystrom, Erik, ziarist suedez, 252

O

Ogishima Shizuo, soldat japonez, 231, 233-234, 262-264
Okamoto Suemasa, consul general japonez, 61, 67, 294, 350
Okawachi Denshichi, contraamiral japonez, 107
Okinawa Maru, navă japoneză, 88
Oyama Isao, ofiţer japonez, 26, 29-30, 59

P

Podul Bătrânului, lupta de la ~, 280
Podul Celor Opt Ideograme, lupta de la ~, 70, 77-78, 114
Podul Marco Polo, lupta de la ~, 40, 44, 49, 56-57
Powell, John, corespondent american, 132
Primul Război al Opiului, 31

Q

Qin Shiquan, ofiţer chinez, 152
Qiu Weida, ofiţer chinez, 188-189

R

Rawlinson, Florence, soţia lui Frank R., 73-74

Rawlinson, Frank, reverend american, 71-74, 88, 93
Rawlinson, Jean, fiica lui Frank R., 73
Reichswehr, 115, 151, 185
Reischauer, Robert Karl, specialist american în ştiinţe politice, 90, 94
Revolta Boxerilor, 36, 49
Rickenbacker, Eddie, colonel american, 51, 210
Roosevelt, Eleanor B., soţia lui Franklin R., 98
Roosevelt, Franklin D., preşedinte american, 98, 206, 266

S

Saito Yozo, marinar japonez, 26, 29-30
Sakanichi Takaichi, civil japonez, 119
„Sâmbăta Neagră" („Sâmbăta Sângeroasă"), 71, 74, 99, 172, 220, 288, 358
Schenke, Wolf, ziarist german, 355
Schlieffen, Alfred von, strateg german, 138
Schmeling, locotenentul Klaus von, consilier german, 327
Seta, canonieră japoneză, 78
Shanghai Evening Post and Mercury, 98
Shen Zui, spion chinez, 214-216
Shimosaka Masao, ofiţer japonez, 178
Shozo Miyoshi, sergent japonez, 164
Snow, Edgar, corespondent american, 21, 170, 206, 351-354
Societatea „Asia Mare" (Dai Ajia Kyokai), 102, 142
Sone Kazuo, soldat japonez, 242-244, 328-330
Spunt, Georges, fiul unei înstărite familii din Shanghai, 91
Spunt, Sascha, fiul unei înstărite familii din Shanghai, 63, 85, 91
Stalin, Iosif, 175
Stevens, Pembroke, jurnalist britanic, 354
Stosstruppen, tacticile ~, 250
Sturmabteilung (SA, „Cămăşile Brune"), 117
Sun Iat-sen, fondatorul Republicii Chineze, 102
Sun Liren, ofiţer chinez, 246, 310-312
Sun Yuanliang, ofiţer chinez, 59, 65-66, 81, 273-274, 276-277, 339

T

Takamatsu, prinţ japonez, 43
Tamai Katsunori („Hino Ashihei"), militar japonez, 319-322
Tani Hisao, general japonez, 332-334, 342, 344, 367
Telfer-Smollett, Alexander, comandant al forţelor britanice din Shanghai, 298

The New York Times, 96, 349
Tiltman, Hubert Hessell, ofiţer britanic, 191-192, 205
Tong Yuanliang, ofiţer chinez, 61
Toshihara, Tokaji, soldat japonez, 189-190
Trautmann, Oskar, ambasador german în China, 118, 267

V

Verhage, William, academician american, 86, 89-90, 95
Vetter, Colonelul Hans, consilier german, 109

W

Wachi Takaji, ofiţer japonez, 164, 223-225
Wang Jieshi, oficial chinez, 192
Watanabe Wushichi, ofiţer japonez, 265
White, Theodore H., jurnalist american, 304
Willens, Liliane, fiica unei familii de expatriaţi ruşi din Shanghai, 55, 171, 356, 367
Wilson, Robert O., chirurg american, 366
Wu Ganliao, soldat chinez, 81
Wu Keren, ofiţer chinez, 336
Wu Yafu, soldat chinez, 200-202
Wu Yujun, ofiţer chinez, 128

X

Xia Chuzhong, ofiţer chinez, 182
Xie Jinyuan, ofiţer chinez, 285-286, 288, 296-297
Xiong Xinmin, ofiţer chinez, 168

Y

Yamamuro Monetake, general japonez, 143
Yan Yinggao, ofiţer chinez, 238-239
Yanagawa Heisuke, general japonez, 314
Yang Hu, comisar pentru apărare al Shanghaiului, 298
Yang Huimin, tânără cercetaşă chineză, 294, 296
Yang Ruifu, ofiţer chinez, 286-289, 299
Yang Yangzheng, soldat chinez, 300
Yao Ziqing, ofiţer chinez, 179-182
Ye Zhao, general chinez, 347
Yi Jin, ofiţer chinez, 77
Yu Hongjun, primar al Shanghaiului, 59, 61, 67, 75, 294, 298, 356
Yura, crucişător japonez, 141

Z

Zhang Boting, general chinez, 273-278, 297-298
Zhang Fakui („Zhang Fei"), general chinez„ 23, 44-45, 52-53, 59,

63, 110, 112, 118, 125, 168-170, 217, 261, 291, 325, 338-339, 347
Zhang Xueliang, senior al războiului chinez, 239
Zhang Zhizhong, general chinez, 23, 52-54, 63-66, 75, 79-80, 82, 84-85, 109, 111, 113-114, 124, 127, 146-148, 155-158, 167, 194, 217-219
Zhu Shaoliang, general chinez, 217
Zhu Yaohua, ofițer chinez, 281-282

Cuprins

Prefață 5
Mulțumiri 17
Prolog 19
Capitolul 1 – *Trei cadavre* 25
Capitolul 2 – *„Sâmbăta Neagră"* 71
Capitolul 3 – *Carne de tun împotriva armelor de oțel* 105
Capitolul 4 – *Banzai! Banzai! Banzai!* 141
Capitolul 5 – *„Râuri de sânge"* 191
Capitolul 6 – *Verdunul Estului* 231
Capitolul 7 – *Batalionul Pierdut* 273
Capitolul 8 – *Prăbușirea* 319
Capitolul 9 – *Urmările războiului* 355
Anexă – *Ordine de bătaie* 369
Note 377
Bibliografie 441
Index 453

„*Stalingradul de pe Yangtze* are toate elementele unui extraordinar roman istoric..."
Taiwan Today

„Peter Harmsen este un scriitor excelent. Cartea sa se citește în ritm alert, ca un *techno-thriller* modern."
The Wargamer

Bătălia pentru Shanghai din 1937 este una dintre marile bătălii uitate ale secolului al XX-lea, prevestitoare a conflagrației mondiale care urma să înceapă. În momentele sale de vârf, ea ajunsese să implice aproape un milion de soldați chinezi și japonezi, iar peste trei milioane de civili îi deveniseră fie spectatori fără voie, fie victime colaterale. A reprezentat un război total purtat în principal într-un mediu urban de două dintre cele mai vechi și mai mândre civilizații ale Orientului Îndepărtat, război care avea să ducă la atacul de la Pearl Harbor și la decenii de istorie tumultuoasă în Asia. Bătălia pentru Shanghai a fost un eveniment crucial care a ajutat la definirea și configurarea lumii moderne, fiind prima campanie importantă din cel de al Doilea Război Mondial.

Stalingradul de pe Yangtze, rezultatul a peste 15 ani de cercetări pe teren și în arhive, oferă nu numai o perspectivă fascinantă asupra aspectelor strategice și tactice ale luptelor, ci și o imagine a colosalei tragedii care a lovit sute de mii de persoane, cartea umplând un gol imens în istoriografia celui de al Doilea Război Mondial.

ISBN: 978-606-8623-64-1
9 786068 623641
www.grupulcorint.ro